

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEMETTÜAT DEFTERLERİ'NE GÖRE ÇORUM MERKEZ
KAZASININ SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI (1844-1845)**

Hazırlayan
İlyas AK

Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Necati ÇAVDAR

TOKAT-2017

TEMETTÜAT DEFTERLERİ'NE GÖRE ÇORUM MERKEZ
KAZASININ SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI (1844-1845)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 26.../05.../2017

Juri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)
Başkan: Sezai BALCI
Danışman Üye: Necati ÇAVDAR
Üye: Hüseyin Baha ÖZTUNÇ

İmzası
S. Balci
N. Çavdar
H. Baha Öztunç

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
23.05.2017.....tarih ve ...20-01...sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından
kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yard. Doç. Dr. Necati Çavdar'ın danışmanlığında hazırlamış olduğum "Temettüat Defterleri'ne Göre Çorum Merkez Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1844-1845)" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26.05.2017

İlyas AK

İmza

TEŞEKKÜR VE İTHAF

Bu araştırmanın vücuda gelmesinde üç önemli dayanak noktası vardır. Evvelen çalışmamız boyunca bilgi ve tecrübesini bizimle paylaşan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Necati ÇAVDAR'a teşekkürlerimi sunarım. Hayatın her alanında olduğu gibi araştırma süremiz boyunca manevi desteğini esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Öznur ÖZDARICI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ ile göz emeği vererek gerekli düzeltmeler için uyarılarda bulunan Tuğba KUŞBUDU'ya minnettarım. Ayrıca tezimizi okuyarak savunma jürimize iştirak etme nezaketini göstermiş olan Doç. Dr. Sezai BALCI hocama teşekkürü borç bilirim. Son olarak da çalışmamı, hayatta başarılı olmamı çok arzulayan kıymetli valideciğim Züleyha AK'a ithaf ediyorum.

ÖZET

“İmparatorluğun en uzun yüzyılında” Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu kötü vaziyeti değiştirmek ve Kanun-ı Kadim'e dönebilmek için 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Ferman, vergi hususunda adalet vaat etmekteydi. Buna göre örfi vergiler kaldırılmış, bunun yerine sayımı muhassıllar tarafından yapılan ve halktan kudret ve servetine göre adil bir ödeme talep eden “*ancemaatin vergisi*” getirilmiştir.

Tanzimat'ın üç ayağı vardır. Bunlar: hak ve hürriyetlerin verilmesi, can ve mal emniyeti, maliyenin düzene sokulmasıdır. Tanzimat uygulayıcılarının asıl hedefi yeni bir vergi reformu meydana getirmektir. Çünkü diğer alanlarda uygulanacak olan Tanzimat'ın önce mali alandaki adalete dayanması gerekiyordu. Yeni vergi düzenlemesi yapılabilmesi için öncelikle vergi kaynaklarının yeniden tespiti ve sayımı gerekiyordu. Bunun için devlet tarafından 1840 yılı başında Tanzimat'ın uygulanacağı yerlerde Tanzimat'ı tanıtmak ve mal yazımını sağlamak için muhassıllık kurumu kurulmuş ve muhassıllar bu amaçla görev yerlerine gönderilmiştir. Böylece yeni vergi kaynakları için 1840 (H.1256) yılında “Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettüat” sayımları yapılmaya başlanmış, bazı yerlerde bu tarih 1844'ü (H.1260-1261) bulmuştur. Çalışmaya kaynaklık eden Çorum Temettüat sayımları ise 1844 yılında başlamıştır.

Bu çalışma, 1844-1845 (H. 1260-1261) yılında sayımı yapılan ve Çorum merkez kazasının 42 mahallesini ihtiva eden “Çorum Temettüat Defterlerine” dayanmaktadır. Araştırma, Çorum merkez kazasındaki 42 mahallede yaşayan 1998 hane reisinin verilerine dayanarak 1844-1845 yılında Çorum'un idari, sosyal-iktisadi ve kültürel durumunu ortaya koymayı hedeflemektedir. XIX. Yüzyıl ortalarında Çorum mahalleleri, Çorum şehrinin nüfus miktarı, vergi mükellefi hane reislerinin unvan, lakap ve meslekleri incelenerek, Çorum'un sosyal hayatı tasvir edilmiştir. Diğer taraftan hane reislerinin emlak, arazi ve sahip oldukları hayvanların sayısı göz önünde bulundurularak kişinin yıllık gelir ve gideri, devlete ödediği vergi miktarı tespit edilip Çorum şehrinin sosyal ve iktisadi hayatı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca tek yönlülükten kurtulmak ve Çorum Temettüat Defterleri ile mukayese yapabilmek adına Çorum Nüfus Defterleri,

Çorum Şer'iyeye Sicilleri gibi kaynaklara da müracaat edilerek önceki ve sonraki yıllar arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Temettüat Defterleri, Çorum, Vergi, Ekonomi.

ABSTRACT

“In the longest century of the empire” The Ottoman Empire declared the “Tanzimat Fermanı” on November 3, 1839, to change the evil state it was in and to be able to return to law. One of the most important innovations brought by “Ferman” was tax equality and the imperial government promised tax justice. According to this, it was aimed that the tax was levied according to the power of “ancemaatin”, which was a single tax, which was enumerated by the muhassillar (tax collectors), and the power and wealth of everybody.

The Tanzimat has three bases. These are: the granting of rights and freedoms, the safety of life and property, the introduction of property. The main aim of the Tanzimat practitioners was to introduce a new tax reform. Because the Tanzimat, which would be applied in other areas, had to endure the adherence to the financial front. In order for the new tax regulation to be made, it was necessary to re-detect and enumerate the tax resources first. For this reason, at the beginning of 1840, a state institution was set up in order to introduce the Tanzimat by the government and to provide the writing of the goods, and the muhassillar (tax collectors) was sent to the places of duty for this purpose. Thus, in 1840 (H.1256) for the new tax resources, “Real Estate and Land and Zoo and Temettüat” began to be counted, and in some places this date was found 1844 (H.1260-1261). Çorum Temettüat counts, which originated in the study, started in 1844.

This study is based on the “Çorum Temettüat Registry” which was enumerated in 1844-1845 (H. 1260-1261) and contains 42 districts of Çorum central administrative district. The research aims to reveal the administrative, social-economic and cultural situation of Çorum in 1844-1845, based on the data of 1998 households living in 42 districts of Çorum Central administrative. The social life of Çorum was depicted in the mid-19th century by examining the population of Çorum, the population of Çorum city, the title, nickname and profession of taxpayer household heads. On the other hand, considering the number of animals owned by the heads of households and the number of animals they own, the annual amount of income and the amount of taxes paid to the state were determined and the social and economic life of Çorum city was tried to be revealed. In addition, in order to get rid of unilateralism and to make a comparison with

Çorum Temettüat Registry, Çorum Population Inventory, Çorum Şer'ye Registry, etc. have been applied to connect links between the previous and the following years.

Keywords: Tanzimat, Temettüat Registry, Çorum, Tax, Economy

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK	i
TEŞEKKÜR VE İTHAF	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
Çorum Kenti'nin Tarihsel Serüveni	5

1. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI MALİ YAPILANMASI VE TEMETTÜAT DEFTERLERİ	32
1.1. TANZİMAT DÖNEMİN'DE YAPILAN MALİ DÜZENLEMELER	32
1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ	47
1.2.1. Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri	50
1.2.2. İktisat Tarihi Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri	53

2. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA SOSYAL YAPI	57
2.1. ÇORUM TEMETTÜAT DEFTERİ ve TARİHSEL SÜREÇTE ÇORUM MAHALLELERİ	57
2.2. ÇORUM MERKEZ KAZASININ GENEL NÜFUS YAPISI	68
2.3.2. Unvan ve Sıfatlar (Lakaplar)	147
2.3.2.1. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)	158
2.3.2.2. Sosyal Durum Belirten Sıfatlar	160
2.3.2.3. Yer Adları ve Etnik Köken Belirten Sıfatlar	162

2.3.2.4. Diğer Lakaplar	162
2.4. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA MESLEKİ YAPILANMA.....	163
2.4.1. Ziraatle Uğraşanlar	168
2.4.2. İşçiler	170
2.4.3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler.....	171
2.4.3.1. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf	171
2.4.3.2. Yiyecek-İçecek Üreten ve Satan Esnaf.....	173
2.4.3.3. Dokumacılık.....	174
2.4.3.4. Satıcı ve Tüccarlar	177
2.4.3.5. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf	178
2.5. İNŞAAT ALANIYLA İLGİLİ MESLEKLER.....	181
2.6. RESMÎ GÖREVLİLER	182
2.6.1. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler	182
2.6.2. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler.....	184
2.7. DİĞER MESLEKLER	186
2.8. MESLEKLERİ OLMAYANLAR, FİRARİLER VE DİĞERLERİ	187

3. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA İKTİSADİ YAPI.....	192
3.1. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA XIX. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONLARINA DOĞRU GENEL EKONOMİK YAPI	192
3.2. TARIM VE TİCARET	194
3.2.2. Çorum Merkez Kazasında Tarla Tarımı, Zirai Gelirler ve Vergiler.....	201
3.2.3. Çorum Merkez Kazasında Bağ, Sebze ve Meyve Bahçesi Ziraatı ve Gelirleri.....	212
3.2.4. Cehri Üretimi	216
3.3. HAYVANCILIK	224
3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık.....	226
3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	230
3.3.3. Yüklü ve Binek Hayvanları	232
3.3.4. Arıcılık.....	234

3.4. DİĞER GELİR KAYNAKLARI.....	235
3.4.1. Mesleki Gelirler	235
3.4.2. Dükkânlar.....	245
3.4.3. Âsiyab Gelirleri.....	251
3.4.4. Senelik Temettüat (Yıllık Gelir).....	254
3.5. ÇORUM MERKEZ KAZASINA AİT VERGİ MİKTARI VE VERGİ	
TÜRLERİ	257
3.5.1. Vergi-i Mahsusa.....	259
3.5.2. Aşar Vergisi	263
3.5.3. Rüşumat Olarak Alınan	265
3.5.3.1. Adet-i Ağnam, Rüşum-ı Keçi, Resm-i Kovan ve Bağ Dönümü.....	265
3.5.4.Çorum Şehrinin Toplam Vergi Miktarı	267
SONUÇ	269
KAYNAKLAR	272
ÖZGEÇMİŞ	285

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Ankara Vilayet Salnamelerine Göre 1900 Yılında Çorum Sancağında Mevcut Resmi Kurumlar.	28
Tablo 2. 1847-1909 Yılları Arasında Çorum'da Görev Yapmış Olan Mutasarrıflar.	30
Tablo 2.1. Çorum Temettüat Defterlerinde Kayıtlı Mahalleler	58
Tablo 2.2. Tarihsel Süreçte Çorum Mahalleleri	60
Tablo 2.3. 1844-1845 Temettüat Defterindeki Mahallelerin Günümüzdeki Mahallere Göre Yerleri	64
Tablo 2.4. Çorum Mahalle Sayıları	64
Tablo 2.5. XVI. XVIII Yüzyılları Arasında Çorum Kent Nüfusu	71
Tablo 2.6. XIX. Yüzyıl Başlarından Günümüze Kadar Çorum Kent Nüfusu	72
Tablo 2.7. Çorum Merkez Kazası Hane ve Nüfus Miktarı (1924 Numaralı Nüfus Defteri).	73
Tablo 2.8. Temettüat Defterlerine Göre (1844-1845) Çorum Merkez Kazası	74
Tablo 2.9. 1844-1845 Temettüat ve Nüfus Defterlerine Göre Hane Farkları	76
Tablo 2.10. Çorum Mahallelerinde Oturan Hane Reislerinin İsimleri	84
Tablo 2.11. XIX. Yüzyıl Ortalarında Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Sülale Adları	140
Tablo 2.12. Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Erkek İsimleri ve Mahallelere Göre Dağılımı-I ve II.	141
Tablo 2.13. Erkek İsimlerinin Genel Nüfusa Göre Dağılımı	144
Tablo 2.14. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Lakaplar (Sıfatlar) ve Türleri	148
Tablo 2.15. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Sıfatların Genel Dağılımı ve Kullanım Adedi	156
Tablo 2.16. Çorum Şehrinde Mesleki Yapılanma	165
Tablo 2.17. Meslekler ve Dağılımı	168
Tablo 2.18. Ziraatle Uğraşanların Mahallelere Dağılımı	169
Tablo 2.19. İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı	170

Tablo 2.20.	Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf	172
Tablo 2.21.	Yiyecek-İçecek Üreten ve Satan Esnaf	173
Tablo 2.23.	Satıcı ve Tüccarlar	177
Tablo 2.24.	Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf	179
Tablo 2.25.	İnşaat Alanıyla İlgili Meslekler	181
Tablo 2.27.	Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler	184
Tablo 3.1.	Mahallelere Göre Toprakların Dağılımı (Dönüm)	196
Tablo 3.2.	Mahallelere Göre Tarımsal Arazisi Olan Haneler	199
Tablo 3.3.	Çorum Şehrinde Hububat Fiyatları (Yıllık Ortalama/İstanbulî Kile-Kuruş)	203
Tablo 3.4.	Mahallelerdeki Tarla Arazisi Miktarı ve Hâsılâtı	204
Tablo 3.5.	Tarla Tarımından Elde Edilen Ürünün Miktarı ve Vergisi	211
Tablo 3.6.	Bağcılık, Sebze ve Meyvecilikten Elde Edilen Hasılat ve Mahallelere Dağılımı	215
Tablo 3.9.	Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Dağılımı	231
Tablo 3.10.	Küçükbaş Hayvancılıktan Elde Edilen Yıllık Gelir	232
Tablo 3.11.	Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-I	235
Tablo 3.12.	Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-II	237
Tablo 3.13.	Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-III	238
Tablo 3.14.	Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-IV	240
Tablo 3.15.	Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-V	241
Tablo 3.16.	Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-VI	243
Tablo 3.17.	Mahallelerdeki Dükkân Adedi ve Gelirleri	246
Tablo 3.18.	Mahallelerin Senelik Temettüatı	256
Tablo 3.19.	Mahallelerin Vergi-i Mahsusa Dağılımı	261
Tablo 3.20.	Aşar Vergisi Dağılımı	264
Tablo 3.21.	Rüsumat Olarak Alınan Vergi Türleri	266
Tablo 3.22.	Çorum Şehrinin Toplam Vergi Yüğü	267

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Çorum Mahalle Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı	65
Şekil 2.2. XV. ile XVII. Yüzyıl Ortalarında Çorum Kentinin Nüfus Grafiği	71
Şekil 2.3. Çorum Mahallelerinin Hane Sayısına Göre Büyüklükleri	81
Şekil 2.4. Mahallelerinin Toplam Nüfusa Göre Dağılım Grafiği	82
Şekil 2.5. Çorum Mahallelerindeki Erkek Şahıs Adlarının Kullanım Adedinin Sayısal Dağılımı	146
Şekil 2.6. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)	159
Şekil 2.7. Sosyal Statü-Unvan Belirten Sıfatların Türleri ve Dağılım Oranı	160
Şekil 2.8. Sosyal Durum-Statü ile İlgili Sıfatların Genel Dağılımı	161
Şekil 3.1. Çorum Merkez Kazasında Hane Reislerinin Sahip Oldukları Arazilerin Dağılımı	195
Şekil 3.2. Tarımsal Arazisi Olan Haneler	199
Şekil 3.3. Tarla Kullanım Dağılımı	202
Şekil 3.4. Tarla Kullanımı (Dönüm)	202
Şekil 3.5. Cehri Arazisi Dağılımı	219
Şekil 3.6. 1844-1845 Yıllarında Tarım Arazilerinden Elde Edilen Gelir Dağılımı ..	224
Şekil 3.7. Hayvan Türlerinin Yüzdelik Oran Dağılımı	225
Şekil 3.8. Hayvancılıktan Elde Edilen Gelirin Hayvan Türlerine Göre Dağılımı	226
Şekil 3.9. Büyükbaş Hayvan Dağılımı	230
Şekil 3.10. Yük ve Binek Hayvanlarının Yüzdelik Dağılımı	233
Şekil 3.11. 1844-1845 Temettüatlarına Göre Çorum Merkez Kazasında Vergi Çeşitlerinin Dağılımı	259

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen Eser
a.g.m.	Adı geçen Makale
a.g.t.	Adı geçen Tez
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör
H.	Hicri
Hzl.	Hazırlayan
Ltd. Şti.	Limited Şirketi
M.	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ML. VRD. TMT. d.	Maliye Varidat Muhasebesi Temettüat Defterleri
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	Sayı
S. No	Sıra Numarası
ss.	Sayfa Aralığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TTK	Türk Tarih Kurumu
TMT.	Temettüat
TDK	Türk Dil Kurumu
Σ	Toplama

GİRİŞ

XIX. yüzyıl “*imparatorluğun en uzun yüzyılı*” olmasının yanı sıra tabiri caizse beka sorununun ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Zira XIX. yüzyılda, başta İngiltere, Almanya, Fransa, Amerika olmak üzere Batılı devletler, sanayi ve ticarete devrim niteliğinde gelişmeler yapmışlardır. Bu yüzyıl boyunca, sömürgeciliğe ilaveten ucuz ham madde bulma girişimleri hız kazanmış, artık dünyanın siyasî haritası iktisadi konjonktüre göre şekillenmeye başlamıştır. İktisadi yarışa ayak uyduramayan ya da geri kalan ülkelerin bir kısmı bağımsızlıklarını tamamen yitirerek Avrupalı devletlerin sömürgesi olmuşlardır. Osmanlı Devleti ise ekonomik özgürlüklerini büyük ölçüde kaybederek, kapitalizmin gerekleri doğrultusunda varlığını bir süre daha devam ettirebilmiştir. Osmanlı Devleti, bir zamanlar hem siyasal hem de ekonomik açıdan ciddi bir otorite olsa da özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde ekonomik özgürlüğünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Siyasi varlığını sürdürmek için yaptığı birtakım yenilik hareketleri istenilen sonucu vermemiştir. Devlet, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Avusturya ve İran’a karşı giriştiği hemen hemen her savaşı kaybederek artık müdafaa savaşları vermeye başlamış, devletin beka sorunu doğmuştur.¹

XIX. yüzyılın başlarında Sırp’ın ve akabinde Yunanlar’ın ayaklanması ve birtakım imtiyazlar elde etmesi bütünden kopuşun başlangıcı olmuştur. Gerek içteki isyanlar gerek ekonomik müzayaka Padişah II. Mahmut ve sonrasındaki Osmanlı bürokratlarını ıslahat yapmaya sürüklemiştir. Nitekim devlet bütünden kopuşu engellemek için Müslim, gayrimüslimiyle bir Osmanlı toplumu tabanı oluşturmayı arzu ediyordu. Tüm bu sebeplerle II. Mahmut kötü gidişi durdurabilmek, aslında “*mukadder saati*” erteleyebilmek adına Tanzimat’ın kapılarını aralamıştır.

3 Kasım 1839’da Gülhane’de büyük umutlarla ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı milleti teşkil etmeyi amaçlayan önemli bir projenin ilk adımıdır². Tanzimat, hak ve hürriyetlerin verilmesi, can ve mal emniyeti, maliyenin düzene sokulması

¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK. Yay.), 2013, s. 111.

² Ali Akyıldız, “Tanzimat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C. 40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), 2008, s. 3.

temeline dayanıyordu. Bunun için maliye alanında önemli adımlar atılmıştır. Her şeyden evvel devlet, Avrupa gibi merkezileşip vergiyi tek elden toplamak arzusuyla aracıları ortadan kaldırmak istemektedir. Böylece aracının cebine girmeden hazineye daha çok para girdisi amaçlanmıştır. Ayrıca tüm mali işleri kontrol için Maliye Nezareti ihdas edilmiştir.

Çok karmaşık olan ve türlü adlarla anılan vergilerin ise oldukça basite indirgenerek tek bir vergi, “*ancemaatin vergisi*” adı altında toplanması kararlaştırılmıştır. Bu gayelerle devletin itibar ettiği muhassıllar tüm Osmanlı topraklarında hem Tanzimat’ı anlatmışlar hem de tahrire başlamışlardır. Böylece yeni vergi kaynakları için 1840 (H.1256) yılında *Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettüat* sayımları yapılmaya başlanmış, bazı yerlerde bu tarih 1844’ü (H.1260-61) bulmuştur. Çalışmamıza kaynaklık eden Çorum temettüat sayımları ise 1844 yılında başlamıştır.

Çalışmamızın zeminini oluşturması açısından “*Çorum Kenti’nin Tarihsel Serüveni*” başlığı altında Çorum hakkında geçmişten günümüze uzanan siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel konularla yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı ekonomik yapısını anlamak için klasik dönem Osmanlı ekonomisi, Osmanlı bürokrasisini Tanzimat’a götüren süreç, Tanzimat döneminde yapılan mali düzenlemeler, muhassıllık kurumu, temettüat defterlerinin kapsamı ile sosyal ve iktisadi tarih kaynağı olarak temettüat defterlerinin öneminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, XIX. yüzyıl ortalarında Çorum merkez kazasının sosyal ve idari yapısı tahlil edilmiştir. Bununla birlikte Çorum temettüat defterleri, tarihsel süreçte mahalle adları ve konumları, nüfus yapısı, Çorum merkez kazasındaki kişi adlarının onomastik çalışması, kullanılan unvan ve lakaplar, icra edilen meslekler ele alınıp değerlendirilmiştir. Üçüncü yani son bölümde ise “*XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum Merkez Kazasının İktisadi Yapısı*” başlığı altında XIX. yüzyılın ortalarından sonlarına doğru Çorum’un genel ekonomik yapısı, tarımsal arazi miktarı, Çorum kazasının temel ekonomik faaliyetlerini oluşturan tarım, ticaret ve hayvancılığa dair veriler tahlil edilmiştir. Ayrıca Çorum merkez kazasına ait vergi miktarı ve vergi türleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırmamızın temel dayanağı temettüat defterleri olsa da Çorum'u bir bütün olarak inceleyebilmek, önceki ve sonraki tarihler arasındaki bağı koparmamak için Çorum nüfus defteri ile Çorum şer'iyye sicil çalışmalarına da müracaat edilmiştir. Sadece sayısal verileri tespitten ziyade özellikle vergi konusundaki adaletsizlikler de ortaya konmuştur. Aynı senelik gelire sahip iki kişiden birbirinden farklı vergi-i mahsûsa alınmıştır. Ayrıca bazen yüksek geliri olan bir kişiden az bir miktar vergi alınırken, daha az gelimli bir haneden hemen hemen kazancın yarısı kadar vergi talep edilmiştir. Aynı zamanda Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin yıllık kazançlarının yaklaşık 1/3'i, mesleki gelirlerinin ise yaklaşık % 40'ı vergi olarak talep edilmiştir. Zaten ancematin adı altında alınan verginin halk arasında adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı ve toplandığı şeklinde kayda değer şikâyetler vardı. Bunları tespit etmek ve vergi adaletsizliğini gidermek için yapılmaya başlanan tahrirler halkın geliriyle, verdiği vergi arasındaki oranda haksızlık olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır³.

Yukarıda zikrettiğimiz bahse bir örnek getirmek elzemdir. Osmanlı Devleti, her mesleğin yıllık gelirini hesapladığı gibi sâillerin de (dilenciler) yıllık gelirini hesaplamış olup 10 kuruş ile 80 kuruş arasında değişen oralanlarda sâil hükmünde olanlara (dilenci) vergi yükü yüklemiştir. Hacı Yusuf Mahallesi'nde hane 22'de ikamet eden Koskosoğlu Mehmed'in hiçbir geliri olmayıp, "*bilâ-san'at mecnûn*" (*iş göremez halde, deli*) olmasına rağmen ve "*Merkûmun sâkin olduğu hânesi dahi olmayıp sâ'il misüllü olduğundan şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu*" notu düşüldüğü halde her bir senede vermesi gereken vergi oranı yani vergi-i mahsusası 20 kuruş olarak hesaplanmıştır. Hacı Kemal Mahallesi'nde hane 55'te ikamet eden Körsipahioğlu Mehmed, "*Asâkir-i Mansûre tımarlısından eşkinici*" olup yıllık geliri 1815 kuruştur. Devlete verdiği vergi miktarı ise sadece 20 kuruştur. Yine Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde ikamet eden Çilingiroğlu Mustafa, mûy-tâb⁴ çırağı olup senelik geliri 143 kuruştur. Çilingiroğlu Mustafa'dan da vergi-i mahsusa olarak 20 kuruş talep edilmektedir. XIX. yüzyılı tasavvur ettiğimizde kazançlar ve talep edilen vergi arasındaki farklar kayda değerdir. Çalışma bunun gibi birçok örnek içermektedir.

³ Arzu Tozduman, "*Aydın Güzelhisari'nin Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844)*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 97.

⁴ Muylap (*mûy-tâb*), halk arasında mutaf, mutafçı olarak da kullanılmakta olup, kıl dokuyan kıldan dokuma yapan usta anlamına gelmektedir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (MEB. Yay.), C. II, 1993, s. 588.

Tanzimat, vergi adeleti ve herkesin kudret servetine göre vergi alınmasını vaat ediyordu. Tespitlerimiz neticesinde, Çorum için bu vaat âtıl kalmış olup adeletsizliğin giderildiğini ve herkesin kudret servetine göre vergi toplandığını söyleyemeyiz.

Çorum Kenti'nin Tarihsel Serüveni

İnsanoğlu, dünyada var olduğu günden beri kendine en uygun yerde yaşamayı tercih etmiştir. Söz konusu yeri seçerken ise en temel ihtiyacı olan su kenarlarında yaşamayı esas almıştır. Su ile fizyolojik ihtiyacını karşılamış, besin ihtiyacı için ektiği ürünleri, beslediği ve etinden sütünden faydalandığı hayvanını sulamıştır. Bu sebeple, dünya var olduğu günden beri su kenarları insan için vazgeçilmez bir yaşam alanı hâline gelmiştir.

Çorum, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Doğudan Yeşilirmak Havzası, Batıdan Kızılırmak Havzası ile çevrilidir. Sivas ilinde doğup Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Aksaray, Çankırı, Çorum ve Samsun illerinden geçerek Karadeniz'e ulaşır. Yani, Türkiye sınırları içerisinde doğup Türkiye topraklarından denize dökülen en uzun akarsu olan Kızılırmak, bugün Çorum sınırları içerisindeki 10 adet yerleşim yerinden geçmektedir (Kargı, Osmancık, Dodurga, Laçın, Oğuzlar, Çorum, İskilip, Uğurludağ, Bayat, Sungurlu) Orta Karadeniz'in güneyinde bulunan Çorum 39° 54' ve 41° 20' kuzey enlemleri ile 34° 04' ve 35° 28' doğu boylamları arasında yer alır. 12.820 km² alanıyla Türkiye'nin yaklaşık 1.6'sını kaplayan ilin merkezinin denizden yüksekliği 801 m'dir. İl, doğudan Amasya'nın Göynücek ve Gümüşhacıköy, batıdan Çankırı'nın merkez ve Yapraklı, güneyden Yozgat'ın Yerköy, Merkez ve Sorgun, kuzeyden Sinop'un Boyabat, kuzeydoğudan Samsun'un Vezirköprü, kuzeybatıdan Kastamonu'nun Tosya ve güneybatıdan Kırıkkale'nin Delice ve Sulakyurt ilçeleriyle çevrilidir. İl toprakları, kuzey ve kuzeydoğudan Canik dağlarının batı uzantıları, doğudan Yeşilirmak Havzası, güneyden Yozgat'ın Bozok Yaylası, batıdan Kızılırmak Havzası ve kuzeybatıdan Ilgaz Dağları'nın doğu uzantıları gibi doğal sınırlar ile çevrilidir. Çorum, Karadeniz'den İç Anadolu'ya geçiş bölgesinde olmasına karşın iklimi, tümüyle sert ve karasal iklim özelliklerini yansıtmaktadır. Çorum'daki sular iki akarsu havzasında toplanır. Bunlar Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarıdır. Her iki havza da su kaynakları açısından zengindir⁵. İl, coğrafi konumunun avantajlarından dolayı, antik çağlardan beri insanların yerleşim alanı olmuştur.

⁵ “Çorum”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. III., İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2010-2012.

Antik çağlarda, maden işlemek hayati bir öneme sahipti İnsanlar, günlük hayatını idame ettirebilmek için avcılıkta, devlet ise ganimet edebilmek ve kendisini müdafaa edebilmek için savaşlarda işlenmiş metala ihtiyaç duyardı. Bu nedenle, ihtiyacı karşılayacak maden yatağını bünyesinde barındıran Çorum'da yerleşmeler yoğunlaşmıştır. Coğrafi konumunun da ticarete imkân sağlaması gelişmeyi hızlandırıcı bir etken olmuştur. Böylelikle bölgede M.Ö 4000'lerde yerleşmeler başlamış, madenlerin işletilmesi ile gelişerek M.Ö. 3000'lerde Anadolu'nun en müreffeh beyliklerini oluşturmuştur. Adı bilinen bu ilk yerli halk yörede yaşamaya devam etmiş ise de egemen güçlerin el değiştirdiğinin, günümüzde Hititler ya da Etiler olarak bildiğimiz bir sülalenin M.Ö II binin başlarından itibaren yöreyi etkisi altına aldığını bilmekteyiz⁶.

M.Ö III. yüzyılda Galat toplulukları, Avrupa'dan Anadolu'ya geçip batıda Bitinya'nın⁷ doğu kesimleri, doğuda Kapadokya'nın batı kesimleri (Çorum-Sivas-Yozgat) arasında yer alan geniş bir alana yerleşmişlerdir. Bu topluluklardan olan Trokmü Oymağı daha Kavimler Göçü sırasında (M.Ö 1200'ler) çöken Hitit İmparatorluğu'ndan kalma başkent Hattuşaş (Bugünkü: Boğazköy) yöresine gelmiştir. Kapadokya tarihinde önemli bir yeri olan bu savaşçı Galat Oymağı'nın adı olan *Trokmü* sözcüğünün zamanla *Torumku*'ya, sonra da *Çorumlu*'ya dönüştüğü öne sürülmüştür. Klasik dönemlerde ise bölgeye *Kapadokya* ve daha sonra *Galatya* adı verildiği görülmüştür⁸.

Yunan tarihçi Herodot (M.Ö 484-425, Halikarnas), Kapadokya bölgesini: Sakarya nehrinden Kızılırmak'a, Karadeniz dağlarından Toroslar'a kadar uzanan yer olarak adlandırmıştır. Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon (M.Ö 64-24) ise yöre halkını, Toroslar'ın ötesinde oturan koyu renkli Sami ırktan ayırmak için *Beyaz Suriyeli* diye

⁶ Sevim Uluç, “Çorum ve Çevresi”, 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s. 19.

⁷ Bitinya hakkında geniş bilgi için bkz. E. Bosch “Bitinya Tetkikleri (1.Kısım)”, Sabahat Atlan (Çev.), *Bellekten*, C. X., S. 38, Nisan 1946, ss. 29-53; Nezih Fıratlı, “Bitinya Araştırmalarına Birkaç İlave (27 Resim ve 5 Levha ile Birlikte)”, *Bellekten*, C. XVII., S. 65, Ocak 1953, ss. 15-25.

⁸ “Çorum”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. III., İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2022.

adlandırmaktadır. Perslerin Katpaduka olarak adlandırdıkları Kapadokya'yı Strabon, Büyük Kapadokya ve Pont Kapadokyası diye iki ayrı bölge olarak tanımlamaktadır⁹.

Çorum adıyla ilgili birçok tez vardır. Bu tezlerden biri de, Gordios'a dayanmaktadır. Gordios MÖ. 90-80 arasında Pontus Krallığı'na bağlı olarak Kapadokya valiliği yapmıştır. Bu kişinin valiliği sırasında *Gordiana* denilen bölge, onun yönetiminden sonra da uzun süre aynı adı taşımıştır. Bu teze göre Çorum sözcüğü, *Gordiana*'nın *Gordum* biçimini alması ve zamanla *Çorum*'a dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır¹⁰.

İleriki yüzyıllarda Anadolu'da birçok seyahat yapmış olan batılı tarihçilerden bazıları, Çorum'un Roma dönemindeki isminin *Eukatiye* olduğunu ileri sürmüşlerdir. Eukhaita Çorum'a bağlı, Mecitözü ilçesine 5 km. uzaklıkta bulunan bir yerdir.

Çorum adıyla ilgili muhtelif görüşler olduğu gibi, Çorum'un Türkler tarafından ilk ne zaman fethedildiği konusu da kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kapıları Türkler'e açılmış ve Anadolu'da birçok yer Selçuklu komutanlar tarafından fethedilmeye başlanmıştır. Çorum'un ise Danişmendliler tarafından fethedildiği ve Türkmenlerce yurt ve otlak olarak kullanıldığı bilinmektedir¹¹.

Sultan Alparslan, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Danişmend Ahmed Gazi'yi Kayseri, Tokat, Sivas, Amasya gibi yöreleri fethetmesi için görevlendirmiştir. Bunun üzerine bu yöreleri almak için Danişmend Ahmed Gazi harekete geçmiş ve onun bu savaşları Danişmandnâme'de anlatılmıştır. Danişmendnâme'de Çorum ismi şöyle anlatılmaktadır: 1075 yılının Haziran Temmuz aylarında Danişmend Ahmed Gazi Çorum Kalesi'ni kuşatmış ve fethi sırasında o zaman hâlâ Bizanslı olan halk önce Müslüman olmuş fakat sonradan tanassur ederek Danişmend Ahmed Gazi'yi zehirlemek istemişlerdir. Mürtet olan bu halkın işledikleri suçun ve günahın ağır olduğu anlaşılınca, o şehrin yerli ahalisine *Cürümlü* adı verildiği dile getirilir. Ayrıca, Çorum

⁹ Uluç, a.g.m., s. 19.

¹⁰ "Çorum", *Yurt Ansiklopedisi*, C. III., İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2022.

¹¹ İlhan Şahin, "Çorum", *DİA*, C. 40, Ankara: TDV, 2008, s. 374.

şer'iyeye mahkeme sicil defterlerinde Çorum adı temiz, saf, lekesiz ve arı anlamlarına gelen *Belde-i Pâkize* olarak geçmektedir. Diğer yandan Suheyb-i Rûmî, Ubeyd-i Gâzî ve Madi Kerb gibi Ashâb-ı Kiram'ın kabirlerinin burada bulunması hasebiyle Çorum'a manevi yönden arı ve temiz anlamlarına gelen *Belde-i Münezzehe* de denmiştir¹².

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Çorum isminin kökenini şöyle açıklamaktadır: “*Evsâf-i Kal'a-ı Çorum, Selçûkîlerden Kılıçarslan Şâh'ın bimasıdır derler. Âb-ı havası latif olduğundan Kılıçarslan Şâh, Oğlu Yakup Mirza'yı ve yüzlerce sair çorlu hastaları bu şehre gönderip ifakatyâb ettirdiği için adına Çorum denmiştir. Ama a'yân-ı vilayet Çevr-i Rum'dan galat ve muhaffefdir derler*”. 1530 Muhâsebe-i Vilâyât-ı Karaman ve Rûm Defteri ile 1576 tarihli Mufassal Tahrir defterlerinde Çorum'un adı, *Çorumlu* diye geçmektedir. Zamanla *Çorumlu* kelimesinin sonundaki ek atılarak Çorum şekline dönüşmüştür ve bugünkü ismini almıştır¹³.

Yazının icadı o kadar önemlidir ki belki de yazı, insanoğlunun en önemli icadıdır. İnsanlığın ortak bir ürünü olan yazı, zamanla gelişerek bugünkü halini almıştır. Dünya tarihini yazının icadından önce ve yazının icadından sonra diye ikiye ayırırız. Çorum ve yöresinin yazılı tarih öncesi, prehistorya biliminde Kalkolitik denilen dönemde gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Çorum sınırları içerisinde başta Hattuşaş olmak üzere çeşitli yerleşim bölgelerinde yapılan kazılarda, Çorum'un en eski yerleşim tarihi de ortaya çıkarılmıştır. M.Ö 3000'lerde başlayan Tunç Çağı'nda da Çorum yöresinde Boğazköy, Eskişehir, Pazarlı Alacahöyük gibi önemli bölgeler Tunç Çağı'nın da önemli temsil merkezleridir. Anadolu'da Asur ticaret kolonileri çağıyla birlikte (M.Ö 2000) yazılı tarih dönemi başlamıştır. Asurlular ticarete ileri düzeyde olduğu için her şeyi kayıt altına almışlardır. MÖ XV. yüzyılın ortalarında II. Tudhaliya Hititler'in başına geçerek, Hattuşaş'ı tekrar birliğin merkezi yapmıştır. Böylece Hitit İmparatorluk Dönemi başlamıştır. Daha sonra bölgede sırasıyla Frig, Pers, Kapadokya Krallığı ve Romalılar ve Bizanslılar hâkim olmuşlardır¹⁴.

¹² Kamil Şahin, “Çorum Adının Menşei”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 28-32.

¹³ Şerif Korkmaz, “*Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 12.

¹⁴ “Çorum”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2027.

375 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Roma'nın merkezi İstanbul'dur. Böylece Anadolu, Doğu Roma'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Çorum'da ise Bizans hâkimiyetinin tam ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Zira Çorum'un Danişmendliler tarafından kaç yılında fethedildiği ya da Selçuklu ve Beylikler dönemindeki kalıntıların bulunamayışı buna ek olarak bulunan kalıntıların ise özgün niteliğini kaybetmeleri, bahsi geçen dönemlerin Çorum'u hakkında kesin bilgiler toplamamıza mani olmaktadır. Bizans döneminde Çorum'un isminin Eukaita, Nikonya veya Yankoniye olduğu tartışılabilirse de S. Vryonis tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Eukaita olduğu belirlenmiştir. Eukaita isminin Çorum yerine Elvan Çelebi'ye ait olduğunu iddia edenler de olmuştur. Eukaita, Bizans döneminde önemli bir ticaret, din ve yönetim birimidir. Özellikle Aziz Theodore kültürüne tabi olması hasebiyle bölge, hem dinî hem de ekonomik açıdan gelişmiştir. Ancak Bizans döneminde kesin verilerle konuşmak imkân dâhili dışındadır¹⁵.

Bizanslılardan sonra bölgeye Türkler akınlar düzenleyerek buralarda hâkimiyet kurmuşlardır. Bölgede Danişmendlilerin egemenliği, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından Çorum'u kendi topraklarına katmasına kadar sürmektedir¹⁶. Hem 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra hem de Moğol istilasının hemen öncesinde büyük Türkmen göçleri ile liderlerine *Babalar* denilen ve Anadolu'nun siyasi, dini, kültürel yapısında önemli değişmelere yol açan isyanlar yaşanmıştır. Değişik sosyal katmanlardan oluşan bu kitleler, özellikle de İranlı aydınlar, bu değişimi oldukça etkilemiş ve hızlandırmışlardır. Çünkü göçebe Türkmenler Alevi olduğu için onlarda İran nüfuzu daha etkili olmuştur. Ayrıca göçler sırasında Anadolu'ya gelen dervişler, değişik tasavvuf anlayışlarıyla göçebe ve yarı göçebe çevrelerde önemli etkiler yaratmışlardır. Bu da Babai Ayaklanması'nın zeminini hazırlamıştır. Moğollar 1243 yılında bu iç karışıklıklardan yararlanarak, zaten yeterince zayıflamış Selçukluları Köseadağ Savaşı'nda mağlup etmişler ve Anadolu'yu işgal ederek, nüfuzları altına

¹⁵ Ömür Bakier, "Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s. 53-54.

¹⁶ Şahin, a.g.m., s. 374.

almışlardır. Akabinde, belli bir dönem Anadolu'da varlıklarını atadıkları valiler vasıtasıyla tesis etmişlerdir¹⁷.

1335 yılında İlhanlılardaki taht kavgasından yararlanan Eretna, 1344 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve bu dönemde Çorum da aralarında olmak üzere birçok Orta Anadolu kenti Alaeddin Eratna'nın yönetimine girmiştir. Kadı Burhaneddin, Sivas dolaylarında Kılıç Arslan'ı öldürerek hükümdar naibi olmuştur. Daha sonra naiblik ile yetinmeyerek 1381'de hükümdarlığını ilan etmiştir. Böylece Eretna Devleti yıkılmıştır. Çorum da Eretna Devleti idaresinden Kadı Burhaneddin yönetimine geçmiştir. Candaroğulları Beyi Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin ile Osmanlılara karşı birleşince, Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin karşı karşıya gelmiştir. Yıldırım Bayezit, Kadı Burhaneddin üzerine oğlu Ertuğrul yönetiminde bir ordu göndermiştir. 1392'de Çorum yakınlarında Kırkdilim Kalesi önündeki savaşta, Osmanlı ordusu mağlup olmuştur. Kırkdilim muharebesinden sonra, ordusundaki beylerin teklifi üzerine, Kadı Burhaneddin; İskilip, Ankara, Kalecik Sivrihisar taraflarını ordusuna kırk gün boyunca yağma ve tahrip ettirmiştir. Bu başarısından sonra bölgedeki mahalli beyler tekrar Kadı Burhaneddin'in tâbiyet ve nüfuzuna girmişlerdir¹⁸. Fakat 1398'de Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'a mağlup olunca beyliği ortadan kalkmıştır. Tabiatın gereği olarak Kadı Burhaneddin'e bağlı bütün yöreler ve bu arada Çorum, Osmanlı idaresine girmiştir¹⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilk önce Sultan I. Murad devrinde Rumeli Beylerbeyi kurulmuştur (1362). 1393 yılında ise Yıldırım Bayezit tarafından Anadolu Beylerbeyi kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu durumda, daha çok Rumeli merkezli fetihler yaptığı ya da teşkilat bakımından Rumeli'ye daha çok ağırlık verdiğini çıkarabiliriz. 1413'te üçüncü bir beylik ihdas edildi ki bura, *Vilayet-i Rûm* adıyla anılmaktadır. Fakat

¹⁷ “Çorum”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2033.

¹⁸ Hasan Geyikoğlu, “Çorum ve Çevresinde Osmanlı-Beylikler Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 397.

¹⁹ “Çorum”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 2034.

Amasya, Sivas ve Tokat'ın alınmasıyla kurulan bu eyalet, Anadolu'nun tamamı için söylenen Rûm'dan ayrılışın diye *Vilayet-i Rûmiye-i Suğrâ* olarak adlandırılmıştır²⁰.

Osmanlı Devleti, babadan oğula geçen bir veraset sistemine dayandığından tahta varis adaylar deneyim kazanması için Anadolu'nun çeşitli yerlerine sancağı yönetmek üzere görevlendirilirdi. Ayrıca hanedan mensubunun bir bölgeye gelip orayı yönetmesi o bölgeye verilen önemi göstermektedir. Belirlenen bölgeye şehzade gönderilerek, şehzadenin mali masraflarını hafifletmek ve görevinin karşılığı olarak saray hazinesini yükten kurtarmak amaç edinilirdi. Bu gibi sebeplerden ötürü şehzadeler sancağa çıkmış ve sancağı yönetmişlerdir. Çorum'da ilk sancakbeyliği yapan kişi, Şehzade Ahmet'tir. Şehzade Ahmet, dedesi II. Mehmet tarafından görevlendirilmiştir ve Bayezit'in oğludur. Daha sonra İkinci Bayezit de babasından gördüğü teamülü devam ettirerek torunu Süleyman'ı Çorum sancağını idare etmek için görevlendirmiştir. Çorum'u yöneten son şehzade ise I. Süleyman zamanında atanmıştır. I. Süleyman, torunu Orhan'ı Çorum'u idare etmesi için görevlendirmiştir. Bilindiği üzere I. Süleyman devrinde oğulları arasındaki mücadeleler ön plana çıkmaktadır. Şehzade Mustafa, I. Süleyman'ın emriyle boğdurulmuştur. I. Süleyman'ın oğulları Bayezit ve Selim birbirleri ile savaşmıştır. I. Süleyman, Bayezit'in isyan etmesinden korktuğu için oğlu Orhan'ı Çorum'u yönetmek üzere sancakbeyi olarak atamıştır. Çorum'da şehzadelik yapan bu üç kişiden hiçbiri ileride Osmanlı tahtına geçemeyecektir²¹.

1456 yılında Çorum'un demografik yapısına göre tamamen Müslüman ahalinin oluşturduğu yaklaşık 2300 kişi yaşamaktadır. 1521'de bu sayı 5000 civarına çıkmıştır ve bu tarihte altmış yetmiş kişilik bir Yahudi grubu da şehirde bulunmaktadır. Bunlar büyük ihtimalle, İspanya'daki Hristiyan zulmünden kaçmak için 1492 yılında II. Bayezit'ten yardım isteyen küçük bir Yahudi cemaatidir. Fakat bu cemaat kısa süre sonra iktisadi ve sosyal ortamı kendileri için yetersiz bularak muhtemelen başka bir yere gitmişlerdir. Çünkü Yahudiler tarih boyunca ticaret ve sanat ile uğraşmışlardır. O dönemde Çorum'un bu yapıda bir özelliğinin olmadığı kaynaklarda açıktır. Zira 1555'te şehri ziyaret eden Hans Dernschwam Çorum'u tamamıyla Türklerin oturduğu bir şehir

²⁰ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatında Yeri-I", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)*, S. 3, Ocak 1992, s. 130.

²¹ Haldun Eroğlu, "Şehzade Sancağı Çorum", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, Ankara: Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti., 28-30 Nisan 2016, C. II, s. 493-494.

olarak anlattığı gibi 1576 tarihli tahrir göre burada bulunan tahmini 10 bin kişinin tamamını Müslümanların teşkil ettiğini belirtmiştir²².

Osmanlı taşra teşkilatında padişahın yürütme yetkisini temsil eden ve doğrudan merkez tarafından atanan sancakbeylerinin görevi yalnızca askeri, idari değil tımar taksimatından güvenliğe kadar muhtelif alanlara uzanmaktaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çorum sancağında sık sık sancakbeyi değişimi olmuştur. Nitekim merkezi yönetim, bir yerde sancakbeyini uzun süre tutmak istemeyerek sık sık görev yeri değişikliğine gitmiştir. Bundaki amaç, uzun süre bir yerin yöneticisi olarak kalan beyin güç elde ederek devlet otoritesini tanımaz, isyan eder hâle gelmesini engellemektir. İhtimal dâhilindeki menfi hareketleri önlemek açısından devlet, sancaktaki beyin yerini sık sık değiştirerek kendisine rakip olabilecek bir gücü engellemeyi amaçlamıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren tespit edilen ilk sancakbeyi 1556'da Mustafa Bey'dir. Bu dönemde Osmanlı ülkesinde iç karışıklıklar tırmanmaktadır. Nitekim I. Süleyman'ın oğulları arasında iktidar savaşı mevcuttur. I. Süleyman, oğlu Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezit'i ise Amasya'ya atarken Bayezit'in oğlu Orhan'ı da Çorum'a sancakbeyi olarak göndermiştir. Konya Muharebesi'nde I. Selim ve Bayezit karşı karşıya gelerek savaşmışlardır. Çorum sancakbeyi olarak bulunan Şehzade Orhan da babası Bayezit'e destek olmak için Konya'ya gidince yerine İlyas Bey görevi devralmıştır. Ancak İlyas Bey, usulsüzlüğü ve sancakta çıkan karışıklıklar hasebiyle azledilmiş ve yerine Mehmed Bey tevdi edilmiştir. Mehmed Bey bu görevi 1568 yılına kadar yapmıştır. Daha sonra ise günümüzde ismi hâlâ yaşayan bir mahalle adı olan Gülabi Bey, padişah fermanı ile Çorum sancakbeyi olarak atanmıştır. Gülabi Bey, İnebahtı Deniz Savaşı'nda sipahileri ile beraber şehit düşmüştür. 1575 yılında Çorum sancakbeyi ise Mustafa Bey'dir. Ancak sancakbeylerinin nüfuzlarını arttırmak istemeleri ile halka kötü davranmaları, bununla birlikte usulsüzlük yapmaları hasebiyle Hacı Ahmed Paşa ve Mahmud Bey Çorum sancakbeyliği görevlerinden sırasıyla azledilmiştir. 1593-1595 yıllarında ise Ali Bey ve Takaşı Hasan Çorum sancağında görev yapmışlardır²³.

²² Şahin, a.g.m., s. 375.

²³ Üçler Bulduk, "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", *OTAM*, S. 6, 1995, s. 45-46.

Anadolu’da yaşayan göçebe Türkmenler tarih boyunca hep İran’a temayül etmiştir. Özellikle Osmanlı-İran savaşlarının arttığı yıllarda Türkmenler İran tarafını tutarak Osmanlıyı zor duruma sokmuşlardır. Sadece savaşlar değil I. Süleyman’ın kendi oğulları arasındaki mücadeleler sonucu Şehzade Bayezit’in yenilmesi ve Safeviler’e sığınması Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Çorum sancağında da hareketliliğe yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde Çorum’da suhte ayaklanmalarını da yoğun olarak görmekteyiz. Osmancık’ta isyanın sonucunda yağma, öldürme soygun gibi faaliyetler yaşanmıştır. Suhteler, sadece Osmancık’ta çapulculuk faaliyetlerinde bulunmakla yetinmeyip 1582 yılında kasabada menfi hareketlerde bulunmuşlardır. Çorum’da ise Canfedaoğlu liderliğindeki suhteler isyan etmişler ve şehri yakıp yıkmışlardır. Fakat kısa zamanda asi lider ele geçirilerek idam edilmiştir. Ayrıca hemen hemen aynı dönemlerde Safeviler’e temayül gösteren Türkmen aşiretlerinin faaliyetleri de sürmektedir. İran’a temayül gösteren kişiler oradan getirdiği kitaplar ile Safevi propagandası yapıp kişileri etkilemeye çalışmışlardır. Çorum, XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın ilk yıllarında da Anadolu’yu kasıp kavuran Celali isyanlarından nasibini almıştır. Kara Yazıcı İsyanı hasebiyle Osmanlı komutanı Serdar Mehmed Paşa tarafından Sivas civarındaki dağlarda muhasara edilmiş; ancak isyanından vazgeçtiğini ve devlete itaat ettiğini bildirince yapılan anlaşma gereği Çorum sancağı Kara Yazıcı’ya verilse de tekrar Celali güruhunu toplayarak kısa bir süre sonra isyan etmiştir. Ancak her isyancının yaşadığı sonu yaşayarak Canik Dağları’nda Osmanlı ordusu ile yaptığı çarpışmada isyanını canı ile ödemiştir²⁴.

Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık, özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda merkezi otorite eksikliğinden dolayı artmıştır. İnsanların eşkıyâlığa yönelmesindeki en temel sebepler arasında, siyasi iktidarın zayıflaması, halkın fakirleşmesi, nüfusun artması, iktisadi zorluklar gibi müsebbipler sayabiliriz. Osmanlı devleti eşkıyâlarla mücadelelerinde taviz dahi vererek istediği yöreye vali, sancakbeyi atamışsa da daha sonra eşkıyanın canını almayı da bilmiştir. Eşkıyalar genelde sarp dağları kendilerine mekân edinmişlerdir. 1509’daki Şahkulu Ayaklanması da Çorum isyanının hayati merkezlerinden biridir. Osmanlı Devleti, bir yerde eşkıya türeyince bütün sancak veya eşkıyanın türediği yeri, nezre bağlamıştır. Bu sebeple Çorum’da eşkıyâlık faaliyetleri

²⁴ Namiq Musalı, “XVI. Yüzyılda Çorum”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. I, s. 97.

olunca devlet, 27 Ocak 1775 tarihli belgede Çorum sancağına bağlı İskilip ve Kal'a'da ikame edenleri nezre bağlamıştır. Böylelikle merkez, Vezir Çerkes Hasan Paşa'dan ve İskilip Kazası'nın imamlarından, İskilip ve havalisinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerini önlemesi, bu konuda gevşeklik göstermemesi hususunda taahhüt etmiştir. Fakat aksi olursa Hazine-i Amire'ye 60.000 kuruş nezre bağlanmış ve birbirlerine kefil olmuşlardır. Devlet, işi sıkı tutmak istemiş eşkıyalığa son verilmezse ya da bu konuda gevşeklik gösterilirse ceza keseceğini belirterek yaptırımını güçlendirmiştir. Ancak bunun tam anlamıyla eşkıyalık faaliyetlerini durdurduğunu söyleyemeyiz 12 Mayıs 1777 tarihli belgeye göre Hasırcıoğlu Deli Mustafa ve oğulları sadece dağlarda eşkıyâlık yapmakla kalmayıp Çorum nefesine inerek Sultan Murad Han Camii'nin hatibi es-Seyyid Muhammed Mes'ud Efendi'nin hanesini basıp eşyalarını almışlar ve kendisini katletmişlerdir. Daha sonra ise Amasya tarikine kaçtıkları için yakalanamamışlardır. Devlet eşkıyalarının tekrar zuhur etmesi halinde derhal yakalanıp adalete teslim edilmelerini istemiş ve bu konuda tahammül göstermeyerek aksi olursa Çorum ahalisini Matbah-ı Amire'ye ödenmek üzere 25.000 kuruş nezre bağlamıştır. Yine 28 Kasım 1785 tarihli belgede İskilip'te eşkıyâlık yapan Gökçeoğlu Kara Ahmet, Çiro oğlu Mehmet ve aveneleri ile 17 Kasım 1800 tarihli belgede Osmancık kazasında şekavette bulunan Halil Efendi oğlu Ahmet, damadı ve avenelerinin yakalanarak adalete teslim edilmelerine dair ahaliyle anlaşılmış ve bu konuda ahaliler nezre bağlanmıştır²⁵.

Çorum, Osmanlı öncesinde ve Osmanlı Devleti döneminde ticaret ve sanayide pek öne çıkmamış, yakınında bulunan Ankara, Tokat gibi şehirlerin gölgesinde kalmıştır. Çorum'un Batı ve Orta Karadeniz Bölgesi'nin içindeki yeri önemlidir. XV. yüzyılın ikinci yarısında hem demografik hem de ticari açıdan bölgeye hâkim olan kent, tartışmasız Tokat kentidir. Fatih'in ilk yıllarında vergi veren nüfusu 3000 dolaylarında olan Tokat, Anadolu'nun en büyük kentlerinden biridir. Sonradan Uzun Hasan işgali yüzünden epey nüfus kaybetmiş ve demografik yapısı bozulmuş olmasına rağmen şehir, bölgenin ticari merkezi ve en kalabalık yerleşkesi olarak işlev görmeye devam etmiştir. Bunda büyük ihtimalle Tokat'ta yaşayan gayrimüslim nüfusun sayısı ve yol güzergâhı üzerinde olması etkilidir. Tokat'tan sonra Kastamonu, Merzifon ve muhtemelen

²⁵ Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. I, s. 210-212.

Amasya gelmektedir. Çorum ise, Samsun ve XVI. yüzyılda büyük bir gelişme gösterecek olan Sivas gibi ancak üçüncü kademede bir yerleşim merkezi sayılabilir. Yani çevresinde bulunan diğer kentlerle hem ticari hem demografik açıdan boy ölçüşemeyecek kadardır. Tarih boyunca Çorum'da gayrimüslim nüfusun az olması da bunda etkili bir nedendir. Diğer taraftan Zile, Taşköprü veya Boyabat gibi ancak küçük boyutlu birer yarı kırsal pazar kasabası sayılabilecek yerleşmelerin yanında, Fatih Dönemi'nin Çorum'unu küçümsemeyecek bir merkez olarak addedebiliriz²⁶.

XVI. yüzyılda Çorum'u ziyaret eden bir Alman seyyah Hans Dernschwam, şehri şöyle anlatmaktadır:

“Bir Türk şehri olan Çorum, öyle büyük bir şehir değil. Neredeyse bizdeki büyük bir köy kadar. Etrafında su yok. Bir dağın eteğinde kurulmuş, vadiye bakıyor. Önünde güzel, geniş, yemyeşil bir düzlük uzanıyor. Etrafta bağ bahçe görülüyor. Evler kerpiçten yapılmış. Kerpiçler sanki çimenden bel ile alınmış dört köşe kesekler gibi. Evler alçak, çatı diye bir şey yok, ancak toprak damlar görülüyor. Bu evlerde oturanlar fakir kimseler olmalı. Orada taşla inşa edilmiş bir cami gördük. Ot bulamadık, atlara saman verdik. Biz buraya gelinceye kadar, pahalı da olsa, hemen her yerde arpa buluyorduk. Ekmekleri iyi değildi. Şarap da işe yaramaz. Bir Ermeni köyünden getirildi”²⁷.

Çorum, Osmanlı idaresi döneminde nüfus, fiziki yapı ve ekonomi yönünden gelişmiştir. Kale-şehir durumundan bir kent olmaya doğru ilerlemeye başlamıştır. Çorum Kalesi'nin ise hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, Selçuklu ya da Danişmendliler tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Evliya Çelebi, kalenin bir Selçuklu yapısı olduğunu belirtmektedir. Kale XVI. yüzyıl ortalarında mamur bir halde olup içinde dört mahalle bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin söyledikleri bize bu yerin önce kale içinde olduğunu ve daha sonra kale dışına taştığını göstermektedir. Büyük ihtimalle artan nüfus kale içine sığmayarak kale dışına taşmıştır. Şehrin 1456'da 6 mahallesi olduğu bilinmektedir. Bunlar Debbâğan Mescidi, Alaca Mescidi, Ahî Münevver, Ahmet Çelebi, Cebelü Mescidi ve Makbere isimlerinde idi. İncelediğimiz 1844-1845 Çorum temettüat defterlerinde geçen 42 mahallenin isimleri arasında bunlardan hiçbiri yoktur. 1521'de ise nüfusun artmasıyla doğal olarak mahalle sayısı otuz bire yükselmiştir. Bu da şehrin 1456-1521 döneminde hızlı bir şekilde

²⁶ Suraiya Faroqhi, “Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s. 82-84.

²⁷ Adem Apak, “Alman Seyyah Hans Dernschwam'ın Gözüyle XVI. Asırda Çorum”, Osmanlı Döneminde Çorum, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 138.

geliştiğini göstermektedir. Bu dönemler Osmanlının en kudretli, en zengin dönemlerine rastlamaktadır. Bu zenginlik Çorum'a da böylelikle yansımıştır. 1576'da mahalle sayısının 48'e ulaşması, büyüme hızının 1521-1576 tarihleri arasında da sürdüğüne işaret etmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, XVII. yüzyıl ortasında şehirdeki mahalle sayısı 42'dir. İncelediğimiz temettuat defterinde de mahalle sayısı 42 olarak verilmiştir ancak mahallelerin büyüklüğü ve mahallelerde oturan kişi sayısı tabii ki farklılık göstermektedir. Büyük ihtimalle XVIII. yüzyılda Çorum mevcut konumunu sürdürmüştür. 1824-1836 tarihleri arasında 47, 1876'da 46 ve 1900'de 48 mahalleye sahiptir. XVI. yüzyıldan sonra mahalle sayısının hemen hemen sabit kalması, şehrin XVII. yüzyıldan itibaren fiziki bakımdan fazla bir değişikliğe uğramadığının göstergesidir²⁸.

Üçler Bulduk'un yayımladığı 1576 yılına ait Çorum sancağı icmal defterine göre sancağın taksimatı şöyledir: 1576'da Çorumlu nahiyesine bağlı 76 köy bulunmaktadır. Bilindiği üzere XVI. yüzyılın sonuna kadar Çorumlu şekliyle adlandırılan il, XVII. yüzyılın başlarından itibaren *-lu* eki atılarak bugünkü kullandığımız şekilde Çorum adını almıştır. Bu 76 köyden divani ve niyabet hisseleri 290.000 akçeyi aşmaktadır. Nüfus bakımından ise Tokat ve Ankara'da olduğu gibi bir yoğunluk yoktur. Köylerdeki kişiler yaşamlarını tarım ve hayvancılıkla idame ettirmektedir. Bu tarihlerde büyük kaçgun denilen Celalilerin Anadolu'yu yakıp yıkması Çorum köylerini de etkilemiştir ve köydeki kişiler can ve mal güvenliği için merkeze gelmişlerdir. 1576'da Çorum'un vergi geliri 166.663 akçedir. Mahalle sayısında ise muhtelif görüşler vardır. Evliya Çelebi 42 mahalle var derken, 1576 tahririnde 48 mahalle²⁹ kaydedilmiştir³⁰. Refet

²⁸ Şahin, a.g.m., s. 374.

²⁹ Cami-i Kebir, Sağırcı, Çakır Mescidi, Hacı Yusuf (Kesek), Yenice Kayyum M., Esiruddin, Ümid Halife, Pınar (Hasan Faki M), Etcı Ali, Çöplübey, Halife, Şeyh Eyyub, Cedid M. Hacı Yusuf, Ahmed Çelebi Pazar Mescidi, C.M. Hoca Hamza, Medrese, M. Karahisar. Hacı Mustafa (Turhan Kethuda), İbrahim Halife, Kunduz Han, Melik Danişmend, Sinan Mescidi, C. Şarkiyân M. Hacı Mustafa, Akpınar, Uç, Yenice (Kamer Hatun), Alaca Mescid, Namazgah-ı Cedid, C.M. Fatma Hatun, Voros Oğlu?, Dervişler, Divane Mescidi, Ahmed Faki M., C. Gülabi Bey M., Sabuncu, Makbere, Sancakdâr, Ömer Faki(Sofular), M. Hacı Kemal. Diğer, C.M. Nuri, C.M. Hacı Kemal, C. Hacı Nasrullah, C. Arab Ahmed, Yenice Nurullah, C.M. Zaviye-i Hıdırlık, C.M. Hacı Ali B. Uzun Yakup, M. Hacı Bayram, Hacı Bayram diğer.

³⁰ Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", s. 135-136-138.

Yinanç, 1576'da Çorum'da 48 mahalle olduğunu ve nüfusunun 12.100 küsur olduğunu belirtmektedir³¹.

Osmancık Kazası: Osmancık, İpek Yolu üzerinde olduğu için oldukça gelişmiş bir yerdir. Coğrafi konumu onu Çorum'un en önemli yerlerinden biri yapmıştır. Ele alınan dönemde 9 nahiyesi vardır. Evliya Çelebi 110 akçelik bir kaza merkezi olduğunu belirtmektedir. Osmancık'ın 11 mahalleden müteşekkil bir yerleşim yeri olması, buranın küçük ölçekli bir yer olduğunun kanıtıdır. Bu döneme ait vergilerin toplamı ise 37.600 akçedir. Osmancık kazası; İncesu divanı, Çepni divanı, Öyücek divanı, Mihmadselam divanı, Bayır divanı, Pelitbükü divanı, Saz divanı ve Sakız divanı nahiyelerinden oluşmaktadır³².

İskilip Kazası: Çorum ile hemen hemen aynı yıllarda (1073-1075 yılları arasında) Danişmend Ahmed Gazi tarafından fethedildiği varsayılmaktadır. Osmanlılar ise bölgeye Yıldırım Bayezit döneminde hâkim olmuşlardır. Bilindiği üzere I. Süleyman'ın ünlü şeyhülislamı Ebussuûd Efendi İskiliplidir. Ebussuûd Efendi (1490-1576) Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından İstanbul'a gönderilip Fatih Sultan Mehmet tarafından ihtiramla alıkonulmuş olan iki âlim Mustafa İmâdî ve Ali Kuşçu'nun torunudur. Ebussuûd Efendi'nin babası, II. Bayezit'in gözde âlimlerinden olan mutasavvıf Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî, annesi ise Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun'dur³³. 1576'da tutulan tahrir defterine göre İskilip'e bağlı 8 birim bulunmaktadır. Bu tarihte muhtemelen İskilip merkezde 3500-4000 arası bir nüfus ikamet etmektedir. Üçler Bulduk, Osmancık ve İskilip mahalle sayısını 11 olarak vermesine rağmen, Refet Yinanç, İskilip'in mahalle sayısını 12 olarak bildirmektedir³⁴. Bu bölge, Çorum'un ardından bölgenin ikinci büyük yerleşim yeridir. İskilip kazası; İskilip nahiyesi,

³¹ Refet Yinanç, "Tahrir kayıtlarına Göre Çorum", *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 25.

³² Bulduk, a.g.m., s. 142-143.

³³ Muhittin Eliaçık, "Ebussuûd Efendi ve Şemsi Paşa'nın Manzum Yazışmaları", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C.II., s. 947-948.

³⁴ Yinanç, a.g.m., s. 24.

Fevkettarîk divanı, Tahtettarîk divanı, Bayat divanı, Karabörk divanı, Uluköy divanı, Halkasuyu divanı ve Koğa divanından müteşekkildir³⁵.

Karahisar-ı Demirli Kazası: Osmancık ve İskilip isimleri bugün hâlâ kullanılmalarına ve Çorum'un en önemli ilçeleri olarak mevcut durumlarını korumalarına rağmen Karahisar-ı Demirli ismi bugün bir ilçe ismi olarak kullanılmamaktadır. Ancak, Karahisar-ı Demirli kazasının 1520 tarihinde Kadı ve Kazancılar adlı iki mahallesi olduğunu bilmekteyiz³⁶. Bugün, Alacak ilçesi sınırlarında Kalehisar köyü olduğunu bilmekteyiz. 1576'da vergi veren hane sayısı 116'dır. 43 köy bu dönemde kazaya bağlıdır. Kazanın nüfusu ise 10 bin ila 11 bin arası bir nüfusa sahiptir³⁷.

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Çorum'un Katar kazasında da Türkmen yani konargöçer nüfusu oldukça fazladır. Bu kazada konargöçer nüfusun yoğunluğunun fazla olması hasebiyle kaza sınırlarını kesin olarak belirlemek oldukça zordur. Ancak elde edilen bilgilere göre Katar, bugünkü Uğurludağ muhitinde yer almaktadır. 1576'da Katar kazası 25 köyden oluşmaktadır. Nüfusu ise Karahisar-ı Demirli'nin aksine daha az olup 8.000 civarındadır. Diğer kazalardan farklı olarak Katar'da nüfusun % 62'sini cemaatler oluşturmaktadır. 1521 hanenin de vergi verdiği bilinmektedir. Kazanın toplam hasılatı ise 172.842 akçedir³⁸.

XVIII. yüzyılda Osmanlı taşra teşkilatı içinde Çorum'un yeri ile ilgili bilgilere nüzul ve avâriz defterlerindeki verilerden ulaşmak mümkündür. 1735 tarihli avârizhane ile 1736 tarihli bedel-i nüzul defterlerindeki kayıtlara göre, Çorum livası dâhilindeki Çorum, İskilip, Karahisar-ı Demirli, Sakız, Mihmedselam, Osmancık, Saz, Katar, Hacıhamza kazaları bulunmaktadır. Çorum sancağına bağlı kazalar, XIX. yüzyılın başlarında da aynıdır. 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımında daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi Çorum'un Eyalet-i Rum'a bağlı bir sancak merkezi olduğu görülmektedir.

³⁵ Bulduk, a.g.m., s. 148-149.

³⁶ Mehmet Salih Erpolat. "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu (Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. II, s. 729.

³⁷ Bulduk, a.g.m., s. 157-158.

³⁸ Bulduk, a.g.m., s. 160-162-163.

Bu eyalete bağı diğer sancaklar: Sivas (Paşa), Amasya, Bozok, Divriği, Canik ve Arapkir'dir³⁹.

XVII. yüzyıl boyunca Çorum mevcut statüsünü korumuş ve aşırı bir nüfus artışı yaşamamıştır. XVIII. yüzyılda ise ilin yönetsel kademelenmedeki yeri ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında, Çorum'un XVII. yüzyılda olduğu gibi Eyalet-i Rum'a bağı bir sancak merkezi, eyalete bağı diğer sancakların ise aynı XVII. yüzyılda olduğu gibi Sivas (Paşa Sancağı), Amasya, Bozok (Yozgat), Divriği, Canik ve Arapkir olduğu görülmektedir. XVII. yüzyıldan bu tarihe kadar yönetsel yapı pek değişmemiştir. Çorum da bu süre içinde, yönetsel kademelenmede *Sancak Merkezi* olarak yerini korumuştur⁴⁰.

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetsel yapının yeniden örgütlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde imparatorlukta Asakir-i Mansure-i Muhammediye için kaç asker alınacağını belirlemek adına ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Çorum'un eyalet ve sancak sınırlarını, Çorum sancağının eyaletin batı sınırında bulunduğu görülür. Bu sebeple de sancağın sınırları XIX. yüzyıl boyunca yönetsel kademelenmede sık sık görülen değişikliklerden oldukça etkilenmiştir. Bu da devletin teşkilatında bozulmaların yavaş yavaş zuhur ettiğinin göstergesidir. Özellikle XIX. yüzyılda başta valiler olmak üzere birçok devlet görevlilerinin yeri merkez tarafından sürekli değiştirilmiştir. Bunda sürgünün de etkisi vardır. Çorum ise bundan nasibini almış, 1831 yılında ilk nüfus sayımından hemen sonra yapılan değişikliklerle Sivas eyaletinden alınarak Ankara'ya bağılanmış, 1836 yılına kadar Ankara sancak merkezine bağı bir kaza olarak kalmış ve bu tarihte yeniden sancak olmuştur. Benzer konudaki başka bir kaynakta Çorum sancağının 1841 tarihinde Sivas'tan alınarak Ankara vilayetine bağılandığı ve 1843 tarihinde İsmet Paşa'nın Ankara, Çankırı ve Çorum sancakları mutasarrıflığına tayin edildiği yazmaktadır. Aynı kaynakta 1856 tarihinde Rıdvan Paşa'nın Çorum ve Kayseri sancakları mutasarrıflığına, 1858 yılında ise aynı göreve Elhac Mustafa Asım Paşa'nın getirildiğine işaret edilmiştir. Bu veriler bize

³⁹ Korkmaz, a.g.t., s. 34.

⁴⁰ Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s.123.

Çorum'un 1864 tarihli Teşkilat-ı Vilayet Kanunnamesi'nin çıkarılmasına kadar sancak merkezliğini koruduğunu göstermektedir⁴¹.

II. Mahmut Dönemi'nde, 1826 yılına gelindiğinde yüzyıllardan beri sorun teşkil eden Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Çorum'da da yeniçeri tahkikatı ve takibatı olmuştur. Haziran 1826 tarihli Çorum şer'iyeye siciline kaydedilen bir fermanla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı, idam edildilerse de yeniçerilerin bir kısmının firar ederek Rumeli ve Anadolu'nun içlerine kaçtıkları ve firar edenlerin idam edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu fermanın ardından Çorum, İskilip, Osmancık gibi kazaların merkez ve köylerinde yeniçeri takibatı yapılmış, yakalanan yeniçeriler tevkif edilip yargılanmıştır. Yakalanan yeniçerilerin ekseriyeti fermanın emrettiği üzere idam edilmiş, geri kalan kısmı ise sürgüne tabi tutulmuştur. Yeniçeri takibatı ve tahkikatı Sivas valisince görevlendirilen memurlar tarafından yürütülmüştür⁴². Ancak devletin iç ve dış gailelerle uğraşması yeni bir ordunun tesisini gerektirmektedir. Bunun için, 1831 yılında Devlet-i Âliyye'deki erkek nüfusunu belirlemek için bir nüfus sayımı yapılmıştır. Sayıma göre Çorum'un nüfusu şöyledir: Çorum 10.075, İskilip 11.450, Osmancık 4.349; Çorum'daki Türkmen ve Kürt nüfusu ise 6.581'dir⁴³. 1852-1863 yılları arasında ildeki aileler çoğunlukla 3 çocuğa sahiptir. Ailelerin çocuk sayıları genellikle bu dönemde 2 ila 6 arasında değişmektedir. Ailelerin %96,47'si çocuk sahibi iken, %3,52'nin ise hiç çocuğu yoktur. Bu tablo bize Çorum'un doğurganlık oranının yüksek olduğunu göstermektedir⁴⁴.

1881 tarihli salnameye göre Yozgat sancağına ait nüfus durumunu değerlendirmek gerekirse, Çorum'da, 21.543 Müslüman, 4 Rum, 80 Ermeni, 288 Kıpti mevcuttur. Protestan ise hiç yoktur. Daha sonra Çorum'a bağlı bir yer olacak olan Sungurlu'da ise Ermeni ve Rum nüfusu daha fazladır. 194 Rum, 529 Ermeni yaşamaktadır. Yozgat'ta ise 378 Rum olmasına karşın 312 Protestan ve 4.019 Ermeni

⁴¹ Aktüre, a.g.m., s. 123.

⁴² Ahmet Yaramış, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları", *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 403-404.

⁴³ "Çorum", *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2036.

⁴⁴ Abdullah Gündoğdu, "Çorum'un 2. Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 M. 1852-1863)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 361.

bulunmaktadır. Maden kazasında 1.749 Ermeni ve 1.322 Rum nüfus bulunmaktadır. Boğazlıyan'da ise 74 Rum, 109 Protestan ve 609 Ermeni nüfus mevcuttur. Görüldüğü üzere Ermeni ve Rum nüfusunun en az olduğu yerlerden biri Çorum'dur. Çorum'da tarih boyunca hiçbir zaman yoğun bir Ermeni ve Rum nüfusu olmamıştır. Örnek vermek gerekirse Çorum'a çok yakın olan Sivas'ta gayrimüslim oranı: %22 iken, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Çorum kazasının %1,5 civarında bir gayrimüslim nüfusa sahip olmakla beraber bunun da bir kısmı çevre illerde ticaret amacıyla gelip burada ikamet eden gayrimüslimlerdir⁴⁵. Yine yakın civardaki Tokat'ın kazaları ile birlikte 1881-1883 yılları arasında Müslüman nüfusu: 189.925 iken, bölgede 14.685 de Ermeni yaşamaktadır. Görüldüğü üzere Çorum, gayrimüslim nüfus açısından Tokat, Sivas, Yozgat gibi çevre illerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür⁴⁶. 1844-1845 yılına ait Tokat temettüat defterine göre Tokat merkez kazasında Müslümanların nüfusu 10.685 iken, Gregoryen Ermenilerin nüfusu 6.665 ile toplam nüfusun %33,93'ne tekabül etmektedir. 1.115 Rum da nüfusun %5,67'sine, 875 Katolik Ermeni nüfusun %4,45'ine ve 190 Yahudi nüfusun %0,96'sına tekabül etmektedir. Tokat yüzyıllar boyunca bu kozmopolit yapısını idame ettirmiştir. Müslim ve gayrimüslimler, Tokat mahallelerinde yüzyıllar boyu iç içe yaşamıştır. Araştırma konumuz olan aynı yıllara ait Çorum temettüat defterini incelediğimizde ise gayrimüslim nüfusa rastlamamaktayız. Bu rakamlar, Çorum'un bahsi geçen yıllarda cazibe merkezi olmadığını, ticaret ve sanatta Tokat, Sivas gibi illerin gerisinde kaldığını göstermektedir. Çünkü Osmanlı gayrimüslimi şehirde yaşamakta ve büyük çoğunluğu ticaret ve sanatla uğraşmaktadır⁴⁷. Yüzyıllar boyunca Türkler ve Ermeniler huzur içerisinde yaşamışlardır⁴⁸.

Sosyokültürel temele bağlı olan Türk-Ermeni ilişkileri değişip, siyasi ve askeri dinamikler ön plana çıktığı zaman Türk- Ermeni ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı Devleti büyük bir hezimete uğrayınca

⁴⁵ Ali Açıklı, "Çorum Kazasında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1839-1874)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. III., s. 1447.

⁴⁶ Hüseyin Baha Öztunç, "1897 Tokat Ermeni Olayının Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü", *History Studies International Journal of History Academic Journal*, vol., 2, No., 1, 2010, s.193.

⁴⁷ Necati Çavdar, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi", *Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Ankara: Yeni Türkiye, 60/1, 2014, s. 454.

⁴⁸ Ahmet Kolbaşı, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Güvenlik Maksatlı Olarak Çorum'un Sancak Yapılması İçin Osmanlı'nın Yaptığı Çalışma (Özet)" *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 437.

Ayastefanos Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın 16. maddesi ile Ermeniler'e ıslahat yapılması, Kürtler'e ve Çerkesler'e karşı Ermeniler'in korunması isteniyordu. Ancak bu antlaşma hükümsüz kalarak yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bir nevi Ayastefanos'un yumuşatılmış hâli olan Berlin Antlaşması, Türk-Ermeni ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre Osmanlı Devleti'nin, Ermeniler'e reform yapması dayatılmıştır. Bu maddeye dayanarak Ermeniler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardır. 1897'de Tokat'ta Ermeni asıllı Doktor Jozef'in öldürülmesi ve bu olayın akabinde posta soygunu Ermeniler'in buralarda gizli bir yapılanma içerisinde olduğunu bize göstermektedir. Posta soygunundan sonra ele geçirilen şüphelilerin sorgularında Tokat'ta Merzifon'da kurulmuş olan Hınçak Komitesi'nin bir şubelerini açtıkları öğrenilmiştir. Merzifon'u ana karargâh edinen bu komite Merzifon, Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas gibi çevre illerde faaliyet göstermiştir. Çorum'da Ermeni ve Rum nüfusunun çok az olması hasebiyle büyük bir huzursuzluk çıkarmayı başaramasalar da küçük çapta tedhiş hareketlerinde bulunmuşlardır⁴⁹.

1882 Ankara Vilayet Salnamesi'ne göre, Çorum merkez sancağında 21 bin 521 Müslüman, 288 Kıpti, 80 Ermeni ve 4 Rum bulunmaktadır. Gayrimüslim nüfus açısından Çorum'u geride bırakan Sungurlu'da ise 13 bin 481 Müslüman, 529 Ermeni, 194 Rum ve 6 Protestan bulunmaktadır⁵⁰.

Tarih boyunca Çorum, durağan bir nüfusa sahip olmakla beraber başka illere göç vermiştir. 1834 yılında toplam 60 kişi ticaret ve ilim için başka yerlere gitmişlerdir. Yozgat'a toplam 21 kişi ticaret için gitmiş, bura en çok tercih edilen yer olmuştur. Bunda Yozgat'a olan yakınlık da önemlidir. Asurlular'dan beri canlı bir ticaret merkezi olan Kayseri'ye toplam 10 Çorumlu gitmiştir. Bunların 7'si ilim tahsili için 3'üde ticaret için gitmiştir. Amasya'ya 3 kişi ticaret yapmak için ve 3 kişi de ilim tahsili yapmak için toplam 6 kişi gitmiştir. İstanbul'a ise sadece 2 kişi gitmiştir. Malatya, Ankara, Edirne, Çankırı, Ankara, Musul, Merzifon gibi yerler de tercih edilse bile buralara gidenlerin

⁴⁹ İbrahim Aykun, "1897 Tokat Ermeni Olayları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Ankara: Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti., 25-26 Eylül 2014, C. I, s. 261-262.

⁵⁰ "Çorum", *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 2036.

sayısı ya 1 ya da 2 kişi olarak çok sınırlı kalmıştır. Çorumluların göçmen olarak gittikleri yer yaklaşık 17'ye tekabül etmektedir⁵¹.

XIX. yüzyıldan önce gayet durağan bir nüfusa sahip olan Çorum'da özellikle bu yüzyılın sonuna nüfus artışı olmuştur. İmparatorluğun en uzun yüzyılında Osmanlı Devleti, girdiği tüm savaşları ya kaybetmiştir ya da başka devletlerin yardımı ile kazanabilmiştir. Kaybettiği topraklardaki Müslüman ve Türk nüfus Anadolu'ya gelmiştir. Göç hareketi iki türdür: ya isteğe bağlıdır ya da zorunludur. Burada söz konusu olan göç hareketi zorunludur. 1804 Sırp İsyanı'nda ve 1806-1812 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşında takriben 200 bin Müslüman can ve mal güvenliği endişesiyle göç etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar galip gelerek işgal ettiği yerleri Ruslaştırarak için iskân politikası izlemiştir. Ruslar, Rumeli'de işgal ettikleri bölgeye 500 bin Rus muhaciri ikame ettirerek, nüfusun %30'unu Ruslar'ın teşkil edeceği hâle getirmiş ve bölgenin demografik yapısı ile sistematik Ruslaştırma politikası izlemiştir. Kırım Savaşı'nda (1853-1856) yenilen Ruslar, Rumeli'de kısıtlanınca bu kez gözünü Orta Asya'ya dikmiştir. Orta Asya'da izlediği tehcir ve iskân siyaseti sonucu Kafkasya'dan Anadolu'ya 600.000'den fazla muhacir gelmiştir. Bu rakam Kırım göçmenleriyle birlikte 1 milyonu aşmaktadır. 93 Harbi'nden sonra da Anadolu birçok göç almıştır⁵². Çorum'a en eski ve kapsamlı göç 1856 yılında gerçekleşmiştir. Kırım Savaşı'nın akabinde Çorum'a Nogay muhacirleri yerleştirilmiştir. Nogaylar'dan başka aynı kitleden olan Besni kabilesi, Canpolad kabilesi ve Marşan kabilesi de 1856'da Çorum'a gelmiş ve Karapınar mahallesine yerleştirilmişlerdir⁵³. Osmanlı Devleti, iskânları gerçekleştirmek için görevliler tayin etmiş, başarılı bulduklarını ise ödüllendirmiştir. Çorum Kaza Müdürü Ömer Sakıb da bunlardan birisidir. Deniz yolu ile gelerek Samsun tarafına çıkan Nogay muhacirlerini iskân ettirmek üzere görevlendirilmiş ve görev, Canik sancağı mutasarrıfına emredilmiştir. Samsun'a gelen ve Çorum'a iskân etmek üzere gönderilen 500'ün üzerindeki Nogay muhacirini iskân ettirme konusundaki gayretleri Devlet tarafından

⁵¹ Salih Akyel-Kamil Özdemir, "1844 (1260H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı", *History Studies International Journal of History Academic Journal*, Vol.7, No. 1, March, 2015, s. 168.

⁵² Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, 1991, s. 99-100.

⁵³ Mahfuz Söylemez, "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 12, 2007, s. 17-18.

olumlu karşılanarak beylerbeyine terfi edilmiştir. Kırım'dan deniz yolu ile gelen, Samsun, Sinop, Kastamonu, Trabzon, Çorum ve Sivas'ta iskâna tabi tutulacak muhacirler yakın limanlara çıkarılmışlardır. Daha sonra Çorum gibi yerlere gitmek içinse varacağı yere kara yolu ile devam ettirilmişlerdir. Kara yolu ile Anadolu'nun iç kesimlerine yerleştirilen muhacirlere halk maddi yardım da yapmıştır. Örneğin Çorum'a gidecek muhacirler için gelen Giray kazası ahalisi, 201 araba ücreti olan 7600 kuruş yardımda bulunmuştur. Yine aynı kaza ahalisi Mecitözü kazasına giden muhacirlere 88 araba ücreti olarak 18249 kuruş vermiştir⁵⁴. 1856-1876 yıllarında göçmenler, Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir. Bu dönemde Çorum'a da muhacirler yerleştirilmiştir. İlde özellikle Çerkez muhacirler yoğun olarak iskân edilmiştir. Çorum bu dönemlerde Yozgat sancağına bağlıdır. Yozgat sancağında misafir olan 158 Çerkes hane muhacir olarak iskân edilmiştir. Bu aileler iskân edilene ve kendilerine yer temin edilene kadar ahalinin evinde barındırılmıştır. Bu ailelerin konut ihtiyaçları daha sonra valiliklerce yerine getirilmiştir. Çorum kazasına bağlı Gümüşhacıköy'ün Çay nahiyesine 150 hane Çerkez muhacir ikame edilmiştir. Hamamözü karyesi ve Çorum'un Bağzık mahalline Çerkez muhacirler yerleştirilmiştir. Merkez kazasına bağlı Karapınar mahallesine de 60 hane Çerkez muhacir iskân edilmiştir. Diğer taraftan Çorum'da 93 Harbi esnasında göçmenlerin yerleştirilmesine uygun olarak 45.250 dönüm atik arazi mevcuttur. Buraya iskân edilmek üzere getirilen muhacirler geçici olarak buraya yerleştirilmiş, hatta bazıları iskân edilmiştir⁵⁵. Bu göçlerle beraber nüfusta artış olduğu için yeni mahalle ve köyler kurulmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı-Rus savaşlarında genellikle Osmanlı Devleti mağlup olduğu için 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Osmanlı mağlup olmuş ve daha sonra Kırım önce özerk olmuş sonra da Rus işgaline maruz kalınca Kırımlı Türkler vatanlarından sürgün edilerek ikinci vatan olarak bildikleri Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Devlet, muhacirleri kara ve deniz yolu ile Osmanlı topraklarına getirebilmek için elinden geleni yapmış ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde iskân politikası izlemiştir. Rus tazyikinden kaçarak Anadolu'ya gelen muhacirler 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında artarak 1920'lere kadar devam etmiştir. Ruslar anayurtlarından sürgün ettikleri Türkler yerine planlı bir iskân

⁵⁴ Erdal Taşbaş, "Nogaylar'ın Çorum'da İskân Edilmesi", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. III., s. 1422.

⁵⁵ Pelin İskender, "Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. III., s. 1564-1565-1566.

politikası izleyerek buralara Rus-Kossak köylülerini yerleştirmişlerdir⁵⁶. Çorum sadece Kafkaslar'dan göç almamış, Rumeli'den de göç almıştır. 1884 yılında buraya Vidin'den gelenler buraya yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bölge, iç göçlere de maruz kalmış, Kars'tan gelenler Selimiye mahallesine, 1909 yılında Batum dolaylarından gelenler de Beşiktepe adındaki bölgeye yerleştirilmiştir. Ahıska'dan gelen muhacirlerin önemli bir kısmı Burun adındaki köye, bir kısmı da Hacı Nasrullah Mahallesi'ne yerleştirilmiştir. 1914 yılında ise Karadağ'dan ve hemen hemen aynı tarihlerde de Dağıstan'dan muhacirler gelip, Çorum'un Saz Değirmeni mevkiine iskân ettirilmiştir⁵⁷.

Osmanlı Arşivi'ndeki Plan, Proje ve Krokiler Kataloğu'nda kayıtlı Temmuz 1892 tarihli “Çorum Kasabası'nın Planı” adlı harita, Çorum ve mimari yapıları açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu haritaya göre:

“İşbu kasabanın şimâlen on iki saat mesafesinde Osmancık ve garben dokuz saat mesafesinde İskilip ve yirmi dört saat mesafesinde Kangırı ve cenûben dokuz saat mesafesinde Alaca nahiyesi ve şarkan altı saat mesafesinde Mecitözü ve on iki saat mesafesinde Merzifon kazalarıyla mahdut olup nefs-i kasaba 45 mahalle ile 3554 İslâm ve 119 Hıristiyan olarak ceman 3673 hâne ve 1100 dükkân ve vasat-ı kasabada bir Câmî-i Kebîr ve yaklaşık 45 câmî ve mescid-i şerîf ve 8 medrese ve 2 kütüphane, üçü çifte biri tek olarak 4 hamam ve 135 çeşmeyi, (6488 zükûr müslümü) ve 7753 inas-ı müslimeyi ve 265 zükûr gayri müslim ki ceman 15645 nüfusu havi olup ebniye-i mîriyyeden haritada görüldüğü üzere kasabanın cenûb-ı garb tarafında ve Yozgat ve Kayseri şosesi üzerinde mükemmel bir Kışla-i Humâyûn ile bir Cephane ve bir Karakolhâne ve II. Abdulhamid devrinde inşâ olunmuş Askerî ve Hükümet Dairesi ve bunun civarında rüşdiye ve telgrafhâne olduğu gibi Yozgat ve Kayseri şosesi kasabanın vasatından bi'l-murur Merzifon'a uğrayarak otuz iki saat mesafesinde bulunan Samsun iskelesine müntehi olduğundan ticaret bakımından son derece önemlidir. Kasabanın garb tarafında Hıdırlık nâm mahal-i mürtefi'de ashâbı kirâmın büyüklerinden Hazreti Peygamberin alemdari Süheyb-i Rûmî ibni Sinan (r.a) el-Mennân hazretleri medfûn bulduklarından padişah tarafından haritanın zirinden mersum şekilde ve bir tarz-ı dilenşide müceddeden bir Türbe ve bir Câmîi şerîf ve Zaviye mahsus daire ve şadurvan inşasıyla ahâli-i belde bu yüzden dilseyr-i niam ve'l-tâf-ı bahr-i mesâr buyrulmuştur”⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin 1864'teki Vilayet Nizamnamesi ile vilayet; sancak, kaza ve köy yönetim birimleri olarak taksim etmiştir. Böylelikle kullanılan eyaletin adı, vilayet terimiyle değiştirilmiştir. 1869 tarihli devlet salnamesinde Çorum, Ankara'nın Bozok sancağına bağlı bir kaza merkezidir. Bu tarihin öncesinde ve sonrasında da Çorum'un

⁵⁶ Şerif Korkmaz, “Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 417.

⁵⁷ Söylemez, a.g.m., s. 18-19.

⁵⁸ Abdulkadir Dündar, “Çorum Şehri ve Mimarî Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 228.

sık sık başka vilayetlere ve sancaklara bağlandığını, yer değiştirdiğini bilmekteyiz. XIX. yüzyılda Çorum, devletin olumsuz siyasi ve ekonomik yönlerinden etkilenerek kaza merkezi seviyesine düşürülmüştür. Çorum, Bozok sancağına bağlı olarak durumunu 1894 yılına kadar idame ettirmiş ve artık her şehrin arzuladığı gibi sancak merkezi olmak istemiştir. İlin konuyla ilgili taleplerini 1872 tarihli Şûrâ-yı Devlet müzakere belgesinde görmekteyiz. Bu talep, Çorum'da bir alay merkezi istihdam edilmesi ve bazı kazaların Çorum'a bağlanarak mutasarrıflık olması veyahut Yozgat'tan ayrılarak Amasya'ya bağlanması gereğini beraberinde getirmiştir. Ancak Şûrâ-yı Devlet kendi içinde yaptığı müzakere sonucunda bu talepleri kabul etmemiştir. Bu taleplerin kabul edilmemesinin başlıca nedenleri arasında, bazı şahısların sancak meclisinde memuriyet kapma arzusu taşıdığı ve yeni azaların seçilmesinin güç olduğu, yüksek maaşlı bir mutasarrıfın istihdam edilmesinin gereksizliği dikkat çekmiştir. Tüm bunlara rağmen Çorum halkı sancak olma taleplerini 1882 ve 1883 yılında yaptıkları girişimlerle arzuhallerini Şûrâ-yı Devlet'e bildirseler ve gerekenin yapılmasını isteseler de bu istekleri Şûrâ-yı Devlet tarafından reddedilmiştir. Ancak daha sonraları Ermeniler'in Anadolu'da tedhişi arttırmaları hasebiyle Çorum'un önemi artmıştır. Çünkü Çorum Sivas gibi yoğun Ermeni nüfuslu yerlere oldukça yakın olduğundan dolayı bu yörede bir sancağın kurulmasının çok yararlı olacağını belirten görüşler artmıştır⁵⁹. Çorum'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başlarında Ermeni nüfusu şöyledir: 1874'te Ermeni nüfusu 60, 1881-82'de 80, 1893'de 513, 1902'de 657 kişiden ibarettir. Görüldüğü üzere aşırı yoğun bir nüfusa sahip olmamakla beraber Çorum'da Ermeniler çeşitli mahallelerde oturmuş olup en çok Çömlekçi Mahallesi'nde ikamet etmişlerdir. Ayrıca burası Ermeni Mahallesi olarak da anılmaktadır. Ermeniler çoğunlukla sanat erbabı oldukları için merkezde yoğunlaşmışlardır. Çorumlu Ermeniler marangoz, demirci, kasap, kalaycı, attâr, eczacı, kazaz işleriyle iştigal etmişlerdir. Ermeniler'in en çok yaptığı iş kolu ise tüccârlıktır. Ayrıca sadece müstakil olarak değil bazen Müslümanlarla da ortak çalışmışlardır. Örneğin Müslümanlarla Ermeniler ortak değirmen işletmişlerdir⁶⁰.

⁵⁹ Adem Kara, *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*, İstanbul: IQ yayıncılık, 2008, s. 51-53.

⁶⁰ Ömer Turan, "Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri", *Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 60/4, 2014, s. 2934.

1894'te Çorum, Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın⁶¹ çabası ve Ankara Valisi Abidin Paşa'nın yardımıyla, Ankara'ya bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiş ve Osmancık, İskilip, Sungurlu kazaları da Çorum'a bağlanmıştır. Osmanlı idari sistemine göre sancakların başında bulunan mutasarrıf burayı bir hükümdar gibi idare edemezdi, görev taksimatı vardı. Buna göre yarısı seçilmiş, yarısı ise atanmış olan ve mutasarrıfın başkanlığını yürüttüğü sancak idaresinin yönetiminde önemli bir rolü vardır. Bu üyelerin sayıları zaman zaman değişse de genellikle on küsur kişiden oluşmaktadır⁶². 17 Nisan 1895 tarihinde bölgede mutasarrıflık tam olarak teşekkül etmiştir. Çorum'a sancak tevdi edilmesi ile birlikte ayrılan tahsilat 34.412 iken sancak olması ile birlikte bu rakam 150.690 kuruşa yükselmiştir. Böylece Çorum'un gelirinde 116.278 kuruşluk bir artış meydana gelmiştir. Kazaya oranla mutasarrıflık devlete daha ağır bir yük getirdiğinden ötürü Çorum'un mutasarrıflık olması için merkezin muhtelif sebeplerle halkın mutasarrıflık taleplerinin birçok kez reddettiği bilinmektedir⁶³. Buna göre Çorum'a (merkez) 185 köy bağlıdır. Hüseyinabad'a 87 köy, Sungurlu'ya 104 köy, Osmancık'a 115 köy, Kargı'ya 34 köy bağlıdır. Bu dönemde Çorum merkezin nüfusu köyler ile beraber yaklaşık 30.000 kişidir. Buralarda hayvancılık ve tarıma dayalı bir ekonomi görülmektedir. Merkez kazanın nüfusu 1907'de 59.609 kişiye, 1914'te ise 84.936 kişiye çıkarak önemli artışlar göstermiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte tüm Osmanlı ülkesi gibi Çorum da her açıdan olumsuz olarak etkilenmiştir⁶⁴. Burada mutasarrıflığın teşekkül ettiği dönemde, dönemin ilk Çorum mutasarrıfı Rüştü Paşa'ydı. 1903 devlet salnamesinde Çorum sancağına bağlı kazaların Osmancık, Sungurlu ve İskilip olduğu belirtilmektedir. 1916'da Çorum yine Ankara vilayetine bağlı bir sancak olarak kayıtlıdır. Aynı yıl Osmancık, İskilip, Sungurlu ve Mecitözü kazalarının Çorum sancağına bağlı olduğu görülmektedir⁶⁵.

⁶¹ Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa, ya da Yedisekiz Hasan Paşa, Çorum'un Gülabibey Mahallesi'nde, Kayış Köprü Sokak'taki bir evde doğmuştur. Babası, kılıç ustası Moraloğlu Hacı Mustafa'dır. Lakapları Moraloğulları'dır. Zanaatlarından dolayı Kılıçcıoğulları diye de bilinirler. Hasan Paşa, Çorum Merkez İlçe, Gülabibey Mahallesi 4. Cilt, 1. sayfa nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu kayda göre doğum tarihi 1247 (M. 1831), ölüm tarihi 10. 11. 1320 (M. 8 Şubat 1903)'dir (Ethem Erkoç, "Yedisekiz Hasan Paşa ve Çorum'a Hizmetleri", *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 538); Geniş bilgi için bkz. Nazmi Tomuş, "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu*, S. 52, Şubat 1945, ss. 1539-1546; *Çorumlu* S. 53, Mart 1945, 1588-1565; *Çorumlu*, S. 54, Nisan 1945, s. 1584-1589.

⁶² Söylemez, a.g.m., s. 19.

⁶³ Kara, a.g.e., 104-105.

⁶⁴ Aktüre, a.g.m., s. 125.

⁶⁵ "Çorum", *Yurt Ansiklopedisi*, C. III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 2036.

Tablo 1. Ankara Vilayet Salnamelerine Göre 1900 Yılında Çorum Sancağında Mevcut Resmi Kurumlar⁶⁶.

Kurum Adı	Görevliler
Meclis Kalemi	Başkâtip: Celal Efendi Yardımcısı: Mustafa Efendi.
Tahrîrât Kalemi	Müdür: Halil Rüşdü Efendi
Muhasebe Kalemi	Başkâtip: Ömer Lütü Efendi
Vergi Kalemi	Başkâtip Yardımcısı: Mustafa Efendi
İftâ Makamı ⁶⁷	Müftü: Ali Zahir Efendi. 1908
Nüfus Dairesi	Nüfus Memuru: Hafız Muhammed Arif Efendi Kâtip: Mustafa Efendi
Defter-i Hâkânî Dairesi ⁶⁸	Başkâtip: Hakkı Efendi İkinci Kâtip: Yusuf Efendi
Evkaf Kalemi	Müdür: Hacı Ulvân Efendi Kâtip: Şükrü Efendi
Mahkeme-i Şer'iyeye	Baş Kâtip: Ahmet Efendi İkinci Kâtip: Osman Efendi
Mahkeme-i Bidayet Hukuk Dairesi	Reis: Naib Efendi
Mahkeme-i Bidayet Ceza Dairesi	Reis: İsmail Hakkı Efendi Muddai- Umumi Muavini: ⁶⁹ Hasan Fehmi Efendi
Mahkeme-i Bidâyet Kalemi	Başkâtip: Muhammed Nuri Efendi İcra Memuru: Abdullah Efendi
Ziraat Bank Sandığı	Reis: Mustafa Efendi Muhasebe Kâtibi: Emin Efendi
Duyun-ı Umumiye Dairesi	Başkâtip: Kamil Efendi Memur: Hüseyin Efendi
Nâfiâ ⁷⁰ Komisyonu	Mühendis: Mazhar Bey Aza: Hacı Zarf Bey
Maârif Komisyonu	Başkan Mutasarrıf Yardımcısı: Muhammed Said Efendi
Zabıta Dairesi	Alay Beyi: Ömer Bey Yüzbaşı: Osman Ağa
Polis Dairesi	Komiser: Sabit Efendi
Reji Dairesi ⁷¹	Ömer Lütü Bey

⁶⁶ Söylemez, a.g.m., s. 10-21.

⁶⁷ İftâ: Fetvâ verme, bir işi fetvâ ile halletme (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 475) anlamına gelir. Osmanlı toplumunun dini sorunları ile ilgilenen fetva makamının başında ilmiye sınıfından müftü bulunmaktadır (Söylemez, a.g.m., s. 12).

⁶⁸ Tapu kayıtlarını tutmakla görevli bu dairenin başında, başkâtip rütbesi ile bir yetkili bulunurdu (Söylemez, a.g.m., 13).

⁶⁹ Müddeî-i Umûmî: Savcı, umûmî haklar adına dâvâ açan hâkim (Devellioğlu, a.g.e., s. 707).

⁷⁰ Nâfiâ: Bir yeri bayındır duruma getirmek için yapılan işlerin tamamı, bayındırlık işleri. <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim tarihi: 25.01.2017.

⁷¹ Reji Şirketi, Osmanlı ülkesindeki tüketim ayrılan tütünlerin üretim, satın alınma, depolanma, işleme ve ayrıca sigara üretim satış evrelerini gerçekleştirmek, bu faaliyetleri Osmanlı Devleti adına yürütmek üzere kurulmuştur. "Müşterek-ül Menfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye" ya da "Memalik-i Şahane Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi" adlarıyla da anılmakta olan "Reji Şirketi" imtiyazı, Düyun-ı Umumiye İdare Meclisi'nin onay vermesiyle 27 Mayıs 1883 tarihli anlaşmaya binaen Osmanlı Bankası Müdürü Emil Deveaux'a verilmiştir (Tigince Özkipper Oktar, "Tütün Reji Şirketi Memâlik-i

Orman İdaresi	Süvari Memur: Abdulkadir Efendi
Vesâit-i Nakliye Komisyonu	Başkanlığını Belediye Başkanı yürütmektedir.
Muhacir Komisyonu ⁷²	Komisyonun başında Belediye Reisi bulunmaktadır.
Posta ve Telgraf Dairesi	Müdür: Hasan Efendi Muhabere Memuru: Tal'at Efendi

Mutasarrıf, Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce sancak adı verilen idari birimin başındaki görevli için unvan olarak kullanılan bir tabirdir. Özellikle II. Mahmut, devleti merkezileştirmek istemiş ve bu sebeple bazı sancakları eyaletlerden ayırarak mutasarrıflık haline getirerek vezirlerden birine vermiştir. Hatta devletin en küçük biriminde muhtarlıklar teşkil etmiştir. Mutasarrıflar padişahın onayıyla tayin olunur ve mutasarrıflar için her yıl tevcihat defterleri hazırlanırdı. II. Mahmut ekseriyeti mukataat, ardından mansure, hazineye bağlı olan sancakların yönetimine ise mutasarrıf veya mütesellim, bazı sancaklara da muhassıllar göndermiştir⁷³. Diğer taraftan, muhassıllık kurumunun⁷⁴ kaldırılmasından sonra bir eyalete tabi olmayan livaların başında bulunan idarecilere de mutasarrıf deniliyordu. Amasya ve Çorum 1847 yılından sonra mutasarrıflıkla yönetilmeye başlanmıştır⁷⁵.

Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler”, *Osmanlı*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 460).

⁷² Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, kaybettiği savaşılarından dolayı göç almaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı'na kadar muhacirlerle ilgili düzenlemeler genellikle emirnameler aracılığıyla yürütülmüştür. Emirnamelerden sonra muhacir işleriyle Şehremaneti ilgilenmiştir. Ancak Rus baskısı nedeniyle Kırım bölgesinden gelen muhacir sayısının giderek artması ve Şehremaneti'nin iş yükünün yoğun olması nedeniyle muhacir işlerini yürütmek üzere yeni bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Sadrazam Ali Paşa, Meclis-i Vâlâ'da gerçekleşen görüşmelerde, İstanbul'a gelen muhacir sayısının arttığını ve Şehremaneti'nin bu konuda yetersiz kaldığını gündeme taşıyarak muhacir işleriyle ilgilecek bir komisyonun kurulmasını önermiştir. Sultan Abdülmecit'in de uygun görmesiyle 5 Ocak 1860 tarihinde ilk Muhacir Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına Eski Trabzon Valisi Hafız Paşa, üyelerine ise Ticaret Muavini Remzi Efendi, Dâr'üş-Şûra-yı Askerî azasından Refik Efendi ile Ulemadan Gürcü İsmail Efendi ve Hacı Pir Efendi getirilmiştir (Ufuk Erdem, “*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri(1860-1923)*”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 71).

⁷³ Ali Fuat Öreñç, “Mutasarrıf”, *DİA*, C. 31, Ankara: TDV, 2008, s. 377.

⁷⁴ Muhassıllık Kurumu hakkında geniş bilgi için bkz.: Ayla Efe, “*Muhassıllık Teşkilatı*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

⁷⁵ Kara, a.g.e., s. 102.

Tablo 2. 1847-1909 Yılları Arasında Çorum'da Görev Yapmış Olan Mutasarrıflar⁷⁶.

Yıllar	Mutasarrıflar
1847-1848	Seyyid Said Paşa
1848-1850	Mîr-i Mirân Hilmi Paşa
1850-1851	Mîr-i Mirân Hamdi Paşa
1851-1852	Mîr-i Mirân Ömer Faiz Paşa
1852-1853	Hüseyin Remzi Paşa
1853-1855	Mîr-i Mirân Salih Paşa
1855-1856	Mîr-i Mirân Arif Paşa
20 Ağustos 1856	Mîr-i Mirân Rıdvan Paşa
1894-1895	Rüşdü Paşa
1895-1897	Ahmed Edib Bey
1897-1901	Süleyman Asaf Paşa
1901-1902	Celal Bey
1902-1905	Mustafa Nuri Paşa
1905-1907	Ahmed Kemal Paşa
1907-1908	Haydar Bey
1908-1909	Süleyman Necmi Bey

Çorum, Cumhuriyetin ilk yıllarında 20 Nisan 1924 gün ve 491 sayılı yasa ile bir il haline getirilerek İskilip, Osmancık, Alaca, Sungurlu ve Mecitözü ilçeleri kendisine bağlanmıştır. 1953 yılında Kargı, 1958'de Bayat, 1959'da Ortaköy, 1987'de Uğurludağ ve Boğazkale, 1990 yılında Laçın, Dodurga ve Oğuzlar Çorum'a bağlanınca şehrin günümüzdeki hâli de şekillenmiştir⁷⁷.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Yapılan bu sayıma göre Çorum'un nüfusu, 247.602'dir. 1927'den 2000'e kadar geçen süreçte bölge nüfusunu incelediğimizde: Türkiye'nin nüfusu 5 kat artarken Çorum nüfusu 2,4 kat artmıştır. Çorum nüfusu 1927'den 1990 yılına kadar hep artış eğilimi göstermesine rağmen bu tarihten itibaren nüfusu azalmaya başlamıştır⁷⁸. Bunda şüphesiz, Çorum'un verdiği göçler en temel sebeptir. 1950-1980 yılları arasında Çorum, Türkiye'nin en çok göç veren illeri arasındadır. 1965 yılında Çorum doğumluların %12,4'ü, 1970 yılında %16,45'i ve 1975 yılında ise %22,67'si il dışında yaşıyordu.

⁷⁶ Kara, a.g.e., s. 103.

⁷⁷ Ethem Erkoç, *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum ili ve İlçeleri*, Çorum: Kardeş Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti., 2001, s. 19-76.

⁷⁸ Cevdet Yılmaz, "Çorum İl Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılım Özellikleri", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007, C. III, s. 1370.

1974 yılında Çorumluların gittiği yerlerin yüzdeler dağılımı şöyledir: %13,7 İstanbul, %5,9 İzmir ve %42,6'sı da Ankara'ya göç etmiştir. Özellikle 1960'lardan sonra Türkler Almanya'ya işçi statüsünde göç etmişlerdir. Çorum il yıllığı (1973) verilerine göre 3870 Çorumlu Almanya'ya göç etmiştir. Çorumluların en çok göç ettiği ülke Almanya'dır. Daha sonra sırasıyla: 204 kişi Hollanda, 146 kişi Fransa, 55 Kişi Avusturya, 27 kişi Avustralya, 21 kişi İsviçre ve 16 kişi diğer ülkelere göç etmiştir⁷⁹. Çorum'un 2015'deki genel nüfusu ise 525.180'dir⁸⁰.

⁷⁹ İlhan Tekeli, "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerinde Gelişmeler", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s. 246-247.

⁸⁰ <http://www.corum.bel.tr/Nufus.html>, Erişim Tarihi: 24.01.2017.

1. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI MALİ YAPILANMASI VE TEMETTÜAT DEFTERLERİ

1.1. TANZİMAT DÖNEMİN'DE YAPILAN MALİ DÜZENLEMELER

Bir devletin hayatta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için güçlü bir ekonomiye sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple, eskiden beri varlığını devam ettiren devletler ekonomilerine önem vermişlerdir. Yaptıkları fetihler sonucunda elde ettikleri toprakları koruma ve işleme yöntemleri ile vergilerin özenle konulması ve toplanması konusunda azami olarak ihtimam göstermişlerdir. Kral Yolu, İpek Yolu, Baharat Yolu gibi yollarla tüccarlar devletlerarası mal akışını sağlamışlardır. Hatta İspanyol ve Portekizli denizciler, gemileri ile Amerika'ya gitmişler, birçok yer keşfedip oranın altınını ve gümüşünü Avrupa'ya getirmişlerdir. Bu denizciler, seyahatlerine devleti idare edenlerin ya da zenginlerin yardımıyla çıkmışlardır. Mesela Christof Columbus, 1492 yılında bugünkü Bahamalar içinde kalan bir adaya İspanya Kraliçesi İzabel'in yardımıyla ayak basmıştır.

XIX. yüzyılda başta İngiltere, Almanya, Fransa olmak üzere Avrupalı devletler ve Amerika, sanayi ve ticarete devrim niteliğinde gelişmeler göstermişlerdir. Bu yüzyıl boyunca, sömürgeciliğe ilaveten ucuz ham madde bulma girişimleri hız kazanmış, artık dünyanın siyasi haritası iktisadi konjonktüre göre şekillenmeye başlamıştır. İktisadi yarışa ayak uyduramayan ya da geri kalan ülkelerin bir kısmı bağımsızlıklarını tamamen yitirerek Avrupalı devletlerin sömürgesi olmuşlardır. Osmanlı Devleti gibi devletler ise ekonomik özgürlüklerini büyük ölçüde kaybederek kapitalizmin gerekleri doğrultusunda varlıklarını bir süre daha devam ettirebilmişlerdir. Osmanlı Devleti, bir zamanlar hem siyasal hem de ekonomik açıdan bir döneme damga vursa da özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde ekonomik özgürlüğünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Siyasi varlığını sürdürmek için yaptığı birtakım yenilik hareketleri istenilen sonucu vermemiştir. Devlet, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Avusturya ve İran'a karşı giriştiği hemen hemen her savaşı kaybederek, artık müdafaa savaşları

vermeye başlamıştır. Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti, bu savaşlarda topraklarının çoğunu kaybetmiştir⁸¹.

II. Mahmut, değişen bu dünya konjonktürüne ayak uydurabilmek ve devletin çöküşünü durdurabilmek adına mukadder saati geciktiren Tanzimat Dönemi'ne kapıyı aralamıştır. Ancak II. Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıncaya kadar göze batmamak adına başta ıslahata yanaşmamıştır. 1826 yılına gelindiğinde, II. Mahmut, Yeniçeriliği kaldırarak onları tamamen yok etmek için bir imha siyaseti gütmüştür. Öyle ki ilk günlerde 26 bin yeniçeri ortadan kaldırılmış, Anadolu'nun her yerinde yeniçeri tahkikatı ve takibatı başlatılmış, yakalanan yeniçeriler sonraki aylarda ve yıllarda yakalandıkça öldürülmüşlerdir⁸². Diğer yandan ayan ve derebeylerine karşı mücadelesi, tüm Osmanlı toplumunun din farkı gözetmeksizin eşit muamele yapılmasını istemesi onu adeta Osmanlı rejiminin kurucusu payesine yükseltmiştir. Sırp 1804-1815 yılları arasındaki isyanlarından sonra bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Akabinde Yunanlar, 1821-1829 yılları arasında devleti derinden etkileyen *Rum Fetret'i*'ni çıkarmışlardır. Bu sürecin sonunda Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk müstakil devlet olmuştur. Reaya⁸³'yı tatmin etmek, onları bahane eden dış düşmanların müdahale ve istila arzularını önlemek artık zorunlu olmuştur.

Bunun devamında Tanzimat-ı Hayriye 3 Kasım 1839'da ilan edilmiştir. Bu ferman ile Müslim ve gayrimüslim eşitliği getirilmeye çalışılmıştır. Bu girişim, Yunan ve Sırp isyanları ile milliyetçi bir tutum sergileyen gayrimüslimleri devlet bünyesinde tutmak amacıyla ileri atılan ve daha sonra sık sık vurgu yapılacak bir Osmanlı milleti teşkil etmeyi amaçlayan önemli bir projenin ilk adımı olmuştur⁸⁴. Ancak, Garp usullerini ve özellikle Fransızlar'ı benimseyen Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın seri ve ezici galibiyetleri karşısında, Osmanlı Devleti mukadderatını başka

⁸¹ Çadırcı, a.g.e., s. 111.

⁸² Sina Akşin, "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 140.

⁸³ Reaya: Hükümete itaat eden ve vergi veren halk anlamındadır. Osmanlı Devleti'nde bir zamanlar Müslüman olsun ya da olmasın bütün tebaaya halk arasında reaya denilirken daha sonra gayrimüslim denilmiştir (Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C. III, s.14); Enver Ziya Karal ise reaya diye: Osmanlı Devleti'nin ilk asırlarında toprak ile uğraşanlara dendiğini belirtmiştir (Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997, s. 5).

⁸⁴ Akyıldız, a.g.m., s. 3.

ellere bırakmayıp bütün bu tehditleri ve tereddütlerini göz ardı ederek Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. İlan edilen bu ferman, devlet telakkimizde ve devlet idaresinde modernleşmenin hakiki başlangıcı ve temeli olarak kabul edilmiştir⁸⁵. Her şeyden evvel bu Hatt-ı Hümayun, Avrupalı bir devlet telakkisi taşıyordu. İçerdiği esas haklar, idari, mali, askeri önlemler, o zamanın Avrupalı devletleri göz önüne alınarak ileri sürülmüştür⁸⁶. Bu Hatt-ı Hümayun ile Mustafa Reşit Paşa ve diğer Tanzimatçılar Osmanlı Devleti'ni yaşatmak için onu yeni bir rotaya sokmuşlardır⁸⁷.

Tanzimat Fermanı büyük vaatlerle ilan edilmiştir. Ancak bu ferman, Osmanlı halkının bir siyasi dayatması olarak ilan edilmemiştir. Bunun için bu ferman ne Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan milyonlarca köylüyü serflikten azat edip sosyal sınıflar arasında var olan farkları ortadan kaldırmayı amaçlamış ne de büyük bir toprak reformunu gerçekleştirmiştir. Tanzimat Devri'nde bilhassa gayrimüslimler arasında başlamış olan milliyetçilik hareketleri neticesinde, özellikle Türk beyleriyle gayrimüslim reaya arasında artık tezahür etmeye başlayan içtimai tabiiyet nizamlarının kin ve şuuriyle beslenmiş olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Bu hareketler özü itibarıyla ancak siyasi birer tezahür mahiyetinde kalmıştır⁸⁸.

Tanzimat Fermanı, mali, askeri, eğitim, sanayi gibi birçok alanda yenilik getirmeyi amaçlamıştır. Mali alanda yapılan yeniliklere değinmeden önce Tanzimat'tan evvelki Osmanlı ekonomisine kısaca değinmek elzemdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, Anadolu'nun iktisadi bir krizde olduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı beyliğinin kestirdiği *akçe* adındaki paranın değeri, dirhemin %37'sine düşmüştür. Âşık Paşazade de Osmanlının ilk yıllarında altın ve gümüş darlığı çekildiğini belirtmektedir. Zaten Türkler Anadolu'ya ilk geldiklerinde Bizans para sıkıntısı çekiyordu. Anadolu'nun Hristiyan halkı Bizans'ın koyduğu ağır vergiler altında eziliyordu. Bunun başlıca sebepleri, batıdaki sahil şehirlerinde güçlü bir burjuvazi sınıfının doğmasıydı.

⁸⁵ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 91.

⁸⁶ İnalçık, "Tanzimat Nedir", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 48-49.

⁸⁷ Ramazan Ata, "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 1, S. 1, Bahar 2014, s. 162.

⁸⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Tanzimat 1*, İstanbul: MEB. Yay., 1999, s. 21.

Bu burjuvazi sınıf doğu ile ticarete Bizanslılardan aracılık rolünü almışlardır. Ayrıca hemen hemen bütün mahsulleri İstanbul, Selanik, Edirne gibi yoğun nüfuslu Bizans şehirlerine sattıklarından dolayı, sadece Bizans Devleti değil ona bağlı olan Balkan kavimleri de iktisadi zorluk çekmiştir. Türkler, Anadolu'ya ilk geldiklerinde, buranın hâkimi olan Bizans Devleti'ni bu zorluklar içerisinde bulmuşlardır⁸⁹.

Osmanlı Devleti sürekli fetihler yaparak topraklarını genişletmiş ve sınırlarını büyütüştür. Bu fetihler esnasında devlet fethettiği yerlerde bilinçli olarak iskân politikası izlemiş, halkın gönlünü kazanmak için başta vergi gibi uygulamalarda onların ihtiyaçlarına binaen düzenlemelere gittiği için hem kendi hem de yerli halk kazançlı çıkmıştır. Bizans'ın ağır vergilerinden bunalan Anadolu ve Balkanlar'daki halklar Osmanlı fetihlerini neredeyse hoşgörü ile karşılamışlardır. Burada devlet teessüs etmeye başladığı zaman bu kadar geniş topraklar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bir köşesinde dini ve sosyal unsurları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve manevi kuvvetleri olan kolonizatör Türk dervişlerini bulmuştur⁹⁰. Devlet, zapt ettiği topraklarda binlerce tımar teşkil ettirmiş, bu durum müftülük, kadı muhafızları, müderrislik, mukâtaa⁹¹, sancak beyliği, beylerbeyi gibi devlet hizmetleri ile her yıl Anadolu'dan binlerce insanın fethedilen yerde vazife almalarını gerektirmiştir. Osmanlı Devleti böylece fethettiği yerde teşkilatını kolayca kurmuştur⁹².

Klasik Dönem olarak adlandırılan 1300-1600 tarihleri arasında, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısına ana hatlarıyla değinmek gerekirse, devletin ekonomik sistemi Eski Anadolu Uygarlıkları, Türkistan tecrübesi ve İslam ekonomisi olmak üzere üç ana kaynaktan beslenmiştir. Oluşturulan sistem, üretim ile arza dayanmaktadır. Bu da fiyat istikrarının en önemli unsurudur. Sistem bir de küçük çaplı üreticiliğe dayanmaktadır. Diğer taraftan siyasi nüfuza yol açan büyük toprak mülkiyetlerine

⁸⁹ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, C. XIII, S. 51, 1949, s. 497-504.

⁹⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 136.

⁹¹ Mukâtaa: Sözlükte "*kesmek*" manasındaki Arapça kat kökünden türeyen mukâtaa "*kesişmek*" demektir. Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma olarak tanımlanan genel bir anlamı vardır. Tarihi Abbasiler'e kadar gitmekle birlikte Selçukluların son zamanlarında yaygınlaşmış şekliyle, vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti de başlangıçta "*mukâtaaya vermek, mukataaya almak*" tabirleriyle devlete ait bir kısım vergilerin iltizama verilmesini kastetmiştir (Mehmet Genç, "Mukâtaa", *DİA.*, Ankara: TDV, C. 31, 2008, s. 129).

⁹² Akdağ, a.g.m., s. 505.

devlet mani olarak kişinin işleyeceği toprakta hak sahibi olması gereğinin toprak ve tarım siyasetinin esası olmasına yol açmıştır. Merkezi devlet asla kendine rakip olacak bir güç istememektedir⁹³. Mehmet Genç'in belirttiği gibi devlet, bu dönemde "provizyonist"tir. Mal ve hizmet üreten çiftçi, esnaf öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak, akabinde aşamalı olarak başta İstanbul olmak üzere tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek zorundaydılar. Devlet, ithalatı serbest bırakıp karşılığında ihracat üzerinde, bazen yasaklamalara varan ölçüde sıkı bir kontrol rejimi uygulamıştır. Ekonominin sektörleri ziraat, madencilik, esnafılık ve ticaretten müteşekkildi. Devletin misyonu, bu ekonomik anlayışı gerçekleştirecek kanunları, ilişkileri, kurumları oluşturmaktan ibaretti⁹⁴.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde toprak yönetimi çok önemlidir. Zira devletin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Devlet, toprak sisteminin kaynağını, İslam hukukundan almakla birlikte Selçuklu iktâ⁹⁵ sistemi ile Bizans toprak yönetiminden de etkilenmiştir. Devletin ele geçirdiği topraklarda çok farklı uygulamalara gittiğini bilmekteyiz. Zira altı asırdan fazla hüküm sürmüş bir devletten tek tip bir toprak yönetimi beklemek imkânsızdır. Klasik Dönem'de devletin ekonomisi ve askeri yapısının temelini tımar sistemi teşkil etmiştir. Bu dönemde tımar sistemi⁹⁶ tam olarak işlemiştir, Klasik Dönem de devletin en parlak yılları olmuştur⁹⁷. Halil İnalçık'a göre tımar sistemi, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Hatta İnalçık, devletin Tanzimat'a mecbur kalmasının en temel sebebi olarak tımar sisteminin bozulmasına işaret etmektedir⁹⁸. Klasik Dönem boyunca düzenli bir şekilde işleyen tımar sisteminin bu yüzyıldan sonra bozulmasının birçok sebebi

⁹³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 17.

⁹⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 68-69.

⁹⁵ İktâ: Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesinin (Bir malın sahipliği) veya menfaatinin hazineye istihkakı bulunan kimseye padişah tarafından verilmesi (Pakalın, a.g.e., C. I, s. 1).

⁹⁶ Tımar ya da Timar: Türkçede dirlik ile eş anlamlı kullanılan tımar kelimesi sözlükte bakım, ilgi anlamına gelmektedir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilayetlerin de bir süvari birliğini ve askeri-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisata denir (Halil İnalçık, "Timar", *DİA.*, Ankara: TDV, C. 41, 2008, s. 168; Yılmaz Kurt, tımar terimini şöyle tanımlamaktadır: Geçimlerini ya da hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerde kendi nam ve hesaplarına tahsili selâhatiyle birlikte tahsis edilmiş olan senelik gelirleri 20 bin akçaya kadar olan dirliklerdir. Tımar sahibi kişiye ehl-i tımar ya da tımarlı sipahi denilmektedir (Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı*, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 62).

⁹⁷ Kurt, a.g.m., s. 59- 62.

⁹⁸ İnalçık, "Tanzimat Nedir", s. 35-36.

vardır. İlk bozulmalar, düşen dirliklerin sipahilere yarar kimselere verilmeyerek Hass-ı Hümayuna katılması veya saray halkı, ümera, rical gibi yüksek zümrelere has olarak verilmesi şeklinde başlamıştır⁹⁹. Ayrıca 1584'den itibaren görülen devalüasyonun sebebi maden kıtlığı değil aksine Amerika'nın keşfedilmesi ile İspanyollar ve Portekizliler aracılığıyla önce Avrupa'ya getirilen daha sonra da Osmanlı Devleti'ni adeta istila eden Amerikan gümüşüdür¹⁰⁰. Her ne kadar devlet bozulan ekonomik durumu düzeltmek için piyasadaki ayarı bozuk ve küçültülmüş paraları toplatıp onların yerine paranın ayarını düzelterek standart hale getirirse de kısa bir süre sonra tekrar paranın ayarı bozulmuştur¹⁰¹. XVI. yüzyılın ikinci yarısında sadece Osmanlı ülkesinde değil tüm Akdeniz dünyasında bir nüfus artışı olması ve üretilen mal ile nüfus arasında dengesizlik olması Osmanlı köy ekonomisini bozmuştur¹⁰². Diğer taraftan Tımar sistemi bozulma emareleri göstermeye başlamış, tımarlı sipahi sayısında düşüş olmasına rağmen ulufeli asker sayısı gittikçe artmıştır. 1567'de 48 bin iken, 1620'li tarihlerde 100 bine çıkmıştır. Bununla orantılı olarak hazinenin yükü de artmıştır. 1565'te varidat 180 yük¹⁰³, masraf 1896 yük idi. Bir asır sonra ise, 1650'de irat 5329, masraf ise 6872 yüke çıktı. Yeniçerilerin sayısının artması, devleti mali darlığa sokmuştur. Hükümet bunun farkında olup yeniçerilerin sayısını düşürmeye çalışsa da başarılı olamamış, devlet bunun bir sonucu olarak hazineye yeni gelir bulmak için toprak sisteminde sık sık değişikliklere gitmiştir. Halil İncalcık'ın deyimiyle, tımar sisteminin bozulduğu sadece "iltizam¹⁰⁴ usulü muzırrası"nın yerleşip yayılmasını değil, çok daha mühim iktisadi ve sosyal sonuçları doğurmuştur. Devlete ait topraklar, malikâne-çiftlik halinde fiilen ağalar ve çorbacılar zümresinin eline geçerek milyonlarca Osmanlı köylüsü feodal bir

⁹⁹ Mustafa Akdağ, "Tımar Rejiminin Bozulduğu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi (DTCF Dergisi)*, C. III., S. 4., s. 420.

¹⁰⁰ Halil İncalcık, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, C. XV, S. 60, 1951, s. 682.

¹⁰¹ Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, C. XXXIV, S. 136, 1970, s. 575.

¹⁰² Mehmet Genç, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı*, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 70.

¹⁰³ Arapça karşılığı hilm olan yük Osmanlı Devleti'nde sabit değeri olmayıp değişiklik gösteren bir ağırlık birimidir. Deve yükü: 179,6-256,5 kg.; At yükü: 102,5-141 kg.; Katır yükü: 102,5-141 kg.; Araba yükü 260-1000 kg arasında değişmektedir. 1 yük akçe ise 100 bin akçe karşılığı olarak geçmektedir (Ömer İşbilir, "Yük", *DİA.*, Ankara: TDV, C. 44, 2008, s. 46-48).

¹⁰⁴ İltizam: Devlete ait emvalden bazılarının tahsili kefil gösterilmek ve bedeli belirli taksitlerle ödemek üzere alınması yerinde kullanılan bir tabirdir. İltizam sahibine mültezim denirdi. 18 Şubat 1856 tarihli hatt-ı hümayun ile iltizam usulü kaldırılarak vergilerin doğrudan doğruya tahsili kararlaştırılmıştır (Pakalalın, a.g.e., C. II, s. 57). Ancak bu hatt-ı hümayuna rağmen iltizam usulü tam olarak uygulamadan kaldırılmayarak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar sürmüş, nihai olarak 17 Şubat 1925'de aşar ile birlikte kaldırılmıştır (Mehmet Genç, "İltizam", *DİA.*, Ankara: TDV, C. 22, 2008, s. 158).

sistemde olduğu kadar zor şartlar altına girmiş ve bu devletin bir çeşit yıkılışına önyak olmuştur¹⁰⁵.

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş duraklamaya ve daha sonra da kaçınılmaz olarak gerilemeye başlamıştır. Gerilemenin unsurları arasında ticaretle alakalı olanları Mehmet Genç şöyle özetlemektedir:

“Osmanlı ticaretle değil, fetihle alâkadar idiler; ticaret onların zihin dünyalarında herhangi bir öneme sahip bulunmuyordu. Bu sebepten ticaretle ilgili kararları almak zorunda kaldıkları zaman ekseriya hataya düşmekten kurtulamadılar. Dış ticaret konusunda verdikleri kararlar ve geliştirdikleri kurumlar faydadan çok zarar getirmiştir. Kapitülasyonlar bunun tipik örneğidir. Ticaret yollarındaki büyük değişmeyi anlayamadılar ve bu sebepten olup bitenlere karşı isabetli cevaplar da veremediler. Başarısız iktisadî politikaların etkisi altında gerileme kaçınılmaz olmuştur¹⁰⁶.”

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya, Rusya ve Fransa'ya karşı yaptığı uzun süreli savaşlar, devleti fevkalade harcamalar yapmak zorunda bırakmıştır. Mağlubiyetle neticelenen bu savaşlardan sonra ödemek zorunda kaldığı tazminatlar da bütçeye ayrı bir yük getirmiştir. Harbin olumsuzluklarının iktisadî hayata yansımalarının bir sonucu olarak fiyatlarda artışlar yaşanmış, 1760'lardan 1800'e kadar fiyat artışı % 200'ü geçmiştir¹⁰⁷. Diğer taraftan bilhassa Rumeli'de olmak üzere yaşanan iç isyanlar da Osmanlı ekonomisini ve gündelik hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Sırbistan ve Mısır'ın muhtariyet kazanması Osmanlı ekonomisini derinden etkilemiştir. Mora'da bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması ise bu çöküntüyü derinden etkilemiştir¹⁰⁸.

1839 yılına kadar Osmanlı Devleti ana hatlarıyla yukarıdaki iktisadî aşamaları yaşamış ve Tanzimat Dönemi'ne bu iktisadî şartlar altında girmiştir. XIX. yüzyıl ortalarına kadar geçen sürede oldukça yıpranmış olan sistem üzerinde kalıcı ve uzun süreli çözüm üretmek ise Tanzimat'ın temel idealleri arasında yer almıştır. XIX. yüzyıl ortalarına yaklaştığında siyasi ve iktisadî zorluklar karşısında sadece müdafaa politikası izleyerek varlığını korumaya ve devam ettirmeye çalışan Osmanlı Devleti, Avrupa'nın göstermiş olduğu ilerlemeye ayak uydurabilmek adına köklü düzenlemeler

¹⁰⁵ İnalçık, “Tanzimat Nedir”, s. 39.

¹⁰⁶ Genç, a.g.e., s. 205.

¹⁰⁷ Genç, a.g.e., s. 215.

¹⁰⁸ Çadırcı, a.g.e., s. 177.

yapmayı deneyerek,¹⁰⁹ Mustafa Reşit Paşa'nın¹¹⁰ önderliğinde Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilanı icrasında Abdülmecit'in etkisinin de olduğu bilinmektedir. Nitekim Abdülmecit, Reşit Paşa'nın Tanzimat hakkındaki ikna edici ve tesirli sözleri karşısında Tanzimat fikirlerini münasip görmüştür. Nitekim padişahın genç ve tecrübesiz olması ve mutlak hükümdarlığı babası kadar kavrayamamış olması da bunda en büyük âmildir¹¹¹.

Tanzimat Fermanı'nın odak noktasını can emniyeti, ırz, namus ve mülkiyetin korunması ile vergi tayini konuları teşkil ediyordu. Fermenda, mal emniyetinin sağlanamaması durumunda kimsenin devletine ve milletine ısınamayacağı ve memleketin kalkınmasına ilgi göstermeyip daimî bir kaygı içinde yaşayacağı ifade edilmiştir. Vergilerin belirli olması hususuna gelince, bir devlet ülkesini müdafaa etmek için askere muhtaçtır ve bu hususta gereken masrafı yapmak zorundadır. Bu masraf ise tebaanın vergisiyle meydana geleceğinden bunun daha iyi bir hale getirilmesi için yollar aranmalıdır. Fermenda vergi adaleti konusunda üzerinde durulan konular; iltizam usulünün kaldırılması ve herkesin gelirin göre vergi vermesi esasına dayanmaktadır¹¹².

Tanzimat Fermanı devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayımlanmış ve bir hafta sonra da her eyalete ve sancağa ayrı ayrı bir ferman olarak tebliğ edilmiştir¹¹³. Can ve mal güvenliğini koruyarak herkesin gelirin göre alınmasını sağlamaya yönelik bu uygulama, öncelikle ülke yönetiminde, askerlik ve vergilendirme alanında başlatılmıştır. 1856 yılına gelindiğinde devletin yeni yönetim biçimi bütünüyle

¹⁰⁹ Çadircı, a.g.e., s. 177.

¹¹⁰ 16 Şevval 1214 (M.13 Mart 1800)'de İstanbul'da Davut Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. II. Bayezid vakıflarının ruznâmçei Mustafa Efendi'nin oğludur (Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 41.) Koca ve Büyük lakaplarıyla anılmaktadır. 1837 yılında hariciye nazırı olmuştur. Hariciye nazırı olana kadar devlet memuriyetinin çeşitli kadrolarında çalıştıktan sonra orta elçi sıfatıyla Paris'e gönderilmiş 1836' da ise Londra elçiliğine getirilmiştir. Sultan Abdülmecid zamanında 6 kez sadrazamlık yapmış olup ilk defa bu görevi 1846 yılında üstlenmiştir. 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı hariciye nazırı olarak Gülhane'de okumuştur (Kemal Beydilli, "Mustafa Reşid Paşa", *DİA.*, C. 31., Ankara: TDV, 2008, s. 348) ; Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat hakkında geniş bilgi için bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara TTK. Yay., 2010; *Tanzimat 1-2*, İstanbul: MEB. Yay., 1999; *150. Yılında Tanzimat*, Yay. Haz.: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK. Yay., Ankara1992; Ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

¹¹¹ Kaynar, a.g.e., s. 167.

¹¹² İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", s. 99-100.

¹¹³ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. s. 171.

yürürlüğe konulmuştur. Bu uygulamalara karşı ayaklanmalar ve karşı koymalar görülse de merkezin ısrarlı tutumu ve bunlarla mücadele etmesi sonrasında şeklen de olsa yenilikler uygulama alanına girebilmiştir¹¹⁴. Tanzimat Dönemi'nde yapılmak istenen mali reformlarının II. Mahmut döneminde başladığı bilinmektedir. Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında tahrir çalışmaları da bu dönemde başlamıştır. Tanzimat'la birlikte yeni bir sürece girmiş olan Osmanlı maliye alanında; vergi hukuku ve bütçe anlayışında gelişmeler, vergi ve verginin adil dağılımı konusunda hassas davranma, yeni vergi konuları ve tahsil biçimleri oluşturma isteği, iltizam usulüne son verme isteği öne çıkmıştır. Bu yönüyle Tanzimat'ın klasik Osmanlı vergi sisteminin değişimine yol açan önemli bir kırılma noktası olduğu aşîkârdır¹¹⁵.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından yaklaşık bir ay kadar sonra çıkarılan ve vilayetlere gönderilen ikinci bir ferman ile örfî vergilerin kaldırılması ve yerine; herkesin sahip olduğu emlak, hayvan sayısı ile gelirleri yazılarak servetleri oranında vergilerin belirlenmesi, aşarda iltizam usulünün kaldırılması, ağnam resminin tek kalemde birleştirilmesi, haraç ve cizyenin ıslah edilmesi, aynî vergi usulünün kaldırılması, memurların maaş ve masraflarına karşılık olarak halktan alınan ve farklı isimler taşıyan vergilerin kaldırılması¹¹⁶ usulü kabul edilmiştir. Tanzimat Dönemi'yle birlikte vergi sisteminde, zihniyetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde geniş yetkili tahsildarlar görevlendirilerek herkesten kazancına göre vergi alınması hedeflenmiştir. Bunun altyapısını sağlamak için devlet hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde emlak, arazi, patent, temettü ve eşhas vergileri ile bedel-i askerî vasıtasız vergiler, resm adıyla anılan mezzûat,¹¹⁷ hayvanat, gümrük, damga, müskirat¹¹⁸ ve saydiye¹¹⁹ vergileri ise vasıtalı vergiler grubunda addedilmiştir. 1840 yılında toplam

¹¹⁴ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)" Ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. s. 199.

¹¹⁵ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990, s. 22.

¹¹⁶ Çoşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 23.

¹¹⁷ Mezzû: "Arşınla ölçülen şey" demektir (Cengiz Kallek, "Mezzû", *DİA.*, C. 29, Ankara 2008, s. 56). Mezzû: Ziraat Olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış (Devellioğlu, a.g.e. s. 745).

¹¹⁸ Müskirat: Sarhoş eden, sarhoşuk veren şeyler. İçki vergisi (Devellioğlu, a.g.e., s. 867).

¹¹⁹ Sayd: avlama, avlanma. "Saydiye vergisi" av vergisidir (Devellioğlu, a.g.e., s. 1077).

vergi miktarının yerel meclislerce halkın mali durumuna göre hane başına tevzi şeklinde uygulanacak olan temettüat vergisi uygulamasına geçilmiştir¹²⁰.

Abdurrahman Vefik Sayın, “*Tekâlif-i Kavâid*” adlı eserinde Tanzimat Fermanı’nın maliye ile ilgili esaslarını şu başlıklar altında incelemiştir:

1. Her türlü gelir doğrudan devletin kasasına girecek ve her türlü gider de buradan yapılacaktır. 2. Herkesin mal ve can güvenliği sağlanacak, müsadere yapılmayacaktır. 3. Örfi vergiler ve ihtisab resmi kaldırılacak, bunların yerine herkesin kudret servetine göre belirlenen bir vergi alınacaktır. 4. Araziden alınan şer’i vergilerin asıl anlamına uygun olarak ve memleketin her yerinde eşit olarak onda bir oranında alınması sağlanacaktır. 5. Mukataa ve benzeri uygulamalara konu olan arazinin üç yıllık hasılatı üçe bölünerek bedel belirlenip bu bedel yıldan yıla hazineden karşılanacaktır. 6. Memurlara maaş verilecek, bununla birlikte memurun ele güne muhtaç olması önleneyecek, bu amaçla da toplanan avarız ve nüzul gibi vergiler kaldırılacaktır. 7. Bazı yerlerde vergi mükelliflerinin vergilerini aynî olarak kereste, kendir, kömür olarak ödemesi usulü kaldırılarak o yerin mükellifleri de vergisini herkes gibi ödeyecektir. 8. Bazı yerlerde vergi mükelliflerinin vergilerini bedenen çalışarak ödemesi, derbentçi, köprücü gibi usulü kaldırılacak onlar da vergisini herkes gibi ödeyecektir. 9. Zahire Nezareti kaldırılacak, devlet levazımını ekmekçi esnafı da zahiresinin kendileri satın alacaktır. 10. Cizye düzenlenecek, baş üzerinden alınması kaldırılacak ve patrikhaneler vasıtasıyla ancemaatin¹²¹ tahsil edilecektir. 11. Ağnam üzerinden alınan muhtelif vergiler tek kalemde toplanacak ve ilk uygulaması esas alınacaktır¹²².

Osmanlı Devleti, tüm alanlarda olduğu gibi mali alanda da mali merkezîyetçilik sistemine yönelik adımlar atıyordu. Tüm mali işleri kontrol eden Maliye Nezareti’ni kurduğu gibi 1840 yılı içerisinde daha evvel devlet gelir ve giderlerini kontrol eden

¹²⁰ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *DİA.*, C. 43, Ankara: TDV, 2008, s. 548.

¹²¹ Ancemaatin: Tanzimat Dönemi’nde, örfi vergiler yerine ancemaatin vergi adıyla tek bir vergi getirilmiştir. Yapılan tahrir sonucu kazalara paylaştırılan ve mahalle, nahiye ve köylerde ikamet eden halktan herkesin gelirin göre taksim edilerek topluca alınan bir vergidir (Mehmet Emin Türklü, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler”, *Current Research in Social Sciences*, C. II, S. 3, s. 132).

¹²² Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, 1999, s. 350; Çakır, a.g.e. s. 23-24.

Mansure ve Redif Hazineleri'yle Hazine-i Amire'yi kaldırarak, maliye hazinesini tüm devletin gelir ve giderlerini yöneten tek bir hazine hâline dönüştürmüştür. Böylece mali yapıda köklü bir değişme için gerekli altyapı hazırlanmıştır¹²³. Timar sisteminin bozulmasının ardından iltizam usulü getirilmiştir. Ancak iltizam çağın gereklerine cevap vermediği için Tanzimat Fermanı'nda iltizama¹²⁴ son verileceği belirtilmiştir. Bilhassa XVIII. ve XIX. yüzyılda, bir yerin vergilerini toplama işi, merkezde açık arttırmaya çıkarılır ve bu işi üstlenenler mültezim taşraya vergi toplamaya giderdi. Ancak sorun şuradan kaynaklanmaktadır ki iltizama ayrılan bölge, genellikle ya oranın valisine ya da oranın ileri gelenlerinden birine verilir. Bölgede valiye rağmen mültezim olmak için adaylığını koyan talip olmazdı. Mültezim, iltizamını aldığı bölgeyi dilediği gibi tasavvur ediyordu. İltizama sahip olmak için ödediği iltizam bedelini elde etmek ve kârını en üst seviyeye çıkarmak isteyen mültezimler ağır vergilerle halkı eziyorlardı. Her zaman daha çok vergi alma peşinde olmaları, halkı eziyor ve bunaltıyordu¹²⁵. Balkanlar ve Anadolu'daki vergi adaletsizliği¹²⁶ sebebiyle yer yer vergi isyanları çıkıyor, toplanan paralar bölgenin ihtiyacını karşılayacak şekilde harcanmıyordu. Artık iltizam sistemi XIX. yüzyılın ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem değildi. Tanzimat adamları, Tanzimat'ın başında bu sistemi kaldırsalar da bir müddet sonra tekrar bu sisteme döneceklerdir.

Tanzimat bürokrasisi yeni bir örgütlenme biçimi olan muhassıllar¹²⁷ ve muhassıllık meclislerini denemişler¹²⁸ ve muhassıllık bu dönemde önem kazanmıştır¹²⁹.

¹²³ Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara: TTK. Yay.,1989, s. 7.

¹²⁴ 1840 yılı martından itibaren iltizam usulü kaldırılmıştır (Şener, a.g.e., s.37).

¹²⁵ Şener, a.g.e., s. 36.

¹²⁶ Çoşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y., C. 7, S. 2, s. 1-20, 2002*; , "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y., C. 8, S. 1, s. 1-25, 2003*.

¹²⁷ Muhassıl: Arapça tahsil masterından türeyen, tahsil edici anlamındadır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da bu tabir kullanılmıştır. Muhassıllar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren cizye, aşar adet-i ağnam, imdâd-ı seferiyye, ispence gibi birçok vergilerin tarh ve tahsilinde görev yapmışlardır. (Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA.*, C. 31, Ankara: TDV, 2008, s. 18). 1839 senesinde itibaren yalnız cizye, âşâr, ağnam bırakılarak ötekiler kaldırılmış ve herkesin mutasarrıf olduğu emlak ve arazi varlığı faydaları ve temettüat-ı hasılasına kâr ve ticaret kudretine göre alınması kararlaştırılmıştır. Yapılan düzenleme gereğince mahallerince tarh olunacak vergi ile zapt edilmiş olan mukataaların ve bunlardan gayri her mahallin iltizam defterinde kayıtlı olunan bütün emvalin yoluyla tahsilini temin için her eyalete haysiyet ve iktidar sahibi memur gönderilmesine de karar verilmiştir. Gönderilen bu memurların unvanı muhassıldır (Pakalın, a.g.e., C.II, s. 569). Muhassıllık: Devlet mallarını tahsil eden adam. Tahsildar anlamındadır. Osmanlı Devleti kurulmadan önce de bu manada kullanılmıştır. Beş çeşit

Devlet, vergi konusunda ve bunun toplanması hususunda geçmişte yaptığı hatalara düşmek istemiyor ve bu konuda elinden geldiğince hassas davranmaya gayret gösteriyordu. Muhassılın seçiminde de aynı hassasiyet ve gayret gösterilmiştir. Talimat-ı Seniyye'nin ikinci bendinde tayin olunan muhassılın yanında gidecek kişiler ve varacağı mahalde ilk ne yapacağı belirtilmiştir. Muhassıl ile beraber mal kâtibi, emlak kâtibi ve nüfus ile muktezayı memuriyetleri üzere gidecekleri yerlerde ol emirde birer meclis kurulacak ve bir mal muhassılı ve iki kâtip, hâkim ve müftü ve bir asker zabiti, varacakları yerde yörenin itibarlı ve sözü geçen dört kişisiyle birlikte toplam on kişi; eğer o yerde reaya bulunursa metropolit ve kocabaşılardan iki kişi mevcut bulunup bu mecliste haftada iki veya üç gün birleşecek, memleketin vergi ve diğer işleri müzakere yapılarak uygun karar alınıp uygulanacaktır¹³⁰.

Vergi reformunun uygulanmasına İstanbul'a yakın eyaletlerden başlanmıştır¹³¹. Bu hatt-ı hümayunun diğer hatt-ı hümayunlardan ayrı olduğunu devlet her alanda hissettirmek istiyordu. Bu amaçla devlet tarafından ürünlerin üretimini arttırmak ve halkı teşvik etmek için önemli bir yenilik getirilmiştir. Tarımsal ürünleri devletçe tespit edilen fiyatla satın alma uygulaması kaldırılarak üreticinin ürününü istediği yerde ve piyasa fiyatlarıyla satabilme serbestiyeti getirilmiş, tarımsal ürün ticareti serbestleştirilmiştir¹³². Ayrıca geniş yetkiler verilen ve icra, infaz konusunda hükümdarın mutlak vekili konumunda bulunan valilerin yetkileri sınırlandırılarak vergi tahsili, vali ve ayanın kontrolü dışına çıkarılmıştır. Devlet böylece, yeni oluşturduğu memurunu yerel yetkililerden korumayı amaçlamıştır. Devletin maaşlı memuru olan ve *emval-i emîriyyeyi tahsile memur olan adam* olarak tanımlanan muhassılların¹³³, başlıca

muhassıl vardır: 1. Eyalet ve Sancak Muhassıllığı: Bir eyaletin veya bir sancağın idaresi kendisine verilen yani bir eyalete vali ya da mutasarrıf gibi unvanlarla tayin olunan kimseye denir. 2. Cizye Muhassıllığı: Cizyedarlık, cizye tahsildarlığı, cizye memuru demektir. 3. Zecriyye Muhassıllığı: Zecr, men etmek anlamına gelmektedir. Müskirat vergisi manasında kullanılmıştır. Bu vergiyi tahsil edene de zecriyye muhassılı denilmiştir. 4. Harac Muhassıllığı: Hariç vergisini tahsil edene denilmektedir (Sayın, a.g.e., s. 186-187).

¹²⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK Yay., 2000, s. 32.

¹²⁹ Efe, a.g.t., s. 8.

¹³⁰ Efe, a.g.t; Sayın, a.g.e., s. 320-321.

¹³¹ Çadırçı, a.g.e., s. 209.

¹³² Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. s. 780.

¹³³ Muhassılların maaşı, görev yerinin önemine ve muhassılın rütbesine göre değişmektedir. 1841 Eylül itibarıyla, en yüksek maaşlı muhassıllar 12500 kuruşla Bozok ve Bursa Muhassıllarıdır. Onları, 10000

görevleri: gidecekleri yerde o yörenin ileri gelenlerini toplamak, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yenilikleri ve yükümlülükleri halka açıklayarak halkın anlamadığı bir konu olursa anlatmaktı. Akabinde kaza ve köylerin muhtarları ve ileri gelenleri mahkemeye getirilip ayrıntılı bir şekilde Tanzimat Fermanı burada da açıklanacak ve soruları varsa cevaplanacaktı.

Devlet, bu fermanla yeni bir dönemin başladığını en küçük yerleşim birimi olan köylere kadar duyurmak ve bu reformları halka benimsetmek istemiştir¹³⁴. Muhassıllara, kamu gelirlerinin toplanmasıyla ilgili olarak da önemli görevler verilmiştir. İltizam defterlerinde kayıtlı bütün malların tahsili görevi muhassıllara devredilmiştir. Ayrıca muhassıllar beraberindeki kâtiplerin de yardımıyla nüfus ve emlak sayımı da yapacaklardı. Bu girişilen reformlar için muhassıllar ahaliden belli bir para toplayacak ve kısa sürede bu parayı merkeze gönderecekti. Geçen yıllardan kalan ödenmemiş vergileri tahsil edecek ve Hristiyan halktan kocabaşılardan toplayacağı vergiler muhassıllara teslim edilecekti¹³⁵. Muhassıllar tüm bu iş ve görevleri meclislerin denetimi altında gerçekleştirecekti¹³⁶.

Muhassıllar görev ve yetkilerini belirten yönetmeliğin ikinci maddesine göre, varacakları yerde meclisler kuracaklardı¹³⁷. Bu meclisler muhassıl meclisleri, memleket meclisi, müzakere meclisi olarak da adlandırılmaktadır¹³⁸. Ülkemiz tarihinde mahalli idare kurullarının sınırlı bir anlamda ilk örneği olarak sayabileceğimiz¹³⁹ bu meclisler, on üç üyeden oluşacak ve bunların yedisi meclisin tabii üyeleri olacaktı. Bunlar: kadı, müftü, zaptiye memuru, muhassıl ve yanındaki iki kâtip ile gayrimüslimlerin bulunduğu yerlerde metropolittir¹⁴⁰. Bu meclise muhassıl başkanlık edecektir. Meclis üyesi seçilecekler, yöre halkından ve bölgenin en akıllı, namuslu ve ileri gelenlerinden

kuruşla Biga, Bolu, Drama, Filibe, Gelibolu, İçel, İstanköy, Karesi, Kastamonu, Kocaeli, Midilli, Selanik, Siroz, Tırnova, Vidin, Viranşehir, Yenişehir Muhassılları izlemektedir. Eskişehir Muhassılı 8000 kuruş, Amasya, Denizli, Hamid, Karahisar-ı Sahip, Kesiriye, Menteşe, Niğde, Samakov, Saruhan, Teke, Tırhala, Vize Muhassılları 7500 guruş, Limni Muhassılı 5000 guruş, İmroz Muhassılı 3000 guruş, Sakız Muhassılı 2500 guruş almaktadır (Efe, a.g.t., s. 16-17).

¹³⁴ Şener, a.g.e., s.38-39.

¹³⁵ Çakır, a.g.e., s. 43.

¹³⁶ Efe, a.g.t., s. 26.

¹³⁷ Efe, a.g.t., s. 55.

¹³⁸ Şener, a.g.e. s. 51.

¹³⁹ Ortaylı a.g.e., s. 33.

¹⁴⁰ Şener, a.g.e., s. 51.

olmalıydı. Oy kullanma ve meclis üyesi belirleme işlemi ise halkın önüne çıkan adaylara, seçmenlerin kimi isterlerse onun tarafına geçmesi, istemeyenlerin ise diğer tarafa geçmesi şeklinde belirlenecekti. Oy kullanma esnasında kimseye baskı uygulanmayacağı, herkesin özgürce oy kullanacağı da önceden halka ilan edilecekti¹⁴¹. Meclis haftada iki üç gün toplanacak, vergi yazımı ve diğer bölge sorunları belirli kurallara göre müzakere edilip karara varılacak ve karar, uygulamaya konulacaktı¹⁴². Kısaca bu meclis muhassılın görevi yerine getirmesinde muhassıla yardımcı olacaktı¹⁴³. Büyük umutlar ve vaatlerle kurulan muhassıllık sistemi, her şeyi düzeltmek yerine iltizam sistemini aratır olmuştur. Patrikhaneler ve cemaatlerin önde gelenleri adil davranacakları ve eşit olacakları yerde özellikle gayrimüslim halka daha çok yüklenmeye başlamış, cemaatin vergi toplama işi eskisinden daha beter yolsuzluklara yol açmıştır¹⁴⁴.

Muhassıllar, emlak sayımına 1840 yılı başlarından itibaren başlasalar da olumlu sonuç alamamışlardır. Bunun sebebi, uzun süredir hazineye hiç vergi vermeyen kişilerin zorluk çıkarmasıdır. Çoğu yörede halk gerçek gelirini gizlerken, bazı yerlerde de iki misli gelir gösteriliyordu¹⁴⁵. Sarraflar, mültezimler gibi kitleler yeni reformlardan memnun olmadıkları için sürekli zorluk çıkarıyorlar ve uygulamaları güçleştiriyorlardı¹⁴⁶. Başarısızlığın bir nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin, eski mültezimlere yakın kişiler arasından seçilmiş olmalarıdır. Çıkarlarının sekteye uğrayacağını anlayan derebeyi aileleri, vergi vermek istememeleri uygulamayı güçleştirmekte idi. Ayrıca yolsuzluk yapan muhassıllar görevden hemen atılmalarına rağmen yerine gelenler yolsuzluğa devam ettikleri için kati önlem bir türlü alınamıyordu¹⁴⁷. Diğer taraftan eleman eksikliği de muhassıllık sisteminin çalışmasını engellemiştir. Nitekim hasat mevsiminde aşar toplanması için birçok kişi görevlendirilmiş ancak bu kimselere ödenen ücretler toplanan aşar bedelinin yarısına zor ulaşmıştır¹⁴⁸. Devlet, ziraat ve sanayide işgücü yetersizliği çekmiştir. Osmanlı

¹⁴¹ Efe, a.g.t. s. 58.

¹⁴² Çadircı, a.g.e., s. 212.

¹⁴³ Ortaylı, a.g.e., s. 33.

¹⁴⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 32-33.

¹⁴⁵ Çadircı, a.g.e., s. 209.

¹⁴⁶ Çakır, a.g.e., s. 47.

¹⁴⁷ Çadircı, a.g.e., s. 210.

¹⁴⁸ Çakır, a.g.e., s. 47.

vilayetleri çok seyrek nüfusluydu. Hatta Avrupa ve Akdeniz dünyasında en düşük nüfus yoğunluğuna sahipti. Bu durum da devletin arzuladığı endüstriyel gelişme ihtimalini zora sokmuştur¹⁴⁹. Her alanda istenilen sonuç alınamamış, nihai olarak 1840 yılının mart ayında uygulanmaya başlanan muhassıllık sistemi, 1842 yılında kaldırılarak müşirlik defterdarlık sistemine geçilmiştir¹⁵⁰. Görevleri ise o yerin mülki idare amirine devredilmiştir¹⁵¹. Kısa bir süre sonra iltizamın yerine gelen muhassıllık sistemi, tekrar yerini iltizam sistemine bırakmıştır.

Tanzimat'ın vergi sistemi açısından getirdiği en önemli yenilik vergilere basit ve sade bir şekil kazandırmasıdır. Daha önce şeri vergiler adı altında ve çok muhtelif oranlarda alınan tüm vergiler kaldırılarak yerine zirai ürünlerden onda bir oranında alınacak öşür, koyunlardan ağnam resmi ve gayrimüslimlerden cizye alınması esası getirilmiştir. Örfi vergiler de birleştirilerek, vergilerin bir bütün olarak temettüat adı altında alınması kararlaştırılmıştır¹⁵².

Tanzimat Fermanı'nda herkesin mali gücüne göre vergi alınacağı ilan edilmiş ve bu, şeklen de olsa gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi'yle, devletin vergi zihniyetinde ve uygulamasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir¹⁵³. Tanzimat vergi reformunun en önemli değişikliklerinden biri, örfi vergilerin tamamen kaldırılarak yerine muhassıllar tarafından sayımı yapılan¹⁵⁴ ve tek bir vergi olan ancemaatin verginin getirilmesi olmuştur. Bazı zamanlar sadece olağanüstü durumlarda alınan örfi vergiler, devletin savaşlarda yenilmesi ve fetihlerin durmasıyla süreklilik kazanmıştır. Örfi vergilerde ödeme gücü hesaba katılmadan tahsil ediliyor, bu da halkı hoşnutsuz ediyor ve sürekli şikâyet konusu oluyordu. Daha II. Mahmut Dönemi'nde bu adaletsizliğin giderilerek uygun bir düzene konulması için bazı önlemlere başvurulsa da, bu verginin kaldırılarak yerine tek bir verginin konulmasına Tanzimat Dönemi'nde karar verilmiştir. Bu verginin uygulaması ise Anadolu ve Rumeli'de bulunan her bir

¹⁴⁹ Donald Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.737.

¹⁵⁰ Efe, a.g.t. s. 109.

¹⁵¹ Çakır, a.g.e., s. 47.

¹⁵² Güran, a.g.e. s. 13-14.

¹⁵³ Kenanoğlu, a.g.m., s. 56.

¹⁵⁴ Çakır, a.g.e., s. 49.

kazanın örfi vergi adı altında çeşitli adlarla bir senede vermekle yükümlü oldukları tutar tespit edilerek, ortaya çıkan tutardan bazı indirimler yapıldıktan sonra, bulunan miktar tek bir vergi olarak kaza ahalisinden lazım gelenler aracılığıyla tahsil edilip iltizama verilmeyecekti. Bu, ciddi bir yenilikti ve bir anda tüm Osmanlı ülkesinde de uygulanması sakıncalı olduğundan, bir deneme sürümü olarak Hüdavendigâr, Gelibolu sancaklarında tahrir başlanmıştır. Ancak amaca ulaşamamış, eski örfi vergilerin iltizam usulüyle toplanması usulünde devam edilmiştir¹⁵⁵.

Sonuç olarak, Tanzimat Dönemi'yle birlikte devlet, özellikle de mali alanda yeni bir döneme girmek istemiş ve reform niteliğinde birçok yenilik yapmayı planlamıştır. Devlet bir yandan sürekli mali alanda zenginleşen ve her alanda merkezileşen Avrupa gibi olmak isterken diğer yandan da yaptığı reformlarla iltizam usulü gibi devletin hazinesine girmeden araçların cebine giren paraya engel olmak istemiştir. Bu maksatla araçları ortadan kaldırarak vergileri doğrudan hazineye aktarmak istemiştir. Ancak büyük umutlarla ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndaki vaatler istenildiği ölçüde gerçekleştirilememiş, kısa bir süre sonra iltizam usulünde olduğu gibi eski uygulamalara geri dönmüştür. Bu vaatlerin başarısız olmasını hem devletin uygulamada gösterdiği zafiyete hem bu yükümlülükleri yapmakla görevlendirilen muhassılların gittikleri yörede sergilemiş oldukları kanun dışı davranışa hem de gelirini düşük göstererek daha az vergi vermek isteyen halkın başvurduğu hukuksuz davranışlara bağlamak gerekir.

1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ

Temettü, kelime anlamı olarak kâr etmek, fayda görmek anlamına gelmektedir. Temettü vergisi ise herkesin kazancına uygun olarak devlete ödediği, tüccar ve esnafın yıllık temettülerinin miktarı tahmin edilerek, bunlar üzerinden binde veya yüzde¹⁵⁶ hesabıyla konulan vergidir. Bu vergi ilk defa 1826 yılında, II. Mahmut tarafından, Asâkir-i Mansûre Hazinesi'ne gelir sağlamak üzere ticaret ve sanat ile uğraşanlara

¹⁵⁵ Şener, a.g.e., s. 94-95.

¹⁵⁶ Tüccar ve esnafın yıllık geliri üzerinden % 3 olarak alınan bir vergidir (Şener, a.g.e., s. 108). ; Bu oran 1876 yılında % 4'e çıkarıldı. Böylece beyana bağlı kalmayarak tahrir endeksli bir gelir vergisi uygulamasına geçilmiştir (Çakır, a.g.e., s. 51).

konulan ihtisab¹⁵⁷ vergisidir¹⁵⁸. 1839 senesinden başlayıp 1858 senesine kadar, temettü⁶ vergisi an cemaatin tevzi olunan verginin bir kısmını teşkil etmek şartıyla birleşik vergi arasındadır¹⁵⁹.

Tanzimat Dönemi'nde yapılan yeniliklerden biri de muhtelif adlarla alınan ve şeklen çok karışık olan vergiler yerine hepsinin tek çatı altında toplanmasıdır. Bu yeni verginin miktarı Maliye Nezareti marifetiyle sadece liva statüsünde belirlenmekteydi. Her liva merkezinde, kazalar arasında toplam miktar paylaştırıldıktan sonra kazanın müdür ve meclis azaları; eğer yörede gayrimüslimler yaşıyorsa kocabaşı ve papazlar, Müslümanların yaşadığı mahalde de imam ve ihtiyarların katıldığı bir toplantıda kasaba ve köylerin paylarını belirleyerek bu miktarı belirten mazbatayı kendilerine teslim edilmekteydi. Nihayetinde kasaba mahalleleri ve köyler düzeyinde, bütün hane reisleri bir araya gelerek istenilen miktar haneler arasında *her şahsın hâline, ticaret ve temettüüne göre komşuca* pay edilip defter kaydıyla bağlı olduğu kaza merkezine gönderilirdi. Sonuç olarak her hanenin bu yolla vergi yükümlülüğü belirlenirdi¹⁶⁰.

Tanzimat'ın akabinde uygulanmaya ve tahsiline başlanan verginin köy ve mahalle düzeyinde haneler arası dağılımı, daha önce alınan örfi vergilerde olduğu gibi her bölgede uygulama hususunda farklılık gösteriyordu. Bazı kazalarda hane, bazı kazalarda ocak ve nüfus veya çift ya da başka unsurlara göre yapılıyordu. Bu verginin vaat ettiği gibi, iktisadi güce göre dağılımının sağlanması için devletin büyük bölümünde hane reislerinin gelirlerini belirlemek için temettüat tahrirleri yapılmıştır¹⁶¹. Yapılan tahrirler¹⁶² sonucunda bölgeler ve kişiler arası dağılımın adaletsiz olduğu görülmüştür. Fakat devlet, bölgeler arasında geniş çaplı ayarlama yapmanın problem

¹⁵⁷ İhtisab Resmi: Şehriyye-i Dekâkîn ve yevmiyye-i dekâkîn adıyla anılan vergilerle, büyük yerleşim yerlerinde belediye geliri, pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. gibi vergiler ile hile yapan esnaftan alınan verginin genel adıdır (Pakalın, a.g.e., C.II., s. 453).

¹⁵⁸ Sayın, a.g.e., s. 441-442.

¹⁵⁹ Pakalın, a.g.e., s. 454.

¹⁶⁰ Güran, a.g.e., s. 13.

¹⁶¹ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, LIX/225 1995, s. 395.

¹⁶² Temettüat tahrirleri hakkında geniş bilgi için bkz. Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.

oluşturmasından kaçınarak, bu durumun devamına göz yummak zorunda kalmıştır¹⁶³. Buna göre hane reislerinin gelirlerini belirlemek için temettü tahrirleri yapılmıştır.

Temettüat defterleri¹⁶⁴, XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihini anlamak açısından bize önemli bilgiler vermektedir. Hatta XV. ve XVI. yüzyılda kaydedilen tahrir defterlerinden elde edilen bilgiden çok daha fazla bilgi elde edilebilir. Ayrıntılı bilgi verdikleri için bu defterlerden çok güzel sonuçlar çıkarabiliriz. Temettü defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan maliye varidat kalemi defterlerindedir. 1988'e kadar bu seriden çok az deftere maliyeden, müdevver ve kepeci tasniflerinde rastlanılmaktaydı. 1988'de kataloglanarak araştırmacıların hizmetine sunulan temettü defterleri serisi, dokuz katalog içinde 17.747 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 yılında yapılan sayımlara ait olsa da çok az sayıda 1840 yılında yapılan tahrirlere de rastlamak mümkündür. Bu defterlerin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Defterin kapak kısmından sonra tahrir edilen bölgenin ismi yazılmakta olup akabinde tahrir edilen hanelerdeki ahhalilerin isimleri, mal varlıkları, kazançları, vergileri ve hane numaraları tahrir edilmiştir¹⁶⁵. Bu defterler ilk defa İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından kullanılmıştır¹⁶⁶.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ML. VRD. TMT. d. kodla bulunan temettüat defterleri, 1844-1845 (H. 1260-1261) yıllarına ait olup toplam 17.747 defter adedinden mürekkeptir. Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküp ve Vidin Eyalet-Kaza adı altında tasnif edilmiştir.

Temettüat sayımları mahalli idareciler tarafından yapılmıştır 1840/41 sayımları muhassılların yükümlülüğünde olup aynı tarihli bir temettüat defterinde muhassıllık, müftü, mal ve emlak kâtipleri ile meclis azalarının mühürleri; diğer bir temettü defterinde tasdik ibaresi altında naibin mührü bulunmaktadır. 1844-1845 yılında

¹⁶³ Güran, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁴ Temettüat defterleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kütükoğlu, a.g.m. s. 395-412.

¹⁶⁵ Berna Çaçan, "Osmanlı Devlet'nde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi: Temettuat Defterleri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs 2015, s. 14.

¹⁶⁶ Kütükoğlu, a.g.m., s. 395-396.

uygulama değişikliği yapıldığından Müslümanların kaydedilmesi muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve köy imamı eşliğinde; gayrimüslimlerin kaydı ise o mahalde kocabaş ve papazlar eşliğinde gerçekleştirilmiş olup defterlerin bitiminde bunların da mühürleri vardır. 1840 ve 1844-1845 yıllarında tutulan temettüat defterlerinde az da olsa farklılıklar bulunmaktadır. Her ikisinde de başında tahrir yapılan kişinin hane ve numarası ve onun altına da rakamlarla sırası belirtilmiştir. Böylece birincisinde defterdeki kaçınıcı hane, ikincisi hane içindeki kaçınıcı aile olduğunu bize vermiştir. Defterin bazılarında sayfalar çift sütun olarak düzenlenirken bazılarında bu şekil sadece emlak ve malı az olanlar için kullanılmıştır¹⁶⁷. Temettüat tahrirleri yapılırken, şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi Osmanlı devleti sınırları içerisindeki bütün yerleşim yerlerinde hem Müslim hem de gayrimüslim ahalinin ev, arazi ve gayrimenkulleri ile bütün cins ve evsftaki hayvanları ve yetiştirdikleri ürünler temettüat defterlerine ayrı ayrı kaydedilmiştir¹⁶⁸. Temettü vergisinin adı daha sonra kazanç vergisine çevrilmiştir¹⁶⁹.

1.2.1. Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri

Temettüat defterleri tek boyutlu bir kaynak türü değildir. Osmanlı Devleti'nin hem sosyal hem de iktisadi tarihi açısından bize önemli bilgiler vermektedir. Modern tarih anlayışında savaşlar ve siyasi olaylardan ziyade tarih süreci içerisinde artık sosyokültürel olaylar revaçta olup çalışmalar daha çok bu alana kaymıştır. Modern tarih anlayışında, mesela Tanzimat Dönemi'nde yemek kültürü nasıldı? Ya da insanların günlük kıyafetleri nasıldı? Bir evde kaç kişi yaşardı? Adları nelerdi? gibi çok sayıda sorunun yanıtı aranmaktadır. İncelediğimiz temettüat defterleri XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı sosyal tarihi açısından bize teferruatlı bilgiler vermektedir. Müslim ve gayrimüslim reaya ayrı ayrı yazılmış, defterlerde yerleşim yerleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Büyük yerler ve birden fazla mahalleden oluşan köyler farklı defterlere kaydedilmiştir. Defterlerin ilk sayfasına eyalet, sancak, kaza adları yazıldıktan sonra daha sonra tahriri yapılan yerin adı yazılmıştır. Köy ve mahalleler yazılırken genelde defterin hane 1, numara 1 kısmına imam, muhtar gibi görevliler ya da bölgenin ileri geleni

¹⁶⁷ Kütükoğlu, a.g.m., s. 397-398.

¹⁶⁸ Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettüat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası*, 20-21 Nisan, 1998., s. 724.

¹⁶⁹ Pakalın, a.g.e., s. 455.

kaydedilmiştir. Hane 1, numara 1 yazıldıktan sonra ismi belirtilen kişinin mallarının sayımı yapılmıştır¹⁷⁰. Burada şunu belirtmek gerekir ki, her ne kadar Ömer Lütfi Barkan'ın bir haneyi beş kişi olarak sayması kabul görse de sayı hakkında tartışmalar devam etmektedir¹⁷¹. Defterlerde vergi mükellefi hane reislerinin isimleri kayıtlı olsa da¹⁷² yer yer eşleri ölmüş kadınlar ve babaları ölmüş çocukların da kayıtları tutulmuştur¹⁷³. Hristiyan bir kadın vergi verirse aile reisi sayılmıştır¹⁷⁴. “*Çalıkhasanoğlu müteveffâ Hacı Mehmet'in yetimi Hasan'ın emlâk ve temettüatı*” gibi birçok yetim kaydedilirken, incelediğimiz defterde eşi ölmüş bayan kaydına rastlamamaktayız.

Temettüat defterlerinde kişiler kaydedilirken *Bozacıoğlu* örneğinde olduğu gibi daha çok oğlu kelimesi tercih edilmiştir. *bin* ve *veled* kelimelerinin kullanıldığı defterler var olsa da incelediğimiz defterde *bin* kelimesine hiç rastlanmazken *veled* kelimesi sadece 13 kişide kullanılmıştır. Hısımlık belirten sıfatlar olan karındaş, damat gibi kayıtlar ile yaptığı mesleği belirten unvanlar *Bakkaloğlu*, kişisel özelliklerini belirten *Solakoğlu*, doğduğu ya da geldiği yeri belirten *Sungurluluoğlu* gibi kayıtlar da mevcuttur. Ayrıca yaşlılar (müsinn-i ihtiyar), körler, dilsizler, dilenciler, çolaklar ve vergiden muaf olup “*Şunun bunun i'anesiyle geçinmekte olduğu*” şeklindeki gibi kayıtlara rastlamak da mümkündür.

Kayıtlarda belirtilen unvanlar bir şehrin sosyokültürel incelenmesi açısından bize çok önemli bilgiler vermektedir. Tahriri yapılan bölgenin refah seviyesi, ekip biçtiği ve günlük hayatta yediği veya ticaretini yaptığı ürünler, bölgenin gelirinin neye dayandığı, iklimi, yeryüzü şekilleri gibi teferruatlı bilgileri bu defterlerden çıkarabiliriz. Defterlerde ekili tarlalar *mezrû tarla*, ekilmeyenler *gayrimezrû tarla* olarak gösterilmektedir. Kıraç tarla veya hasılsız olan tarlalar da belirtilmektedir. Ekili

¹⁷⁰ Serin, a.g.m., s. 724-725.

¹⁷¹ Josiah C. Russell, Barkan'ın fikrini onaylamasına rağmen Hristiyan ve Yahudi reyanın on iki-on dört yaşları arasında haraç ödemeye başladıkları gerekçesiyle 3,5 katsayısını öngörmektedir. M. A. Cook ise 4,5; Bruce McGowan XVI. yüzyılın ikinci yarısında Semendire sancağında 3,57'yi uygun bulmuştur. M. Mehdi İlhan ise bu sayıyı 5,5 olarak uygun görmektedir. Bernard Lewis 5-8, Faruk Sümer 7, Halil İnalçık XV. yüzyıl sonlarında Bursa da 9, XIX. yüzyıl İstanbul'unda ise 3-4 olarak hesaplamaktadır. XIX. yüzyılda Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan ve diğer yerlerden Anadolu'ya gelen muhacirler hasebiyle hanedeki nüfus sayımı 4,11 ile 4,17 arasında olduğu ortaya konulmaktadır. Devlet adamları hesaplarken de 3 ve 5 rakamlarını kullanmışlardır (Çaçan, a.g.m., s.16).

¹⁷² Kütükoğlu, a.g.m., s. 398.

¹⁷³ Serin, a.g.m., s. 725.

¹⁷⁴ Çaçan, a.g.e., s. 16.

tarlalarda, ekili olan ürünlere göre bölgenin coğrafi özellikleri tespit edebilir; ne kadarının bağ, ne kadarının bahçe olduğunu, ne kadarının tarla yapıldığını yahut boş bırakıldığını belirleyebiliriz¹⁷⁵. Temettüat defterleri o kadar ayrıntılıdır ki Gemlik'e ait 7940 numaralı temettüat defterinde bahçelerde yetiştirilen ürünün çeşidine göre tek tek adlandırma yapılmış (örneğin *dut bahçesi*) ve zeytin ağaçları da sayıları ile birlikte kaydedilmiştir¹⁷⁶.

Temettüat defterleri günlük hayatla ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde Hane 149, Numara 149'da kayıtlı olan Kadifeoğlu Ahmed "*Düyun için der-i aliyede mahbûs olduğu*" ve ödemesi gereken 250 kuruşun tahsil edilemediği ve "*Merkûmun çend nefer sabî çocukları ve îyâli dahi sâ'il misüllü şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu*" şeklindeki kayıtlar Osmanlı günlük hayatı açısından önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bu defterler nüfus tespiti açısından da değer taşır. Hemen hemen aynı dönemlerde tutulan nüfus defterleri ile karşılaştırıldığında farklılıklar olsa da birbirine yakın sonuçlar verdiği görülmektedir. Sonuç olarak, temettüat defterleri Osmanlı sosyal yaşamının bir bölümüne ışık tutmaktadır.

Yazımı biten defterler muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve imam tarafından, gayrimüslim bölgelerde ise cemaat önderi tarafından mühürlenip tasdik edilmek zorundaydı. Tahrir işi sona erince defterler bağlı oldukları kazanın torbasına konularak kaza meclislerince kontrol edildikten sonra bağlı olduğu bir üst idari birime gönderiliyordu. Sancak merkezlerine gelen defterler de burada tekrar kontrol edilip temize çekilerek ciltlenmiştir¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Serin, a.g.e., s. 726.

¹⁷⁶ Ayşe Özdemir Kızılkın, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, 61.

¹⁷⁷ Nuri Adıyeke, Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri, *OTAM*, C. 11, S. 11, s. 779.

1.2.2. İktisat Tarihi Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri

Günümüzde olduğu gibi vergi bir devletin en temel kaynağıdır. Bu durum, dünyaya uzun süre hükmeden devletlerde, vergi konulması, düzenlenmesi, vergi oranı gibi konulara ehemmiyet verilmesi sonucunu doğurmuştur.

Osmanlı iktisat tarihi açısından bize önemli bilgiler sunan temettüat defterlerinde hane reislerinin ismi, hane 1, numara 1 kısmına yazılmıştır. Ancak defterler arasında elbette farklılıklar bulunmaktadır. Mesela İzmir’de gayrimüslim oranı fazla olduğu için tahrir yapılırken kişilerin meslek, memleket ve himaye hususları da ayrıca belirtilmiştir¹⁷⁸. Daha sonra tarla, bağ, bahçe, bostan gibi gayrimenkulleri teferruatlı bir biçimde yazılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Fatmabacı Mahallesi hane 2, numara 2’de ikamet eden “*Aliçelebioğlu Sungurlulu Bekir’in Çorum’a tâbi Develik nâm mahalde bağı dönüm: 3, hâsılât-ı seneviyyesi- sene 60: 32.5, sene 61: 11 yekûn: 43.45*” şeklinde gayrimenkulleri ayrıntılı bir şekilde tahrir edilmiştir. Temettüat defterlerindeki hasılat-ı seneviyyesi kısmı sayesinde o yörenin bahsi geçen yılda gayrimenkul fiyatlarını yaklaşık olarak tespit edebiliriz¹⁷⁹.

Said Öztürk, hane esası üzerine yapılan bu sayımlarda yer alan bilgileri nihai olarak dört grupta toplamıştır. Buna göre: 1. *Mükellef kişilik bilgileri*: a) Hane sahibinin ismi b) unvanı ve mesleği 2. *Menkul ve gayrimenkul servet*: a. Mükellefin sahip olduğu veya kiraya verdiği gayrimenkul b) Hane sahibinin küçük ve büyükbaş hayvanların cins ve miktarı c) Değirmen, dükkân, boyahane, kışlak gibi gayrimenkullerin sayısı ve birim büyüklüğü 3. *Gelirler*: a) Mükellefin sahip olduğu menkul ve gayrimenkul servetin bir yıl içerisinde sağladığı hasılat ve kira geliri b) Hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnaflık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler 4. *Vergi ödemeleri*: a) Bir yıl içinde mükellef hane reisi tarafından ödenen vergi-i mahsusanın kuruş olarak miktarı b) gayrimüslim hane reisinin ve diğer aile üyelerinin ödemekle mükellef olduğu cizyenin a’lâ, evsat ve ednâ¹⁸⁰ olarak türü ve sayısı c) Aşar vergisinin ürün olarak türü,

¹⁷⁸ Mübahat Kütükoğlu, İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa, *Belleten*, LXXVI, S. 275, 2012, s. 759.

¹⁷⁹ Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri”, s. 405.

¹⁸⁰ A’lâ: yüksek (Devellioğlu, a.g.e., s. 29), Evsat: Bir şeyin ortası, ortadaki (Devellioğlu, a.g.e., s. 277), Ednâ: Az (Devellioğlu, a.g.e., s. 231).

miktarı ve para olarak karşılığı d) Nakit olarak ödenen aşar ve rüsumun para olarak değeri¹⁸¹.

Tahrir yapılırken her hanenin mal varlığı kaydedildikten sonra toplam vereceği vergi miktarı da ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca tahriri yapılan hane reisinin geçen sene vermiş olduğu temettü vergisi ile aşar ve rüsum miktarı, tarla, bağ ve bahçeden alınacak hasılat miktarı (alınmayacaksa da neden alınmadığı) ile toplam vergi miktarı ve bir sonraki yıl vermesi gereken tahmini temettü vergisi kaydedilmiştir. Ayrıca kiraya verilen bağ, tarla, dükkân gibi gayrimenkullerin de aynı şekilde tahriri yapılarak, yılın kira geliri ve buna karşılık ödenmesi gereken temettü miktarı ile bir sonraki yıl ödemesi gereken tahmini temettü miktarı kaydedilmiştir. Her mahalle ve köyün yazımı bittikten sonra köyden veya mahalleden alınacak toplam temettü miktarı yazılmıştır. Mükellefin bizihi oturduğu ev, esnafın mesleğini icra ettiği dükkân, ev eşyaları, sahip olunan paralar, iş yerinde bulunan araçlar ve ticari stoklar kaydedilmemiştir. Ayrıca borçlar ve alacaklar da sayıma tabii tutulmamıştır¹⁸². Her ne kadar bu eksiklikler olsa da, bu tahrirler devletin, XIX. yüzyıl ortalarında iktisadi durumu hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca toplumun alım gücü, enflasyon oranı, fiyat oranları hareketliliği, refah durumu hakkında çok önemli bilgiler içermektedir¹⁸³.

Temettüat defterlerinde gayrimenkulden sonra her evde hangi hayvandan kaç tane beslendiği ve bunlardan alınacak vergiler ayrı ayrı yazılmıştır. Örneğin hayvan dişi mi erkek mi; sağman mı kısır mı; döllü mü dölsüz mü; kaç yavruya sahip; hayvandan ne zaman hasılat alınacak? gibi soruların hepsini cevaplayacak bir şekilde bilgiler yazılmıştır. Buna göre bir köyde veya mahallede en çok hangi hayvanın beslenilip yetiştirildiği ve hayvandan ne ölçüde kazanç sağlandığını tespit etmek mümkündür. Tarla sürmek için kullanılan öküz, taşımacılık ve nakliye için kullanılan deve, katır, merkep gibi hayvanlar gibi hayvanlar temettüat defterine yazılan hayvanların başında gelir. Çiftçilikte ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlardan sonra etinden, sütünden,

¹⁸¹ Said Öztürk, "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S.1, 2003, s. 288.

¹⁸² Öztürk, a.g.m., s. 291-292.

¹⁸³ Serin, a.g.m., s. 726.

yününden yararlanılan inek, koyun, kuzu, keçi gibi hayvanlar kaydedilmiştir. Ayrıca her kovan başı vergi alındığı için arı kovanları da sayılmıştır¹⁸⁴.

İncelediğimiz Çorum temettüat defterinde bu hayvanlardan alınan yıllık gelir kaydedilmiştir. Sağman inek için yıllık gelir 15 kuruş, sağman kıl keçi için 5 kuruş, kısarak için 27 kuruş, sağman koyun için 5 kuruş, camış inek için 30 kuruş, maye¹⁸⁵ merkep için 12.5 kuruş kaydedilmiştir. Bunları daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde işleyeceğimiz için birkaç örnek vermek yeterli olacaktır.

Temettüat defterlerinden her şahsın neler ektiği ve her birinden ne kadar mahsul aldığı da vereceği öşür dolayısıyla sadece 1844-1845 tarihli defterlerde kaydedilmiştir. Buğday, arpa, nohut vs. her birinden yüzde on hesabıyla alınan öşrün hem ağırlık olarak miktarı hem de buna tekabül eden bedel mevcuttur. Böylece bu kısımlarda rakamları onla çarparak her şahsın tarladan kaldırdığı çeşitli mahsullerin miktarı ile o yıl köylünün eline geçecek miktarı öğrenmek mümkündür. Ayrıca ağır bedel ilişkisinden mahsul fiyatları da tespit edilebilmektedir. Önce mezru tarla kaydedilmiş daha sonra bağ, bahçe, bostanlar yazılmıştır. Bu alanların yüzölçümü ve yıllık gelirleri de kaydedilmiştir. Ayrıca küçük bağların üzümleri için de öşür tahakkuk edilmiştir. Bu bilgiler bize ziraat yapılan alanlar hakkında teferruatlı bilgi vermekte, dikili ve dikili olmayan sahalar ile bunların büyüklükleri göz önünde bulundurularak sınıflandırma yapılması imkânını sunmaktadır¹⁸⁶.

Tanzimat'a kadar uygulanan vergilendirme sisteminde yer yer adaletsizlikler olduğu bilinmekteydi. Tanzimat'ın temel gayesi bu vergi eşitsizliğini ortadan kaldırmaktı. Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi düzenine göre: 1. Vergi yükü ağır olan sancaklarda indirim yapılacak 2. Vergi yükü düşük olan sancakların vergisine gücü oranında zam yapılacak 3. Toplam vergi yükü makul olan sancakların vergi düzeltilmesi

¹⁸⁴ Serin, a.g.m., s. 727.

¹⁸⁵ Bu kavram hâlen Anadolu taşrasının çoğu yerinde genellikle dişi hayvanları tasvir etmekte kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu "maya" kelimesinin karşılığını "damızlık dişi hayvan" ve "dişi deve" olarak tanımlarken "mâye" kelimesini ise "yeni doğmuş kuzu, oğlak" olarak tasvir etmektedir. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58cc3ffbc11672.96641153. Erişim tarihi: 17.03.2017. Aynı kavramı Ferit Devellioğlu "dişi deve" olarak tanımlamıştır (Devellioğlu, a.g.e., s. 679).

¹⁸⁶ Kütükoğlu, a.g.m., s. 407.

kazalar nezdinde yeniden dağıtılacak 4. Temettüat defterleri merkeze ulaşmayan sancakların vergi düzenlemeleri ertelenecekti. Yapılan bu yol haritası sonucunda tarh çalışmaları başlatılmıştır¹⁸⁷.

Bu yol haritasına uyularak yapılan tahrirler sonucu tutulan temettüat defterlerinde vergiler her hane reisinin isminin üst tarafında ve dikine olarak yazılmıştır. 1845 yılındaki sayımlarda bir yıl önce vermiş olduğu vergi-i mahsusa ile birlikte aile reisinin öşrü de yazılmıştır. Vergisi alınamayanlar ayrıca belirtilmiştir. Fatmabacı Mahallesi'nde hane 4, numara 4'te ikamet eden Kelvelioğlu Mustafa için tutulan “*Beher sene vergisi gurusu: 100. çend senedir nâ-tahassul*” ifadelerinden bunu anlamaktayız. Öşürler, “*Aşar olarak sene-i sabıkada vermiş olduğu*” başlığı altında hinta (buğday) ve şâir (arpa) başta olmak üzere kaydedilmiştir. Herkesin ekip biçtiği üründen alınan öşrünün önce kilesi, sonra kıymeti yazılmış ve alta kuruş olarak toplamı verilmiştir. Böylece hem herkesin ektiği mahsuller, hem de her tarladan alınan mahsulün miktar ve kıymeti ayrı ayrı tespit edilebilmektedir¹⁸⁸.

Kısaca temettüat defterleri, XV. ve XVI. yüzyıllarda tutulan tahrirlerde, tapu tahrir defterlerinden daha geniş ve tahririn yapıldığı dönemin sosyal ve ekonomik durumunu daha ayrıntılı bir şekilde gözler önüne seren ve çok muhtelif bilgiler veren defterlerdir. Bu yönleriyle temettüat defterleri; tutulduğu dönemin nüfusu, yörede kullanılan isimler, lakaplar, ailelerin gelir seviyeleri ve refahı, aile reislerinin meslekleri, tahriri yapılan bölgenin arazi ve ziraat durumu, yörede yetiştirilen ürün çeşitleri, yetiştirilen hayvanlar, iktisadi hayat, ekonomi, ticaret gibi konular hakkında teferruatlı bilgiler veren önemli kaynaklardır¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Ayla Efe, 1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne oldu?, *History Studies International Journal of History Academic Journal*, vol.8/1, 2016, s.24.

¹⁸⁸ Kütükoğlu, a.g.m., s. 412.

¹⁸⁹ Serin, a.g.m., s. 728.

2. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA

ÇORUM MERKEZ KAZASINDA SOSYAL YAPI

2.1. ÇORUM TEMETTÜAT DEFTERİ ve TARİHSEL SÜREÇTE ÇORUM MAHALLELERİ

İncelemiş olduğumuz defterler, Ankara eyaletine bağlı Çorum merkez kazasına ait 42 mahallenin, 1844-1845 (H. 1260-1261) yıllarında tahriri yapılmış olan temettüat defterleridir. Çorum merkez kazasına ait 42 mahalleyi içeren bu defterler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Temettüat (BOA. ML. VRD. TMT. d.) katalogları içerisinde yer almaktadır. Bu defterler, 00395- 00396- 00402- 00403- 00408- 00409- 00410- 00412- 00414- 00418- 00420- 00426- 00428- 00431- 00432- 00433- 00436- 00440- 00443- 00444- 00469- 00470- 00473- 00476- 00479- 00482- 00484- 00486- 00488- 00489- 00503- 00508- 00509- 00512- 00517- 00522- 00532- 00538- 00562- 00570- 00573- 00576 arasında sıralanmaktadır. Her ne kadar bu defterler toplam 274 sayfadan oluşsa da, 00395 kodlu Hacı Recep Mahallesi'nin 20. ve 21. sayfaları ile 00570 kodlu Kundistan Mahallesi'nin 2. ve 3. sayfaları eksiktir. Bundan dolayı Hacı Recep Mahallesi'ndeki 20. ve 21. sayfalarda bulunan hane 101 ile hane 111 arasındaki kişileri tespit etmemiz mümkün olmamıştır. Yine Kundistan Mahallesi, 3. sayfada tahriri yapılan kişinin varsa gayrimenkulleri yazıldıktan sonra hayvanları yazma sırasına gelinip “sağman sığır inek, re's: 2, hâsılâtı: 30 kuruş” ibaresi ile 4. sayfadan başladığı için hane 1 ve hane 6 arasındaki kişileri değerlendirme imkânı bulamadık. Bu sayfaların olmayışı aklımıza birkaç soru getirmektedir: Ya defterler dijital ortama aktırılırken bu sayfalar okunamayacak ve tamir edilemeyecek durumda olduğu için atlanmış ya da dijital ortama aktırılırken gözden kaçırılarak taranmamıştır. Ayrıca defterlerde hem yazım hem de sayım işlemlerindeki hataları dikkate alırsak, bu sayımı gerçekleştiren muhassılların hata yapmış olma ihtimalleri de göz önünde tutulmalıdır.

Çorum temettüat defterlerinde, bir mahallenin kaydına başlarken “*Ankara Eyâleti mülhakâtından nefsi-i Çorum mahallâtından Hacı Recep Mahallesi'nde mukîm ahâli-i İslâmın emlâk ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir*” (BOA. ML.

VRD. TMT. d-00395) veya “Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Çiriş Nâm mahalde mukîm olan ahalinin temettüat-ı senevîleri ber-vech-i mikdârını mübeyyin defteridir” (BOA. ML. VRD. TMT. d-00396) ya da “Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Medrese Mahallesi’nde sâkin ahâli-i İslâmın arâzi ve emlâk ve temettüatı defteridir” (BOA. ML. VRD. TMT. d-00408) gibi muhtelif ibareler söz konusudur. 1844-1845 yıllarında Çorum, Ankara’ya bağlı bir kaza olduğu için her mahallenin başında mutlaka “Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum kazası” şeklinde yazılarak statüsü belirtilmiştir. Kundistan Mahallesi bu durumun tek istisnasıdır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi, Kundistan Mahallesi’nin 2. ve 3. sayfaları eksik olup sadece 1 sayfada “Kundistân, kaza-i Çorum Mahallesi” yazmaktadır.

Tablo 2.1. Çorum Temettüat Defterlerinde Kayıtlı Mahalleler

S. No ¹⁹⁰	Defter No	Sayfa Adedi	Mahalle Adı (1844-1845)
1	00395	12	Hacı Recep
2	00396	5	Çiriş
3	00402	5	Pazar
4	00403	5	Pûşîyân
5	00408	5	Medrese
6	00409	8	Yavru Turna
7	00410	6	Şeyhler
8	00412	5	Fatmabacı
9	00414	9	Nurullah
10	00418	9	İsa Halife
11	00420	7	Çöplü
12	00426	5	Gülabibey
13	00428	7	Azâb Ahmed
14	00431	6	Ümid Halife
15	00432	5	Sancakdâr
16	00433	5	Çebni
17	00436	7	Hacı Gevân
18	00440	7	Karakeçili
19	00443	5	Çiftlik
20	00444	11	Sağrıçı
21	00469	7	Çakır
22	00470	7	Cami-i Kebîr
23	00473	9	Uç
24	00476	8	Hacı Nasrullah
25	00479	4	Şarkiyân
26	00482	7	Tepecik

¹⁹⁰ Bundan sonra *Sıra Numarası* kısaltması, *S. No* olarak gösterilecektir.

27	00484	7	Hacı Davud
28	00486	3	Hacı Nurullah
29	00488	5	Narlıoğlu
30	00489	9	Emir Ahmed
31	00503	9	Şeyh Eyyüb
32	00508	8	Acel-i Sâni
33	00509	11	Karamançavuş
34	00512	10	Ağpınar
35	00517	5	Kale
36	00522	6	Hacı İshâk
37	00532	15	Burhan Kethüdâ
38	00538	7	Hacı Yusuf
39	0562	7	Hacı Kemal
40	00570	4	Kundistan
41	00573	7	Acel-i Ūlâ
42	00576	5	Sofular
Kodu	BOA. ML. VRD. TMT.	Σ¹⁹¹: 274	

Tablodan da anlaşılacağı üzere 42 mahallenin, 8 mahallesi dini içerikli olan *hacı* kelimesi ile başlamaktadır. Hacı Recep, Hacıgevan, Hacı Nasrullah, Hacı Davud, Hacı Nurullah, Hacı İshâk, Hacı Yusuf, Hacı Kemal'dir. Yine Medrese, Cami-i Kebîr, Şeyhler, İsa Halife, Şeyh Eyyüb, Sofular; İslam dini ile özdeşleşmiş medrese, cami, halife, şeyh, sofı gibi dini içerikli kelimeleri ihtiva etmektedir. Çorum mahalle adlarında dini bir kimliğin çok yoğun olduğunu söylemek mümkündür.

Gülabibey Mahallesi ise adını, 1564-1568 yılları arasında sancakbeyliği yapan Mehmet Bey'den sonra 1568'de yerine atanan Gülabi Bey'den almıştır. Gülabi Bey, padişahın fermanı üzerine Kefe Beyi Kasım Bey'e yardım etmek üzere sipahilerini Kırım'a göndermiş, 3 yıl sonra da İnebahtı Savaşı'na katılmış ve sipahileri ile birlikte şehit düşmüştür. Bugün Çorum merkez kazasında bulunan ve hâlen varlığını Gülabibey Mahallesi olarak devam ettiren bu mahalle, adını bu şahsiyetten almıştır¹⁹². Yine Hacı Nasrullah 1595'de Çorum'un sancakbeyi olup bu mahalle adını bu kişiden almaktadır¹⁹³. Şarkiyân Mahallesi'ne ise bu adı Şarki ya da Şarkiyân Aşireti üyelerinin verdiği bilinmektedir. Şarkiyân Aşireti'nin Beyzeki Aşireti'ne bağlı olduğu yönünde

¹⁹¹ Bundan sonra toplama işareti için Σ (epsilon) işareti kullanılacaktır.

¹⁹² Üçler Bulduk, "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", s. 46.

¹⁹³ Şerif Korkmaz, "Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti Döneminde Çorum", *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum*, Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayın No: 2, 2008, s. 148.

muhtelif görüşler bulunmakla beraber, bu adın muhtemelen *Şarklı*'dan bozulduğu düşünülmektedir. Çöplü Mahallesi'ne ismini veren Çöplü Aşireti ise, Dulkadirli Aşireti'nden olup, Çöplü Avşarı olarak da bilinmektedir. Günümüzde de mevcut olan Çöplü Mahallesi adını bu oymaktan almıştır. Ayrıca Karakeçili ve Burhan Kethüdâ Mahalleleri'nde ikamet eden Çöplüoğulları da adını bu oymaktan almış sülale adıdır¹⁹⁴. Çorum civarında Karakeçili aşiretinin yoğun olduğu bilinmekte olup Karakeçili Mahallesi'ne bu aşiretin üyeleri yerleştiği için mahallenin bu adı almış olması kuvvetle muhtemeldir. Aşağıdaki tabloda Çorum mahalle isimlerinin kökenleri hakkında bilgiler gösterilmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere 1844-1845 yıllarında Çorum'da 42 tane mahalle vardır. Mehmet Salih Erpolat'ın "*XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu(Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme*"¹⁹⁵ adlı çalışmasında Çorumlu Kazası Mahalleleri tablosunda mahalleleri 1456-1530-1576 yıllarını ihtiva edecek ve sadece 45 mahalleyi içerecek şekilde vermiştir. Bu tablo tarafımızdan güncellenerek Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen süredeki Çorum mahalleleri de eklenmiştir.

Tablo 2.2. Tarihsel Süreçte Çorum Mahalleleri

S.No	Mahalleler	1456	1530	1576	1839-1909 ¹⁹⁶	1844-1845	1939 ¹⁹⁷
1	Acel-i Ūlâ	-	-	-	-	+	+
2	Acel-i Sâni	-	-	-	-	+	+
3	Acarca	-	+	-	-	-	-
4	Ahmed Çelebi Mescidi	+	+	+	-	-	-
5	Ahmet Fakı Mescidi	-	+	+	-	-	-
6	Ahi Münevver	+	-	-	-	-	-
7	Ağpınar (Akpınar)	-	+	+	+	+	+
8	Alaca	+	+	+	-	-	-
9	Ashâb-ı Efdine	-	+	-	-	-	-
10	Atçı Ali (Etçi Ali ¹⁹⁸)	-	+	+	+	-	-

¹⁹⁴ İsmail Uçakcı, "*Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi*" *Oğuz Boyları. Aşiret, Oymak, Cemaatler I, Bozoklar*, İstanbul: Bilgeoğuz, 2015, s. 114-332.

¹⁹⁵ Erpolat, a.g.m., s. 719.

¹⁹⁶ Kara, a.g.e., s. 57.

¹⁹⁷ Bu Tablo hazırlanırken, Neşet Köseoğlu, "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünkü Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", *Çorumlu*, Sayı 9-10, 1939, s. 296-304 adlı makalesinden yararlanılmıştır.

¹⁹⁸ Refet Yinanç, "*Atçı*" kelimesini "*Etçi*" olarak vermektedir (Yinanç, a.g.m., s. 25). Daha sonra zuhur eden Acel-i Ūlâ ve Acel-i Sâni adlı bu iki mahalle isminin de Etçi Ali Mahallesi'nden evrildiği kuvvetle muhtemeldir (Köseoğlu, a.g.m., s.297). Yine Yılmaz Kurt Acel-i Ūlâ ve Acel-i Sâni mahalle isminin Atçı Ali Mahallesi'nden evrildiğini belirterek, "*Etçi Ali Mahallesi*" değil "*Atçı Ali Mahallesi*" olarak

11	Azâb Ahmed	-	-	-	+	+	+
12	Burhan Kethüdâ	-	-	-	+	+	+ ¹⁹⁹
13	Cedid Arab Ahmed	-	-	+	-	-	-
14	Cami-i Kebîr	-	+	+	+	+	+ ²⁰⁰
15	Cebelü Mescidi	+	-	-	-	-	-
16	Cedid Mescidi Hacı Ali b. Uzun Yakub	-	-	+	-	-	-
17	Çiftlik				+	+	+
18	Fatma Bacı (Cedid Mescidi Fatma Hatun)	-	-	+	+	+	+
19	Cedid Mescidi Nuri	-	-	+	-	-	-
20	Cedid Mescidi Zav.-i Hıdırlık	-	-	+	+	-	-
21	Çakır (Mescidi)	-	+	+	+	+	+ ²⁰¹
22	Çebni	-	-	-	+	+	+ ²⁰²
23	Çiriş (Çirişoğlu)	-	+	+	+	+	+ ²⁰³
24	Çömlekçi	-	-	-	+	-	-
25	Çöplü	-	-	-	+	+	+ ²⁰⁴
26	Dabbağan Mescidi	+	-	-	-	-	-
27	Dervişler	-	+	+	-	-	-
28	Divane Mescidi (Devehâne)	-	+	+	+	-	- ²⁰⁵
29	Dumlu (Çitli) Bey	-	+	+	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	-	-	+	+	+
31	Esiru'd-din	-	+	+	-	-	-
32	Gülabibey	-	-	+	+	+	+
33	Hacı Bayram	-	?	+	-	-	-
34	Hacı Davud	-	-	-	+	+	+
35	Hacı Gevân	-	-	-	+	+	+
36	Hacı İshâk	-	-	-	+	+	+
37	(Mescidi) Hacı Kemal	-	-	+	+	+	+ ²⁰⁶

okumanın doğru olacağını vurgulamaktadır (Yılmaz Kurt, “Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *OTAM*, S. 6, 1995, s. 212).

¹⁹⁹ Burhan Kâhya ya da Hatip adları ile de anılmaktadır. Osmanlı zamanında Hatip Burhan adında birisi bu mahale bir ev yaptırıp tüm akrabalarını buraya topladığı için bu adla anılmaktadır. Çorum tabiriyle bu kişinin şehir kahyası olma ihtimali de vardır (Köseoğlu, a.g.m., s. 297).

²⁰⁰ Bu mahale cami yapıldığından beri mahalle adı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Evliya Çelebi bu cami hakkında: “*Sultan Alâeddin Camisini Süleyman Han imar etmiştir*”. Çarşı içinde Mimar Sinan kârî (kıraat eden, kur’an’ı usulünce okuyan (Devellioğlu, a.g.e., s. 564), olup, cemaati çoktur (Köseoğlu, a.g.m., s. 300).

²⁰¹ Sağrıci Mahallesi’nde eskiden ulak(posta) atlarına bakanlar varmış. 1595/1596 (H. 1004) tarihli sicile göre posta atlarına baktıkları ve tımar ettikleri için mahalle ismini buradan almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s. 299).

²⁰² Çepni Aşireti’nin bir kısmının buraya yerleştirilmesi sonucu bu adı almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s. 300).

²⁰³ Bu mahalleye dair şöyle bir rivayet vardır: Hacı Kemal adında zengin bir dikici ustasının yüzlerce çırağı varmış. Bunlar dikilecek sarı pabuç ve mestleri çirişlerini yaparlarmış. Bunların hepsi aynı mahalle de oturdukları için mahalle adını buradan almıştır. Hacı Kemal de ölünce bu mahalleye defnedilmiştir. Sonra bu mahalle ikiye ayrıldığı için birisine Hacı Kemal denmiştir (Köseoğlu, a.g.m., s. 298).

²⁰⁴ Çöplü Bey’den dolayı bu adı almış olup, Çöplü Bey’in mezarının da burada olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Bu sülâlenin H. 750 (1350) yılından beri Çorum’da ikamet ettiği de bilinmektedir (Köseoğlu, a.g.m., s. 298).

²⁰⁵ Bu mahalle bugün olmayıp, Şeyhler Mahallesi’ne idhal edilmiştir. Bugün ismi Devehâne Şeyhler Camii olarak hâlâ yaşamaktadır (Köseoğlu, a.g.m., s. 296).

²⁰⁶ Bkz. Dipnot 204.

38	Hacı Mescidi	-	+	+	-	-	-
39	Hacı Mustafa (Turhan Kethüdâ)	-	?	+	-	-	-
40	(Cedid) Hacı Nasrullah	-	-	+	+	+	+ ²⁰⁷
41	Hacı Nurullah	-	-	-	+	+	-
42	Hacı Recep	-	-	-	+	+	+
43	Hacı Yusuf (Mescidi)	-	-	+	+	+	+
44	Halife (Haliçe)	-	+	+	-	-	-
45	Hamidiye	-	-	-	+ ²⁰⁸	-	+
46	Hân-ı Cedîd	-	-	-	+	-	-
47	Hıdırlık	-	-	-	+	-	+ ²⁰⁹
48	Hoca Hamza	-	?	+	-	-	-
49	İbrahim Halife	-	+	+	-	-	-
50	İcadiye	-	-	-	+ ²¹⁰	-	+
51	İsa Halife	-	-	-	+	+	+
52	Kale (Hisar)	-	-	-	+	+	+
53	Karakeçili	-	-	-	+	+	+
54	Karamaıçavuş	-	-	-	+	+	+
55	Kubbeli	-	-	-	+	-	+
56	Kunduzhan (Kubed) (Kunduz Han)	-	+	+	+	+	+
57	Mahmudiye	-	-	-	+ ²¹¹	-	+
58	Makbere (Tara)	+	+	+	-	-	-
59	Medrese	-	+	+	+	+	+ ²¹²
60	Melik Danişmend	-	+	+	-	-	-
61	M. Karahisar	-	?	+	-	-	-
62	Namazgâh-ı Cedid	-	-	+	-	-	-
63	Narlıoğlu ²¹³	-	-	-	+	+	+
64	Nurullah	-	-	-	+	+	+ ²¹⁴
65	Sofular (Ömer Fakı)	-	+	+	+	+	+
66	Pazar (Bazar)	-	-	-	+	+	+
67	Pınarbaşı (Hasan Fakı)	-	+	+	-	-	-
68	Püşiyân (Püşiyân)	-	-	-	+	+	- ²¹⁵

²⁰⁷ Çorum'da 1590'lı yıllarda sancak beyliği yapmış bir kişi olup bu mahalle adını bu kişiden almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s. 301).

²⁰⁸ 1882/1883 (H. 1300) civarında muhacir iskân edilerek bu adı almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s. 303).

²⁰⁹ Bu yer Çorum kaza merkezi dışında bir köy iken zamanla Çorum şehrinin genişlemesiyle merkez kazanın sınırları içerisinde kalarak bir mahalle halini almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s. 303).

²¹⁰ 1892/1893 (H. 1310) de boş bir yer iken muhacir iskân edilerek böylelikle bir mahalle kurulmuştur (Köseoğlu, a.g.m., s.303).

²¹¹ Hacı Nasrullah Mahallesi'ne bitişik olup muhacir iskân edilmiştir (Köseoğlu, a.g.m., s. 303).

²¹² Bugün Çöplü Mahallesi'ndeki, Hamid Muzaffer Paşa Camii'nin olduğu yerde olup bu caminin yanında bir medrese olduğu için bu adla anılmıştır (Köseoğlu, a.g.m., s.297).

²¹³ Narlıoğlu, eski bir sülale adıdır. 1596 tarihli Çorum mahkeme sicillerinde bu sülale adı ile çok karşılaşılmaktadır. Bu sicilin 190 sayfasında, "Muhiddin halife eşşehir bi Narlı zade" ismi vardır. Bu mahalle adını bu sülaleden alması kuvvetmel muhtemeldir. (Neşet Köseoğlu, "Çorum'da SoyAdları II", Çorumlu, S. 52, Şubat 1945, s. 1537).

²¹⁴ "Yenice Nurullah" adı evrilerek Nurullah Mahallesi'ne dönüşmüştür. Bu mahallede H. 1000 (1591/1592) tarihlerinde Sivas eyaleti mali işler müfettişi Hayrūnas bin Nurullah oturduğu için bu adı aldığı düşünülmektedir (Köseođlu, "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünkü Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", s. 297).

69	Sabuncu	-	+	+	-	-	-
70	Sancakdâr	-	+	+	+	+	+
71	Sağrıci (Mescidi)	-	+	+	+	+	+ ²¹⁶
72	Selimiye	-	-	-	+ ²¹⁷	-	+
73	Sinan Mescidi	-	+	+	-	-	-
74	Sofular (Ömer Fakı)	-	-	-	+	+	+
75	Şarkiyân	-	-	-	+	+	+
76	Şeyh Eyyüb	-	+	+	+	+	+
77	Şeyhler	-	-	-	+	+	+
78	Tepecik (Depecik)	-	-	-	+	+	+
79	Uç	-	-	-	+	+	+ ²¹⁸
80	Uzun Sokak	-	-	-	+	-	-
81	Ümid Halife (Emet)	-	+	+	+	+	+
82	Varoş oğlu (Voros oğlu)?	-	?	+	-	-	-
83	Yavru Turna	-	-	-	+	+	+ ²¹⁹
84	Yeni Mescidi	-	+	+	-	-	-
85	Yenice (Kamer Hatun)	-	+	+	-	-	-
86	Yenice (Kıncı Mescidi)	-	+	+	-	-	-
87	Yenice Nurullah	-	-	+	+	+	+

Tabloda görüldüğü üzere 1456'dan 1844-1845 yılına gelinceye kadar Çorum'un merkez kazasında toplam 90'a yakın mahalle isminin kullanıldığını tespit edebilmekteyiz. Bazıları günümüze kadar hiçbir değişime uğramadan hâlâ Çorum'un bir mahallesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Örneğin Yavru Turna, Kale, Karakeçili, Çebni ve Kunduzhan mahalleleri 1800'lerdeki ismini koruyarak hiçbir değişime uğramadan bugün hâlâ aynı adla Çorum'un mahalleleridir. Verdiğimiz tarihsel süreç içerisinde Çöplü Bey, Çöplü Mahallesi'ne; Gülabi Bey Mahallesi, Gülabibey Mahallesi'ne dönüşmüştür. Yani çok küçük bir değişime uğrayarak bugün kullanılmakta olan şekline dönüştürülmüştür. Ayrıca tabloda yer alan Ahmed Çelebi Mescidi ile Ahmet Fakı Mescidi mahallelerinden birinin evrilerek Azâb Ahmed Mahallesi'ne dönüştüğü kuvvetle muhtemeldir. Yine, Cedid Mescidi Fatma Hatun Mahallesi'nin Fatmabacı Mahallesi'ne, Cedid Hacı Nasrullah Mahallesi'nin Hacı Nasrullah Mahallesi'ne, Hacı Yusuf Mescidi'nin Hacı Yusuf Mahallesi'ne, Kubed Han'ın

²¹⁵ 1890/1891 (H. 1308) Kıpti adındaki bir şehir haritasına göre Kale Mahallesi olma ihtimali de vardır (Köseoğlu, a.g.m., s. 300).

²¹⁶ Geniş bilgi için Çakır Mahallesi için verilen açıklamaya bakınız.

²¹⁷ 1882-1883 (H. 1300) civarında muhacirler iskân edilerek bu adı almıştır (Köseoğlu, a.g.m., s.303).

²¹⁸ Kurulduğu zaman konumu Çorum'un kuzeyinde, tabiri caizse bir ucunda olduğu içi bu adla anılmıştır. Bugün neredeyse şehrin ortasında kalmış olup Üçtutlar Mahallesi olarak bulunmaktadır (Köseoğlu, a.g.m., s. 298).

²¹⁹ Bu mahallenin ismi için şu rivayet anlatılır: Osmanlı zamanında sancak beylerinin birisi Çorum şehrinin etrafını gezerken köşe başlarında kadın ve kızların oturduğunu görmüş ve bu yavru turnalar ne güzel demiş. Yavru Turna Mahallesi'nin adının oradan kalmış olduğu rivayet edilir (Köseoğlu, a.g.m., s. 299).

Kunduzhan Mahallesi'ne, Mescid-i Hacı Kemâl Mahallesi'nin Hacı Kemal Mahallesi'ne, Pınarbaşı Mahallesi'nin Ağpınar Mahallesi'ne dönüşmüş olduğu muhtemeldir.

Tablo 2.3. 1844-1845 Temettüat Defterindeki Mahallelerin Günümüzdeki Mahallere Göre Yerleri²²⁰

Günümüzdeki Adı	1844-1845 Temettüat Defterlerindeki Adı
Çöplü Mahallesi	Çöplü, Sağrıçı, İsa Halife
Çebni Mahallesi	Çebni, Sofular, Acel-i Ülâ, Çakır, Ümid Halife, Pazar, Kubbeli
Gülabibey Mahallesi	Gülabibey, Sancakdâr
Üçtutlar Mahallesi	Uç, Emirahmed, Cami-i Kebîr
Kunduzhan Mahallesi	Kundistan, Fatmabacı, Nurullah, Şeyhler, Medrese, Hacı Kemal, Çiriş
Ulukavak Mahallesi	Ağpınar, Çiftlik, Narlıoğlu, Hacı İshâk, Karamançavuş
Karakeçili Mahallesi	Karakeçili, Azâb Ahmed, Hacı Nasrullah, Hacı Nurullah
Kale Mahallesi	Kale, Şeyheyyüp, Acel-i Sâni, Hacı Yusuf, Tepecik
Yeniyol Mahallesi	Şarkıyan, Hacı Gevân, Hacı Recep, Hacı Davud
Yavruturna Mahallesi	Yavruturna, Burhankethüdâ

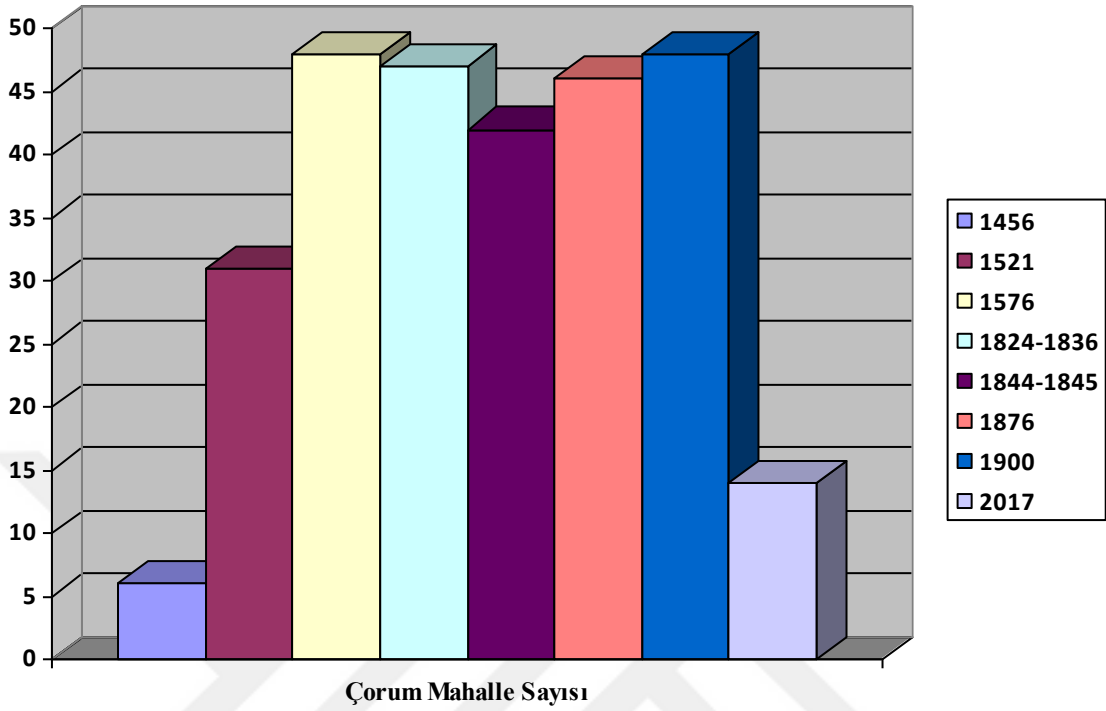
Bugün, Çorum'un Akkent, Bahçelievler, Buhara, Gülabibey, Kale, Karakeçili, Kunduzhan, Mimarsinan, Ulukavak, Yavruturna, Yeniyol, Çebni, Çöplü, Üçtutlar mahalleleri olmak üzere toplam 14 mahallesi bulunmaktadır²²¹. Tabloda olmayan 4 mahalle son yıllarda kentsel alanların büyümesi, köyden kente göçün artması ile yeni kurulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Çorum yoğun bir yerleşim yeri olmadığı için mahalle sayısı ellinin üzerine çıkamamıştır. Özellikle 1576'dan 1900'e kadar mahalle sayısında gözle görülür bir artma veya azalma olmamıştır.

Tablo 2.4. Çorum Mahalle Sayıları

Yıl	Mahalle Sayısı
1456	6
1521	31
1576	48
1824-1836	47
1844-1845	42
1876	46
1900	48
2017	14

²²⁰ Hacı Haldun Şahin, *Çorum Nüfus Defterleri (1837)-(1844)*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, s. 38.

²²¹ <http://www.corum.bel.tr/Nufus.html>, Erişim tarihi: 03.04.2017.

Şekil 2.1. Çorum Mahalle Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Çorum temettuat defterlerinde, tahriri yapılan mahallenin ismi en başa yazıldıktan ve mahalle sakinlerinin Müslim mi, gayrimüslim mi olduğu belirtildikten sonra “*Ankara Eyaleti mülhakâtından nefis-i Çorum Kazası mahallâtından Şeyh Eyyüb mahallesinde mukîm ahâli-i İslâmın emlâk ve arâzi ve temettuatlarını mübeyyin defteridir*” şeklinde ibareler mevcuttur. Hane ve numara kısımlarına kaçınçî kişinin tahrir edildiği “*Hane 1, Numara 1 veya Hane 100, Numara 100*” şeklinde belirtilmiştir. Tahriri yapılacak olan kişinin hane numarası belirtildikten sonra hane reisinin ismi “*Veliğazâde Veli'nin emlâk ve arâzi temettüâtı*” örneğindeki gibi kaydedilmiştir. Sonra kişinin ne işle işgal ettiği belirtilip “*Boyacı esnafından, dülger esnafından, penbeci esnafından, terzi esnafından...*” gibi ibarelerle açık olarak kaydedilmiştir. Eğer kişi meslek sahibi değilse bu da “*bilâ-san'at*” şeklinde ayrıca belirtilmiştir. Kişinin içinde bulunduğu ahvali ayrıntılı bir şekilde “*sâil, amel-mânde, mefkûd, meflûc, mecnun, iki sene mukaddem tahriren askere gitmiş olduğu vs.*” gibi tabirlerle belirtilmiştir.

Şahsın bu bilgileri verildikten sonra varsa tarla, bağ, bahçe, gayri mezru tarla, çiftlik, bostan, sebze ve meyve bahçelerinin dönümleri de yazılıp 1844 geliri ile 1845

yılında tahmini geliri hesaplanarak toplama işlemi yapılmıştır. “*İbrahimçayırı nâm mahalde hâsılâtтан hâlî bağı dönüm: 1.5, irâdı masârifine vefâ etmediğinden, Çorum’a tâbi Gevher Salik Karyesi nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret edip altmış beş senesinde hâsılât alacağı cehrilik dönüm: 2*” gibi açıklamalarla arazinin durumu hatta ne zaman hasılat alınacağı belirtilmiş ayrıca hâlî kalmış arazilerin dönümü ve durumu belirtilmiştir. Kiraya verilen, icar ile ekilen tarlaların ve ortaklaşa ekilip biçilen tarlaların gelirleri de “*şeriken hissesi*” olarak tahrir edilmiştir.

Daha sonra şahsın varsa, sağman sığır ineği, buzağı, camış, öküz, manda, koyun, keçi, kıl keçisi, erkek merkep, katır, kısarak, bargir, oğlak, görpe buzağı, toklu²²², manda ineği gibi hayvanları yazılmış ve bu hayvanlardan kaç adet olduğu, hayvan başına yılda kaç kuruş hasılat elde edileceği de belirtilmiştir. Örneğin “*sağman sığır inek, re’s: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 15; sağman koyun, re’s: 3, hâsılât-ı seneviyyesi: 15; erkek merkep, re’s: 1*” gibi kaç adet olduğu ve hayvan başına verilecek olan yıllık verginini ne kadar olduğu kaydedilmiştir. “*Bir yaşında erkek tay: 1, bir yaşında dölsüz dana*” gibi yer yer hayvanların yaşı da belirtilmiştir. Ayrıca vergi alınmayan, dölsüz sığır inek, dölsüz camış inek, dölsüz manda, dölsüz koyun gibi dölsüz hayvanlar ile dölsüz olup hasılatı ne zaman alınacağı tahmin edilen hayvanlar da “*Dölsüz manda, re’s: 1, sene-i âtiyede hâsılât alınacağı*” örneğinde olduğu gibi belirtilmiştir.

Şahsın berber, bakkal, kahvehaneci, duhancı, terzi, dülger, debbağ, semerci, dikici, bezzâz vs. dükkânları da tahrir edilmiştir. “*haffâfhânede*” veya “*sûk-ı sultâniyede*” gibi ifadelerle dükkânların konumları belirtilmiştir. Ayrıca “*Bir bâb kahvehânedен nısf hissesi: 0.5, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 30; bir bâb debbağ dükkânından rub’ hissesi, kendi mukîm olduğu; bakkâl dükkânı bâb: 1, kendi mukîm*” şeklinde vereceği yıllık kirası, ne kadar hisseye sahip olduğu, kendisinin mukim olup olmadığı ve dükkânının konumu hakkında teferruatlı bilgilere erişmek mümkündür. Ayrıca “*Âsiyâb senede üç buçuk mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 70, mahalle-i mezkûrde âsiyâb nısf hissesi. Bir seneden mütecâviz suyu kesilmiş olmağla mufassal kalemde olduğu. Mahalle-i mezkûrde bir göz âsiyâb rub’ hissesi: 1, bedel-i icâriye:*

²²² Toklu: Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu (<http://www.tdk.gov.tr/index..>, Erişim tarihi: 10.03.2017.

90” gibi tahrirlerle kişinin sahip olduğu dükkânlar ve asiyab hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Hane numaralarından önce *“Altmış senesine mahsûben bir senede verdiği, a'şâr ve rüsûmât olarak sene-i sâbıkada verdiği”*, tarzında deftere dikey olarak *“Rüsûmât olarak vermiş olduğu, öşür vergisi, vergi-i mahsûsa”* gibi gelirleri hakkında kayıt tutulmuştur. Hayvanları bulunan hanelerde adet-i ağnam vergisi de belirlenmiştir. Ayrıca Çorum bölgesinde cehri²²³ üretimi çok fazla olduğu için *“A'şâr ve rüsûmât olarak vermiş olduğu”* başlığı altında *“Aşılı ve yabani cehri öşrü”* şeklinde cehrinin vergi kaydı da tutulmuştur. Hınta (buğday) ve şaîr (arpa) ile bağ dönümünden alınan miktar da bu başlık altında belirlenmiştir. *“sene-i sabıkada”* derken geçen yıla yani M. 1844 senesine ait vergiler kastedilmiştir.

Şahsın sahip olduğu tüm menkul ve gayrimenkul varlığı kaydedildikten sonra *“Merkûmun mecmû'undan bir senede temettüâtı, merkûmûn tahminen temettüâtı”*, gibi ifadelerle hane reisinin vereceği vergi miktarı kuruş hesabı yapılmıştır.

Mahalledeki tüm kişiler tahrir edildikten sonra, mahallenin icmâl vergisi icmâl temettüat belirlenerek, hazır bulunan muhtar ve imamların mühürleri vurulmuştur. Daha sonra mahalleden firar eden ve öldüğü için vergiden düşmüş olan kişilerin kaydı tutulup hesaplanarak mahallenin tahriri tamamlanmıştır.

Tahriri tamamlanmış bir mahalle defterinin son sayfasında genel olarak şu ifadelerle yer verilmiştir. *“Ankara eyaleti mülhakâtından nefsi-i Çorum kazası mahallâtından Şeyh Eyyüb Mahallesi'nin ber mûceb-i irâde-i seniyye-i emlâk ve arâzi ve hayvânât ve temettü-ı seneviyeleri ahâli-i mahalle-i imâm ve muhtâr ma'rifetiyle tahrir olunup bâlâda beyan olduğu üzere mahalle-i mezbûr ahâlisinin temettüat-ı seneviyeleri yalnız yirmi dokuz bin dörtyüz seksen sekiz buçuk (29.488,5) guruşa bâliğ olup bundan mâ-ada gerek emlâk ve arâzisi, gerek hayvânât ve temettüat-ı seneviyelerine bir akçelik şey ketm u ihfa olunmuş olduğunu mübeyyin işbu mahale şerh verilip tahrir olundu. Fi 1 Rabiu'l-evvel Sene 62.*

²²³ Cehri, kök boyasıgillerden olup meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir bitkidir. Cehri bitkisini 3. Bölümde ayrıntılı bir şekilde yer vereceğiz.

<i>Bende</i>	<i>Bende</i>
<i>Muhtâr-ı Mahalle</i>	<i>İmâm-ı Mahalle</i>
<i>Mezbûr</i>	<i>Mezbûr</i>
<i>Merkûm</i>	<i>Merkûm</i>
<i>Hâlâ</i>	<i>Hâlâ</i>
<i>Mühür</i>	<i>Mühür</i>

2.2. ÇORUM MERKEZ KAZASININ GENEL NÜFUS YAPISI

Yeryüzünde yaşamış bütün insan toplulukları belirli bir din, dil, soy ve coğrafya birlikteliği sonucunda teşekkül ettiği ve bu oluşumunda belirli bir nüfus temeline dayandığı bir hakikattir. Nüfus olarak çoğalamayan milletler yeryüzünden silinmeye mahkûm olup varlıklarını çok kısa bir süre devam ettirebilmiş ve tarihte oynadıkları roller de silik, zayıf olmuştur²²⁴.

Özellikle, Batı'nın dünya algısının değişmesi ve gelişmesiyle birlikte yeniçağ toplum bilimcilerin ana gayesi, toplumu oluşturanların nitelik ve nicelikleri anlamak olmuştur. Araştırmacıların, ulusların hakiki ahvallerini anlayabilmesi için o toplumu oluşturan nüfusun özelliklerini mutlaka bilmesi gerekir. Bundan dolayı hem sosyoloji hem de tarih araştırmaları ile uğraşanların en temel sorunu, inceledikleri olayların neden ve niçinlerini araştırırken sayısal ve yapısal durumlarını saptama güçlüğüdür. Bu durumu fark eden hemen hemen her ülke, nüfus sayımlarını bilimsel biçimde yapmaya başlamıştır. Sayım sonuçları üzerinde değerlendirmeler yapılarak, sorunlar için çözüm yolları aranmıştır. Osmanlı Devleti de kuruluşunun akabinde memleket tahriri adı altında öncelikle fethettiği topraklar üzerindeki halkın gelirlerini ve sahip oldukları araziye belirlemek için *tahrir* adıyla sayım ve yazım yapmıştır²²⁵. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren tahrire önem vermiştir. Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı esnasında (1638-1643) Sultan İbrahim'e: "*Takrir, memleket yazımı demektir. Gayet lazımdır. Otuz yılda bir takrir-i memleket yapılmalıdır.*" diyerek öneride bulunması, Osmanlı devlet adamlarının tahrire ne kadar önem verdiğinin en önemli

²²⁴ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı", *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 535.

²²⁵ Çadircı, a.g.e., s. 44.

göstergelerinden biridir. Ayrıca bu tahrir defterlerine dayanılarak Osmanlı nüfus tespit çalışmaları yapma imkânı da elde edilmiş olur²²⁶.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, klasik metodların yerine, modern gereksinimlerin de baskısıyla nüfus kayıt sisteminin kurulması için adımlar atılmıştır. Böylece nüfus kayıtlarının tutulması amaçlanmıştır²²⁷. Bilindiği üzere 1826 yılında, Yeniçeri Ocağı ilga edildiği için Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin asker ihtiyacını karşılamak ve devletin alabileceği vergi miktarını öğrenmek amacıyla, 1831 yılında (II. Mahmut Devri'nde) Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir²²⁸. Devlet bu sayım ile İslam nüfus miktarını askerlik bakımından, Hristiyan nüfusun da sayısını vergi bakımından öğrenmeyi amaçlamıştır²²⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın nüfus miktarı belirlenmiştir²³⁰.

Nüfus defterleri, bu hüviyetleri bakımından Osmanlı demografisini anlamak için başvurulacak ilk kaynaktır. Fakat Osmanlı demografik yapısını anlamak için nasıl ki nüfus defterlerinden yararlanılmaktadır, aynı şekilde temettüat defterlerinden de yararlanılabilir. Nitekim Kütükoğlu'nun da dediği gibi, "*Temettüat defterleri, nüfusun tespiti açısından nüfus defterleri kadar önemli değilse de hüviyetleri itibariyle ve çok ferruatlı bilgiler içerdiği için mükemmel sonuçlar çıkarılabilir*"²³¹.

Çorum kent nüfusunun miktarı ile ilgili elimizdeki ilk belgeler 1455-56 yıllarına aittir. Çorum'un XV. ve XVI. yüzyıllarda en az 4 kez tahrir edildiği bilinmektedir. Ancak bu tahrir defterlerinde sayılan nüfus, sadece vergi veren nüfustur. Amiyane tabirle nüfus, 12-15 yaştan büyük olan erkek nüfus ile aynı anlama gelmektedir. 1455-56 yıllarında yapılan tahrir, II. Mehmet'in bir idari görevlisi olan Umur Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu defterde, Çorum, "nefs-i şehir-i Çorumlu" diye geçmektedir. Bu

²²⁶ Tefik Çavdar, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 551.

²²⁷ Çavdar, a.g.m., s. 554.

²²⁸ Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus sayımı hakkında geniş bilgi için bkz.: Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997; Kemal Haşim Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

²²⁹ Karal, a.g.e., s. 22.

²³⁰ Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 559.

²³¹ Kütükoğlu, a.g.m., s. 395.

sayım sonucunda, Çorum şehrinin altı mahalleden oluştuğu ve vergi veren kent nüfusunun 438 kişi olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar kent nüfusunu hesaplarken baz alınacak katsayı hakkında farklı görüşler olsa da tahrir defterleri üzerinde ilk ayrıntılı çalışmayı yapan Ömer Lütfi Barkan²³², katsayı olarak 5'i baz almıştır. Buna göre Çorum'un kent nüfusu 1455-56'larda 2190-2200 civarındadır. 1522 yılında yapılan tahrire göre kent nüfusunda vergi veren nüfus 1339'dur. Buna göre kent nüfusu, 6.695 olarak hesaplanmaktadır. 1520-1530 yılları arasında Çorum'da vergi veren nefer sayısı 1974'tür. Böylelikle kent nüfusunun 9.870'e çıktığı anlaşılmaktadır. 1576'da yapılan tahrire göre ise vergi veren nüfus 2984'e ulaşınc²³³ kentin nüfusu da 14.920'lere çıkmıştır. Çorum'un 1590 ve 1595-96 yıllarına ait iki avarız listesi²³⁴ vardır. Buna göre Çorum sancağında XVI. yüzyılın sonlarında vergi veren nüfus 35 bin ile 50 bin arasında bulunmaktadır²³⁵.

Çorum'un, XVI. yüzyıldaki tahmini nüfus miktarını Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden öğrenmekteyiz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Çorum'da 1650 yılında 4300 ev olduğunu belirtmektedir. Bu da yaklaşık 21.500 kişiye tekabül etmektedir. Buna göre Çorum, 1576 yılından 1650'ye kadar bir misli büyümüştür. XVIII. yüzyılın ilk yarısında 1735 avarız ve 1736 tarihli bedel-i nüzul defterlerinde Çorum merkez kazasında 140.5 avarızhane kayıtlıdır. Her avarızhanede ortalama 10 ile 15 evli nefer bulunduğunu kabul edersek, Çorum'da ortalama 1400-2100 hane olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre kentin nüfusu 7 bin ile 10 bin 500 arasında değişmektedir. Bu sayılara göre Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 1650 yılına ait

²³² Josiah C. Russell, Barkın'ın fikrini onaylamasına rağmen Hristiyan ve Yahudi reayanın 12-14 yaşları arasında haraç ödemeye başladıkları gerekçesiyle 3,5 katsayısını öngörmektedir. M. A. Cook ise 4,5; Bruce McGowan XVI. yüzyılın ikinci yarısında Semendire sancağında 3,57 uygun bulmuştur. M. Mehdi İlhan ise bu sayıyı 5,5 olarak uygun görmektedir. Bernard Lewis 5-8, Faruk Sümer 7, Halil İnalçık XV. yüzyıl sonlarında Bursa da 9, XIX. yüzyıl İstanbul'unda ise 3-4 olarak hesaplamaktadır. XIX. yüzyılda Balkanlardan, Kafkaslardan ve diğer yerlerden Anadolu'ya gelen muhacirler hasebiyle hanedeki nüfus sayımı 4,11 ile 4,17 arasında olduğu ortaya konulmaktadır. Devlet adamları hesaplarken de 3 ve 5 rakamlarını kullanmışlardır (Çaçan, a.g.m., s.16).

²³³ Yinanç 1576'da Çorum'da vergi veren nüfusu 3011 kişi olduğunu belirtip, 1799'unun evli,1212'sinin mücerred olduğunu vurgulayarak tahmini olarak 12 bin nüfusun olduğunu ileri sürmektedir (Yinanç, a.g.m., s. 25); Üçler Bulduk ise 1230'u mücerred olmak üzere toplam 2982 vergi veren nüfusun var olduğunu ve tahminen kentte 10 bin kişinin yaşadığını belirtmektedir (Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", s. 137).

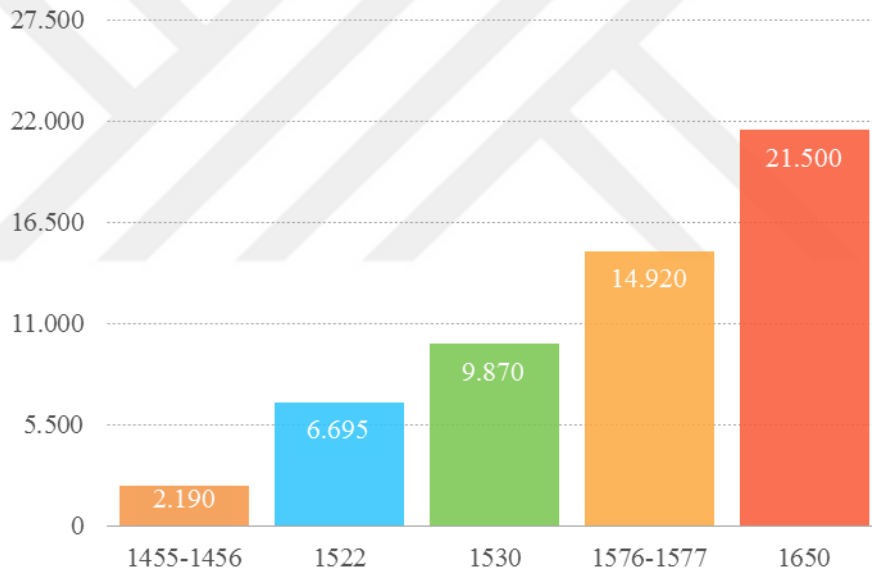
²³⁴ Avarız: Olağanüstü durum ve özellikle harb sebebiyle alınan vergiye türüdür. Belirli aralıklarla toplanan bir vergi türü değildir (Pakalın, a.g.e., C.I. s. 112). Avârız-ı Dîvaniyye: Tanzimat Dönemi'nden önceki zamanlarda câri kanun ve nizamlara göre alınan vergi ve resimler (Devellioğlu, a.g.e., s. 59).

²³⁵ Faroqhi, a.g.m., s. 82-87-116-117.

verdiği 4300 hane rakamı abartılıdır. 1735 avarız ve 1736 bedel-i nüzul defterleri ele alınarak hesaplanan nüfus dikkate alındığında XVIII. yüzyıldaki nüfusun XVI. yüzyıl nüfusuyla hemen hemen aynı oranda kaldığını belirlemekteyiz²³⁶.

Tablo 2.5. XVI. XVIII Yüzyılları Arasında Çorum Kent Nüfusu

Tarih	Nefer ²³⁷	Nüfus ²³⁸	Değişim	Yıllık Değişim
1455-1456	438	2190		
1522	1339	6695	+ 2,05	+ 0,03
1530	1974	9870	+ 0,47	+ 0,05
1576-1577	2987	14920	+ 0,51	+ 0,01
1650	4300	21500	+ 0,44	+ 0,01
1736	2100	10500	- 0,49	- 0,01

Şekil. 2.2. XV. ile XVII. Yüzyıl Ortalarında Çorum Kentinin Nüfus Grafiği

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti artık merkezileşmek istiyordu. II Mahmut, merkezi bir yönetim arzuladığı için sınırları içerisinde bulunan en ücra köşelerdeki köylere dahi muhtar atamıştır. Merkeze uzak yerleri ayan, ağa gibi yerel yöneticilerin eline bırakmak yerine buraların bizatihi merkezden yönetilmesini istemekteydi. Bunun için de geniş ölçüde ıslahat yapmak istiyordu. Böylelikle, Rumeli ve Anadolu'da toprak yazımı vesilesi olmadan yapılan 1831 nüfus sayımı için, Osmanlı

²³⁶ Korkmaz, "Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri", s. 409-410.

²³⁷ Vergi veren nüfus.

²³⁸ 5 ile çarpılarak nüfus hesaplanmıştır.

Devleti'nin modern anlamda ilk genel nüfus sayımı olduğunu rahatlıkla diyebiliriz²³⁹. Ayrıca, Osmanlı nüfus istatistikleri, önemli idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirilmiştir²⁴⁰.

1831 sayımında Çorum sancağı adı altında, Çorum, İskilip, Osmancık, Hacı Hamza Derbendi ve Saz kazaları sayılmıştır. Buna göre Çorum merkez kazasında 4822, köylerinde de 5253 erkek olmak üzere toplam 10075 kişiden mürekkeptir²⁴¹. Sayımı yapılan 14-40 yaş arasındaki Müslüman nüfusun askere elverişli olanlarının karşısına mim (م) harfi konulmuştur. Çorum'da 2473 neferin karşısına mim (م) harfi konulmasından, erkek nüfusun neredeyse yarısının askere elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte 4822 erkek nüfusa karşılık hemen hemen aynı sayıda kadın olduğunu da kabul edersek şehirde bu tarihte yaklaşık 10 bin kişinin yaşadığını kabul edebiliriz²⁴².

Tablo 2.6. XIX. Yüzyıl Başlarından Günümüze Kadar Çorum Kent Nüfusu

Tarih	Nüfus	Değişim	Yıllık Değişim
1811 ²⁴³	7000	-	-
1831 ²⁴⁴	10075	0,44	0,022
1835-1837 ²⁴⁵	7600	-0,24	-0,05
1844-1845 ²⁴⁶	9990	0,31	0,44
1845 ²⁴⁷	5139	0,48	-0,48
1850 ²⁴⁸	8000-10000	0,55	0,11
1876 ²⁴⁹	15463	0,93	0,04
1881 ²⁵⁰	21254	0,37	0,074
1890 ²⁵¹	12000-13000	-0,44	-0,05
1893 ²⁵²	16629	0,38	0,12

²³⁹ Karal, a.g.e., s. 10.

²⁴⁰ Karpat, a.g.e., s. 35.

²⁴¹ Karal, a.g.e., s. 155.

²⁴² Kara, a.g.e., s. 64.

²⁴³ Korkmaz, a.g.m., s. 413.

²⁴⁴ Karal a.g.m. (Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831 verilerinden yararlanılmıştır).

²⁴⁵ Aktüre a.g.m. s. 134.

²⁴⁶ 1844-1845 Çorum Temettüat Defterleri.

²⁴⁷ Şahin, a.g.e., s. 19.

²⁴⁸ Aktüre a.g.m. s. 134.

²⁴⁹ Aktüre a.g.m. s. 134.

²⁵⁰ Korkmaz, a.g.m., s. 413.

²⁵¹ Aktüre a.g.m. s. 134.

²⁵² Aktüre a.g.m. s.134.

1900 ²⁵³	17267	0,03	0,004
1902 ²⁵⁴	17922	0,03	0,015
1907 ²⁵⁵	18858	0,05	0,01
1927 ²⁵⁶	19664	0,04	0,002
1950 ²⁵⁷	22833	0,16	0,006
1990 ²⁵⁸	116810	4.11	0,102
2016 ²⁵⁹	259205	1,21	0,04

Temettuat defterlerinde vergi veren nüfus hane 1 numara 1 olarak kaydedildiği için incelediğimiz defterden yola çıkarak 1844-45 yılında nüfus miktarı hakkında bilgi edinebiliriz. Ayrıca 1844 yılına ait nüfus defterini incelemiş olan Hacı Haldun Şahin'in 1924 numaralı nüfus defterine göre Çorum Sancağı Mahallelerindeki Hane ve Nüfus Adetlerini tablosunu burada paylaşacağız. Çünkü incelediğimiz defterler mukayese açısından önemli bir kıstastır.

Tablo 2.7. Çorum Merkez Kazası Hane ve Nüfus Miktarı (1924 Numaralı Nüfus Defteri)²⁶⁰.

Mahalle Adı	Defter Sayfa No	Hane Adedi	Nüfus Adedi
İsahalife	1-9	87	203
Karakeçili	9-12	52	129
Cami-i Kebir	12-14	48	103
Emirahmed	14-18	79	166
Hacı Nasrullah	18-21	53	122
Çöplü	21-23	32	82
Sağrıci	23-27	86	196
Uç	27-31	86	190
Kubbeli	32-35	64	132
Sofular	35-36	27	60
Acel-i Ūlâ	36-38	49	104
Şeyh Eyyüb	39-42	75	189
Hacı Receb	43-48	125	268
Hacı Yusuf	48-50	38	96
Hacı Gevân	50-53	48	97
Şarkiyân	53-54	18	42
Hacı Davud	54-56	46	98

²⁵³ Korkmaz, a.g.e., s. 412.

²⁵⁴ Kara, a.g.e., s. 70.

²⁵⁵ Kara, a.g.e., s. 74.

²⁵⁶ Tekeli, a.g.m., s. 208.

²⁵⁷ Tekeli, a.g.m., s.208.

²⁵⁸ Şahin, a.g.m. s.376.

²⁵⁹ <http://www.corum.bel.tr/Nufus.html>, Erişim tarihi: 24.03,2017.

²⁶⁰ Şahin, a.g.e., s. 17-18-19.

Azâb Ahmed	56-58	53	115
Yavruturna	58-61	59	138
Acel-i Sâni	61-65	64	161
BurhanKethüdâ	65-73	171	429
Sancakdâr	74-75	22	42
Gülabibey	75-76	38	87
Tepecik	77-79	56	130
Kale	79-80	21	52
Çakır	81-83	51	111
Pazar	83-84	16	35
Ümid Halife	84-86	41	96
Kundistân	86-87	24	62
Çebni	87-88	22	53
Medrese	88-90	33	71
Çiriş	90-91	26	57
Fatmabacı	91-93	30	76
Hacı Kemal	93-95	56	125
Şeyhler	96-98	50	109
Ağpınar	98-102	71	193
Hacı İshâk	102-103	38	71
Narlıoğlu	104-105	34	75
Hacı Nurullah	105-106	9	27
Çiftlik Mahallesi	106-108	29	96
Karamançavuş Mahallesi	108-113	96	96
Nurullah	113-116	75	75
Toplam		2.198	5.139

Tablo 2.8. Temettüat Defterlerine Göre (1844-1845) Çorum Merkez Kazası

S. No	Defter No	Mahalle Adı (1844-1845)	Hane Sayısı	Tahmini Nüfusu	Toplam Nüfusa Göre Oram (%)	Dini Yapı
1	00395	Hacı Recep	114	570	6	Müslim
2	00396	Çiriş	24	120	1	Müslim
3	00402	Pazar	17	85	1	Müslim
4	00403	Pûşiyân	28	140	1	Müslim
5	00408	Medrese	29	145	1	Müslim
6	00409	Yavru Turna	54	270	3	Müslim
7	00410	Şeyhler	46	230	2	Müslim
8	00412	Fatmabacı	28	140	1	Müslim
9	00414	Nurullah	75	375	4	Müslim
10	00418	İsa Halife	79	395	4	Müslim
11	00420	Çöplü	35	175	2	Müslim
12	00426	Gülabibey	32	160	2	Müslim
13	00428	Azâb Ahmed	46	230	2	Müslim
14	00431	Ümid Halife	34	170	2	Müslim

15	00432	Sancakdâr	22	110	1	Müslim
16	00433	Çebni	22	110	1	Müslim
17	00436	Hacı Gevân	42	210	2	Müslim
18	00440	Karakeçili	45	225	2	Müslim
19	00443	Çiftlik	28	140	1	Müslim
20	00444	Sağrıçı	80	400	4	Müslim
21	00469	Çakır	47	235	2	Müslim
22	00470	Cami-i Kebîr	40	200	2	Müslim
23	00473	Uç	70	350	4	Müslim
24	00476	Hacı Nasrullah	47	235	2	Müslim
25	00479	Şarkiyân	12	60	1	Müslim
26	00482	Tepecik	52	260	3	Müslim
27	00484	Hacı Davud	43	215	2	Müslim
28	00486	Hacı Nurullah	8	40	1	Müslim
29	00488	Narlıoğlu	34	170	2	Müslim
30	00489	Emir Ahmed	74	370	4	Müslim
31	00503	Şeyh Eyyüb	68	340	3	Müslim
32	00508	Acel-i Sâni	59	295	3	Müslim
33	00509	Karamançavuş	91	455	5	Müslim
34	00512	Ağpınar	68	340	3	Müslim
35	00517	Kale	22	110	1	Müslim
36	00522	Hacı İshâk	36	180	2	Müslim
37	00532	Burhan Kethüdâ	160	800	8	Müslim
38	00538	Hacı Yusuf	35	175	2	Müslim
39	0562	Hacı Kemal	55	275	3	Müslim
40	00570	Kundistan	22	110	1	Müslim
41	00573	Acel-i Ūlâ	49	245	2	Müslim
42	00576	Sofular	26	130	1	Müslim
Σ			1998	9990	100	

Temettüat defterlerine göre Çorum merkez kazasının en yoğun nüfuslu mahallesi 160 haneli ve yaklaşık 800 nüfusa sahip olan Burhan Kethüda Mahallesi'dir. Burhan Kethüda Mahallesi'nin ardından 114 haneli ve 570 nüfuslu Hacı Recep Mahallesi gelmektedir. Sağrıçı mahallesi de 80 haneli olup, yaklaşık 800 kişiyi barındırduğu için Çorum'un yoğun nüfuslu mahalleleri arasındadır. En az nüfusa sahip mahalle ise 8 haneli ve 40 nüfuslu Hacı Nurullah Mahallesi'dir. Şarkiyân Mahallesi 12 hanesi ve 60 nüfusuyla; Pazar Mahallesi de 17 hanesi ve 85 nüfusuyla seyrek nüfuslu mahalleler arasında yerlerini almaktadır. Bu dönemde Çorum, orta ölçekli bir Anadolu kazasıdır.

Tablolardan da anlaşılacağı üzere aynı yıllara ait temettüat ve nüfus defterlerindeki hane sayılarında çok az benzerlik olsa da genel itibariyle haneler

arasında farklılıklar gözükmemektedir. Nurullah, Acel-i Ūlâ, Sancakdâr, Çebni ve Narlıoğlu mahallelerindeki hane sayıları her iki defterde de birbiriyle örtüşmektedir. Ancak İsa Halife, Karakeçili, Cami-i Kebîr, Emir Ahmed, Hacı Nasrullah, Sağırıcı, Uç, Sofular, Şeyheyüp, Hacı Recep, Hacı Yusuf, Hacı Gevân, Şarkiyân, Hacı Davud, Azâb Ahmed, Yavru Turna, Acel-i Sâni, Burhankethüdâ, Gülabibey, Tepecik, Çakır, Ūmid Halife, Kundistân, Medrese, Çiriş, Fatma Bacı, Hacı Kemal, Şeyhler, Ağpınar, Hacı İshâk, Hacı Nurullah, Çiftlik ve Karamançavuş mahalleleri nüfus defterindeki hane sayıları, incelediğimiz defterden hane sayısı olarak fazla verilmiştir. Temettüat defterlerinde ise sadece Çöplü, Kale, Pazar mahallelerindeki hane sayısı nüfus defteri ile kıyaslandığında fazladır. Diğer taraftan nüfus defterinde, 64 haneli ve 132 nüfuslu Kubbeli Mahallesi varken incelediğimiz defterde böyle bir mahalle mevcut değildir. Her iki defter tipinde de 41 mahallenin tamamının ismi birbiriyle örtüşürken bu mahalle örtüşmemektedir. Bu mahalleden farklı olarak temettüat defterinde ise 28 haneli ve 140 nüfustan mürekkep olan Pûşîyân Mahallesi mevcuttur. Hacı Haldun Şahin, Çorum nüfus defterlerine dayanarak yaptığı çalışmada Çorum nüfusunu, nüfus defterindeki hane sayısını, hane 2,0625 katsayısıyla çarptığı için 5.139 olarak hesaplamıştır. Ancak üst kısımda da bahsettiğimiz gibi, incelediğimiz döneme ait tüm kayıtlar Çorum şehrinin nüfusunun bahsi geçen dönemde yaklaşık 10 bin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.9. 1844-1845 Temettüat ve Nüfus Defterlerine Göre Hane Farkları

S. No	Mahalle Adı	Nüfus Defterine Göre (1924 Numaralı Hane Sayısı (1844))	Temettüat Defterine Göre Hane Sayısı (1844-1845)	Hane Farkı
1	Acel-i Sâni	64	59	5
2	Ağpınar	71	68	3
3	Azâb Ahmed	53	46	7
4	Burhan Kethüdâ	171	160	11
5	Çakır	51	47	4
6	Cami-i Kebîr	48	40	8
7	Çiftlik	29	28	1
8	Çiriş	26	24	2
9	Çöplü	32	35	3
10	Emir Ahmed	79	74	5
11	Fatma Bacı	30	28	2
12	Gülabibey	38	32	6
13	Hacı Davud	46	43	3
14	Hacı Gevân	48	42	6
15	Hacı İshâk	38	36	2

16	Hacı Kemal	56	55	1
17	Hacı Nasrullah	53	47	6
18	Hacı Nurullah	9	8	1
19	Hacı Recep	125	114	11
20	Hacı Yusuf	38	35	3
21	İsa Halife	87	79	8
22	Kale	21	22	1
23	Karakeçili	52	45	7
24	Karamançavuş	96	91	5
25	Kundistan	24	22	2
26	Medrese	33	29	4
27	Pazar	16	17	1
28	Püşiyân	64	28	-
29	Sağrıçı	86	80	6
30	Sofular	27	26	1
31	Şarkiyân	18	12	6
32	Şeyh Eyyüb	75	68	7
33	Şeyhler	50	46	4
34	Tepecik	56	52	4
35	Uç	86	70	16
36	Ümid Halife	41	34	7
37	Yavru Turna	59	54	5
			Σ	174²⁶¹

Tabloda görüldüğü üzere 1'den 16'ya kadar olan mahallelere baktığımızda iki defter arasında hane farkı vardır. Aynı yıllara ait iki defterde hane farkının olmasında muhtelif gerekçeler vardır. Bunların başında, vergi vermemek için firar eden hane reislerinin yer aldığı söylenebilir. Nitekim tablodan da anlaşılacağı üzere bir mahalledeki hane sayısı nüfus defterinde temettüat defterlerindeki hane sayısından daha fazladır. Çorum temettüat defterinde bir mahallenin kaydı bittikten sonra “*Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidâyetinde vergi ve nüfûs defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr eden esâmîleri mübeyyin defteridir*” başlığı altında firar edenler, ölenler, iflas edenler, vergisini veremeyenler, hakkında bihaber olunanlar, evlenmek için başka yere gidenler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ölenlerin kaydı “*Üç sene mukaddem fevt olub merkûmun dahi emlâk ve arâzisi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husûl kaldığı. Sarı Osman, sene 59: 20, sene 60: 20, sene 61: 20*” şeklinde tahsil edilemeyen vergi miktarı da dâhil olmak üzere kaydedilmiştir. Ayrıca “*Merkûmun hâne ve sâ'iresi olmayıp çend*

²⁶¹ Temettüat defterlerinde “*Püşiyân*” olarak geçen mahalle. 1924 numaralı nüfus defterinde ise böyle bir mahalle yoktur. 41 mahalle isimleri aynı iken tek fark temettüat defterlerinde *Püşiyân* adı altında geçen mahalledir. Nüfus defterinde böyle bir mahalle olmayıp Kubbeli diye uyumayan bir mahalle mevcuttur. Kubbeli Mahallesi'ndeki hane sayısı 64 iken, Püşiyân Mahallesi'ndeki hane sayısı 28'tir. Bu iki mahalle arasında 36 hanelik bir fark çıkmaktadır. Bu iki mahallenin aynı mahalleler olup olmadığını kesin bilemediğimiz için değerlendirmeye tabi tutmayacağız.

senedir mefkûd hayâtı ve memâtı nâ-ma'lûm, İçağasioğlu İbrahim” şeklinde hakkında bihaber olunanlar ile *“Merkûm bilâ-emlâk ve'l-emvâl iflâs olup sâil hükmünde üç senelik vergisi muattal kaldığı, Emirhaliloğlu Osman*” şeklinde kayıtlar ve tahsil edilemeyen vergi miktarları hesaplanarak kayıtlar düşülmüştür. Evlenmek amacıyla başka yere gidenler için ise *“Merkûm fakir'ü-l hâl olup irâdeden âciz olmağla kısmet arzusuyla dört sene mukaddem firâren Amasya 'ya nakl-i hâne etmiş olduğu şerh verildi, Çernecioğlu Ahmed*” şeklinde kayıtlar düşülmüştür. İflas edenler için, *“Merkûm mukaddem ticâretten olup elli yedi senesinde dersaadete cehri getirip fûrûht edemeyip ba'dehu İzmir'e götürüp fûrûht ettiğinde yetmişbeşbin guruş miktarı zarar edip iflâs olduğunda mâlik olduğu hâne ve emlâk ve sâire fûrûht edip ashâb-ı hukuka vermiş olduğundan el-hâletü hazihi Gülhâne'de tevkif etmiş olduğu şerh verildi, Mevlüdoğlu Çolak Ali*” şeklinde ayrıntılı nedeni ve veremediği vergi miktarı hesaplanılmıştır. *“Bilâ-veled-i zükur üç sene mukaddem emlâk ve eşyasını fûrûht edip hac etmeğe niyet-i halisânesiyle mahal-i mübarekede bi-emrillah fevt olub vergisi dahi mümteni'ü'l-husûl kaldığı şerh verildi, Hacıbekâroğlu Hüseyin Efendi*” şeklinde de kayıtlar düşülmüştür. Firar edenler ise genellikle *“Fi'l-asl Mecidözü kazasından olub geçen sene sirkat maddesinden müttehim olduğundan ıyal ve evlâdı ile firâr edip vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı, Mecidözlü Salih üstâd, Sene 61: 50*” şeklinde kaydedilmiştir. Bu konuyu ileriki bölümde *Firariler* başlığı altında ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

Ayrıca bu farkın oluşmasında halkın da muhalefet ettiğini ve Tanzimat'ın uygulanmasına karşı sosyal tepkilerin olduğunu bilmekteyiz. Halk devletin yeni bir vergi ittihaz ettiğini düşünerek vergi toplanması ve uygulanması karşısında zorluk çıkarmıştır bu yüzden firar edenler ve eksik mal bildiriminde bulunanlar olmuştur²⁶². Ayrıca sayımı yapıldıktan sonra merkeze gönderilen defterlerleri incelemek ve kontrolünü sağlamak işi Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-i Adliyye'ye aittir. Burada incelenen

²⁶² Geniş bilgi için bkz. Musa Çadırcı, “Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. ; Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, İstanbul: Eren Yayınları, 2002.; Haydar Çoruh, “Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları”, *Yeni Türkiye*, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III, Mayıs-Haziran 2002, Yıl 8, S. 45. ; Halil İnalçık, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, Ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

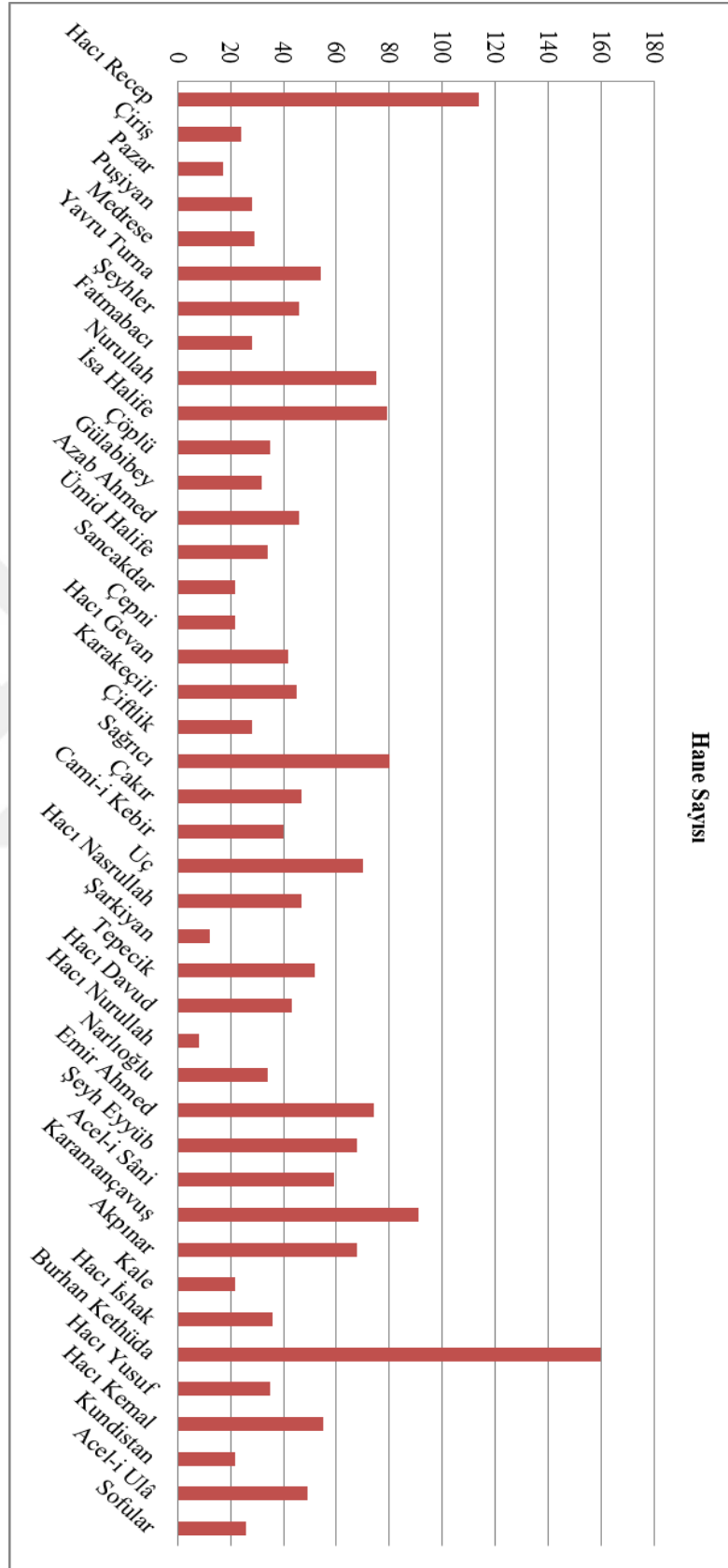
defterler son kontrollerin yapılmakta olduğu Meclis-i Umûmi'ye gönderilirdi. Meclis-i Umûmi defterlerin vergi usullerine uygun olup olmadığını inceledikten sonra, hatalı olanları mahallerine geri göndererek, tahririn yeniden yapılmasını istemiştir. Geri gönderilen defterlerin pek çoğunda usulsüz vergi toplanmıştır. Örneğin, yıllık 4.500 kuruş temettüat geliri olan bir şahıstan 700 kuruş; 3.900 kuruş temettüatı olan bir şahıstan da 700 kuruş vergi alınmıştır. 5.900 kuruş temettüatı olan başka bir şahıstan da yalnızca 320 kuruş vergi alındığı tespit edilmiş ve gerekli uyarılar yapılmıştır. Ayrıca 1842 yılında çıkarılan bir yasa ile kuzu ve oğlaktan *adet-i ağnâm vergisi* alınması yasaklandığı hâlde incelediğimiz defter de dâhil olmak üzere birçok defterde *adet-i ağnâm vergisi* tahsil edildiği görülmüştür²⁶³. Temettüat defterleri ile nüfus defterleri arasındaki hane farklarının oluşmasında en temel sebebin bunlar olması kuvvetle muhtemeldir.

Temettüat defterlerindeki “*Mahalle-i mezbûrun tanzîmât bidâyetinde vergi ve nüfûs defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr eden esâmîleri mübeyyin defteridir.*” kaydıyla defterin en sonunda olan ve hane olan kaydedilmeyen kişileri eklediğimizde temettüat ve nüfus defterlerindeki hane farkları şöyle olmaktadır: Acel-i Ūlâ’da 4 kişi olup bunu eklediğimizde hane farkı temettüat defterinde 4 hane fazla olmaktadır. Burhan Kethüdâ Mahallesi’nde bu minvalde 2 hane reisi ismi olup, temettüat defteri ile nüfus defteri arasındaki hane farkı 11’den 9’a düşmektedir. Çebni Mahallesi’nde 2 hane bu yolla kaydedilerek, temettüat defterlerinde 2 hane fazla olmaktadır. Yine Çöplü Mahallesi’nde 5 hane bu yolla kayıtlı olunca, temettüat defterinde 8 hane fazla olmaktadır. Emir Ahmed Mahallesi’nde bu yolla kayıtlı 3 hane olması nüfus defteri ile temettüat defteri arasındaki farkı 2’ye indirmektedir. Hacı Kemal Mahallesi’nde bu yolla 3 kişi kayıtlı olup hane farkı temettüat defterinde 2 hane fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Hacı Nasrullah Mahallesi’nde 8 kişi bu yolla kayıtlı olup hane farkı temettüat defterinde 2 hane fazla olmaktadır. Gülabibey Mahallesi’nde 4, Karakeçili Mahallesi’nde 3, Sağrı Mahallesi’nde 2, Şeyh Eyyüb Mahallesi’nde 1, Tepecik Mahallesi’nde 2, Pûşfyân Mahallesi’nde 6, Uç Mahallesi’nde 2, Ümid Halife Mahallesi’nde 6 kişi bu yolla kaydedilmiştir. Buna binaen Gülabibey Mahallesi’ndeki hane farkı 2’ye, Karakeçili Mahallesi’nde 4’e, Sağrı Mahallesi’nde

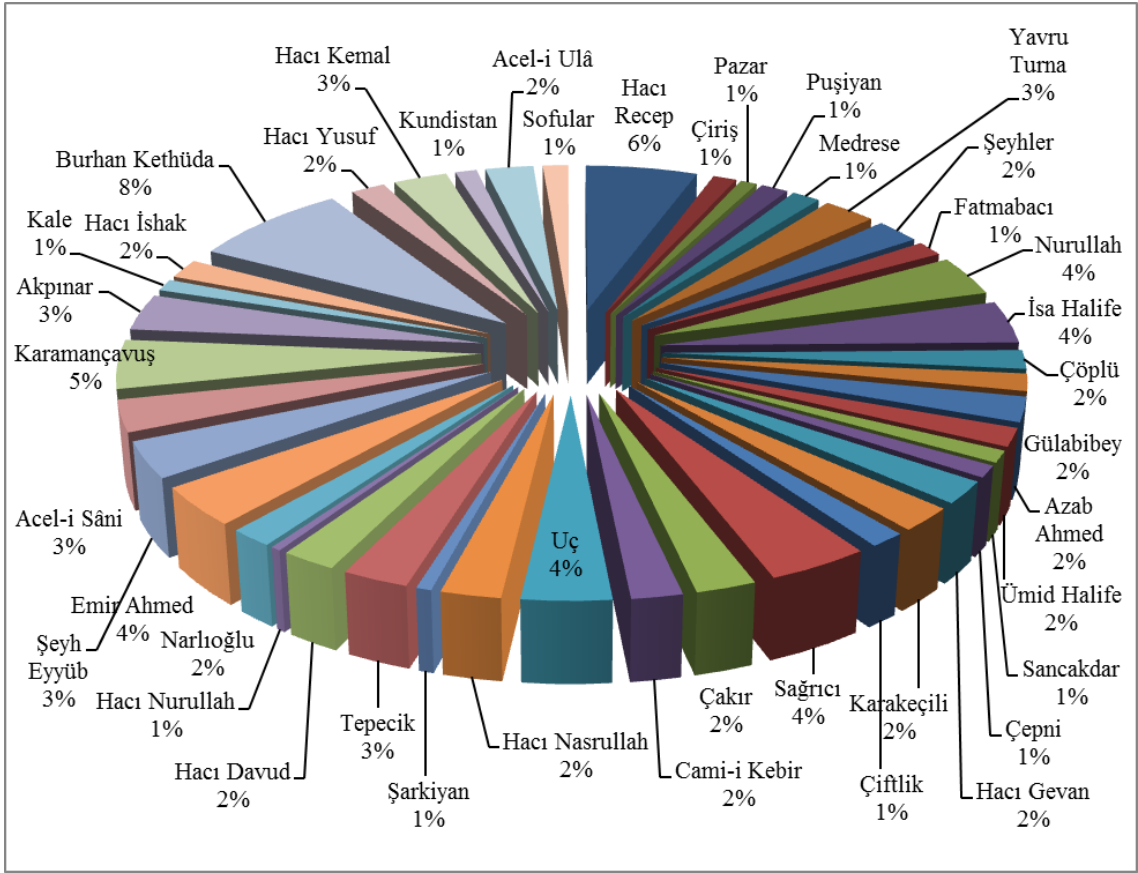
²⁶³ Haydar Çoruh, “Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları”, *Yeni Türkiye*, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III, Mayıs-Haziran 2002, Yıl 8, S. 45, s. 652.

4'e, Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde 6'ya, Tepecik Mahallesi'nde 2'ye, Pûşiyân Mahallesi'nde 30'a, Uç Mahallesi'nde 14'e ve Ümid Halife Mahallesi'nde hane farkı 1'e inmektedir. Kundistan Mahallesi'nde ise 2 kişi bu şekilde kaydedilmiş olduğu için nüfus defteri ile eşitlenmiştir.

Genel itibariyle temettüat defterlerinde en büyük hane farkı 16 mahalle ile Uç Mahallesi'ndedir. Hacı Recep ve Burhan Kethüda mahallelerinde de 11 hane farkı vardır. Özellikle nüfus olarak yoğun mahallelerde hane farkının çok olması dikkate değerdir. Kale, Pazar, Hacı Nurullah mahallelerinde hane farkı sadece 1'dir. Ayrıca buralar nüfus olarak da Çorum mahalleleri arasında seyrek nüfuslu mahallelerdir. Temettüat ve nüfus defterlerinin mukayese edilmesi neticesine göre Çorum merkez kazasında hane farkı toplam 174'tür. 174 hanede ortalama 5'er nüfus yaşadığı varsayıldığında 870 rakamına ulaşmaktayız. Yani nüfus defterleri ve temettüat defterleri arasında aşağı yukarı 870 kişi oynamaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında 870 kişi kayda değer bir rakamdır. Çorum'un bu yıllarda aşağı yukarı 10 bin nüfusu olduğuna göre 870 kişilik bir farkın olması, nüfusun % 8,7'sine tekabül etmektedir. Yani halkın % 8,7'lik kısmı vergi vermemek için firar etmiş veya başka yollara başvurmuştur.

Şekil 2.3. Çorum Mahallelerinin Hane Sayısına Göre Büyüklükleri

Şekil 2.4. Mahallelerinin Toplam Nüfusa Göre Dağılım Grafiği

Tablolardan da anlaşılacağı üzere 160 haneye sahip olan Burhan Kethüdâ Mahallesi 800'e yakın sakiniyle 1844-1845 yılları arasında Çorum'un en kalabalık mahallesidir. Onu Hacı Recep Mahallesi, 114 hane sayısı ve 570 kişilik nüfusuyla ikinci sırada izlemektedir. Karamançavuş ise 91 hanesi ve 455 nüfusuyla Çorum kentinin en kalabalık üçüncü mahallesidir. En az nüfusa sahip olan mahalle ise 8 hanesiyle Hacı Nurullah Mahallesi'dir. 17 haneye sahip olan Pazar Mahallesi'nde ise toplam 85 kişi ikamet ettiği için, bura da Çorum şehrinin seyrek nüfuslu mahalleleri arasındadır.

Orta ölçekli bir Anadolu şehri olan Çorum'un nüfusu bu yıllarda yaklaşık 10 bin iken, 1844-1845 temettuat defterine göre hemen yanı başındaki Tokat'ın nüfusu Çorum'un yaklaşık iki katı olup 20 bin civarındadır. İncelediğimiz bu temettuat

deFTERindeki tüm mahallelerde Müslüman nüfus yaşamakta olup, tek bir tane dahi gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır²⁶⁴.

2.3. Çorum Merkez Kazasında Kullanılan Ad, Unvan ve Lakaplar

2.3.1. Şahıs ve Sülale Adları

Yeni doğan bir çocuğa isim verilirken tesadüfi ya da alelade bir isim seçilmez. Mutlaka ebeveynleri tarafından kendileri için anlamlı bir isim seçilir. Türk toplumunda genellikle isim verilirken, ebeveynler kendi anne veya babasının isimlerini esas almaktadır. Ancak çocuğa, sosyal ya da ekonomik durumu belirten isimlerin de verildiğini bilmekteyiz. Örneğin *Garip* ismine fakir bir ailenin çocuğuna verdiği bir isim olarak rastlayabiliriz. Eğer çocuğun annesi doğum sırasında ölmüşse çocuğa *Öksüz* yahut doğum gerçekleşmeden önce babası ölmüşse *Yetim* ismi sıklıkla verilmiştir. Diğer taraftan çok çocuklu bir aile artık çocuk istemiyorsa *Yeter*, *Dursun* gibi isimleri kullanmaktadır. Ya da ilk doğan çocukları ölmüş ebeveynler, tekrar çocuğu olduklarında yaşamasını temenni ettikleri için ona *Yaşar* adını vermişlerdir. Ancak, genel itibariyle Türk toplumunun çocuklarına verdiği en yaygın isimler, dört halife (Bekir, Ömer, Ali, Osman) ve Kur'an'da geçen peygamber (İbrahim, İsa, Yusuf, Davut, Süleyman, Adem, Musa, Salih, İsmail vd.) isimleridir. Bir insanın ismi, kişileri diğer insanlardan ayıran başlıca özellik olduğu gibi kişi isimleri, lakap ve unvanlar incelenen bölgenin sosyal, dini ve kültürel yapısı için önemli bilgiler vermektedir. Bunun için Çorum'un 42 mahallesinde geçen tüm hane reislerinin adlarını aşağıdaki tabloda vereceğiz.

²⁶⁴ 1844-1845 Tokat Temettüat Defteri hakkında geniş bilgi için bkz. Necati Çavdar, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi", *Yeni Türkiye*, Ermeni Meselesi Özel Sayısı, 60/1, 2014.

Tablo 2.10. Çorum Mahallelerinde Oturan Hane Reislerinin İsimleri

1. Hacı Recep Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI RECEP	114	1	1	Abdullah Kerîm Efendizâde Mehmed Efendi	Abdullah Kerîm Efendizâde	1
		2	2	Derbendihocazâde Abdullah Efendi	Derbendihocazâde	1
		3	3	Kırkoğlu Ömer	Kırkoğlu ²⁶⁵	9
		4	4	Çatalbaşoğlu Molla Ali	Çatalbaşoğlu	4
		5	5	Bakkaloğlu Emrullah	Bakkaloğlu	7
		6	6	Börekçioğlu Ali	Börekçioğlu	1
		7	7	Kayalioğlu Mustafa	Kayalioğlu	1
		8	8	Terzioruçoğlu Ali	Terzioruçoğlu	1
		9	9	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		10	10	Terzi Oruçoğlu	Terzi Oruçoğlu	1
		11	11	Damaroğlu Mustafa	Damaroğlu	7
		12	12	Saraçoğlu Ömer	Saraçoğlu	11
		13	13	Adetoğlu Derviş Hacı Mehmed	Adetoğlu	1
		14	14	Çatanoğlu Mehmed	Çatanoğlu	2
		15	15	Çatanoğlu Ali	Çatanoğlu	2
		16	16	Kazıhazırzâdeoğlu Mehmed	Kazıhazırzâdeoğlu	1
		17	17	Abbasoğlu Ömer	Abbasoğlu	4
		18	18	Arzhâneçioğlu Hacı Ömer	Arzhâneçioğlu	1
		19	19	Abdulkerimoğlu Hasan Efendi	Abdulkerimoğlu	1
		20	20	Çalıcalıoğlu Kara Süleyman	Çalıcalıoğlu	3
		21	21	Pîrmehmedoğlu Mehmed	Pîrmehmedoğlu	2
		22	22	Kemükoğlu Ahmed	Kemükoğlu	1
		23	23	Alicikoğlu Elvan	Alicikoğlu	1
		24	24	Hocaoğlu Hasan	Hocaoğlu	2
		25	25	Çolakoğlu Bekir	Çolakoğlu	2
		26	26	Abazaoğlu İsmail	Abazaoğlu ²⁶⁶	4
		27	27	Gülvelioğlu Hasan	Gülvelioğlu	1
		28	28	Kopunoğlu Hasan	Kopunoğlu	1
		29	29	Karahüseyinoğlu Hacı Ömer	Karahüseyinoğlu	2
		30	30	Saraçoğlu Mustafa	Saraçoğlu	11
		31	31	Karbekoğlu Osman	Karbekoğlu	1

²⁶⁵ Hacı Recep, Ümid Halife, Şeyheyüp ve Kale mahallelerinde ikamet eden ve “Kırkoğlu” sülale adını almış bu oymak, Yörükhan taifesine bağlı olup, asıl yurtlarının Talas bölgesi olduğu bilinmektedir. Bu aşiret, “Kırgan” adıyla da anılmakta olup, Türkistan’dan Anadolu’ya Celalettin Harzem Şah yönetiminde geldikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır (Uçakçı, a.g.e., s. 282).

²⁶⁶ Çorum bölgesi Alevi isyanlarına sahne olduğu gibi Abaza hareketleri de görüldüğü için bu adın o zamandan kalması kuvvetle muhtemeldir (Köseoğlu, a.g.m., s. 51, Ağustos 1949, *Çorumlu*, s.1506).

32	32	Abdullah Efendizâde Yek-Çeşm Ali Efendi	Abdullah Efendizâde	1
33	33	Kellegözoğlu Mustafa	Kellegözoğlu	1
34	34	Gümekeoğlu Mustafa	Gümekeoğlu	2
35	35	Ekmekçioğlu Mustafa	Ekmekçioğlu	2
36	36	Gümekeoğlu Mehmed	Gümekeoğlu	2
37	37	Siraslıoğlu Küçük Mehmed	Siraslıoğlu	1
38	38	Küçükhüseyinoğlu Abdullah	Küçükhüseyinoğlu	3
39	39	Kâltakçioğlu Gür Hüseyin	Kâltakçioğlu	7
40	40	Altıparmaklıoğlu Mustafa	Altıparmaklıoğlu	1
41	41	Çilingiroğlu Elvan Efendi	Çilingiroğlu	5
42	42	Kethüdâoğlu Mustafa	Kethüdâoğlu	5
43	43	Balıoğlu Hüseyin	Balıoğlu	1
44	44	Mollaoğlu Mehmed	Mollaoğlu	3
45	45	Kayışoğlu Hüseyin	Kayışoğlu	7
46	46	Nalçacıoğlu İsmail	Nalçacıoğlu	7
47	47	Nalçacıoğlu Sağır Bekir	Nalçacıoğlu	7
48	48	Balcıoğlu Ahmed	Balcıoğlu	5
49	49	Öksunoğlu Mehmed	Öksunoğlu	2
50	50	Gakılokaoglu Abdullah Kerim	Gakılokaoglu	1
51	51	Karamanlıoğlu Ömer	Karamanlıoğlu	6
52	52	Karbağdıoğlu İbrahim	Karbağdıoğlu	1
53	53	Abazaoğlu Mustafa	Abazaoğlu	4
54	54	Sağdevranoğlu Hüseyin	Sağdevranoğlu	1
55	55	Vezirağasioğlu Mehmed	Vezirağasioğlu	1
56	56	Ekicioğlu Hüseyin	Ekicioğlu	1
57	57	Küçükhüseyinoğlu Ahmed	Küçükhüseyinoğlu	3
58	58	Kâltakçioğlu İbrahim	Kâltakçioğlu	7
59	59	Ermenioğlu Memiş	Ermenioğlu	5
60	60	Pırlâkoğlu Mustafa	Pırlâkoğlu	1
61	61	Hezlioğlu Dede Mehmed	Hezlioğlu	1
62	62	Hakkverdioğlu Hüseyin	Hakkverdioğlu	1
63	63	Delihüseyinoğlu Güllü Bekir	Delihüseyinoğlu	1
64	64	Çerescioğlu Hasan biraderi Mustafa	Çerescioğlu	2
65	65	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
66	66	Salçalıoğlu Molla Mehmed	Salçalıoğlu	1
67	67	Başbüyüköğlu Mustafa	Başbüyüköğlu	5
68	68	Alihocaoglu Gür Bekir	Alihocaoglu	2
69	69	Uzunalioglu Ali	Uzunalioglu	4
70	70	Çiloğlu Ömer	Çiloğlu ²⁶⁷	2
71	71	Uzunalioglu Satılmış	Uzunalioglu	4
72	72	Çolakmemişoğlu İsmail	Çolakmemişoğlu	1
73	73	Dingilioğlu Ömer	Dingilioğlu	2

²⁶⁷ Hacı Recep ve Uç Mahallesi'nde "Çiloğlu" sülale adını almış bu oymak, Çilli'oğulları olarak bilinir. Türkmen taifesine bağlı olduğu ve bu adın Karakeçili adından dönüştüğü belirtilmektedir (Uçakçı, a.g.e., s.91).

74	74	Emiroğlu Hasan	Emiroğlu	3
75	75	Caferoğlu Ali	Caferoğlu	4
76	76	Panteroğlu Süleyman	Panteroğlu	1
77	77	Karunmecidoğlu Hâfız Ali	Karunmecidoğlu	1
78	78	Terzioğlu Mehmed	Terzioğlu	3
79	79	Hacıbiloğlu Yunus	Hacıbiloğlu	6
80	80	Hacısemercioğlu Bekir ve Karındaşı Osman	Hacısemercioğlu	1
81	81	Kalelimustafaoğlu Ömer	Kalelimustafaoğlu	1
82	82	Terzioğlu Mustafa	Terzioğlu	3
83	83	Öksunoğlu Ali	Öksunoğlu	2
84	84	Abdulganioglu Ali	Abdulganioglu	2
85	85	Eşmeoğlu Ahmed	Eşmeoğlu ²⁶⁸	6
86	86	Hacımehmedoğlu Mehmed	Hacımehmedoğlu	2
87	87	Gariphalioğlu Ömer	Gariphalioğlu	1
88	88	Çulhaoğlu İbrahim	Çulhaoğlu ²⁶⁹	3
89	89	Sofuoğlu Emin	Sofuoğlu	1
90	90	Kürtoğlu Memiş	Kürtoğlu	15
91	91	Zellecioğlu Sabî Mustafa	Zellecioğlu	1
92	92	Bekkaraoğlu Mehmed	Bekkaraoğlu	2
93	93	Damaroğlu Hacı Ali	Damaroğlu	7
94	94	Hacıbiloğlu İbil	Hacıbiloğlu	6
95	95	Bekkaraoğlu Hasan	Bekkaraoğlu	2
96	96	Abdullahkerimoğlu Eyüb Efendi	Abdullahkerimoğlu	1
97	97	Çercivelioglu Abdullah	Çercivelioglu	1
98	98	Zeybekoğlu Hüseyin Bekir	Zeybekoğlu	1
99	99	Gönbüloğlu Hacı Ömer	Gönbüloğlu	1
100	100	Hacımehmedoğlu Ahmed	Hacımehmedoğlu	2
101	101	Kaflukoğlu Bekir	Kaflukoğlu	1
102	102 ²⁷⁰			
103	103			
104	104			
105	105			
106	106			
107	107			
108	108			
109	109			
110	110			

²⁶⁸ Hacı Recep, Tepecik, Şeyh Eyyüp, Acel-i Sâni ve Burhan Kethüdâ mahallelerinde ikamet eden ve “Eşmeoğlu” sülale adını almış bu oymak, Eşen Aşireti’ne bağlı olup, adını Aşık Paşa’nın torunundan aldığı belirtilmektedir (Uçakcı, a.g.e., s. 265).

²⁶⁹ Hacı Recep, Hacı Davud, Narlıoğlu ve Ağpınar mahallelerinde ikamet eden ve “Çulhaoğlu” sülale adı olmuş bu oymak, “Cülahlar” adıyla aynı manada kullanılan “Çulha sözcüğü” Farsçada örümcek anlamına gelmektedir (Uçakcı, a.g.e., s. 311).

²⁷⁰ Daha önce belirttiğimiz gibi Hacı Recep Mahallesi’nde 102 ile 110 arasındaki haneler defterde mevcut değildir.

	111	111	An-asl Mısırlı Arabhacı İbrahim		
	112	112	Çalicalıoğlu Hacı Osman	Çalicalıoğlu	3
	113	113	Emirahmedoğlu Hacı Mehmed	Emirahmedoğlu	8
	114	114	Karamehmedoğlu Ahmed	Karamehmedoğlu	3

2. Çiriş Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ÇİRİŞ	24	1	1	Türkmenoğlu Hacı İsmail	Türkmenoğlu	3
		2	2	Hacıoğlu Mehmed	Hacıoğlu	3
		3	3	Budakoğlu Hüseyin	Budakoğlu	5
		4	4	Bozkurtoğlu Mehmed	Bozkurtoğlu	1
		5	5	Kürtömeroğlu Bekir'in	Kürtömeroğlu	2
		6	6	...Ali Osman	?	
		7	7	Cıshasanoğlu Hüseyin	Cıshasanoğlu	2
		8	8	Hacıköleoğlu Ali	Hacıköleoğlu	1
		9	9	Topuzoğlu Ali	Topuzoğlu ²⁷¹	2
		10	10	Sünbüloğlu Hacı Mustafa	Sünbüloğlu	2
		11	11	Mollahasanoğlu Hacı Hasan Efendi	Mollahasanoğlu	1
		12	12	Külhancıoğlu Mehmed	Külhancıoğlu	2
		13	13	Cingözoğlu Ahmed	Cingözoğlu	3
		14	14	Tirelioğlu Osman	Tirelioğlu	1
		15	15	Müderresin Yusuf Efendi Hoca		
		16	16	Gündüzoğlu Hacı Yusuf	Gündüzoğlu	1
		17	17	Deliosmanoğlu Hacı Bekir	Deliosmanoğlu	3
		18	18	Pehlivanıoğlu Hacı Osman	Pehlivanıoğlu	2
		19	19	Taciroğlu Hacı Mehmed	Taciroğlu	2
		20	20	Benlioğlu Hacı Ahmed	Benlioğlu	3
		21	21	Külhancıoğlu Ali	Külhancıoğlu	2
		22	22	Canbazıoğlu Hacı Ömer	Canbazıoğlu	2
		23	23	Havzalıoğlu Osman	Havzalıoğlu	1
		24	24	Uzunıoğlu Mehmed	Uzunıoğlu	7

²⁷¹ Çiriş ve Karamançavuş mahallelerinde ikamet eden ve "Topuzoğlu" sülale adını almış bu oymak, XIX. yüzyılın ortalarına ait haritalarda, "Topuzun Köyü" olarak adlandırılan Sungurlu İlçesindeki "Topuz Köyü"nü kuran ve adını veren oymaktır (Uçakçı, a.g.e., s.239).

3. Pazar Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
PAZAR	17	1	1	Yakupbeyoğlu Hacı Ömer Efendi	Yakupbeyoğlu	2
		2	2	Hancıoğlu Kör Osman	Hancıoğlu	3
		3	3	Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Abdurrahman	Hacıabdurrahmanoğlu	4
		4	4	Yavilioğlu Hacı Osman	Yavilioğlu	4
		5	5	Tokatlıoğlu Osman	Tokatlıoğlu	3
		6	6	Karabekiroğlu Ali	Karabekiroğlu ²⁷²	4
		7	7	Hayhayoğlu Bekir	Hayhayoğlu	1
		8	8	Sovucaklıoğlu Süleyman	Sovucaklıoğlu	2
		9	9	Tokatlıoğlu Mehmed	Tokatlıoğlu	3
		10	10	Karaalemdaroğlu Hacı Ömer	Karaalemdaroğlu	2
		11	11	Tokatlıoğlu Osman	Tokatlıoğlu	3
		12	12	İkizoğlu İsmail	İkizoğlu	2
		13	13	Değirmencioğlu Ahmed	Değirmencioğlu	2
		14	14	Boduroğlu Osman	Boduroğlu	3
		15	15	Haliloğlu Ahmed	Haliloğlu	5
		16	16	Kelmustafaoğlu Satılmış	Kelmustafaoğlu	1
		17	17	Mehmedoğlu Mehmed Efendi	Mehmedoğlu	1

²⁷² Pazar, İsa Halife, Azâb Ahmet ve Acel-i Ūlâ mahallelerinde ikamet eden ve “Karabekiroğlu” sülale adını almış bu oymak, aşiret üyelerinin Karabey Nahiyesi idari sahasında Karabekir adı ile bir köy kurarak tarihte Bozok sancağı olmakla birlikte, günümüzde Kırıkkale'nin Delice ilçesine (Eski adı Karabekir) bu ismi verdikleri anlaşılmaktadır (Uçakcı, a.g.e., s. 247).

4. Pûşîyân Mahallesi²⁷³

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
PÛŞİYÂN	28	1	1	Karamehmedoğlu Ali Kethüdâ	Karamehmedoğlu	3
		2	2	Karahasanoğlu Bıdık Hasan	Karahasanoğlu	1
		3	3	Bıdıkhasanoğlu Hasan	Bıdıkhasanoğlu	2
		4	4	Bıdıkhasanoğlu Ali	Bıdıkhasanoğlu	2
		5	5	Hacıbenioğlu Hacı Mecnûn	Hacıbenioğlu	1
		6	6	Hacinebioğlu Nebi	Hacinebioğlu	4
		7	7	Haliloğlu Ali	Haliloğlu	5
		8	8	Haliloğlu Hasan	Haliloğlu	5
		9	9	Kasımoğlu Veli	Kasımoğlu ²⁷⁴	3
		10	10	Kerimoğlu Kadir	Kerimoğlu	1
		11	11	Mecnûnoğlu Çırak Ahmed	Mecnûnoğlu	1
		12	12	Çerdikahmedoğlu? Hasan	Çerdikahmedoğlu?	1
		13	13	Cıyâleoğlu Mehmed	Cıyâleoğlu	2
		14	14	Cıyâleoğlu Ali	Cıyâleoğlu	2
		15	15	Hasanoğlu Sadık	Hasanoğlu	1
		16	16	Dibekoğlu Hasan	Dibekoğlu	3
		17	17	Dibekoğlu Ali	Dibekoğlu	3
		18	18	Bodurmehmedoğlu Ali	Bodurmahmedoğlu	1
		19	19	Boduroğlu Mehmed	Boduroğlu	3
		20	20	Osmanoğlu İbrahim	Osmanoğlu	1
		21	21	İbrahimioğlu Hüseyin	İbrahimioğlu	4
		22	22	İbrahimioğlu Osman	İbrahimioğlu	4
		23	23	İbrahimioğlu Ali	İbrahimioğlu	4
		24	24	Delihasanioğlu Kadı	Delihasanioğlu	1
		25	25	Kadıkethüdâoğlu Ali	Kadıkethüdâoğlu	1
		26	26	Hacinebi Hasbî Kethüdâ		
		27	27	Hasbîkethüdâoğlu Hasan	Hasbîkethüdâoğlu	
		28	28	Pûşîyân Muhtarı Cafer Kethüdâ		

²⁷³ Pûşî veya poşu kadınlarının başlarını örttükleri, kenarları saçaklı, ipek veya yünden baş örtüsü <http://kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=PO%C5%9EU%20%E2%80%93%20PU%C5%9EU%20%E2%80%93%20P%C3%9B%C5%9E%C3%8E&mi=0>, Erişim tarihi: 29.04.2017; Ser-pûş:başa giyilen şey, başlık (Devellioğlu, a.g.e., s. 1101); pâ-pûş: “ayak örten”: pabuç, ayakkabı (Devellioğlu, a.g.e., s. 999). Bu mahalleye neden bu ismin verildiği istilahını tam olarak tespit edememekle beraber bu insanların herhangi bir emlak, arazi sahibi olmayıp sadece katır, beygir, merkep gibi hayvanlara sahip olması ve ahalinin dilenci olması; bunların kıbtî (kıbt soyundan, çingene) olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Günümüzde de olduğu gibi çingeneler şehir merkezi yerine şehrin varoş yerlerinde yaşarlar. Büyük ihtimalle o zaman da bu kişiler şehrin dışında konumlanmış bir yerde buldukları için mahalleye bu isim verilmiştir.

²⁷⁴ Pûşîyân ve Azâb Ahmed mahallelerinde ikamet eden ve “Kasımoğlu” sülale adıyla anılan bu aşiret, “Şeyh Kasım” ya da “Kasım Bey” adlı bir beyin açtığı vakıf ve zaviyelerle yörede yaygın olarak yaşadığı ve Mevlevî Tarikatı’na bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Uçakcı, a.g.e., s. 296).

5. Medrese Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
MEDRESE	29	1	1	Ahladçioğlu Mü'ezzin Mustafa	Ahladçioğlu ²⁷⁵	3
		2	2	Türkoğlu Hasan	Türkoğlu	4
		3	3	Kabakçioğlu Mehmed	Kabakçioğlu ²⁷⁶	4
		4	4	Gazioğlu Bekir	Gazioğlu	2
		5	5	Girayoğlu Ahmed	Girayoğlu	2
		6	6	Hacirecepoğlu Abbas ve Biraderi Osman	Hacirecepoğlu	4
		7	7	Çakaloğlu Osman	Çakaloğlu ²⁷⁷	3
		8	8	Mü'ezzinoğlu Hacı Hüseyin	Mü'ezzinoğlu	8
		9	9	Tüfenkçioğlu Mehmed	Tüfenkçioğlu	4
		10	10	Çakaloğlu Mustafa	Çakaloğlu	3
		11	11	Ceridoğlu Ali Efendi	Ceridoğlu	3
		12	12	Yayçaoğlu Süleyman	Yayçaoğlu	1
		13	13	Hamamçioğlu Ali	Hamamçioğlu	2
		14	14	Mertekoğlu Ömer	Mertekoğlu	1
		15	15	Sünbuloğlu Mustafa	Sünbuloğlu	2
		16	16	Zincircioğlu Osman	Zincircioğlu	1
		17	17	Bila-veled-i Zukür fevt olan Mahmudoğlu Ahmed	Mahmudoğlu	3
		18	18	Uzunoğlu Mehmed	Uzunoğlu	7
		19	19	Daldaloğlu Abdullah	Daldaloğlu	3
		20	20	Uzunömeroğlu Osman	Uzunömeroğlu	1
		21	21	İsaoğlu Ali	İsaoğlu	3
		22	22	Hâfizoğlu Hüseyin	Hâfizoğlu	3
		23	23	Kavukçuoğlu Salih	Kavukçuoğlu	2
		24	24	Kadıbeşeoğlu Mustafa	Kadıbeşeoğlu	1
		25	25	Hacıbişoğlu Hacı Hüseyin	Hacıbişoğlu	1
		26	26	Hâfizoğlu Mehmed	Hâfizoğlu	3
		27	27	Uzunhacioğlu Mustafa Efendi	Uzunhacioğlu	1
		28	28	Göçekhüseyinoğlu Mustafa	Göçekhüseyinoğlu	1
		29	29	Cingözoğlu Osman	Cingözoğlu	3

²⁷⁵ 2012 yılında Türkiye'nin üçüncü altın rafinerisini kurarak, Türkiye'nin en zengin kuyumcusu olarak atf edilen Ahmet Ahlatçioğlu'nun bu ailelerinin birisinin soyundan gelmesi kuvvetle muhtemeldir. (İncelediğimiz defterde "Ahladçioğlu Mü'ezzin Mustafa, Ahladçioğlu Hasan" ve "Ahladçioğlu Osman" sülale adı olan bu 3 hane reisi dikicilik mesleğiyle iştigaldir).

²⁷⁶ Medrese, Nurullah, Karakeçili ve Acel-i Sâni mahallelerinde ikamet eden ve "Kabakçioğlu" sülale adı almış bu oymak, Kabaklı aşiretine bağlı olup, konar-göçer Türkmen taifesine bağlıdır (İsmail Uçakçı, "Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi" Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler II, Üçoklar, İstanbul: Bilgeoğuz, Ekim 2015, s. 129).

²⁷⁷ Medrese ve İsa Halife ikamet eden ve "Çakaloğlu" sülale adını almış bu oymak, Dulkadirli Türkmen taifesinden olup, Çakal Bayatı Aşireti'ne bağlıdır (Uçakçı, Bozoklar, s. 164).

6. Yavru Turna Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
YAVRU TURNA	54	1	1	Velioğlu Ömer	Velioğlu	1
		2	2	Benlimustafa'nınoğlu Mehmed	Benlimustafa'nınoğlu	1
		3	3	Külüsoğlu Mustafa	Külüsoğlu	1
		4	4	Topalhimmetoğlu Ali	Topalhimmetoğlu	1
		5	5	Karacaköylüoğlu Mehmed	Karacaköylüoğlu	4
		6	6	Tataroğlu Deli Hasan	Tataroğlu	10
		7	7	Berber Niksarlı Mustafa		
		8	8	Tataroğlu Memiş	Tataroğlu	10
		9	9	Abdulkadiroğlu Hasan	Abdulkadiroğlu	8
		10	10	Türkmenoğlu Mustafa	Türkmenoğlu	3
		11	11	Cıbroğlu Mustafa	Cıbroğlu	1
		12	12	Haliloğlu Bekir	Haliloğlu	5
		13	13	Seferoğlu Ahmed	Seferoğlu	5
		14	14	Kelöksüzöğlu Mustafa	Kelöksüzöğlu	2
		15	15	Türkoğlu Halil Ağa	Türkoğlu	4
		16	16	Abdioğlu Osman	Abdioğlu	7
		17	17	Kalaycımeahmedoğlu Abdullah	Cemal Kalaycımeahmedoğlu	2
		18	18	Haliloğlu Mehmed	Haliloğlu	5
		19	19	Terzioğlu Osman	Terzioğlu	3
		20	20	Durmuşoğlu Abidin	Durmuşoğlu	4
		21	21	Eskicioğlu Mustafa	Eskicioğlu	3
		22	22	Cürünoğlu Hacı Hasan Ağa	Cürünoğlu	3
		23	23	Kubatoğlu Ali	Kubatoğlu	2
		24	24	Aşıroğlu Ali	Aşıroğlu	6
		25	25	Palabıyıklıoğlu Osman	Palabıyıklıoğlu	1
		26	26	Hellimoğlu Bektaş	Hellimoğlu	2
		27	27	Karaoğlanoğlu Ali	Karaoğlanoğlu	2
		28	28	Karaoğlanoğlu İbrahim	Karaoğlanoğlu	2
		29	29	Kethüdâoğlu Ahmed	Kethüdâoğlu	5
		30	30	Kaygısızoğlu Osman	Kaygısızoğlu	3
		31	31	Kaygısızoğlu Satılmış	Kaygısızoğlu	3
		32	32	Kaygısızoğlu Bekir	Kaygısızoğlu	3
		33	33	Kavacıklıoğlu Süleyman	Kavacıklıoğlu	3
		34	34	Celladoğlu Hüseyin	Celladoğlu	2
		35	35	Sekbanoğlu Ömer	Sekbanoğlu	1

		36	36	Beykaraoğlu Hüseyin	Beykaraoğlu ²⁷⁸	3
		37	37	Karabacakoğlu Ömer	Karabacakoğlu	1
		38	38	Amasyalıoğlu Hasan	Amasyalıoğlu	1
		39	39	Çakıroğlanoğlu İbrahim	Çakıroğlanoğlu	1
		40	40	Abazaoğlu Abidin	Abazaoğlu	4
		41	41	Gazialioğlu Mehmed	Gazialioğlu	1
		42	42	Tulukoğlu Müslim	Tulukoğlu	5
		43	43	Kâltakçioğlu Hüseyin	Kâltakçioğlu	7
		44	44	Gazioğlu Hacı Yusuf	Gazioğlu	2
		45	45	Keleşoğlu Hasan	Keleşoğlu	4
		46	46	Cürünoğlu Elvan	Cürünoğlu	3
		47	47	Hellimoğlu Hüseyin	Hellimoğlu	2
		48	48	Keleşoğlu Mehmed	Keleşoğlu	4
		49	49	Cürünoğlu Hacı Ömer	Cürünoğlu	3
		50	50	Karahmedoğlu İbrahim	Karahmedoğlu	4
		51	51	Muradoğlu Kürt Ahmed	Muradoğlu	6
		52	52	Memişoğlu Hasan	Memişoğlu	1
		53	53	Yüzbaşıoğlu İsmail	Yüzbaşıoğlu	1
		54	54	Karamanlıoğlu Hüseyin	Karamanlıoğlu	6

7. Şeyhler Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ŞEYHLER	46	1	1	Himmetoğlu Mehmed	Himmetoğlu	5
		2	2	Hökeoğlu Bekir	Hökeoğlu	5
		3	3	Semoğlu Hasan	Semoğlu	1
		4	4	Delihaliloğlu İsmail	Delihaliloğlu	1
		5	5	Ayvazoğlu İbrahim	Ayvazoğlu	5
		6	6	Gazibekiroğlu Hacı Mehmed	Gazibekiroğlu	2
		7	7	Gökçeoğlu Sabî Abdulkadir	Gökçeoğlu	3
		8	8	Alacalıoğlu Ali Efendi	Alacalıoğlu	2
		9	9	Gazibekiroğlu Ömer	Gazibekiroğlu	2
		10	10	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
		11	11	Çatalbaşoğlu Osman	Çatalbaşoğlu	4
		12	12	Hamdioğlu Hasan	Hamdioğlu	4
		13	13	Semercioğlu Ali	Semercioğlu	9
		14	14	Çakırlioğlu İsmail	Çakırlioğlu ²⁷⁹	6

²⁷⁸ Yavru Turna, Acel-i Sâni ve Hacı Yusuf mahallelerinde ikamet eden ve “Beykaraoğlu” sülale adını almış bu oymak, Karaoğlu Aşireti'nin Yörükhan taifesine bağlı olduğu bilinmektedir (Uçakçı, Üçoklar, s. 167).

15	15	Boyacımahmudoğlu Hacı Abdullah	Boyacımahmudoğlu	1
16	16	Tataroğlu Mehmed	Tataroğlu	10
17	17	Kapısızoğlu Hüseyin	Kapısızoğlu	6
18	18	Piroğlu Hacı Ömer Baba	Piroğlu ²⁸⁰	1
19	19	Emirlioğlu Hüseyin	Emirlioğlu	4
20	20	Berbermustafaoğlu Mehmed	Berbermustafaoğlu	1
21	21	Kuyumcuhızıroğlu Hızır	Kuyumcuhızıroğlu	1
22	22	Kıroğlu Mustafa	Kıroğlu	1
23	23	Yanıkoglu Ömer	Yanıkoglu	1
24	24	Zünnunluoğlu Ömer	Zünnunluoğlu	1
25	25	Abdioğlu Mehmed	Abdioğlu	7
26	26	Karalaroğlunun Yetim Sabî Mehmed Arif	Karalaroğlu	3
27	27	Bıyıkoglu Hızır	Bıyıkoglu	4
28	28	Abdulcabbâroğlu Bekir	Abdulcabbâroğlu	3
29	29	Serdaroğlu İhtiyar Osman	Serdaroğlu	2
30	30	Macaroğlu Bekir	Macaroğlu	2
31	31	Macaroğlu Osman	Macaroğlu	2
32	32	Ayvazoglu Bekir	Ayvazoglu	5
33	33	Atalioğlu Damadı Muradçavuşoğlu Hasan	Muradçavuşoğlu	2
34	34	Kıdıkoğlu Osman	Kıdıkoğlu	1
35	35	Hökeoğlu Salih	Hökeoğlu	5
36	36	Silahşeroğlu Mustafa	Silahşeroğlu	1
37	37	Çolakyusufoglu Ömer	Çolakyusufoglu	1
38	38	Velialemdaroğlu Şakir	Velialemdaroğlu	1
39	39	Kürthasanoğlu Ahmed	Kürthasanoğlu	1
40	40	Abdulkadiroğlu Osman	Abdulkadiroğlu	8
41	41	Serdâroğlu Mehmed	Serdaroğlu	2
42	42	Deliosmanoğlu Hacı Mustafa'nın ve Karındaşı Mehmed	Deliosmanoğlu	3
43	43	Abdibeyoğlu Hasan	Abdibeyoğlu	1
44	44	Çaylakoğlu Mehmed	Çaylakoğlu	1
45	45	İnalioğlu Hasan	İnalioğlu	1
46	46	Hatıboğlu Ahmed	Hatıboğlu	3

²⁷⁹ Şeyhler,Sancakdâr, Burhan Kethüdâ, Hacı Yusuf ve Acel-i Ūlâ mahallelerinde ikamet eden ve “Çakırhoğlu” sülale adını almış bu oymak, Çakır, Çakur, Çakırlı adıyla da anılmakta olup, Işıklar ve Şeyhler aşiretleriyle de aynı aşiret olduğu bilinmektedir (Uçakcı, Bozoklar, s. 291).

²⁸⁰ Şeyhler mahallesinde ikamet eden ve “Piroğlu” sülale adını almış bu oymak, adını “Bende Piroğluna misafirim” deyimine kaynak olan ünlü beylerden Piroğlundan aldığı bilinmektedir (Uçakcı, a.g.e., s.395).

8. Fatmabacı Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım ADEDİ
FATMABACI	28	1	1	Zilekadısızâde İbrahim Efendi	Zilekadısızâde	2
		2	2	Alicelebioğlu Sungurlu Bekir	Alicelebioğlu	2
		3	3	Bozacıoğlu Süleyman	Bozacıoğlu	5
		4	4	Kelvelioğlu Mustafa	Kelvelioğlu	1
		5	5	Çorluoğlu Hasan	Çorluoğlu	2
		6	6	Şabanoglu Ömer	Şabanoglu	5
		7	7	Solakoğlu Ali	Solakoğlu	2
		8	8	Dervişoğlu Ali	Dervişoğlu	1
		9	9	Çakıroğlu Hasan	Çakıroğlu	3
		10	10	Nalçacıoğlu İsmail	Nalçacıoğlu	7
		11	11	Sıvışoğlu Hasan	Sıvışoğlu	1
		12	12	Mahsemceoğlu Sabî Osman	Mahsemceoğlu	1
		13	13	Çorluoğlu Hacı Ahmed	Çorluoğlu	2
		14	14	Dalyanoğlu Ömer	Dalyanoğlu	2
		15	15	Dalyanoğlu Osman	Dalyanoğlu	2
		16	16	Karagözoğlu Osman	Karagözoğlu	8
		17	17	İpekoğlu Mehmed	İpekoğlu	5
		18	18	Damarosmaninoğlu Mustafa	Damarosmaninoğlu	1
		19	19	Budakoğlu Mustafa Ağa	Budakoğlu	5
		20	20	Sarıoğlu Bekir	Sarıoğlu	4
		21	21	Kâltakçioğlu Ahmed	Kâltakçioğlu	7
		22	22	Alicelebioğlu İsmail	Alicelebioğlu	2
		23	23	Pehlivanoglu Kör Süleyman	Pehlivanoglu	2
		24	24	Emanetoğlu Hasan	Emanetoğlu	4
		25	25	Gariboğlu Osman	Gariboğlu	3
		26	26	Tekyelioğlu Ali	Tekyelioğlu	3
		27	27	Sarıhızıroğlu Mustafa	Sarıhızıroğlu	2
		28	28	Sungurlu Ali		

9. Nurullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
NURULLAH	75	1	1	Kakaçoğlu Mehmed	Kakaçoğlu	2
		2	2	Kakaçoğlu Ali	Kakaçoğlu	2
		3	3	Sediroğlu Veli	Sediroğlu	2
		4	4	Sediroğlu Oruç Hüseyin	Sediroğlu	2
		5	5	Hasanemmioglu Hüseyin	Hasanemmioglu	2
		6	6	Gökoğlu Ali	Gökoğlu	1
		7	7	Çendlioğlu Osman	Çendlioğlu	2
		8	8	Satiroğlu Hüseyin	Satiroğlu	6
		9	9	Satiroğlu Mehmed	Satiroğlu	6
		10	10	Yeğenoğlu Osman	Yeğenoğlu	1
		11	11	Çendlioğlu İbrahim	Çendlioğlu	2
		12	12	İmâmoğlu Süleyman	İmâmoğlu	9
		13	13	Abdioğlu Ali	Abdioğlu	7
		14	14	Satiroğlu Halil	Satiroğlu	6
		15	15	Tahtasızoğlu İbrahim	Tahtasızoğlu	2
		16	16	Başçavuşoğlu İsmail	Başçavuşoğlu	1
		17	17	Kulucanoğlu Bekir	Kulucanoğlu	1
		18	18	Gökahmedoğlu Ali	Gökahmedoğlu	1
		19	19	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
		20	20	Sünnetçioğlu Ali	Sünnetçioğlu	2
		21	21	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		22	22	Uncuoğlu Mehmed	Uncuoğlu	5
		23	23	Oruçoğlu Mustafa	Oruçoğlu	3
		24	24	Şehribanoğlu Mehmed	Şehribanoğlu	1
		25	25	Karaahmedoğlu Ahmed	Karaahmedoğlu	4
		26	26	Müteveffâ Kapisızoğlu Süleyman	Kapisızoğlu	6
		27	27	Helvacıyunusoğlu İbrahim	Helvacıyunusoğlu	1
		28	28	Satiroğlu İbrahim	Satiroğlu	6
		29	29	Çünkeoğlu Mehmed	Çünkeoğlu	4
		30	30	Karapaşaoğlu Ali	Karapaşaoğlu	2
		31	31	Çukuroğlu Osman	Çukuroğlu	1
		32	32	Semercimollaoğlu Ali	Semercimollaoğlu	1
		33	33	Bekiroğlu Yusuf	Bekiroğlu	1
		34	34	Çatalhasanoğlu Mehmed	Çatalhasanoğlu	1
		35	35	Asesoğlu Mehmed	Asesoğlu	2
		36	36	Yunusoğlu Hafız Ömer Efendi	Yunusoğlu	3
		37	37	Çambektaşoğlu Hasan	Çambektaşoğlu	1
		38	38	Yahyabeyoğlu Abdurrahman	Yahyabeyoğlu	1
		39	39	Ekmekçioğlu Mehmed	Ekmekçioğlu	2
		40	40	Uzunoğlu Mustafa	Uzunoğlu	7
		41	41	Evliyaoğlu Hacı İsmail	Evliyaoğlu	2
		42	42	Musaoğlu Süleyman	Musaoğlu	2
		43	43	Hasanfakioğlu Osman	Hasanfakioğlu	1
		44	44	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
		45	45	Kalaycioğlu Hasan	Kalaycioğlu	3
		46	46	Kırdioğlu Hacı Ahmed	Kırdioğlu	3
		47	47	Kalaycioğlu Hüseyin	Kalaycioğlu	3

48	48	Hançerlioğlu Ali	Hançerlioğlu	7
49	49	Karabıyıköğlu Ömer	Karabıyıköğlu	3
50	50	Canikli Ahmed	Canikli	
51	51	Karaabdullahoğlu Halil	Karaabdullahoğlu	2
52	52	Karaabdullahoğlu Bekir	Karaabdullahoğlu	2
53	53	Duhancıkıyıköğlu Hacı Ali	Duhancıkıyıköğlu	1
54	54	Bayatlıhızıroğlu Ali	Bayatlıhızıroğlu	1
55	55	Çavuşoğlu Hasan	Çavuşoğlu	8
56	56	Kabakçioğlu Ali	Kabakçioğlu	4
57	57	Çataklı Mehmed	Çataklı	
58	58	Kuru İbrahim		
59	59	Köseoğlu Hacı Ahmed	Köseoğlu	5
60	60	Dülgeroğlu Mehmed	Dülgeroğlu	1
61	61	Çavuşoğlu Hasan Efendi	Çavuşoğlu	8
62	62	Tabib Abdulkadiroğlu Hacı Feyzullah	Abdulkadiroğlu	8
63	63	Arslanoğlu Mehmed	Arslanoğlu	1
64	64	Şeyhhamzaoğlu Halil	Şeyhhamzaoğlu	1
65	65	Şekeroğlu Ömer	Şekeroğlu	2
66	66	Zavallıoğlu Mustafa	Zavallıoğlu	2
67	67	Kalaycıoğlu Mustafa	Kalaycıoğlu	3
68	68	Topaloğlu Ali	Topaloğlu	5
69	69	Körıbrahimoğlu Ömer	Körıbrahimoğlu	1
70	70	Satroğlu Ali	Satroğlu	6
71	71	Güpüroğlu Mehmed	Güpüroğlu	4
72	72	Karaahmedoğlu Mustafa	Karaahmedoğlu	4
73	73	Büyükmehmedoğlu Ali	Büyükmehmedoğlu	1
74	74	Nuhoğlu Hüseyin	Nuhoğlu	1
75	75	Debbâğhalıloğlu Bekir Efendi	Debbâğhalıloğlu	2

10. İsa Halife Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
İSA HALİFE	79	1	1	Mütevaffâ Müftü Hilmi Efendi'nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi		
		2	2	Sagırhacıoğlu Sabî Mustafa	Sagırhacıoğlu	1
		3	3	Karabekiroğlu Hacı Hüseyin	Karabekiroğlu	4
		4	4	Abdulkadiroğlu Abdulkadir	Abdulkadiroğlu	8
		5	5	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		6	6	Hacıbekiroğlu Derviş Ömer	Hacıbekiroğlu	3
		7	7	Abdulkadiroğlu Ahmed	Abdulkadiroğlu	8
		8	8	Mahsemcioğlu Mustafa	Mahsemcioğlu	1
		9	9	Karapaşaoğlu Osman	Karapaşaoğlu	2
		10	10	Cücüköğlu Mehmed	Cücüköğlu	3
		11	11	Cücükzâde Hacı Memiş Ağa	Cücükzâde	3
		12	12	Cücüköğlu Kel Salih'in Oğlu Mehmed	Cücüköğlu	3
		13	13	Topaloğlu Ali	Topaloğlu	5

14	14	Himmetoğlu Ahmed	Himmetoğlu	5
15	15	Şamlıoğlu Mehmed	Şamlıoğlu ²⁸¹	4
16	16	Şamlıoğlu Ahmed	Şamlıoğlu	4
17	17	Şamlıoğlu Ömer	Şamlıoğlu	4
18	18	Şamlıoğlu Kara Mehmed	Şamlıoğlu	4
19	19	Yenialıoğlu İbrahim	Yenialıoğlu	1
20	20	Karacaköylüoğlu Ali	Karacaköylüoğlu	4
21	21	Bıyıkoğlu Ali	Bıyıkoğlu	4
22	22	İçağasioğlu Hüseyin Efendi	İçağasioğlu	1
23	23	Caferoğlu Hasan	Caferoğlu	4
24	24	Kabasakaloğlu Ahmed	Kabasakaloğlu	4
25	25	Beylioğlu Hüseyin	Beylioğlu	1
26	26	Uzuntorukoğlu Bekir	Uzuntorukoğlu	1
27	27	Amele Ta'ifesnden Ömer		
28	28	Saraçoğlu Osman	Saraçoğlu	11
29	29	Şabanıoğlu Feyzullah	Şabanıoğlu	5
30	30	Damedelenoğlu Osman	Damedelenoğlu	1
31	31	Topçuoğlu Mehmed	Topçuoğlu	1
32	32	Daldaloğlu Süleyman	Daldaloğlu	3
33	33	Boyrazoğlu Mehmed	Boyrazoğlu ²⁸²	2
34	34	Boyrazoğlu Hâfız Ali Efendi	Boyrazoğlu	2
35	35	Adeboğlu Hacı İbrahim	Adeboğlu	1
36	36	Karafakihioğlu Mehmed	Karafakihioğlu	1
37	37	Senakçioğlu? İbrahim	Senakçioğlu?	1
38	38	Abbâsoğlu Hasan	Abbâsoğlu	1
39	39	Tulukıoğlu İbrahim	Tulukıoğlu	5
40	40	Câbioğlu Molla Süleyman	Câbioğlu	2
41	41	Etyemezıoğlu Mehmed	Etyemezıoğlu	2
42	42	Hızıroğlu Hızır	Hızıroğlu	3
43	43	Dalahmedoğlu İbrahim	Dalahmedoğlu	3
44	44	Samancıhasanoğlu Hasan	Samancıhasanoğlu	1
45	45	Berberaraboğlu Osman	Berberaraboğlu	1
46	46	Kabasakaloğlu Molla Osman	Kabasakaloğlu	4
47	47	Çapkınoğlu Osman	Çapkınoğlu	1
48	48	Serhoşoğlu Osman	Serhoşoğlu	2
49	49	Serhoşoğlu Molla Abdullah	Serhoşoğlu	2
50	50	Kaymakhalıoğlu İbrahim	Kaymakhalıoğlu	3
51	51	Anâçoğlu Ak Mehmed	Anâçoğlu	1
52	52	Abdıoğlu Ömer	Abdıoğlu	7
53	53	Karapoladoğlu Hacı Mustafa	Karapoladoğlu	1
54	54	Kaymakhalıoğlu Osman	Kaymakhalıoğlu	3
55	55	Kadımeroğlu Molla Osman	Kadımeroğlu	3

²⁸¹ Bugün, Çorum'un ünlü kuyumcularından olan ve Şamlıoğulları olarak bilinen ailenin dedeleri muhtemelen bunlardır.

²⁸² İsa Halife mahallesinde bulunan "Boyrazoğlu" sülale adı, Poyraz aşiretine bağlı olup Boyraz adı ile de anılmakta olup Konar-göçer Türkmen tairesine bağlıdır (Uçakçı, a.g.e., s. 89).

		56	56	Dınkıroğlu Hacı Mustafa	Dınkıroğlu	1
		57	57	Daldaloğlu Mustafa	Daldaloğlu	3
		58	58	Manavceridoğlu Mehmed	Manavceridoğlu	1
		59	59	İbiloğlu Bekir	İbiloğlu	3
		60	60	Küçük Hüseyinoğlu Kadı Çırağı Ali	Küçük Hüseyinoğlu	3
		61	61	Topal Osman		
		62	62	Haydaroğlu Ali	Haydaroğlu	2
		63	63	Çârkcı Mehmed		
		64	64	Çulumânoğlu Süleyman	Çulumânoğlu	1
		65	65	Batmanoğlu Hüseyin	Batmanoğlu	1
		66	66	Tonkaroğlu Hasan	Tonkaroğlu	1
		67	67	Hancıoğlu Hâfiz Osman	Hancıoğlu	3
		68	68	Hancıoğlu Hâfiz İsmail	Hancıoğlu	3
		69	69	Çakaloğlu Hasan Ömer	Çakaloğlu	3
		70	70	Debbâğhaliloğlu Osman	Debbâğhaliloğlu	2
		71	71	Selatiyeli oğlu İbrahim	Selatiyeli oğlu	2
		72	72	Selatiyeli oğlu Osman	Selatiyeli oğlu	2
		73	73	Abdioğlu Hüseyin	Abdioğlu	7
		74	74	Benlioğlu Hacı Süleyman	Benlioğlu	3
		75	75	Aşıkoğlu Ömer	Aşıkoğlu	2
		76	76	Debbâğhasanoğlu Ali	Debbâğhasanoğlu	4
		77	77	Kertekoğlu Ali	Kertekoğlu	1
		78	78	Gökgözoğlu Ömer	Gökgözoğlu	7
		79	79	Kelöksüz oğlu Hasan	Kelöksüz oğlu	2

11. Çöplü Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ÇÖPLÜ	35	1	1	Hâlen Me'zun bi'l- iftâ Müftüzâde Osman Hilmi Efendi	Müftüzâde	2
		2	2	Sarihatıboğlu Mustafa Efendi	Sarihatıboğlu	1
		3	3	Tataroğlu Ömer	Tataroğlu	10
		4	4	Benlioğlu Bekir	Benlioğlu	3
		5	5	Mumcuoğlu Mehmed	Mumcuoğlu	2
		6	6	Hallaçoğlu Mehmed	Hallaçoğlu ²⁸³	1
		7	7	Kebçelioğlu Hacı Ali	Kebçelioğlu	4
		8	8	Müftüzâde Hacı Ömer Efendi	Müftüzâde	2
		9	9	Veziroğlu Hacı Said Efendi	Veziroğlu	3
		10	10	Osmankethüdâoğlu Mehmed	Osmankethüdâoğlu	2
		11	11	Zilekadısoğlu Ömer	Zilekadısoğlu	2
		12	12	Musatabasoğlu? Mehmed	Musatabasoğlu?	1
		13	13	Bakkalbaşoğlu Ebubekir	Bakkalbaşoğlu	1

²⁸³ Çöplü Mahallesi'nde ikamet eden ve "Hallaçoğlu" sülale adını almış bu oymak, aşiret üyelerinin tarihinde Hindistan Delhi Sultanlığı ile Gazneliler Devleti'ni kurduğu bilinmektedir (Uçakçı, a.g.e., s. 310).

		14	14	Kadiömeroğlu Ahmed	Kadiömeroğlu	3
		15	15	Kadiömeroğlu Ömer	Kadiömeroğlu	3
		16	16	Akkaşoğlu Hacı Ali	Akkaşoğlu	1
		17	17	Urgancıoğlu Hacı Osman	Urgancıoğlu	4
		18	18	Katircioğlu Hasan	Katircioğlu	3
		19	19	Zavallioğlu İbrahim	Zavallioğlu	2
		20	20	Duacioğlu Mustafa	Duacioğlu	2
		21	21	Kavuncuoğlu Mustafa	Kavuncuoğlu	1
		22	22	Kürtoğlu Hüseyin	Kürtoğlu	15
		23	23	Alapalaoğlu Ömer	Alapalaoğlu	1
		24	24	Abdulburhanoğlu Hafız Osman Efendi	Abdulburhanoğlu	2
		25	25	Kebçelioğlu Hasan	Kebçelioğlu	4
		26	26	Saraçhâfizoğlu Osman	Saraçhâfizoğlu	2
		27	27	Saraçhâfizoğlu Bekir	Saraçhâfizoğlu	2
		28	28	Kebçelioğlu Hacı Hüseyin	Kebçelioğlu	4
		29	29	Ağvanoğlu Ömer	Ağvanoğlu	1
		30	30	İmâmoğlu Hacı Ali	İmâmoğlu	9
		31	31	Güneyliosmanoğlu Bekir	Güneyliosmanoğlu	1
		32	32	Eyyüpoğlu Deli Halil	Eyyüpoğlu	1
		33	33	Abdulburhanoğlu Topal Abdullah	Abdulburhanoğlu	2
		34	34	Hacıbeyoğlu Ahmed	Hacıbeyoğlu	3
		35	35	Topaloğlu Osman	Topaloğlu	5

12. Gülabibey Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
GÜLABİBEY	32	1	1	Müderresinden Mehmed Efendi		
		2	2	Göçenoğlu Ahmed	Göçenoğlu	2
		3	3	Abdulazizoğlu Ahmed	Abdulazizoğlu	1
		4	4	Köseoğlu Osman	Köseoğlu	5
		5	5	Batanoğlu Mehmed Efendi	Batanoğlu	1
		6	6	Tataroğlu Ali	Tataroğlu	10
		7	7	Muradçavuşoğlu Mustafa	Muradçavuşoğlu	2
		8	8	Emirahmedoğlu Ali	Emirahmedoğlu	8
		9	9	Tataroğlu Osman	Tataroğlu	10
		10	10	Emiribrahimoğlu Ali	Emiribrahimoğlu	1
		11	11	Hamdioğlu Mustafa	Hamdioğlu	4
		12	12	Boyacioğlu Mustafa	Boyacioğlu	6
		13	13	Terziömeroğlu Abdullah	Terziömeroğlu	1
		14	14	Göçenoğlu Mehmed Emin	Göçenoğlu	2
		15	15	Şişmanhâfizoğlu Mehmed	Şişmanhâfizoğlu	1
		16	16	Mollaosmanoğlu Osman	Mollaosmanoğlu	2
		17	17	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
		18	18	Akviranlıoğlu Abdullah	Akviranlıoğlu	1
		19	19	Morahoğlu Hacı Mustafa	Morahoğlu	2

		20	20	Çünkeoğlu Mustafa	Çünkeoğlu	4
		21	21	Haciosmanoğlu Abdullah	Haciosmanoğlu	2
		22	22	Sudanın? Damadı Hüseyin		
		23	23	Moralıoğlu Hüseyin	Moralıoğlu	2
		24	24	Mehmedbeyoğlu Mustafa	Mehmedbeyoğlu	2
		25	25	Ahmedpaşaoğlu Mehmed	Ahmedpaşaoğlu	2
		26	26	Tulukoğlu Ali	Tulukoğlu	5
		27	27	Kalaycımemişoğlu Mehmed	Kalaycımemişoğlu	1
		28	28	Çerkesoğlu Mehmed	Çerkesoğlu	2
		29	29	Katiboğlu Hacı Mehmed	Katiboğlu	2
		30	30	Erzurumluoğlu İsmail	Erzurumluoğlu	3
		31	31	Canbazoğlu İbrahim	Canbazoğlu	2
		32	32	Soytarioğlu Ebu Bekir	Soytarioğlu	1

13. Azâb Ahmed Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanim Adedi
AZÂB AHMED	46	1	1	Hazinedâroğlu Hacı Ömer ve Biraderi Hacı Mustafa	Hazinedâroğlu	2
		2	2	Damaroğlu Ömer	Damaroğlu	7
		3	3	Damaroğlu Osman	Damaroğlu	7
		4	4	Abdulgennânoğlu Mustafa	Abdulgennânoğlu	1
		5	5	Gökgözoğlu Osman	Gökgözoğlu	7
		6	6	Gökgözoğlu Mehmed	Gökgözoğlu	7
		7	7	Gökgözoğlu Abdullah	Gökgözoğlu	7
		8	8	Hasanbeyoğlu Ahmed	Hasanbeyoğlu	1
		9	9	Emirhüseyinoğlu Osman	Emirhüseyinoğlu	3
		10	10	Gürücüoğlu Ömer	Gürücüoğlu	4
		11	11	Debbâğ Ömeroğlu Hasan		
		12	12	Işıkoğlu Mustafa'nın ve Damadı Hasan	Işıkoğlu	1
		13	13	Gökgözoğlu Hasan	Gökgözoğlu	7
		14	14	Koltaklıoğlu Memiş	Koltaklıoğlu	1
		15	15	Sıvacıoğlu Hacı Hüseyin	Sıvacıoğlu	6
		16	16	Bâyezidoğlu Bâyezîd	Bâyezîdoğlu	1
		17	17	Tekyenişinoğlu Hacı Seydi	Tekyenişinoğlu	4
		18	18	Tekyenişinoğlu Ahmed	Tekyenişinoğlu	4
		19	19	Gevezebekiroğlu Mehmed	Gevezebekiroğlu	1
		20	20	Sıvacıoğlu Bekir	Sıvacıoğlu	6
		21	21	Sakatoğlu Hacı Abdullah	Sakatoğlu	1
		22	22	Kasımoğlu Osman	Kasımoğlu	3
		23	23	Güdüköğlu Ali	Güdüköğlu	4
		24	24	Kasımoğlu Hasan	Kasımoğlu	3
		25	25	Alibeyoğlu Abdulkadir	Alibeyoğlu	3
		26	26	Keloğlu Kör Hasan	Keloğlu	1
		27	27	Çolakhasanoğlu Hasan	Çolakhasanoğlu	1

		28	28	Yunusoğlu Musa	Yunusoğlu	3
		29	29	Tahtasızoğlu Mehmed	Tahtasızoğlu	2
		30	30	Mûy-tâboğlu Ali	Mûy-tâboğlu	1
		31	31	Boşnakoğlu Mehmed	Boşnakoğlu	2
		32	32	Kulaksızoğlu Osman	Kulaksızoğlu	1
		33	33	Karabekiroğlu Osman	Karabekiroğlu	4
		34	34	Sıvacioğlu Memiş	Sıvacioğlu	6
		35	35	Tekyenişinoğlu Hasan	Tekyenişinoğlu	4
		36	36	Hindlioğlu Memiş	Hindlioğlu	2
		37	37	Kelhasanoğlu Hüseyin	Kelhasanoğlu	1
		38	38	Fî'l-asıl Ahışavî Osman Ağa		
		39	39	Sıvacioğlu Mustafa	Sıvacioğlu	6
		40	40	Arnavutoğlu Hâfiz Mehmed Şakir	Arnavutoğlu	1
		41	41	Tekyenişinoğlu Hızır	Tekyenişinoğlu	4
		42	42	Gevâncimâmoğlu Halil Efendi	Gevâncimâmoğlu	1
		43	43	Kürtoğlu Ali Ağa	Kürtoğlu	15
		44	44	Kürtoğlu Ömer	Kürtoğlu	15
		45	45	Kürtoğlu Hâfiz Hasan	Kürtoğlu	15
		46	46	Dumâncioğlu Abdurrahman	Dumâncioğlu	1

14. Ümid Halife

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ÜMİD HALİFE	34	1	1	Oduncuoğlu Hacı Ahmed	Oduncuoğlu	2
		2	2	Kalelioğlu Mehmed	Kalelioğlu	4
		3	3	Celeboğlu Osman	Celeboğlu ²⁸⁴	2
		4	4	Hacıbiloğlu Hüseyin	Hacıbiloğlu	6
		5	5	Çalikoğlu İbrahim	Çalikoğlu	2
		6	6	Karskadısoğlu Ömer	Karskadısoğlu	6
		7	7	Gariboğlu Ahmed	Gariboğlu	3
		8	8	Şabanbölükbaşıoğlu Süleyman	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		9	9	Hacıyunusoğlu Hüseyin	Hacıyunusoğlu	2
		10	10	Şabanbölükbaşıoğlu Yetim Mehmed	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		11	11	Tırnaksızoğlu Hüseyin	Tırnaksızoğlu	1
		12	12	Karaalioğlu Mustafa	Karaalioğlu	4
		13	13	Erzurumluoğlu yek-çeşm Mehmed	Erzurumluoğlu	3
		14	14	Sivashioğlu Osman	Sivashioğlu	2
		15	15	Şabanbölükbaşıoğlu Sabî Abdulkadir	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		16	16	Şabanbölükbaşıoğlu Ali	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		17	17	An-asıl Mısırlı Hacı İsmail		
		18	18	Emanetoğlu Yusuf	Emanetoğlu	4
		19	19	Kireşcioğlu Mehmed	Kireşcioğlu	1
		20	20	Emanetoğlu Hüseyin	Emanetoğlu	4
		21	21	Kırıkdoğan Osman	Kırıkdoğan	9

²⁸⁴ Ümid Halife ve Sofular Mahallesi'nde ikamet eden ve "Celeboğlu" sülale adını almış bu oymak, Türkmen taifesine bağlıdır (Uçakcı, a.g.e., s. 347).

	22	22	Kırıkoğlu Hâfız Ali	Kırıkoğlu	9
	23	23	Kırıkoğlu Ahmed	Kırıkoğlu	9
	24	24	Ağcakoyunlu Hasan	Ağcakoyunlu	2
	25	25	Kırıkoğlu Osman	Kırıkoğlu	9
	26	26	Civelekoğlu Mustafa	Civelekoğlu	2
	27	27	Çolomanoğlu Ali	Çolomanoğlu	1
	28	28	Mü'ezzinoğlu yek-çeşm Osman	Mü'ezzinoğlu	8
	29	29	Kızosmanoğlu Çolak Ali	Kızosmanoğlu	3
	30	30	Yaldızcioğlu Mustafa	Yaldızcioğlu	1
	31	31	Mü'ezzin Osman Bin		
	32	32	Kadioğlu Osman	Kadioğlu ²⁸⁵	6
	33	33	Hacıhasanoğlu Abdullah	Hacıhasanoğlu	2
	34	34	Kırıkoğlu Mehmed	Kırıkoğlu	9

15. Sancakdâr Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
SANCAKDÂR	22	1	1	Derebeyoğlu Ahmed	Derebeyoğlu	1
		2	2	Urgancioğlu Sabî Osman ve Biraderi Sağır Mehmed	Urgancioğlu	4
		3	3	Hebâoğlu Ömer	Hebâoğlu	1
		4	4	Caniklioğlu Ahmed	Caniklioğlu ²⁸⁶	3
		5	5	Pencikoğlu İmâm Mustafa Efendi	Pencikoğlu	1
		6	6	Mumcuoğlu İsmail	Mumcuoğlu	2
		7	7	Damaroğlu Hacı Abdalbaki	Damaroğlu	7
		8	8	Damaroğlu Mehmed	Damaroğlu	7
		9	9	Eğrioğlu Hasan	Eğrioğlu	1
		10	10	Kuyucaklioğlu Mehmed	Kuyucaklioğlu	1
		11	11	Çakırlıoğlu Hacı Hüseyin	Çakırlıoğlu	6
		12	12	Eğınlioğlu Ahmed	Eğınlioğlu	1
		13	13	Çakıroğlu Memiş	Çakıroğlu	3
		14	14	Berberosmanoğlu Hızır	Berberosmanoğlu	1
		15	15	Dumanoğlu Ahmed	Dumanoğlu	2
		16	16	Helvacıoğlu İbrahim	Helvacıoğlu	6
		17	17	Balcıoğlu Kara Mehmed	Balcıoğlu	5
		18	18	Burhanoğlu Hacı Fezullah	Burhanoğlu	1
		19	19	Ahmedpaşaoğlu Hacı Osman	Ahmedpaşaoğlu	2
		20	20	Kadımanoğlu Halil	Kadımanoğlu	1
		21	21	Bahçevandoğlu Ömer	Bahçevandoğlu	1
		22	22	Dibekoğlu İsmail	Dibekoğlu	3

²⁸⁵ Ümid Halife, Karakeçili, Sağırıcı ve Uç mahallelerinde ikamet eden ve Kadioğlu sülale adını almış bu oymak, Yörükhan tâifesine bağlı olan bu aşiretin adı her ne kadar bit unvan, statü gibi genel bir anlam taşısa da, Kanlı adından bozulma ihtimali de olduğu düşünülmektedir (Uçakçı, a.g.e., s. 171).

²⁸⁶ Sancakdâr, Uç ve Hacı Davud mahallelerinde ikamet eden ve "Caniklioğlu" sülale adını almış bu oymak, Canikli Yörük aşiretinden olup Canikli adı ile de anılmaktadır. XIII ve XIV. yüzyıllar arasında Canikli-Bafra adı ile kurduklar beylik ile Orta Karadeniz bölgesini hâkimiyet alanları altına almışlardır (Uçakçı, Üçoklar, s. 100).

16. Çepni Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ÇEPNİ	22	1	1	Emirmustafaoğlu Mehmed	Emirmustafaoğlu	1
		2	2	Taciroğlu Hacı Ahmed	Taciroğlu	2
		3	3	Himmetoğlu Hacı Ömer	Himmetoğlu	5
		4	4	Uncuköseoğlu Hacı Mustafa	Uncuköseoğlu	1
		5	5	Hacıyunusoğlu Mehmed	Hacıyunusoğlu	2
		6	6	Kalpurkulakoğlu Mehmed Efendi	Kalpurkulakoğlu	1
		7	7	Himmetoğlu Himmet	Himmetoğlu	5
		8	8	Haciahmedoğlu Süleyman	Haciahmedoğlu	3
		9	9	Horkuluoğlu Ali ve Biladeri Veli	Horkuluoğlu	2
		10	10	Diniyılıkoğlu Mehmed	Diniyılıkoğlu	1
		11	11	Şeyhosmanoğlu Hasan	Şeyhosmanoğlu	2
		12	12	Ta'lincioğlu Ali	Ta'lincioğlu	1
		13	13	Kürekçioğlu Bekir	Kürekçioğlu	1
		14	14	Hacinebioğlu Mehmed	Hacinebioğlu	4
		15	15	Hacinebioğlu Ali	Hacinebioğlu	4
		16	16	Tekkelioğlu Ali	Tekkelioğlu	1
		17	17	Hacinebioğlu İsmail	Hacinebioğlu	4
		18	18	Ahmedoğlu İsmail	Ahmedoğlu	1
		19	19	Alacalioğlu Hacı Mehmed	Alacalioğlu	2
		20	20	Haciahmedoğlu Ahmed'in ve Biraderi Ömer	Haciahmedoğlu	3
		21	21	Benderli Hüseyin	Benderli	1
		22	22	Güdekoğlu	Güdekoğlu	1

17. Hacı Gevân Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI GEVÂN	42	1	1	Kayışoğlu Hacı Osman	Kayışoğlu	7
		2	2	Uzun Mustafa		
		3	3	Gürcüoğlu Hacı Mustafa	Gürcüoğlu	4
		4	4	Karskadısızâde İmâm-ı Sâni Hasan Efendi	Karskadısızâde	6
		5	5	Karskadısızâde-i İmâm Ebubekir Efendi	Karskadısızâde	6
		6	6	Dibâdioğlu Ali	Dibâdioğlu	2
		7	7	Balcıoğlu Gök Ali	Balcıoğlu	5
		8	8	Alikli Mehmed		
		9	9	Çukurviranlıoğlu Osman	Çukurviranlıoğlu	3
		10	10	Karavelioğlu Veli	Karavelioğlu	3
		11	11	Zamantalıoğlu Hüseyin	Zamantalıoğlu	2
		12	12	Zamantalıoğlu Hasan	Zamantalıoğlu	2

	13	13	Karskadısıoğlu Mustafa Efendi	Karskadısıoğlu	6
	14	14	Nasuhooğlu Mehmed	Nasuhooğlu	3
	15	15	Nasuhooğlu Mehmed	Nasuhooğlu	3
	16	16	Cüceninoğlu Hüseyin	Cüceninoğlu	1
	17	17	Karaosmanefendioğlu Ahmed Efendi	Karaosmanefendioğlu	1
	18	18	Gözdeoğlu Kör Ömer	Gözdeoğlu	1
	19	19	İmâmoğlu Bekir'in Yetim Mehmed	İmâmoğlu	9
	20	20	Kilimcihasanoğlu Osman	Kilimcihasanoğlu	1
	21	21	Çivkinoğlu'nun Damadı Hâfiz	Çivkinoğlu	1
	22	22	Mollatopluoğlu İbrahim	Mollatopluoğlu	1
	23	23	Dibâdioğlu Kara Mehmed	Dibâdioğlu	2
	24	24	Tellioğlu Bekir	Tellioğlu	2
	25	25	Kalelioğlu Hasan	Kalelioğlu	4
	26	26	Cansızooğlu	Cansızooğlu	2
	27	27	Tekbelioğlu Kör Ahmed	Tekbelioğlu	1
	28	28	Dervişân Tâ'ifesinden Yahya		
	29	29	Dingiloğlu İbrahim	Dingiloğlu	2
	30	30	Yahyaoğlu Ali	Yahyaoğlu	3
	31	31	Sinanoğlu Hacı Salih	Sinanoğlu	2
	32	32	Nasuhooğlu Hacı İbrahim	Nasuhooğlu	3
	33	33	Tobsakaloğlu Elvan	Tobsakaloğlu	1
	34	34	Kubatoğlu İsmail	Kubatoğlu	2
	35	35	Pirioğlu Ebubekir Efendi	Pirioğlu	1
	36	36	Durukoğlu Osman	Durukoğlu	1
	37	37	Balcioğlu Mehmed	Balcioğlu	5
	38	38	Katırcioğlu Alemdar	Katırcioğlu	3
	39	39	Dervişândan Mâzioğlu Ömer Dede	Mâzioğlu	2
	40	40	Hacıbeyooğlu Hasan	Hacıbeyooğlu	3
	41	41	Kalaycımeahmedoğlu Abdurrahman	Kalaycımeahmedoğlu	2
	42	42	Sinanoğlu Hâfiz Ali ve Biraderi Bekir Efendi	Sinanoğlu	2

18. Karakeçili Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
KARAKEÇİLİ	45	1	1	Müdür- ü Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa	Kadifezâde	6
		2	2	Kabakçioğlu Ahmed	Kabakçioğlu	4
		3	3	Yalancıoğlu Hasan	Yalancıoğlu	1
		4	4	Kirazlıoğlu Ahmed	Kirazlıoğlu	1
		5	5	Tulukoğlu Müteveffâ Veli	Tulukoğlu	5
		6	6	Mazmânoğlu Kör Osman	Mazmânoğlu	2
		7	7	Hacıvaizoğlu İsmail	Hacıvaizoğlu	3
		8	8	Kekillioğlu İsmail	Kekillioğlu	1

9	9	Emiralioglu Kara Mehmed	Emiralioglu	4
10	10	Uzunoglu Feyzullah	Uzunoglu	7
11	11	Kaydoglu Hacı Ahmed	Kaydoglu	1
12	12	Dedeninoglu Hüseyin	Dedeninoglu	1
13	13	Sovucaklıoglu Ömer	Sovucaklıoglu	2
14	14	Emirömeroglu Mustafa	Emirömeroglu	1
15	15	Ömeroglu Mustafa	Ömeroglu	4
16	16	Müteveffâ Sakaoğlu Hacı Mehmed'inoğlu Mustafa	Sakaoğlu	3
17	17	Veziroğlu Mustafa ve Damadı Sabancıoğlu Ahmed	Veziroğlu	3
18	18	Ömeroglu Mehmed	Ömeroglu	4
19	19	Yağlıoğlu Ahmed	Yağlıoğlu	2
20	20	Karapiroğlu Emin	Karapiroğlu	1
21	21	Eminefendioglu Ahmed	Eminefendioglu	1
22	22	Zunkuroğlu Hüseyin	Zunkuroğlu	1
23	23	Mehmedbeyoğlu Muta Ömer	Mehmedbeyoğlu	2
24	24	Yunusefendioglu Kereb	Yunusefendioglu	1
25	25	Keklikoğlu Ali	Keklikoğlu	2
26	26	Müteveffâ Merdoğlu İbrahim'in eytamları Ömer ve Bekir	Merdoğlu	1
27	27	Yunusoğlu Hızır	Yunusoğlu	3
28	28	Hancıömeroglu Ömer	Hancıömeroglu	1
29	29	Semüzoğlu Mustafa	Semüzoğlu	1
30	30	Hızıroğlu Ahmed	Hızıroğlu	3
31	31	İşlâkoğlu Ömer	İşlâkoğlu	1
32	32	Helvacıoğlu Ahmed	Helvacıoğlu	6
33	33	Kayyumoğlu Osman	Kayyumoğlu	7
34	34	Satılmışoğlu Mehmed	Satılmışoğlu	2
35	35	Müderrişin-i Kirâmdan Çöplüzâde Müteveffâ El-Hâc Mehmed Efendi'nin Mahdumu Hâfız Ali ve Mehmed Seyyid Hâfız	Çöplüzâde	3
36	36	Çöplüoğlu Mustafa Efendi	Çöplüoğlu	3
37	37	Tımarlı Eşkincilerden Arbanabud? Ahmed Bey		
38	38	Kadioğlu Mustafa Efendi'nin ve mahdumu Hâfız Ebu Bekir Efendi	Kadioğlu	6
39	39	Taceddinoğlu Hüseyin Ağa	Taceddinoğlu	3
40	40	Taceddinoğlu Abdullah Ağa	Taceddinoğlu	3
41	41	Taceddinoğlu Sadeddin	Taceddinoğlu	3
42	42	Mü'ezzinoğlu İbrahim	Mü'ezzinoğlu	8
43	43	Mü'ezzinoğlu Mahalle-i Mezbûrun Bilâ-Ücret Muhtarı Ahmed	Mü'ezzinoğlu	8
44	44	Sakaoğlu İsmail	Sakaoğlu	3
45	45	Demircioğlu Ali	Demircioğlu	8

19. Çiftlik Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ÇİFTLİK	28	1	1	Nalıncıoğlu Hacı Hasan	Nalıncıoğlu	4
		2	2	Alzirmakoğlu? Hasan	Alzirmakoğlu	2
		3	3	Alzirmakoğlu? Hacı Ali	Alzirmakoğlu	2
		4	4	Aşıkoğlu Mustafa	Aşıkoğlu	2
		5	5	Karakeçilioğlu Süleyman	Karakeçilioğlu	2
		6	6	Karakeçilioğlu Ali	Karakeçilioğlu	2
		7	7	Katircioğlu İsmail	Katircioğlu	3
		8	8	Karagözoğlu Ahmed	Karagözoğlu	8
		9	9	Kabâlâkoğlu Musa	Kabâlâkoğlu	1
		10	10	Gülverioğlu Mehmed	Gülverioğlu	1
		11	11	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
		12	12	Kürtoğlu Ali	Kürtoğlu	15
		13	13	Kilyusufoğlu Yusuf	Kilyusufoğlu	3
		14	14	Gözbulakoğlu Ali	Gözbulakoğlu	1
		15	15	Bahtiyaroğlu Mustafa	Bahtiyaroğlu	1
		16	16	Helvacıoğlu Ömer	Helvacıoğlu	6
		17	17	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Kilyusufoğlu Emrullah Efendi	Kilyusufoğlu	3
		18	18	Alişoğlu Türkmen Ali	Alişoğlu	1
		19	19	Sinopluoğlu Ali	Sinopluoğlu	3
		20	20	Sinopluoğlu Osman	Sinopluoğlu	3
		21	21	Yavilibekiroğlu Musa	Yavilibekiroğlu	1
		22	22	Bekirellioğlu Kizir Mehmed	Bekirellioğlu	1
		23	23	Helvacıoğlu Hacı Hüseyin	Helvacıoğlu	6
		24	24	Helvacıoğlu Abdullah Abbas	Helvacıoğlu	6
		25	25	Helvacı Ali		
		26	26	Muslioğlu Mustafa	Muslioğlu	1
		27	27	Köşkerioğlu Ömer	Köşkerioğlu ²⁸⁷	1
		28	28	Helvacıkaraosmanoğlu Hacı Ömer	Helvacıkaraosmanoğlu	1

²⁸⁷ Çiftlik mahallesinde yaşayan ve “Köşkerioğlu” sülale adını almış bu oymak, adını Kırgızistan’ın Koşkar bölgesinden aldığı ve tarihte iz bırakmış “Koşkar Baba” adlı bir beyinini bulunduğu bilinmektedir (Uçakçı, *Bozoklar*, s. 307).

20. Sağrıcı Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
SAĞRICI	80	1	1	Şabanbölükbaşızâde Halil Ağa	Şabanbölükbaşızâde	5
		2	2	Kadıızâde Ömer Efendi'nin ve Mahdumu Müfid Mehmed Efendi	Kadıızâde	6
		3	3	Basmacıoğlu Ahmed	Basmacıoğlu	2
		4	4	Hayranoğlu Abdullah	Hayranoğlu	5
		5	5	Sümüklüoğlu Bekir	Sümüklüoğlu	3
		6	6	Taşkaldıranıoğlu Ömer	Taşkaldıranıoğlu	4
		7	7	Cündilioğlu İbrahim Ağa	Cündilioğlu	6
		8	8	Yancıoğlu Ahmed	Yancıoğlu	1
		9	9	Yağcıoğlu Osman	Yağcıoğlu	2
		10	10	Yağcıoğlu Ali Ağa	Yağcıoğlu	2
		11	11	Abbasoğlu Hüseyin	Abbasoğlu	4
		12	12	Azrailoğlu Hacı Osman	Azrailoğlu	2
		13	13	Karaismail Efendizâde İsmail Efendi	Karaismail ²⁸⁸ Efendizâde	3
		14	14	Karaismail Efendizâde Mehmed Arif Efendi	Karaismail Efendizâde	3
		15	15	Kazzâzalıoğlu Ahmed	Kazzâzalıoğlu	1
		16	16	Asarçaylı Hüseyin		
		17	17	Tüfenkçioğlu Mustafa	Tüfenkçioğlu	4
		18	18	Ahmeddedeoğlu Mehmed	Ahmeddedeoğlu	1
		19	19	Karaismail Efendizâde Salih Efendi	Karaismail Efendizâde	3
		20	20	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
		21	21	Yavilioğlu Ömer	Yavilioğlu	4
		22	22	Kayyumoğlu Ali	Kayyumoğlu	7
		23	23	Câbioğlu Mustafa	Câbioğlu	2
		24	24	Nalçacıoğlu İbrahim	Nalçacıoğlu	7
		25	25	Küçükkişioğlu Mehmed	Küçükkişioğlu	1
		26	26	Dedeoğlu Mehmed	Dedeoğlu	2
		27	27	Taşkaldıranıoğlu Mustafa	Taşkaldıranıoğlu	4
		28	28	Şeyhoğlu Mehmed	Şeyhoğlu	3
		29	29	Karaahmedoğlu Mehmed	Karaahmedoğlu	4
		30	30	Kayyumoğlu Kör Mehmed	Kayyumoğlu	7
		31	31	Tekyelihocazâde İbrahim Efendi	Tekyelihocazâde	1
		32	32	Hökeoğlu Feyzullah	Hökeoğlu	5
		33	33	Eğribeyoğlu Osman	Eğribeyoğlu	3
		34	34	Hökeoğlu Mehmed	Hökeoğlu	5
		35	35	Kazaklıoğlu Mustafa	Kazaklıoğlu ²⁸⁹	1
		36	36	Hasankadioğlu Feyzullah	Hasankadioğlu	4
		37	37	Kürtoğlu Hacı Mustafa	Kürtoğlu	15

²⁸⁸ Meşhur Mustafa Vazih efendi'nin babasıdır. Mustafa Vazih 1763-1831 yılları arasında yaşamış ve 1814'ten önce Amasya müftülüğü yapmıştır (Köseoğlu, "Çorumda Soy Adları-II", s.1534.).

²⁸⁹ Sağrıcı Mahallesi'nde ikamet eden ve "Kazaklıoğlu" sülale adını almış olan oymak. Anadolu'da "Aslımı gizleyen haramzadedir." sözünde olduğu gibi Kazaklar da "Aslımı gizleyen asılsızdır." diyerek aile seçerelerinin en az yedi kuşak ötesini bilmesine tâbi tutulur. Aşiret, akraba evliliklerine iyi bakmaz ancak yedi göbek öte akrabalarla evlilik olabilir (Uçakcı, a.g.e., s. 169).

38	38	Civelekoğlu	Civelekoğlu	2
39	39	Gökçeoğlu Hüseyin	Gökçeoğlu	3
40	40	Tekyeliömeroğlu Ömer	Gökçeoğlu	3
41	41	Gökgözoğlu Mustafa	Gökgözoğlu	7
42	42	Ustaloğlu Abdullah	Ustaloğlu	1
43	43	Etyemezoğlu İbrahim	Etyemezoğlu	2
44	44	Muhtar Gökgözoğlu Hüseyin	Gökgözoğlu	7
45	45	Pîrmehmedoğlu Osman	Pîrmehmedoğlu	2
46	46	Girdebânoğlu Mustafa	Girdebânoğlu	1
47	47	Kuşçuoğlu Mehmed	Kuşçuoğlu ²⁹⁰	3
48	48	Kadioğlu Hasan Efendi	Kadioğlu	6
49	49	Buketlioğlu Mustafa	Buketlioğlu	1
50	50	Karagözoğlu Osman	Karagözoğlu	8
51	51	Ölçekzâde Hasan Ağa	Ölçekzâde	2
52	52	Velidedeoğlu Süleyman Efendi	Velidedeoğlu ²⁹¹	10
53	53	Mahalle-i Mezbûrun Cami'sinde Ber Vech-i Hasbî Bâ-Berât-ı Şerif Hatibi Enbiyâoğlu Mustafa Efendi	Enbiyâoğlu ²⁹²	3
54	54	Kerimefendioğlu Abdulkadir	Kerimefendioğlu	1
55	55	Karamüftüzâde Mehmed	Karamüftüzâde	2
56	56	Emirmehmedoğlu Mustafa	Emirmehmedoğlu	1
57	57	Yusufbahrizâde Hacı Hafız Efendi'nin ve Biraderi Hüseyin Efendi	Yusufbahrizâde	1
58	58	Topalhacioğlu Ali	Topalhacioğlu	2
59	59	Veziroğlu Hacı Mehmed	Veziroğlu	3
60	60	Topalhacioğlu Hacı Abdullah	Topalhacioğlu	2
61	61	Seydimoğlu Hacı Ahmed	Seydimoğlu	1
62	62	Çırlakoğlu Hacı Ali	Çırlakoğlu	1
63	63	Köpürçekoğlu? Ali ve Birâderi Osman	Köpürçekoğlu?	1
64	64	Velidedeoğlu Hacı Veli	Velidedeoğlu	10
65	65	Kadioğlu Osman	Kadioğlu	6
66	66	Tekyelioğlu Kör İbrahim	Tekyelioğlu	3
67	67	Beşercioğlu Ali Hâfız Efendi	Beşercioğlu	1
68	68	Kapısızoğlu Hasan	Kapısızoğlu	6
69	69	Asesoğlu Ali	Asesoğlu	2
70	70	Güdükoğlu Ali	Güdükoğlu	4
71	71	Cekhasanoğlu Salih	Cekhasanoğlu	1
72	72	Gürüzoğlu Ali	Gürüzoğlu	1
73	73	Uzunlioğlu Ömer	Uzunlioğlu	4
74	74	Hayranoğlu Salih	Hayranoğlu	5
75	75	Çukurviranlıoğlu Salih	Çukurviranlıoğlu	3
76	76	Patpatioğlu Mustafa	Patpatioğlu	2
77	77	Kuşçuoğlu Hacı Mustafa	Kuşçuoğlu	3
78	78	Çömlekçioğlu Hacı İbrahim	Çömlekçioğlu	1
79	79	İpekağasioğlu Ömer Ağa	İpekağasioğlu	1
80	80	Hacirecepoğlu Hüseyin'in Yetimi Sabî Hasan	Hacirecepoğlu	4

²⁹⁰ Sağrıci ve Hacı Nasrullah mahallelerinde ikamet eden ve “Kuşçuoğlu” sülale adını almış bu oymak, “Kuşçu ve Kuşçalı” adıyla da anılmakta olup, adını Özbekler'deki bir oymaktan almıştır (Uçakcı, a.g.e., s. 177).

²⁹¹ Bugün Çorum'da Devlet Hastanesi'nin altında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Parkı olan ve Medeni Kanun'u Fransızcadan Türkçeye çeviren kurul içerisinde yer alan ünlü bir hukukçu olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, tevarüsü büyük ihtimal bu 10 haneden birinden almıştır.

²⁹² Sağrıci, Cami-i Kebîr ve Emir Ahmed mahallelerinde yaşamış ve “Enbiyâoğlu” sülale adı almış bu oymak, Türkmen taifesine bağlı bir aşirettir (Uçakcı, *Üçoklar*, s. 195).

21. Çakır Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım ADEDİ
ÇAKIR	47	1	1	Boyabatlıoğlu Mustafa Efendi	Boyabathıoğlu	4
		2	2	Hâdimoğlu Ahmed	Hadımoğlu	1
		3	3	Topalosmanoğlu Hasan	Topalosmanoğlu	1
		4	4	Oruçoğlu İbrahim	Oruçoğlu	3
		5	5	Türkoğlu Hasan	Türkoğlu	4
		6	6	Sıvacioğlu Hacı Mehmed	Sıvacioğlu	6
		7	7	Körismailoğlu Derviş Mehmed	Körismailoğlu	1
		8	8	Topaloğlu Ahmed	Topaloğlu	5
		9	9	Karaosmanoğlu Mehmed	Karaosmanoğlu	2
		10	10	Hataphıoğlu Mehmed	Hataphıoğlu	2
		11	11	Miskdudakoğlu Hüseyin	Miskdudakoğlu	2
		12	12	Bakkaloğlu Süleyman	Bakkaloğlu	7
		13	13	Bölükbaşıoğlu Hüseyin	Bölükbaşıoğlu	4
		14	14	Abdurrahmanoğlu Ömer	Abdurrahmanoğlu	4
		15	15	Katmanlıoğlu Mehmed	Katmanlıoğlu	1
		16	16	Emirhaliloğlu Mehmed Efendi'ninoğlu Mustafa Efendi	Emirhaliloğlu	1
		17	17	Hataphıoğlu Veli	Hataphıoğlu	2
		18	18	Bölükbaşıoğlu İsmail	Bölükbaşıoğlu	4
		19	19	Tataroğlu Hasan	Tataroğlu	10
		20	20	Sakaoğlu Hacı Hasan	Sakaoğlu	3
		21	21	Barutçuoğlu Ömer	Barutçuoğlu	1
		22	22	Mahalle-i Mezbûr Muhtarı Topaloğlu Hacı Osman	Topaloğlu	5
		23	23	İmâmoğlu Ali	İmâmoğlu	9
		24	24	Kılıçkıranoğlu Osman ve Biraderi Ömer	Kılıçkıranoğlu	2
		25	25	Abdurrahmanoğlu Hasan	Abdurrahmanoğlu	4
		26	26	Kılıçkıranoğlu Mustafa	Kılıçkıranoğlu	2
		27	27	Kazzazömerinoğlu Mehmed	Kazzazömerinoğlu	1
		28	28	Cıshasanoğlu Ömer	Cıshasanoğlu	2
		29	29	Danenlıoğlu Ahmed	Danenlıoğlu	1
		30	30	Köleoğlu İbrahim	Köleoğlu	2
		31	31	Köleoğlu İbrahim	Köleoğlu	2
		32	32	Muradoğlu Hasan	Muradoğlu	6
		33	33	Muradoğlu Topal Halil	Muradoğlu	6
		34	34	Hayrehaliloğlu Hızır	Hayrehaliloğlu	1
		35	35	Kekeçoğlu Kürt Mustafa Ağa	Kekeçoğlu	1
		36	36	Bakkaloğlu Abdullah	Bakkaloğlu	7
		37	37	Damadoğlu Mehmed	Damadoğlu	5
		38	38	Tüfenkçioğlu Ahmed	Tüfenkçioğlu	4
		39	39	Mazlumoğlu Hacı Hasan	Mazlumoğlu	2
		40	40	Hasırcıoğlu Hüseyin	Hasırcıoğlu	2
		41	41	Karamustafaoğlu Abdullah	Karamustafaoğlu	1
		42	42	Hacıhasanoğlu Derviş Mehmed	Hacıhasanoğlu	2
		43	43	Bakkaloğlu Hüseyin	Bakkaloğlu	7

	44	44	Bakkaloğlu Ali	Bakkaloğlu	7
	45	45	Çırakoğlu İbrahim	Çırakoğlu ²⁹³	4
	46	46	Bakkaloğlu Mehmed	Bakkaloğlu	7
	47	47	Bakkaloğlu Hasan Efendi	Bakkaloğlu	7

22. Cami-i Kebîr

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
CAMI-I KEBİR	40	1	1	Hasankadioğlu Hâfız Mehmed Efendi	Hasankadioğlu	4
		2	2	Semercioğlu Hâfız Mehmed	Semercioğlu	9
		3	3	Sabuncuoğlu İbrahim	Sabuncuoğlu	2
		4	4	Kılıçcioğlu Kôr Dede Mehmed	Kılıçcioğlu	1
		5	5	Kahveci Kara Mustafa		
		6	6	Sabuncuoğlu Hacı Osman	Sabuncuoğlu	2
		7	7	Karaalemdaroğlu Hâfız Ali	Karaalemdaroğlu	2
		8	8	Çalikuşuoğlu Mehmed	Çalikuşuoğlu	2
		9	9	Çalikuşuoğlu Ömer	Çalikuşuoğlu	2
		10	10	Hacıvaizoğlu Hacı Ahmed	Hacıvaizoğlu	3
		11	11	Hamahmedoğlu Hacı Hasan	Hamahmedoğlu	3
		12	12	Yazıcıoğlu Ahmed	Yazıcıoğlu ²⁹⁴	2
		13	13	Cincikoğlu Hacı Mehmed	Cincikoğlu	1
		14	14	Hacıvaizoğlu Mehmed	Hacıvaizoğlu	3
		15	15	Çorukoğlu Mustafa	Çorukoğlu	2
		16	16	Kabasakaloğlu Mehmed	Kabasakaloğlu	4
		17	17	Hamdi Halil		
		18	18	Keşkekoğlu Yalancı...?	Keşkekoğlu	1
		19	19	Çorukoğlu Kôr Mehmed	Çorukoğlu	2
		20	20	Karskadısızâde Hacı Ahmed	Karskadısızâde	6
		21	21	Kadirbeyoğlu Ahmed	Kadirbeyoğlu	5
		22	22	Enbiyâoğlu Hüseyin	Enbiyâoğlu	3
		23	23	Karagirdebânoğlu Süleyman	Karagirdebânoğlu	1
		24	24	Taşkaldıranıoğlu Osman	Taşkaldıranıoğlu	4
		25	25	Kaşağcıoğlu Halil	Kaşağcıoğlu	2
		26	26	Haydaroğlu Osman	Haydaroğlu	2
		27	27	Mü'ezzinoğlu Hacı Bekir	Mü'ezzinoğlu	8
		28	28	Çırakoğlu Hâfız Ali Efendi	Çırakoğlu	4
		29	29	Kaşağcıoğlu Mehmed	Kaşağcıoğlu	2
		30	30	Şeyhoğlu İbrahim	Şeyhoğlu	3
		31	31	Araboğlu Hüseyin	Araboğlu ²⁹⁵	7
		32	32	İbrahimioğlu Sabî Osman	İbrahimioğlu	4
		33	33	Hacımahmudoğlu Süleyman	Hacımahmudoğlu	2

²⁹³ Çakır, Cami-i Kebîr, Hacı Nasrullah, Şeyheyüp ve Sofular mahallelerinde ikamet eden ve Çırakoğlu sülale adını almış bu oymak, Çırak Fakihli adıyla da anılır (Uçakçı, a.g.e., s. 161).

²⁹⁴ Cami-i Kebîr ve Şeyheyüp mahallelerinde ikamet eden ve "Yazıcıoğlu" sülale adını almış bu oymak, Yazar adı ile de anılır (Uçakçı, Bozoklar, s. 197).

²⁹⁵ Bu aşiret adı olup 1850 bakâya defterinde bundan başka dört aşiret adı daha geçmektedir. Bunlar: Desteli, Kuyumcu, Çakallı, Leklek, Gihanbeyli'dir (Köseoğlu, a.g.m., s. 1536-1537).

		34	34	Kadirbeyoğlu İsmail	Kadirbeyoğlu	5
		35	35	Karaağaçlıoğlu Ömer	Karaağaçlıoğlu ²⁹⁶	1
		36	36	Şeyhoğlu Ömer	Şeyhoğlu	3
		37	37	Hacımahmudoğlu Hacı Ahmed	Hacımahmudoğlu	2
		38	38	Kadirbeyoğlu Hasan	Kadirbeyoğlu	5
		39	39	Kadirbeyoğlu Ali	Kadirbeyoğlu	5
		40	40	Hocahasanoğlu Mehmed	Hocahasanoğlu	1

23. Uç Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
UÇ	70	1	1	Körhüseyinoğlu Müteveffâ Mustafa'ninoğlu Memiş	Körhüseyinoğlu	4
		2	2	Körhüseyinoğlu Osman	Körhüseyinoğlu	4
		3	3	Körhüseyinoğlu Mehmed	Körhüseyinoğlu	4
		4	4	Duhancı Sağır Mehmed		
		5	5	Dursunoğlu Hüseyin	Dursunoğlu	3
		6	6	Tuzcuoğlu Hafız Mustafa Efendi	Tuzcuoğlu	1
		7	7	Körhüseyinoğlu Ali	Körhüseyinoğlu	4
		8	8	İslambolluoğlu Ömer	İslambolluoğlu	2
		9	9	Karaosmanoğlu Cebeci Köse Halil	Karaosmanoğlu	2
		10	10	Kâltakçioğlu Bekir	Kâltakçioğlu	7
		11	11	İslambolluoğlu Hacı Mehmed	İslambolluoğlu	2
		12	12	Serveroğlu Ali	Serveroğlu	1
		13	13	Çömlekcioğlu Hacı Hüseyin	Çömlekcioğlu	1
		14	14	Kabasakaloğlu Dede Mehmed	Kabasakaloğlu	4
		15	15	Caniklioğlu Hacı Mehmed	Caniklioğlu	3
		16	16	İmkansızoğlu Ahmed	İmkansızoğlu	1
		17	17	Güllüoğlu Bekir	Güllüoğlu	6
		18	18	Kurdoğlu Hacı İbrahim	Kurdoğlu	1
		19	19	Hamahmedoğlu Mustafa	Hamahmedoğlu	3
		20	20	Tataroğlu Kör Hüseyin	Tataroğlu	10
		21	21	Bıyıkosmanoğlu Mustafa	Bıyıkosmanoğlu	1
		22	22	Körsipâhioğlu Abdullah	Körsipâhioğlu	2
		23	23	Bezginioğlu Osman	Bezginioğlu	2
		24	24	Öyüklioğlu Mustafa	Öyüklioğlu	1
		25	25	Esiroğlu Hasbî Mehmed	Esiroğlu	2
		26	26	Dursunoğlu Ahmed	Dursunoğlu	3
		27	27	Kankurudanoğlu Hüseyin	Kankurudanoğlu	2
		28	28	Toklualioğlu Hüseyin	Toklualioğlu	1
		29	29	Çizmecioğlu Hasan	Çizmecioğlu	2

²⁹⁶ Karaağaçlıoğlu sülale adını almış bu oymak, Adını, karaağacın önemli ağaçlardan sayılmasından dolayı aldığı düşünölmektedir. Bu gelenek halen Anadolu'da bazı yörelerde yaşatılır ve karaağaç önemli ağaçlardan sayılır (Uçakcı, a.g.e., s. 106). Nitekim bugün bile bazı ağaçlara adaklar adanarak çeşitli şeyler bağlanmaktadır.

30	30	Çizmecioğlu Mustafa	Çizmecioğlu	2
31	31	Bozacıoğlu Ali	Bozacıoğlu	5
32	32	Kazancıoğlu Ahmed	Kazancıoğlu ²⁹⁷	1
33	33	Hacıbeyoğlu Ömer	Hacıbeyoğlu	3
34	34	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
35	35	Keçilioğlu Hacı Mehmed	Keçilioğlu	2
36	36	Durmuşoğlu Hacı Hasan	Durmuşoğlu	4
37	37	Eleksizoğlu Bekir	Eleksizoğlu	1
38	38	Keçilioğlu Mustafa	Keçilioğlu	2
39	39	Musaalemdaroğlu Bekir	Musaalemdaroğlu	1
40	40	Mürüvvetioğlu Ahmed	Mürüvvetioğlu	1
41	41	Çetenezoğlu Hüseyin	Çetenezoğlu	1
42	42	Çavuşoğlu Hüseyin	Çavuşoğlu	8
43	43	Musaoğlu Hüseyin	Musaoğlu	2
44	44	Saraçoğlu Hasan	Saraçoğlu	11
45	45	Çiloğlu İsmail	Çiloğlu	2
46	46	Kankurudanoğlu Ali	Kankurudanoğlu	2
47	47	Tulukioğlu Ahmed	Tulukioğlu	5
48	48	Kâltakçioğlu Mehmed	Kâltakçioğlu	7
49	49	Karamustafaninoğlu Bekir	Karamustafaninoğlu	1
50	50	Güpüroğlu Hacı Ali	Güpüroğlu	4
51	51	Avcıoğlu Sağır Hüseyin	Avcıoğlu	2
52	52	Avcıoğlu Bektaş	Avcıoğlu	2
53	53	Bezginioğlu Hacı Ahmed ve Karındaşı Hacı Mustafa	Bezginioğlu	2
54	54	Durmuşoğlu Hacı Abdulkadir	Durmuşoğlu	4
55	55	Hamahmedoğlu İsmail	Hamahmedoğlu	3
56	56	Sinopluoğlu Hasan	Sinopluoğlu	3
57	57	Himmetoğlu Ali	Himmetoğlu	5
58	58	Boşnakoğlu Hacı İbrahim	Boşnakoğlu	2
59	59	Muradoğlu Kör Ali	Muradoğlu	6
60	60	Kavşadlıoğlu Mustafa	Kavşadlıoğlu	1
61	61	Bayatlıoğlu Kel Mehmed	Bayatlıoğlu ²⁹⁸	2
62	62	Kendli Memiş		
63	63	Kadioğlu Bekir'in ve Karındaşı Ömer	Kadioğlu	6
64	64	Sağıroğlu Ali	Sağıroğlu	1
65	65	Çıplakoğlu Osman	Çıplakoğlu	1
66	66	İstanbuluoğlu Osman	İstanbuluoğlu	1
67	67	Susuzlununoğlu İbrahim	Susuzlununoğlu	1
68	68	Mollaoğlu Mehmed	Mollaoğlu	3
69	69	Güpüroğlu Hasan	Güpüroğlu	4
70	70	Güllüoğlu Mustafa	Güllüoğlu	6

²⁹⁷ Uç Mahallesi'nde sülale adı almış bu oymak, Kazan Aşireti'ne bağlıdır. Kazan adının, Oğuz Beyleri tarafından kişi adı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde Rusya topraklarında kendi adı ile hanlık kurmuş olan Kazanlar bu boya bağlıdır (Uçakcı, a.g.e., s.73-75).

²⁹⁸ Uç ve Hacı Nurullah mahallelerinde ikamet eden ve "Bayatlı" sülale adını almış bir oymaktır. Bayat: Uygur Türkçesinde, "Zengin, mal-mülk sahibi devletli" anlamına gelmekte olup, sembolünde de atmaca, baykuş türünden avcı bir kuş bulunmaktadır (Uçakcı, a.g.e., s. 111).

24. Hacı Nasrullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI NASRULLAH	47	1	1	Hasankadioğlu Hasan Efendi	Hasankadioğlu	4
		2	2	Leklekoğlu Hasan	Leklekoğlu ²⁹⁹	1
		3	3	Hacışabanoglu Osman	Hacışabanoglu	1
		4	4	Mü'ezzinoğlu Hüseyin	Mü'ezzinoğlu	8
		5	5	Anteblioğlu Ahmed	Anteblioğlu	2
		6	6	Silikoğlu Mehmed	Silikoğlu	1
		7	7	Tekyelioglu Hacı Ahmed	Tekyelioglu	3
		8	8	Çekersizoglu Osman Usta	Çekersizoglu	1
		9	9	Çalicalioğlu Hasan	Çalicalioğlu	3
		10	10	Kayuoğlu Hacı Mehmed	Kayuoğlu	1
		11	11	Nihadoğlu Ahmed	Nihadoğlu	1
		12	12	Solakhasanoğlu İbrahim	Solakhasanoğlu	1
		13	13	Cünunoğlu Bekir	Cünunoğlu	1
		14	14	Hamamcioğlu Bekir	Hamamcioğlu	2
		15	15	Bendömeroğlu Mustafa	Bendömeroğlu	1
		16	16	İncehasanoğlu Mehmed	İncehasanoğlu	1
		17	17	Hasankadioğlu İbrahim	Hasankadioğlu	4
		18	18	Çenesizoglu Bekir	Çenesizoglu	1
		19	19	İmirzebeyoğlu Mustafa	İmirzebeyoğlu ³⁰⁰	1
		20	20	Nalçacioğlu Ömer	Nalçacioğlu	7
		21	21	Çorbacioğlu Hacı Mehmed	Çorbacioğlu	3
		22	22	Ağcabaoğlu Süleyman	Ağcabaoğlu	1
		23	23	Çavuşoğlu Ahmed	Çavuşoğlu ³⁰¹	8
		24	24	Çerezcihasan		
		25	25	Seferoğlu Hüseyin	Seferoğlu	5
		26	26	Kiriloğlu Halil	Kiriloğlu	1
		27	27	Çırpınoğlu Hasan	Çırpınoğlu	1
		28	28	Ağcaboduoğlu Hasan	Ağcaboduoğlu	1
		29	29	Alâybeyoğlu Ahmed	Alâybeyoğlu	2
		30	30	Karaömeroğlu Mehmed	Karaömeroğlu	4
		31	31	Zeytinlu Osman		
		32	32	Çırakoğlu Hacı Hasan	Çırakoğlu	4
		33	33	Alâybeyoğlu Mehmed Ağa	Alâybeyoğlu	2
		34	34	Ömerbeyoğlu Osman Bey	Ömerbeyoğlu	1
		35	35	Köralininoğlu Mustafa	Köralininoğlu	1
		36	36	Kelahmedoğlu Mustafa	Kelahmedoğlu	2

²⁹⁹ Diğer bir adı Litvanik, Lek, Çorum Kürdü olduğu ve Lek adının Kafkas kökenli, Turani soydan olduğu kabul edilen Lak-Lek boyundan aldığı anlaşılır (Uçakçı, a.g.e., s. 227); Bu, aşiret adı olup 1850 bakâya defterinde bundan başka dört aşiret adı daha geçmektedir. Bunlar: Desteli, Kuyumcu, Arap, Çakallı, Gihanbeyli'dir (Köseoğlu, a.g.m., s.1536-1537)

³⁰⁰ İmirzebeyoğlu sülale adı almış bu oymağın sözcük anlamı, Farsçada kükümdar veya ağa, bey soyundan gelenler için kullanılmaktadır. Bu aşiret İlbeyle Aşireti'nin bir alt tairesidir (Uçakçı, a.g.e., s. 117).

³⁰¹ Çorum'un Hacı Nasrullah, Acel-i Ūlâ, Karamançavuş, Nurullah, Uç, Tepecik mahallelerine yerleşmiş bu aşiretin adını Rusya Federasyonu içerisinde yer alan ve Türk yurtlarından birisi olan Çuvaş-Çuvaşistan'dan aldığı belirtilir (Uçakçı, a.g.e., s. 86.).

	37	37	Emiroğlu İsmail	Emiroğlu	3
	38	38	Kızılviranlı İbrahim		
	39	39	Kelepiroğlu Osman	Kelepiroğlu	2
	40	40	Tekyeli Osman		
	41	41	Mütevelliöğlu Bekir	Mütevelliöğlu	1
	42	42	Boyabatlıöğlu Ali	Boyabatlıöğlu	4
	43	43	Yavili Ömer		
	44	44	Şeyhosmanoğlu Mustafa	Şeyhosmanoğlu	2
	45	45	Cibaroğlu Ali	Cibaroğlu	1
	46	46	Göbelosmanoğlu Ahmed	Göbelosmanoğlu	1
	47	47	Kuşçuoğlu İbrahim	Kuşçuoğlu	3

25. Şarkiyân Mahallesi³⁰²

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ŞARKİYÂN	12	1	1	Zirâat Müdürü Hacı Abdurrahmanzâde Hacı Osman Ağa	Abdurrahmanzâde	4
		2	2	Eyüpefendizâde İbrahim Efendi ve Biraderi Mustafa Efendi	Eyüpefendizâde	1
		3	3	Mâzioğlu Hacı Mehmed	Mâzioğlu	2
		4	4	Mazlumzâde Hacı Hasan ve Hacı Mustafa	Mazlumzâde	2
		5	5	Kalelizâde Hacı Hasan Ağa	Kalelizâde	4
		6	6	Boyabatlıöğlu Mustafa ve Biraderi Hasan ve Diğer Biraderi İsmail	Boyabatlıöğlu	4
		7	7	Karamehmedoğlu Mustafa	Karamehmedoğlu	3
		8	8	Çilingiroğlu Mehmed	Çilingiroğlu	5
		9	9	Ayasoğlu Mustafa	Ayasoğlu	
		10	10	Hamdioğlu Ali ve Biraderi Hüseyin	Hamdioğlu	4
		11	11	Güneylioğlu Hacı Ömer	Güneylioğlu	1
		12	12	Çalıcaoğlu Mustafa	Çalıcaoğlu	1

³⁰² Şarkiyân Mahallesi'ne bu adı Şarki ya da Şarkiyân Aşireti üyelerinin verdiği bilinmektedir. Şarkiyân Aşireti'nin Beyzeki Aşireti'ne bağlı olduğu yönünde muhtelif görüşler bulunmakla beraber, bu adın muhtemelen Şarklıdan bozulduğu düşünölmektedir (Uçakçı, *Bozoklar*, s. 114.)

26. Tepecik Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
TEPECİK	52	1	1	Teknecioğlu Mehmed Efendi	Teknecioğlu	1
		2	2	Balıkçioğlu Hasan ve Damadı Hacı Mehmed	Balıkçioğlu	1
		3	3	Çıkrıkçılar Hacı Hasan	Çıkrıkçılar	1
		4	4	Uzunoğlu Hâfız Mehmed	Uzunoğlu	7
		5	5	İsaoğlu Ahmed	İsaoğlu	3
		6	6	Keklikoğlu Hüseyin	Keklikoğlu	2
		7	7	Köseoğlu Osman	Köseoğlu	5
		8	8	Mevlûdoğlu İsmail	Mevlûdoğlu	3
		9	9	Tosyaloğlu Mustafa	Tosyaloğlu	1
		10	10	İmâmoğlu Mustafa	İmâmoğlu	9
		11	11	Seyisoğlu Ömer	Seyisoğlu	2
		12	12	Bozdoğanlı Ahmed	Bozdoğanlı	2
		13	13	Bozdoğanlı Mehmed	Bozdoğanlı	2
		14	14	Temuroğlu Osman	Temuroğlu	1
		15	15	Çetenöğlu Osman	Çetenöğlu	1
		16	16	Kasnaklıoğlu İbrahim	Kasnaklıoğlu	2
		17	17	Battaloğlu İsmail	Battaloğlu	2
		18	18	Çavuşoğlu Ahmed	Çavuşoğlu	8
		19	19	Muradoğlu Ali	Muradoğlu	6
		20	20	Delibaltaoğlu Süleyman	Delibaltaoğlu	3
		21	21	Delibaltaoğlu Ali	Delibaltaoğlu	3
		22	22	Deliiboşoğlu Hasan	Deliiboşoğlu	1
		23	23	Somunoğlu Hacı Ahmed	Somunoğlu	2
		24	24	Derebeyioğlu Abbas	Derebeyioğlu	1
		25	25	Kasnaklıoğlu Hüseyin Ömer	Kasnaklıoğlu	2
		26	26	Yörükoğlu Osman	Yörükoğlu	3
		27	27	Çatalbaşoğlu Salih	Çatalbaşoğlu	4
		28	28	Abacioğlu Hâfız Yusuf	Abacioğlu	5
		29	29	Demircioğlu Mehmed Efendi	Demircioğlu	8
		30	30	Çürükoğlu Mehmed Emin	Çürükoğlu	1
		31	31	Karaköçekoğlu Mehmed	Karaköçekoğlu	1
		32	32	Eşmeoğlu Hasan	Eşmeoğlu	6
		33	33	Hamdioğlu Osman	Hamdioğlu	4
		34	34	Seferoğlu Abdullah	Seferoğlu	5
		35	35	Mevlûdoğlu Mehmed	Mevlûdoğlu	3
		36	36	Mevlûdoğlu Mustafa	Mevlûdoğlu	3
		37	37	Gülalioğlu Ali	Gülalioğlu	1
		38	38	Sarioğlu Veli	Sarioğlu	4

		39	39	Aydınoğlu Göçek Ali	Aydınoğlu	4
		40	40	Arzımanoğlu Hasan	Arzımanoğlu	1
		41	41	Güllüoğlu Hasan	Güllüoğlu	6
		42	42	Güllüoğlu Ahmed	Güllüoğlu	6
		43	43	Delibaltaoğlu Hızır	Delibaltaoğlu	3
		44	44	İlköylüağacetoğlu İbrahim	İlköylüağacetoğlu	1
		45	45	Ermenioğlu Ali	Ermenioğlu	5
		46	46	Kirlioğlu Ali	Kirlioğlu	1
		47	47	Ortakçioğlu Halil	Ortakçioğlu	1
		48	48	Arifoğlu Halil	Arifoğlu	1
		49	49	İkizoğlu Hacı Hüseyin	İkizoğlu	2
		50	50	Hırkaloğlu Mustafa	Hırkaloğlu	1
		51	51	Türkmenoğlu İbrahim	Türkmenoğlu	3
		52	52	Nalincioğlu Sağır Osman	Nalincioğlu	4

27. Hacı Davud Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI DAVUD	43	1	1	Müderrişin-i Kirândan Eşmezâde es-seyyid Ahmed Efendi	Eşmezâde	1
		2	2	Öksüzöğlü Ahmed Efendi	Öksüzöğlü	3
		3	3	Muhtar Keleşöğlü Ömer	Keleşöğlü	4
		4	4	Sucuoğlü Deli Ömer	Sucuoğlü	3
		5	5	Tekfurdağlı Ömer		
		6	6	Osmancıklıoğlü Ali	Osmancıklıoğlü	2
		7	7	Hanoğlü Hacı Mustafa ve Biraderi Hacı Mehmed	Hanoğlü	1
		8	8	Haciahmedoğlü Ahmed	Haciahmedoğlü	3
		9	9	Çünkeoğlü Hasan	Çünkeoğlü	4
		10	10	Yahyaoğlü Abdurrahman	Yahyaoğlü	3
		11	11	Çulhaoğlü Sağır Ahmed	Çulhaoğlü	3
		12	12	Şekeroğlü Ahmed	Şekeroğlü	2
		13	13	Kazzâzoğlü Süleyman	Kazzâzoğlü	2
		14	14	Kazzâzoğlü Ahmed	Kazzâzoğlü	2
		15	15	Çünkebekiroğlü Hasan	Çünkebekiroğlü	1
		16	16	Esiroğlü Ali	Esiroğlü	2
		17	17	Ceridoğlü Ali Osman	Ceridoğlü	3
		18	18	Caniklioğlü Seydi	Caniklioğlü	3
		19	19	Köseömeroğlü Süleyman	Köseömeroğlü	2
		20	20	Asker-i Nizamiye-i Şahâne-i Takâüdlerinden Yüz Başı Mehmed Ağa		

21	21	Boyacıoğlu Süleyman	Boyacıoğlu	6
22	22	Cansızoğlu Molla Ahmed	Cansızoğlu	2
23	23	Kadiroğlu Bekir	Kadiroğlu	1
24	24	Göbdaloğlu Hacı Ali	Göbdaloğlu	1
25	25	Koşmaoğlu Ali	Koşmaoğlu	1
26	26	Çukadâroğlu Mehmed	Çukadâroğlu	1
27	27	Çilingiroğlu Ahmed	Çilingiroğlu	5
28	28	Dedebaşoğlu Ahmed	Dedebaşoğlu	1
29	29	Gökeşmeoğlu Mustafa	Gökeşmeoğlu	1
30	30	Müteveffâ Duraloğlu Ahmed Hüseyin	Duraloğlu	1
31	31	Manav Ali		
32	32	Nalıncıoğlu Osman	Nalıncıoğlu	4
33	33	Hatîbhasanefendioğlu Mehmed Efendi'nin ve Biraderi Osman	Hatîbhasanefendioğlu	1
34	34	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
35	35	Mazalioğlu Ahmed	Mazalioğlu	2
36	36	Manavkeleşoğlu Seydi	Manavkeleşoğlu	1
37	37	Seydioğlu Hasan	Seydioğlu	2
38	38	Abbasınoğlu Bekir	Abbasınoğlu	1
39	39	Fatmaoğlu Mustafa	Fatmaoğlu	2
40	40	Şerbetlioğlu Köse'nin Damadı Mustafa	Şerbetlioğlu	1
41	41	Nalçacıhüseyinoğlu Mustafa	Nalçacıhüseyinoğlu	1
42	42	Gökeşmezâde es-seyyid Ömer	Gökeşmezâde	1
43	43	Kürtömeroğlu Osman	Kürtömeroğlu	2

28. Hacı Nurullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisimin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI NURULLAH	8	1	1	Emirosmanoğlu Ahmed	Emirosmanoğlu ³⁰³	4
		2	2	Ağcaoğlu Abdurrahman	Ağcaoğlu ³⁰⁴	4
		3	3	Solakoğlu Süleyman	Solakoğlu	2
		4	4	Karaboladoğlu Satılmış	Karaboladoğlu	1
		5	5	Bayathoğlu Ali	Bayathoğlu	2
		6	6	Karakaşoğlu İbrahim	Karakaşoğlu	1
		7	7	Tiryakioğlu Osman	Tiryakioğlu	2
		8	8	Halilkocaoğlu Ömer	Halilkocaoğlu	1

³⁰³ XIII. yüzyılın başlarından sonlarına kadar Çorum'un kuzeyine hâkim sülale Şerfüddin Osman Bey bin Muhammed-üs-Sokunî'dir. Be sebeple bugün Çorum'un Osmancık ilçesi bu adla anılmaktadır. Emir Osman ise bu kişinin torunudur (Köseoğlu, a.g.m., s. 1534).

³⁰⁴ Hacı Nurullah ve Kale mahallelerinde ikamet eden ve "Ağcaoğlu" sülale adı almış bu oymak, adını Ağca adlı bir boy beyinden almış olup, XIII. yüzyılın ortalarında meydana gelen Moğollar'ın, Orta Anadolu'yu istila etmesi ile güneye göç etselerde, 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra yöreye geri döndükleri bilinmektedir (Uçakcı, *Bozoklar*, s. 135).

29. Narlıoğlu Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
NARLIOĞLU	34	1	1	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Alagözoğlu Feyzullah	Alagözoğlu	1
		2	2	Mahalle-i Mezbûrun Hatibi Abazaoğlu Mustafa Efendi	Abazaoğlu	4
		3	3	Kuyrukçuoğlu Mustafa	Kuyrukçuoğlu	2
		4	4	Serhadlıoğlu Ömer	Serhadlıoğlu	1
		5	5	Habiboğlu Kara Süleyman	Habiboğlu	3
		6	6	Kuyrukçuoğlu Mehmed	Kuyrukçuoğlu	2
		7	7	Köroğlu Süleyman	Köroğlu	3
		8	8	Kerataoğlu İsmail	Kerataoğlu	1
		9	9	Köroğlu Osman	Köroğlu	3
		10	10	Hacıalioğlu Satılmış	Hacıalioğlu	3
		11	11	Yörükoğlu Mehmed	Yörükoğlu	3
		12	12	Yörükoğlu Ahmed	Yörükoğlu	3
		13	13	Kazoğlu Musa	Kazoğlu	1
		14	14	Çerkesoğlu Ali	Çerkesoğlu	2
		15	15	Alibeyoğlu Ali	Alibeyoğlu	3
		16	16	Taşçioğlu Hacı Ali	Taşçioğlu	4
		17	17	Kethüdâoğlu Gök Ali	Kethüdâoğlu	5
		18	18	Kethüdâoğlu Sülük Ali	Kethüdâoğlu	5
		19	19	Çizikoğlu Mustafa	Çizikoğlu	2
		20	20	Çulhaoğlu Osman	Çulhaoğlu	3
		21	21	Pirlioğlu Mustafa	Pirlioğlu	2
		22	22	Çırloğlu Hüseyin	Çırloğlu	1
		23	23	Emirhüseyinoğlu Hüseyin	Emirhüseyinoğlu	3
		24	24	Emirhüseyinoğlu İsmail	Emirhüseyinoğlu	3
		25	25	Yavili Kerçeoğlu Mustafa	Kerçeoğlu	1
		26	26	Samuroğlu Bekir	Samuroğlu	1
		27	27	Taşçioğlu Mehmed	Taşçioğlu	4
		28	28	Taşçioğlu Mustafa	Taşçioğlu	4
		29	29	Enişteoğlu Mahmud	Enişteoğlu	1
		30	30	Damadbeyoğlu Osman	Damadbeyoğlu	1
		31	31	Pirlioğlu Memiş	Pirlioğlu	2
		32	32	Çizikoğlu Hasan	Çizikoğlu	2
		33	33	Abıoğlu Veli	Abıoğlu	1
		34	34	Divanbaşioğlu Ömer	Divanbaşioğlu	1

30. Emir Ahmed Mahallasi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Reisinin Hane Adı	Sülale Adları	Kullanım Adedi
EMİR AHMED	74	1	1	Enbiyâoğlu İsmail	Enbiyâoğlu	3
		2	2	Akviranlıoğlu Hacı Abdullah	Akviranlıoğlu	2
		3	3	Atçioğlu Mehmed	Atçioğlu	2
		4	4	Dâmâdzâde Emin Ağa Bey	Dâmâdzâde	5
		5	5	Kavcımahmudoğlu Hacı Ahmed	Kavcımahmudoğlu	2
		6	6	Kendellioğlu İbrahim	Kendellioğlu	1
		7	7	Dâmâdzâde Mehmed Ağa	Dâmâdzâde	5
		8	8	Dâmâdzâde Mustafa Efendi	Dâmâdzâde	5
		9	9	Bayramoğlu Mehmed	Bayramoğlu ³⁰⁵	3
		10	10	Subaşıoğlu İsmail	Subaşıoğlu	2
		11	11	Dâmâdzâde Ebu Bekir Ağa	Dâmâdzâde	5
		12	12	Akviranlıoğlu Hacı Abdullah	Akviranlıoğlu	2
		13	13	Yatiroğlu Mehmed	Yatiroğlu	1
		14	14	Cumaoğlu Damadı Ömer Efendi	Cumaoğlu	1
		15	15	Bayramoğlu Mustafa	Bayramoğlu	3
		16	16	Emirahmedoğlu Kadı Abdullah	Emirahmedoğlu	8
		17	17	Kebçelioğlu Hafız Mehmed	Kebçelioğlu	4
		18	18	Dalahmedoğlu Ali	Dalahmedoğlu	3
		19	19	Ayânismailoğlu Mehmed	Ayânismailoğlu	1
		20	20	Dalahmedoğlu Hacı İsmail	Dalahmedoğlu	3
		21	21	Mahmudoğlu Mustafa	Mahmudoğlu	3
		22	22	Kayyumoğlu Hacı Mehmed	Kayyumoğlu	7
		23	23	Mahmudoğlu Hüseyin	Mahmudoğlu	3
		24	24	Hacıbekiroğlu Bekir	Hacıbekiroğlu	3
		25	25	Kelbeteyneoğlu Veyis Efendi	Kelbeteyneoğlu	1
		26	26	Leblebicizâde Kadı Efendi	Leblebicizâde	2
		27	27	Karamüftüzâde Hacı Hasan Efendi	Karamüftüzâde	2
		28	28	Subaşıoğlu Veli	Subaşıoğlu	2
		29	29	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		30	30	Demirci Hacı Halil		
		31	31	Çolakoğlu Mehmed	Çolakoğlu	2
		32	32	Saraçoğlu Ali	Saraçoğlu	11
		33	33	Fırkıldakoğlu İbrahim	Fırkıldakoğlu	1
		34	34	Saraçoğlu Ömer	Saraçoğlu	11
		35	35	Saraçoğlu İsmail	Saraçoğlu	11

³⁰⁵ Emir Ahmed ve Karamançavuş mahallelerinde bulunan bu sülale adı, Bayramoğlu aşiretine bağlı olup, Ali Bayramoğlu adıyla da anılmaktadır. Bu aşiretin Karakeçili Aşireti'ne bağlı olduğu bilinmektedir (Uçakçı, a.g.e., s. 92).

36	36	Müteveffâ Uzunoglu Yetim Mehmed	Uzunoglu	7
37	37	Çanakçioğlu Hasan	Çanakçioğlu	1
38	38	Osmancikloğlu Memiş ve Damadı Talabe-i Ulûmdan Hasan	Osmancikloğlu	2
39	39	Küçükosmanoğlu Ömer	Küçükosmanoğlu	3
40	40	Mahalle-i Mezbûrun Bâ-Berât-ı Şerif Mü'ezzinoğlu Derviş Mehmed	Mü'ezzinoğlu	8
41	41	Kelepiroğlu Yetim Osman	Kelepiroğlu	2
42	42	Seferoğlu Yetim Mehmed	Seferoğlu	5
43	43	Hacıbiloğlu Bekir	Hacıbiloğlu	6
44	44	Taşkaldıranoğlu Hüseyin	Taşkaldıranoğlu	4
45	45	Kızosmanoğlu Mehmed	Kızosmanoğlu	3
46	46	Cebecioğlu Hüseyin	Cebecioğlu	2
47	47	Abdalataoğlu Hasan	Abdalataoğlu	1
48	48	Buducoğlu? Ali	Buducoğlu?	1
49	49	Semercioğlu Hafız Hüseyin	Semercioğlu	9
50	50	Semercihasanoglu Ömer	Semercihasanoglu	1
51	51	Hamaloğlu Hasan	Hamaloğlu	3
52	52	Kuyumcucekhasanoglu Hacı Ömer	Kuyumcucekhasanoglu	1
53	53	Dursunoğlu Hacı Baba	Dursunoğlu	3
54	54	Katranoglu Hacı İbrahim	Katranoglu	2
55	55	Çatakoğlu Mustafa	Çatakoğlu	2
56	56	Katranoglu Mehmed	Katranoglu	2
57	57	Kemendçioğlu Hasan	Kemendçioğlu	1
58	58	Kesdâdoğlu Ömer	Kesdâdoğlu	1
59	59	Takalioğlu Ömer	Takalioğlu	1
60	60	Çatakoğlu Mehmed	Çatakoğlu	2
61	61	Şabanoğlu Mustafa	Şabanoğlu	5
62	62	Semercioğlu Hasan	Semercioğlu	9
63	63	Taylakoğlu Halil	Taylakoğlu	2
64	64	Şahoğlu Hüseyin	Şahoğlu	1
65	65	Mahalle-i mezbûrun Muhtarı Kızosmanoğlu Osman	Kızosmanoğlu	3
66	66	Çoban Kürtoğlu Halil	Kürtoğlu	15
67	67	Tekyeliebniyâoğlu Mehmed	Tekyeliebniyâoğlu	1
68	68	İmâmoğlu Tuz Ali	İmâmoğlu	9
69	69	Kavcımahmudoğlu İbrahim	Kavcımahmudoğlu	2
70	70	Yağlıoğlu Ali Ömer	Yağlıoğlu	2
71	71	Taylakoğlu Mehmed	Taylakoğlu	2
72	72	Çolumanoğlu Mehmed	Çolumanoğlu	1
73	73	Mü'ezzinahmedoğlu Mehmed	Mü'ezzinahmedoğlu	2
74	74	İmamlioğlu Mehmed	İmamlioğlu	1

31. Şeyh Eyyüb Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ŞEYH EYYÜB	68	1	1	Cizdehaliloğlu? Mehmed Efendi	Cizdehaliloğlu?	1
		2	2	Veliğazâde Veli	Veliğazâde	2
		3	3	İbiloğlu Hacı Ali	İbiloğlu	3
		4	4	Abbaszâde Hacı Ömer Ağa	Abbaszâde	4
		5	5	Hayrihaliloğlu Hacı Abdurrahim Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		6	6	Hayrihaliloğlu Süleyman Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		7	7	Hayrihaliloğlu Mustafa Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		8	8	Hayrihaliloğlu Hacı Osman	Hayrihaliloğlu	6
		9	9	Hayrihaliloğlu İbrahim	Hayrihaliloğlu	6
		10	10	Hayrihaliloğlu Mes'ud	Hayrihaliloğlu	6
		11	11	Çavuşoğlu Ömer	Çavuşoğlu	8
		12	12	Hacıyüpoğlu Ali	Hacıyüpoğlu	1
		13	13	Arazoğlu Hasan	Arazoğlu	2
		14	14	Ömerdedeoğlu Bekir Ağa	Ömerdedeoğlu	1
		15	15	Sucuoğlu Hacı Mustafa	Sucuoğlu	3
		16	16	Balakçioğlu Mehmed	Balakçioğlu	1
		17	17	İpekoğlu Osman Ağa	İpekoğlu	5
		18	18	Kırıkoğlu Süleyman	Kırıkoğlu	9
		19	19	Sünnetçiömeroğlu Hüseyin	Sünnetçiömeroğlu	1
		20	20	Hacirecebzâde Hacı Hızır Efendi	Hacirecebzâde	1
		21	21	Altıkulaçoğlu Hüseyin	Altıkulaçoğlu	1
		22	22	Ayandoğlu Mehmed	Ayandoğlu	1
		23	23	Çataloğlu Halil	Çataloğlu	2
		24	24	Yazıcıoğlu Ali	Yazıcıoğlu	2
		25	25	Hacıbedevioğlu Hüseyin	Hacıbedevioğlu	1
		26	26	Velidedeoğlu Ali	Velidedeoğlu	10
		27	27	Kızılçulluoğlu Bekir	Kızılçulluoğlu	2
		28	28	Hacıbekiroğlu Sabî Ömer	Hacıbekiroğlu	3
		29	29	Delikarioğlu Bekir	Delikarioğlu	1
		30	30	Hacirecepoğlu Ömer	Hacirecepoğlu	4
		31	31	Celladoğlu Hüseyin	Celladoğlu	2
		32	32	Kızılçulluoğlu Ali	Kızılçulluoğlu	2
		33	33	İpekoğlu Hüseyin	İpekoğlu	5
		34	34	Abdioğlu Mustafa Kavacık	Abdioğlu	7
		35	35	Bozömeroğlu Hacı Ömer	Bozömeroğlu	1
		36	36	Terlemezoğlu Osman	Terlemezoğlu	1
		37	37	Müşâmeznûn? Yusuf Nişin İbrahim Edhem Efendi		
		38	38	Kayısoğlu İbrahim	Kayısoğlu	7

39	39	Kayıoğlu Molla Halil	Kayıoğlu	7
40	40	Lafçioğlu Ömer	Lafçioğlu	2
41	41	Taşabâdlioğlu Mehmed	Taşabâdlioğlu	1
42	42	Velidedeoğlu Hüseyin	Velidedeoğlu	10
43	43	Tiryakioğlu Hamza	Tiryakioğlu	2
44	44	Çirakoğlu Halil	Çirakoğlu	4
45	45	Hançerlioğlu Osman	Hançerlioğlu	7
46	46	Hacirecepoğlu Hacı Mustafa	Hacirecepoğlu	4
47	47	Mescioğlu Mehmed	Mescioğlu	1
48	48	Türkoğlu Halil	Türkoğlu	4
49	49	Bıyıkioğlu Hüseyin	Bıyıkioğlu	4
50	50	Osmankethüdâoğlu Veli	Osmankethüdâoğlu	2
51	51	Rahberoğlu Osman	Rahberoğlu	1
52	52	Güllüoğlu Osman	Güllüoğlu	6
53	53	Eşmeoğlu Mustafa	Eşmeoğlu	6
54	54	Kavacıklıoğlu Hüseyin	Kavacıklıoğlu	3
55	55	Hindlioğlu İsmail	Hindlioğlu	2
56	56	Karakülahoğlu Ali	Karakülahoğlu	1
57	57	Haşim Kavacık		
58	58	Damaroğlu Hüseyin	Damaroğlu	7
59	59	Hançerlioğlu Hacı Veli	Hançerlioğlu	7
60	60	Arazoğlu Hüseyin	Arazoğlu	2
61	61	Güdükoğlu Bekir	Güdükoğlu	4
62	62	Kayıoğlu Hasan	Kayıoğlu	1
63	63	Hacimusaoğlu Musa	Hacimusaoğlu	1
64	64	Abdulbâkioğlu Ömer	Abdulbâkioğlu	1
65	65	Veliğazâde Ömer	Veliğazâde	2
66	66	İpekoğlu Mustafa	İpekoğlu	5
67	67	Haydahaliolu? Abdulgafur	Haydahaliolu?	1
68	68	Gönyecioğlu Hasan	Gönyecioğlu	1

32. Acel-i Sâni

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
ACEL-İ SÂNİ	59	1	1	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Sümüklüoğlu İsmail Efendi	Sümüklüoğlu	3
		2	2	Mahalle-i Mezbûr Muhtarı İlkmenoğlu Mustafa	İlkmenoğlu	4
		3	3	Karamanlioğlu İbrahim	Karamanlioğlu	6
		4	4	Abdâloğlu Molla Mehmed	Abdâloğlu	5
		5	5	Araboğlu Ali	Araboğlu	7
		6	6	Işılakoğlu Sabî Halil	Işılakoğlu	3

7	7	İlkmenoğlu Ali	İlkmenoğlu	4
8	8	Çoban İbrahim		
9	9	Araboğlu Mustafa	Araboğlu	7
10	10	Karamanlioğlu Hasan	Karamanlioğlu	6
11	11	İlkmenoğlu Hasan	İlkmenoğlu	4
12	12	Ayazoğlu İsmail	Ayazoğlu	1
13	13	Araboğlu Osman	Araboğlu	7
14	14	Karamanlioğlu Halil	Karamanlioğlu	6
15	15	Ermenioğlu Mehmed	Ermenioğlu	5
16	16	Karaşabanoğlu Ömer	Karaşabanoğlu	2
17	17	İlkmenoğlu Ali	İlkmenoğlu	4
18	18	Eşmeoğlu Mehmed	Eşmeoğlu	6
19	19	Altıkulâçoğlu Mustafa	Altıkulâçoğlu	1
20	20	Karamanlioğlu Abdullah	Karamanlioğlu	6
21	21	Köselioğlu Mehmed Efendi	Köselioğlu	4
22	22	Çuburoğlu Mehmed	Çuburoğlu	1
23	23	Beykaraoğlu İbrahim	Beykaraoğlu	3
24	24	Eskiciahmedoğlu Osman	Eskiciahmedoğlu	1
25	25	Hançerlioğlu Ahmed	Hançerlioğlu	7
26	26	Battaloğlu Hüseyin	Battaloğlu	2
27	27	Başıbüyüköğlu İsmail	Başıbüyüköğlu	5
28	28	Kalaycı Abdullah		
29	29	Işlakoğlu Hacı İbrahim	Işlakoğlu	3
30	30	Körosmanoğlu Osman	Körosmanoğlu	2
31	31	Körosmanoğlu Mustafa	Körosmanoğlu	2
32	32	Hacıayvazoğlu Ömer	Hacıayvazoğlu	1
33	33	Abdâloğlu Ahmed	Abdâloğlu	5
34	34	Döğencioğlu Kör Ali	Döğencioğlu	1
35	35	Abdulrahmanoğlu Salih	Abdulrahmanoğlu	1
36	36	Kâltakçı Molla Ali		
37	37	Haciosmanoğlu Osman	Haciosmanoğlu	2
38	38	Hançerlioğlu Mehmed	Hançerlioğlu	7
39	39	Hançerlioğlu Osman	Hançerlioğlu	7
40	40	Tatar Mehmed		
41	41	Ecderoğlu Dede Mehmed	Ecderoğlu	1
42	42	Çalicalı Yusuf		
43	43	Kırcanikoğlu Hacı Ali	Kırcanikoğlu	1
44	44	Cambazoğlu Mustafa	Cambazoğlu	1
45	45	Baloğlu Mehmed	Baloğlu	1
46	46	Kırıçoğlu Hasan	Kırıçoğlu	1
47	47	Acırbeyoğlu Osman ve Ahmed	Acırbeyoğlu	1
48	48	Ziyânlioğlu Mehmed	Ziyânlioğlu	1
49	49	Işlakoğlu Osman	Işlakoğlu	3
50	50	Kabakçioğlu Hüseyin Efendi	Kabakçioğlu	4
51	51	Abdâloğlu Mustafa	Abdâloğlu	5
52	52	Durmuşoğlu Veli	Durmuşoğlu	4
53	53	Kayıçoğlu Mustafa	Kayıçoğlu	7
54	54	Kayıçoğlu Ali	Kayıçoğlu	7
55	55	Çobanlioğlu Hasan	Çobanlioğlu	1
56	56	Karaşabanoğlu Mehmed	Karaşabanoğlu	2
57	57	İğcioğlu Hâfız Osman	İğcioğlu	1
58	58	Ermenioğlu Mustafa	Ermenioğlu	5
59	59	Ermenioğlu Abdulkadir	Ermenioğlu	5

33. Karamançavuş Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adı
KARAMANÇAVUŞ	91	1	1	Şeyhölçekzâde Es-seyyid Veli ve Mustafa Efendi	Şeyhölçekzâde	1
		2	2	Debbâğhasanoğlu Ahmed	Debbâğhasanoğlu	4
		3	3	Köroğlu İsmail	Köroğlu	3
		4	4	Çerescioğlu İbrahim	Çerescioğlu	2
		5	5	Lafçioğlu İbrahim	Lafçioğlu	2
		6	6	Tangaloğlu Mehmed	Tangaloğlu	1
		7	7	Altıbarmakoğlu Hüseyin	Altıbarmakoğlu	2
		8	8	Altıbarmakoğlu Osman	Altıbarmakoğlu	2
		9	9	Uncuoğlu Mehmed	Uncuoğlu	5
		10	10	Budakoğlu Mehmed	Budakoğlu	5
		11	11	Karacaköylüoğlu İsmail	Karacaköylüoğlu	4
		12	12	Uncuoğlu Ahmed	Uncuoğlu	5
		13	13	Ekmekçi Körhasanoğlu Mehmed	Körhasanoğlu	2
		14	14	Tarakçıbayramoğlu Mehmed	Tarakçıbayramoğlu	1
		15	15	Demircioğlu İbrahim	Demircioğlu	8
		16	16	Karacaköylüoğlu Mehmed	Karacaköylüoğlu	4
		17	17	Zopaburunoğlu Veli	Zopaburunoğlu	1
		18	18	Kesbîoğlu Mustafa	Kesbîoğlu	1
		19	19	Körhasanoğlu Ali	Körhasanoğlu	2
		20	20	Uncuoğlu İsmail	Uncuoğlu	5
		21	21	Uncuoğlu Hüseyin	Uncuoğlu	5
		22	22	Demircioğlu Hasan	Demircioğlu	8
		23	23	Demircioğlu Ali	Demircioğlu	8
		24	24	Bektaşoğlu Süleyman	Bektaşoğlu	1
		25	25	Demircioğlu Hacı Bektaş	Demircioğlu	8
		26	26	Budakoğlu Ali	Budakoğlu	5
		27	27	Karagözoğlu Halil	Karagözoğlu	8
		28	28	Abacioğlu Hasan	Abacioğlu	5
		29	29	Cündilioğlu İbrahim	Cündilioğlu	6
		30	30	Dervişân Tâ'ifesinden Ali Baba		
		31	31	Seyisoğlu Ahmed	Seyisoğlu	2
		32	32	Gürcüoğlu Mustafa	Gürcüoğlu	4
		33	33	Receboğlu Ali	Receboğlu	1
		34	34	Cündilioğlu Hüseyin	Cündilioğlu	6
		35	35	Karasüleymanoğlu Himmet	Karasüleymanoğlu	1
		36	36	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
		37	37	Zonbuduoğlu Osman	Zonbuduoğlu	1
		38	38	Kanberoğlu İsmail	Kanberoğlu	3
		39	39	Karalaroğlu İsmail	Karalaroğlu	3
		40	40	Erzurumluoğlu Mehmed	Erzurumluoğlu	3
		41	41	Abdulganioğlu Hüseyin	Abdulganioğlu	2
		42	42	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
		43	43	Madenöğlu Ömer	Madenöğlu	1
		44	44	Satılmışoğlu İbrahim	Satılmışoğlu	2
		45	45	İlyasoğlu Hüseyin	İlyasoğlu	3

46	46	Abacıoğlu Mahmud	Abacıoğlu	5
47	47	Abacıoğlu Arif Ali	Abacıoğlu	5
48	48	Abacıoğlu Ali	Abacıoğlu	5
49	49	Karabıyıköğlu Ali	Karabıyıköğlu	3
50	50	Zulmanoğlu Osman	Zulmanoğlu	1
51	51	Kâltakçıoğlu Mehmed	Kâltakçıoğlu	7
52	52	Emirlioğlu Hüseyin	Emirlioğlu	4
53	53	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
54	54	Caferoğlu Hasan	Caferoğlu	4
55	55	Çavuşoğlu Osman	Çavuşoğlu	8
56	56	Yıldızcioğlu Hasan	Yıldızcioğlu	2
57	57	Cingözoğlu Süleyman	Cingözoğlu	3
58	58	Nurullohoğlu Süleyman	Nurullohoğlu	1
59	59	Köseoğlu Halil	Köseoğlu	5
60	60	Buluzluoğlu Osman	Buluzluoğlu	1
61	61	Bostancıoğlu Halil	Bostancıoğlu	2
62	62	Muharremoğlu Yusuf	Muharremoğlu	1
63	63	Kitmiroğlu Mustafa	Kitmiroğlu	1
64	64	Mazalioğlu Ali	Mazalioğlu	2
65	65	Kürtoğlu Mustafa	Kürtoğlu	15
66	66	Merhum Mustafa		
67	67	Zurmanoğlu Hüseyin	Zurmanoğlu	1
68	68	Nağracıoğlubey Himmet	Nağracıoğlubey	1
69	69oğlu? Mustafaoğlu?	
70	70	Deliismailoğlu İbrahim	Deliismailoğlu	1
71	71	Sünnetçioğlu Hüseyin	Sünnetçioğlu	2
72	72	Turaloğlu Bekir Baba	Turaloğlu	1
73	73	Hacıoğlu Ömer	Hacıoğlu	2
74	74	Gürcüoğlu Mehmed	Gürcüoğlu	4
75	75	Debbâgoğlu Ömer	Debbâgoğlu	1
76	76	Sarioğlu Laz Ömer	Sarioğlu	4
77	77	İskiliblisadıköğlu Veli	İskiliblisadıköğlu	1
78	78	Kemaloğlu Bekir	Kemaloğlu ³⁰⁶	1
79	79	Kiziroğlu İbrahim	Kiziroğlu	1
80	80	İmâmoğlu Ali	İmâmoğlu	9
81	81	Topalhasanoğlu Ali	Topalhasanoğlu	5
82	82	Kösealioğlu Ömer	Kösealioğlu	4
83	83	Köstepânoğlu Abdullah	Köstepânoğlu	1
84	84	Mahalle-i Mezbûrun Muhtârı Kanberoğlu Hüseyin	Kanberoğlu	3
85	85	Karabıyıköğlu Halil	Karabıyıköğlu	3
86	86	Ölçekzâdeningulamı..	Ölçekzâde	2
87	87	Gökaliöğlu Hüseyin	Gökaliöğlu	1
88	88	Kösealioğlu Mustafa	Kösealioğlu	4
89	89	Topuzoğlu Hasan	Topuzoğlu	2
90	90	İlyasoğlu Süleyman	İlyasoğlu	3
91	91	Bayramoğlu Hasan	Bayramoğlu	3

³⁰⁶ Kemaloğlu sülale adı almış bu oymak, Kayı, Döğer, Alayundlu ve Eymür Boyları içerisinde de görülen Kemaloğlu aşireti, Karakeçililerin yoğun olduğu bölgelerde olmalarına binaen Kayı boyuna bağlı bir aşiret olduğu düşünülmektedir (Uçakçı, a.g.e., s. 85).

34. Ağpınar Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
AĞPINAR	68	1	1	Müderrişin-i Kirâmdan El-Hac Ali Efendi		
		2	2	Bâ-Berât-ı Şerif Mahalle-i Mezbûr Câmi-i Şerifinin Ber-Vech-i Hasbî İmâm Abdurrahman Efendi		
		3	3	Kulvelioğlu Hacı Osman	Kulvelioğlu	1
		4	4	Mavraloğlu Hacı Memiş	Mavraloğlu	2
		5	5	Mavraloğlu Hacı Osman	Mavraloğlu	2
		6	6	Aydinoğlu Hacı Halil	Aydinoğlu	4
		7	7	Aydinoğlu Ali	Aydinoğlu	4
		8	8	Hacisersemoğlu Ahmed	Hacisersemoğlu	1
		9	9	Suhteoğlu Hasan	Suhteoğlu	1
		10	10	Yağbâdoğlu Mustafa	Yağbâdoğlu	2
		11	11	Emiroğlu İbrahim	Emiroğlu	3
		12	12	Tarkaşoğlu Mustafa	Tarkaşoğlu ³⁰⁷	1
		13	13	Çebnioğlu Mustafa	Çebnioğlu	1
		14	14	Ayvazoğlu Mustafa	Ayvazoğlu	5
		15	15	Ayvazoğlu Ömer	Ayvazoğlu	5
		16	16	Abdurrahmanoğlu Abdullah	Abdurrahmanoğlu	4
		17	17	Arabhasanoğlu Hasan	Arabhasanoğlu	1
		18	18	Tahiroğlu.....?	Tahiroğlu	1
		19	19	Ekmekçihacioğlu Mehmed	Ekmekçihacioğlu	1
		20	20	Kapısızoğlu Mehmed	Kapısızoğlu	6
		21	21	Kapısızoğlu Ömer	Kapısızoğlu	6
		22	22	Hacıömeroğlu Ömer	Hacıömeroğlu	1
		23	23	Yağbâdoğlu Ömer	Yağbâdoğlu	2
		24	24	İmâmoğlu Ağca Mehmed	İmâmoğlu	9
		25	25	İbiloğlu Hacı Halil	İbiloğlu	3
		26	26	Uzunlioğlu Mehmed	Uzunlioğlu	4
		27	27	Balcıoğlu Hasan	Balcıoğlu	5
		28	28	Kalelioğlu Hacı Bekir	Kalelioğlu	4
		29	29	Dedemustafa		
		30	30	Kapısızoğlu Gelincik'in Damadı Çıvgınoğlu Ömer	Kapısızoğlu	6
		31	31	Sirkecioğlu Hüseyin	Sirkecioğlu	2
		32	32	Topalhasanoğlu Hasan	Topalhasanoğlu	5
		33	33	Tavukçuoğlu Ömer	Tavukçuoğlu	1
		34	34	Semerciyavili Abdulaziz		
		35	35	Çulhahasanoğlu Mehmed	Çulhahasanoğlu	1
		36	36	Emirahmedoğlu Mustafa	Emirahmedoğlu	8
		37	37	İsadedeoğlu Hacı Salih	İsadedeoğlu	1
		38	38	Satiroğlu Yusuf	Satiroğlu	6

³⁰⁷ Ağpınar Mahallesi'nde ikamet eden ve "Tarkaşoğlu" sülale adı almış bu oymak, Türkmen Yörükanı taifesine bağlı olup, "Dürkeş, Türkiş, Türkeş, Türkeşan" adlarıyla da bilinmektedir. Aşiretin adı eski Türkçede derlenme, toparlanma , Oğuzlar'da ise ok torbası anlamına gelmektedir (Uçakcı, a.g.e., s. 217).

39	39	Uzunvelioğlu Hüseyin	Uzunvelioğlu	1
40	40	Hacıbiloğlu Mustafa	Hacıbiloğlu	6
41	41	Özoğlu Abdulkadir	Özoğlu	2
42	42	Yağıztayın Kara Mehmed		
43	43	Topalhasanoğlu Abdullah	Topalhasanoğlu	5
44	44	Karaömeroğlu Bekir	Karaömeroğlu	4
45	45	Emirahmedoğlu Hüseyin	Emirahmedoğlu	8
46	46	Kanberoğlu Osman	Kanberoğlu	3
47	47	Kürtali		
48	48	Kürtoğlu Hacı Mehmed	Kürtoğlu	15
49	49	Aydinoğlu Bekir	Aydinoğlu	4
50	50	Özoğlu Abdullah	Özoğlu	2
51	51	Yavilioğlu Ağcaoğlu Kır Ali	Yavilioğlu Ağcaoğlu	4
52	52	Musulluoğlu Derviş Hacı Halil	Musulluoğlu	1
53	53	Ahladçioğlu Hasan	Ahladçioğlu	3
54	54	Eyüboğlu Osman	Eyüboğlu	1
55	55	Sirkecioğlu Ali	Sirkecioğlu	2
56	56	Türemişoğlu Mehmed	Türemişoğlu	4
57	57	Ahladçioğlu Osman	Ahladçioğlu	3
58	58	Hacıbiloğlu Hacı Mustafa	Hacıbiloğlu	6
59	59	Müderrişzâdelerden Osman Efendi	Leblebicizâde Leblebicizâde	2
60	60	Yakupbeyoğlu Salih	Yakupbeyoğlu	2
61	61	Sakataoğlu? Hasan	Sakataoğlu?	1
62	62	Mumcanoğlu Ömer	Mumcanoğlu	1
63	63	Hayranoğlu Mehmed	Hayranoğlu	5
64	64	Karaömeroğlu Mehmed	Karaömeroğlu	4
65	65	Müderrişinzâde Hacı Mustafa Ağa	Müderrişinzâde	1
66	66	Çoşdaroğlu Hacı Osman	Çoşdaroğlu	1
67	67	Türemişoğlu Mehmed	Türemişoğlu	4
68	68	Başbüyüköğlu Mustafa	Başbüyüköğlu	5

35. Kale Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
KALE	22	1	1	Uzunimâmoğlu Hüseyin	Uzunimâmoğlu	2
		2	2	Tellioğlu Ahmed	Tellioğlu	2
		3	3	Ağcaoğlu Hasan	Ağcaoğlu	4
		4	4	Kırıköğlu İsmail	Kırıköğlu	9
		5	5	Uzunimâmoğlu Hacı Ali	Uzunimâmoğlu	2
		6	6	Eğribeyoğlu Mustafa Ağa	Eğribeyoğlu	3
		7	7	Eğribeyoğlu Ali	Eğribeyoğlu	3
		8	8	Okçuoğlu Mehmed	Okçuoğlu ³⁰⁸	1
		9	9	Araboğlu Memiş	Araboğlu	7

³⁰⁸ Kale Mahallesi'nde ikamet eden ve "Okçuoğlu" sülale adını almış bu oymak, "Beyzeki-Baziki" adıyla da anılan aşiretin Türk Kürdü (Türkmen Ekrâdi) olduğu bilinmektedir (Uçakçı, a.g.e., s. 207).

	10	10	Alibeyoğlu Hızır	Alibeyoğlu	3
	11	11	Kırıkoğlu Hacı Halil Ağa	Kırıkoğlu	9
	12	12	Kethüdâoğlu Osman	Kethüdâoğlu	5
	13	13	Kırık Mustafa		
	14	14	Mollaahmedoğlu Topçu Mehmed	Mollaahmedoğlu	2
	15	15	Mollaahmedoğlu Hasan	Mollaahmedoğlu	2
	16	16	Yavilioğlu İsmail	Yavilioğlu	4
	17	17	Bölükbaşıoğlu İsmail	Bölükbaşıoğlu	4
	18	18	Hacısofuoğlu Hacı Hüseyin	Hacısofuoğlu	1
	19	19	Hacıoğlu Hacı Ali	Hacıoğlu	2
	20	20	Hacıismailoğlu Hasan	Hacıismailoğlu	1
	21	21	Duacıoğlu Hasan	Duacıoğlu	2
	22	22	Somunoğlu Mustafa	Somunoğlu	2

36. Hacı İshâk Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanan Adedi
HACI İSHÂK	36	1	1	Paldımoğlu Ali	Paldımoğlu	2
		2	2	Araboğlu Hacı Hasan	Araboğlu	7
		3	3	Oduncuoğlu Sarı Mehmed	Oduncuoğlu	2
		4	4	Emirahmedoğlu Osman	Emirahmedoğlu	8
		5	5	Yıldızcıoğlu Bekir	Yıldızcıoğlu	2
		6	6	Tekelioğlu Mehmed	Tekelioğlu	1
		7	7	Çünkeoğlu Hüseyin	Çünkeoğlu	4
		8	8	Kösemehmedoğlu Osman	Kösemehmedoğlu	2
		9	9	Asioğlu Osman	Asioğlu	1
		10	10	Helvacı Sabî Ömer		
		11	11	Kösebekiroğlu Bekir	Kösebekiroğlu	1
		12	12	Afacanoğlu Bekir	Afacanoğlu	2
		13	13	Paldımoğlu Ali	Paldımoğlu	2
		14	14	Afacanoğlu Osman	Afacanoğlu	2
		15	15	Göbeloğlu Mustafa	Göbeloğlu	1
		16	16	Çatalbaşıoğlu Mustafa Efendi	Çatalbaşıoğlu	4
		17	17	Bıyıkoğlu Osman	Bıyıkoğlu	4
		18	18	Kürtoğlu Hacı Osman ve Biraderi Hacı Mehmed	Kürtoğlu	15
		19	19	Debbâğhasanoğlu Ali	Debbâğhasanoğlu	4
		20	20	Kulehasanoğlu Ahmed	Kulehasanoğlu	2
		21	21	Urgancıoğlu Hacı Ömer	Urgancıoğlu	4
		22	22	Urgancıoğlu Kör Ahmed	Urgancıoğlu	4
		23	23	Küpeninoğlu Hüseyin	Küpeninoğlu	1
		24	24	Saçmacıoğlu Halil	Saçmacıoğlu	1
		25	25	Emirahmedoğlu Hacı Osman	Emirahmedoğlu	8

	26	26	Mü'ezzinoğlu Ömer	Mü'ezzinoğlu	8
	27	27	Tongaroğlu Halil	Tongaroğlu	1
	28	28	Emirahmedoğlu Ahmed	Emirahmedoğlu	8
	29	29	Boduroğlu Mehmed	Boduroğlu	3
	30	30	Burunsuzoğlu Mustafa	Burunsuzoğlu	1
	31	31	Kalibçioğlu Mehmed	Kalibçioğlu	1
	32	32	Çubukçuoğlu Fethullah	Çubukçuoğlu	1
	33	33	Kulehasanoğlu İsmail	Kulehasanoğlu	2
	34	34	Hamallıkoğlu Ömer	Hamallıkoğlu	1
	35	35	Taşçioğlu Hacı Ömer	Taşçioğlu	4
	36	36	Torakoğlu Mehmed	Torakoğlu	1

37. Burhan Kethüdâ Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
BURHAN KETHÜDÂ	160	1	1	Abbasoğlu Ahmed Efendi	Abbasoğlu	4
		2	2	Bostancıoğlu Hacı Hüseyin	Bostancıoğlu	2
		3	3	Yahyaoğlu Hüseyin	Yahyaoğlu	3
		4	4	Karaalioğlu Mustafa	Karaalioğlu	4
		5	5	Çöplüoğlu Ahmed	Çöplüoğlu	3
		6	6	Çilingiroğlu Mustafa	Çilingiroğlu	5
		7	7	Delikaraoğlu Derviş Ali	Delikaraoğlu	2
		8	8	Basmacıoğlu Deli Ömer	Basmacıoğlu	2
		9	9	Çilingiroğlu Hacı Mehmed	Çilingiroğlu	5
		10	10	Hasırcıoğlu Mehmed	Hasırcıoğlu	2
		11	11	Köprülüoğlu Gazi Mehmed	Köprülüoğlu	2
		12	12	Ördekoğlu Mehmed	Ördekoğlu	1
		13	13	Kürtoğlu Mehmed	Kürtoğlu	15
		14	14	Çifçioğlu Ahmed	Çifçioğlu	1
		15	15	Nalçacıoğlu Mehmed	Nalçacıoğlu	7
		16	16	Hamaloğlu Bekir	Hamaloğlu	3
		17	17	Kavukçuoğlu Ömer	Kavukçuoğlu	2
		18	18	Seydioğlu Süleyman	Seydioğlu	2
		19	19	Hamaloğlu Mehmed Efendi	Hamaloğlu	3
		20	20	...oğlu Ahmed	...oğlu	
		21	21	Zengioğlu Hüseyin	Zengioğlu	1
		22	22	Eşmeoğlu Ali	Eşmeoğlu	6
		23	23	Kırdıoğlu İsmail	Kırdıoğlu	3
		24	24	Hacıköylüoğlu Ahmed	Hacıköylüoğlu	1
		25	25	Hamzaoğlu Ömer	Hamzaoğlu	1
		26	26	Emirosmanoğlu Halil	Emirosmanoğlu	4
		27	27	Abdioğlu Hüseyin	Abdioğlu	7
		28	28	Kıratoğlu Mehmed	Kıratoğlu	1
		29	29	Kelköçekoğlu Ömer	Kelköçekoğlu	3

30	30	Küçükbekiroğlu Osman	Küçükbekiroğlu	2
31	31	Aşıroğlu Hüseyin	Aşıroğlu	6
32	32	Karahüseyinoğlu Ömer	Karahüseyinoğlu	2
33	33	Buçukoğlu Mustafa	Buçukoğlu	1
34	34	Kozluoğlu Mehmed	Kozluoğlu	1
35	35	Kadirbeyoğlu Şah İsmail	Kadirbeyoğlu	5
36	36	Küçükosmanoğlu Halil	Küçükosmanoğlu	3
37	37	İpekoğlu Hacı Osman	İpekoğlu	5
38	38	Boyacıoğlu Osman	Boyacıoğlu	6
39	39	Kadifeoğlu Hacı Ali	Kadifeoğlu	6
40	40	Tarikoğlu Mehmed	Tarikoğlu	1
41	41	Başbüyüköğlu Osman	Başbüyüköğlu	5
42	42	Boyacıoğlu Hacı Mehmed	Boyacıoğlu	6
43	43	Emirosmanoğlu Topal Ahmed	Emirosmanoğlu	4
44	44	Kadifeoğlu Mehmed	Kadifeoğlu	6
45	45	Eşmeoğlu Osman	Eşmeoğlu	6
46	46	Sucuoğlu Hacı Ömer	Sucuoğlu	3
47	47	İyihüseyinoğlu Mehmed	İyihüseyinoğlu	1
48	48	Aşıroğlu Mehmed	Aşıroğlu	6
49	49	Zeytinlioğlu Molla Yusuf	Zeytinlioğlu	1
50	50	Garibhasanoğlu Hüseyin	Garibhasanoğlu	1
51	51	Cebekadioğlu Mehmed	Cebekadioğlu	1
52	52	Dumancının Halil		
53	53	Mollaoğlu İmirze	Mollaoğlu	3
54	54	Kılıcıoğlu ... Hacı Mehmed	Kılıcıoğlu	1
55	55	Kebudoğlu Osman ve Karındaşı Bekir ve Mustafa	Kebudoğlu	2
56	56	Körüceklioğlu Ömer	Körüceklioğlu	1
57	57	Saraylı Aşıroğlu Deli Mustafa	Aşıroğlu	6
58	58	Patpatioğlu Mustafa	Patpatioğlu	2
59	59	Palalıoğlu Ali	Palalıoğlu	1
60	60	Davudoğlu Hacı Mustafa	Davudoğlu	2
61	61	Karagözoğlu Hasan	Karagözoğlu	8
62	62	Karakaşlıoğlu Veli	Karakaşlıoğlu	1
63	63	Ağcakoyunluoğlu Veli	Ağcakoyunluoğlu	2
64	64	Fatmaoğlu Musa	Fatmaoğlu	2
65	65	Karaalioğlu Mehmed	Karaalioğlu	4
66	66	Çekemezoğlu Ali	Çekemezoğlu	1
67	67	Köprülüoğlu Ahmed	Köprülüoğlu	2
68	68	Külaboğlu Ahmed	Külaboğlu	1
69	69	Eskiciömerinoğlu Osman	Eskiciömerinoğlu	1
70	70	Kebudoğlu Ömer ve Dâmâdı İmamoğlu Hasan	Kebudoğlu	2
71	71	Abrasoğlu Hafız Mustafa Efendi	Abrasoğlu	2
72	72	Derviş Mecnûn Baba		
73	73	Hotanazoğlu? Osman	Hotanazoğlu?	1
74	74	Eskicioğlu Kürt Mehmed	Eskicioğlu	3
75	75	Horkuluoğlu Mustafa	Horkuluoğlu	2
76	76	Hanebaşoğlu İbrahim	Hanebaşoğlu	1
77	77	Koslu Ömeroğlu Ali	Ömeroğlu	4
78	78	Hocaoğlu Hasan	Hocaoğlu	2

79	79	Boyacıoğlu Ömer	Boyacıoğlu	6
80	80	Ulukavakoğlu Mehmed	Ulukavakoğlu	2
81	81	Araboğlu Hüseyin	Araboğlu	7
82	82	Ömeroğlu Mustafa	Ömeroğlu	4
83	83	Fakihioğlu Halil	Fakihioğlu	1
84	84	Topalhasanoğlu Halil	Topalhasanoğlu	5
85	85	Demircioğlu Hacı Yusuf	Demircioğlu	8
86	86	İzmirlioğlu Hacı Ömer	İzmirlioğlu	1
87	87	Demirci Derviş Mustafa		
88	88	Cinalioğlu Hüseyin	Cinalioğlu	1
89	89	Küçükosmanoğlu İbrahim	Küçükosmanoğlu	3
90	90	Uyuzoğlu Osman	Uyuzoğlu ³⁰⁹	1
91	91	Karaalioğlu Bekir	Karaalioğlu	4
92	92	Kelköçekoğlu Mehmed	Kelköçekoğlu	3
93	93	Karavelioğlu Veli	Karavelioğlu	3
94	94	Küçükbekiroğlu Bekir	Küçükbekiroğlu	2
95	95	Bozacıoğlu Mustafa	Bozacıoğlu	5
96	96	Yakuboğlu Ali	Yakuboğlu	1
97	97	Bozokluoğlu Mehmed	Bozokluoğlu	1
98	98	Girayoğlu Halil	Girayoğlu	2
99	99	Sıvacioğlu Ahmed	Sıvacioğlu	6
100	100	Kelahmedoğlu Ahmed	Kelahmedoğlu	2
101	101	Kösealioğlu İsmail	Kösealioğlu	4
102	102	Şallıoğlu İsmail	Şallıoğlu	1
103	103	Kösemehmedoğlu Osman	Kösemehmedoğlu	2
104	104	Yusufoğlu Süleyman	Yusufoğlu	1
105	105	Sarioğlu Mustafa	Sarioğlu	4
106	106	Güdükoğlu Mustafa	Güdükoğlu	4
107	107	Çakıroğlu Mustafa	Çakıroğlu	3
108	108	Delisuyuoğlu Mehmed	Delisuyuoğlu	1
109	109	Hastacıoğlu Hasan	Hastacıoğlu	1
110	110	Bozacıoğlu Ali	Bozacıoğlu	5
111	111	Güllüoğlu Halil	Güllüoğlu	6
112	112	Darıcıoğlu Veli	Darıcıoğlu	1
113	113	Sefiloğlu Abdullah	Sefiloğlu	2
114	114	Delikaraoğlu Ahmed	Delikaraoğlu	2
115	115	Gebeşoğlu Mehmed	Gebeşoğlu	1
116	116	Vağılloğlu Mehmed	Vağılloğlu	3
117	117	Muradoğlu Molla Mustafa	Muradoğlu	6
118	118	Bozacıoğlu Süleyman	Bozacıoğlu	5
119	119	Kovacıkıoğlu Ali	Kovacıkıoğlu	1
120	120	Böcüoğlu Mehmed	Böcüoğlu	1
121	121	Karavelioğlu Hüseyin	Karavelioğlu	3
122	122	Hızıroğlu Bektaş	Hızıroğlu	3
123	123	Abdâloğlu Osman	Abdâloğlu	5
124	124	Kösevelioğlu Satılmış	Kösevelioğlu	2
125	125	Caferoğlu Ali	Caferoğlu	4
126	126	Boynueğrioğlu Hüseyin	Boynueğrioğlu	2

³⁰⁹ Uyuz eskiden bir köy olup buradan halk başka yerlere göç ettiği için köy âtil kalmıştır. Buradan Çorum şehrine gelenlere de “Uyuzoğlu” denilmiştir (Köseoğlu, a.g.m., s.1537.)

		127	127	Dülgerahmedoğlu Hüseyin	Dülgerahmedoğlu	1
		128	128	Sefiloğlu İsmail	Sefiloğlu	2
		129	129	Kösevelioğlu Hüseyin	Kösevelioğlu	2
		130	130	Arabhacıoğlu Hasan	Arabhacıoğlu	1
		131	131	Habiboğlu Musa	Habiboğlu	3
		132	132	İmâmoğlu Mehmed	İmâmoğlu	9
		133	133	Habiboğlu Mehmed	Habiboğlu	3
		134	134	Köseömeroğlu Mustafa	Köseömeroğlu	2
		135	135	Hanımoğlu Mehmed	Hanımoğlu	1
		136	136	Yetmişoğlu Mehmed	Yetmişoğlu	1
		137	137	Eskicioğlu Abdurrahman	Eskicioğlu	3
		138	138	Aşıroğlu Ali	Aşıroğlu	6
		139	139	Vağilloğlu Davulcu Musa	Vağilloğlu	3
		140	140	İpiçürükoğlu Hüseyin	İpiçürükoğlu	1
		141	141	Vağilloğlu Hüseyin	Vağilloğlu	3
		142	142	Ahrasoğlu Mehmed	Ahrasoğlu	1
		143	143	Sarihasanoğlu İsmail	Sarihasanoğlu	1
		144	144	Saraçoğlu Hacı Mustafa	Saraçoğlu	11
		145	145	Müteveffâ Dağlıoğlu Mehmed'in Dâmâdı Halil	Dağlıoğlu	1
		146	146	Kadifeoğlu Mustafa	Kadifeoğlu	6
		147	147	Kadifeoğlu Osman	Kadifeoğlu	6
		148	148	Abrasoğlu Abdullah	Abrasoğlu	2
		149	149	Kadifeoğlu Ahmed	Kadifeoğlu	6
		150	150	Kelköçekoğlu Ahmed	Kelköçekoğlu	3
		151	151	Çayânoğlu Hacı Ali	Çayânoğlu	1
		152	152	Kavacıkoğlu Kara Hasan	Kavacıkoğlu	3
		153	153	Cebecioğlu Yusuf	Cebecioğlu	2
		154	154	Alasakaloğlu Mustafa	Alasakaloğlu	1
		155	155	Göbelekoğlu Süleyman	Göbelekoğlu	1
		156	156	Aşıroğlu Süleyman	Aşıroğlu	6
		157	157	Ulukavakoğlu Ahmed	Ulukavakoğlu	2
		158	158	Dillioğlu Ahmed	Dillioğlu	1
		159	159	Çakırlıoğlu Hacı Mustafa	Çakırlıoğlu	6
		160	160	Boynueğrioğlu Hasan	Boynueğrioğlu	2

38. Hacı Yusuf Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI YUSUF	35	1	1	Mekansızoğlu Mustafa	Mekansızoğlu	1
		2	2	Sümüklüoğlu Osman Ağa	Sümüklüoğlu	3
		3	3	Beykaraoğlu Hacı Hasan	Beykaraoğlu	3
		4	4	Çalıkhasanoğlu Müteveffâ Hacı Mehmed	Çalıkhasanoğlu	2
		5	5	Velidedeoğlu Kör Bekir	Velidedeoğlu	10

6	6	Çalıklıhasanoğlu Hacı Mustafa	Çalıklıhasanoğlu	2
7	7	Müteveffâ Şabanoglu Mehmed'in Yetimi Mehmed	Şabanoglu	5
8	8	Karapekmezoglu Ahmed	Karapekmezoglu	1
9	9	Kelhimmetoglu Osman	Kelhimmetoglu	1
10	10	Selamsizoglu Osman	Selamsizoglu	1
11	11	Hirehaliloglu İbrahim	Hirehaliloglu	2
12	12	Hirehaliloglu Mehmed Emin Efendi	Hirehaliloglu	2
13	13	Darağacıoglu Hacı Bekir	Darağacıoglu	1
14	14	Memişağazade Mehmed Bey	Memişağazade	1
15	15	Ayvalioglu Mehmed	Ayvalioglu	2
16	16	Topalsuleymanoglu Süleyman	Topalsuleymanoglu	1
17	17	Muttalikoğlu Osman	Muttalikoğlu	1
18	18	Ahmedağaoğlu Hüseyin Ağa	Ahmedağaoğlu	1
19	19	Keçeçioğlu Bekir	Keçeçioğlu	1
20	20	Tayyiblizâde Ali Efendi	Tayyiblizâde ³¹⁰	2
21	21	Tayyiblizâde Ahmed Ağa	Tayyiblizâde	2
22	22	Koskosoğlu Mehmed	Koskosoğlu	1
23	23	Keleşoğlu Hâfız Hüseyin	Keleşoğlu	4
24	24	Emirosmanoğlu Mahmud	Emirosmanoğlu	4
25	25	Çorbacıoğlu Bekir	Çorbacıoğlu	3
26	26	Kaymakhaliloglu Mehmed	Kaymakhaliloglu	3
27	27	Çorbacıoğlu Bekir	Çorbacıoğlu	3
28	28	Çokmaroğlu Ömer Efendi	Çokmaroğlu	1
29	29	Demircioğlu Mehmed	Demircioğlu	8
30	30	İsaoğlu Mehmed	İsaoğlu	3
31	31	Seferoğlu Ali	Seferoğlu	5
32	32	Derbendizâde El-Hâc Hüseyin Efendi	Derbendizâde	1
33	33	Ayvalioglu Mustafa	Ayvalioglu	2
34	34	Çakırlıoğlu Mustafa	Çakırlıoğlu	6
35	35	Müteveffâ Hacıabbasoğlu Mustafa	Hacıabbasoğlu	1

³¹⁰ Hacı Yusuf Mahallesi'nde ikamet eden ve "Tayyiblizâde" sülale adını almış bu oymak, Tayipli Aşireti'ne bağlı olup, Türkmen taifesindedir (Uçakçı, *Üçoklar*, s. 200).

39. Hacı Kemal Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
HACI KEMAL	55	1	1	Halilbeyoğlu İbrahim	Halilbeyoğlu	1
		2	2	Mitiloğlu Hacı Mehmed	Mitiloğlu	1
		3	3	Emanetoğlu Mehmed	Emanetoğlu	4
		4	4	Yamukoğlu Hacı Süleyman	Yamukoğlu	1
		5	5	Gülhatunoğlu Mehmed	Gülhatunoğlu	1
		6	6	Emir Osman		
		7	7	Çolak Halil		
		8	8	Restüloğlu Osman Efendi	Restüloğlu	1
		9	9	Babadağlıoğlu Osman	Babadağlıoğlu	1
		10	10	Oruçoğlu Hacı Ali ve Biraderi Hacı Mehmed	Oruçoğlu	3
		11	11	Kilyusufoğlu Memiş	Kilyusufoğlu	3
		12	12	Öksüzoğlu Osman	Öksüzoğlu	3
		13	13	Mü'ezzinahmedoğlu Mustafa	Mü'ezzinahmedoğlu	2
		14	14	Haşhaşoğlu Ömer	Haşhaşoğlu	1
		15	15	Öksüzoğlu Hacı Mehmed ve Biraderi Hacı Halil	Öksüzoğlu	3
		16	16	Abdulcabbâroğlu Mehmed	Abdulcabbâroğlu	3
		17	17	Deliosmanoğlu Süleyman	Deliosmanoğlu	3
		18	18	Dülgermehmedoğlu Süleyman	Dülgermehmedoğlu	1
		19	19	Karagözoğlu Mehmed	Karagözoğlu	8
		20	20	Karagözoğlu Hacı Mustafa ve Biraderi oğlu Hacı Ahmed	Karagözoğlu	8
		21	21	Hazinedâroğlu el-Hâc İsmail	Hazinedâroğlu	2
		22	22	Velidedeoğlu Mehmed	Velidedeoğlu	10
		23	23	Karagözoğlu Bekir	Karagözoğlu	8
		24	24	Tünekoğlu Hacı Hüseyin	Tünekoğlu	1
		25	25	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		26	26	Semercioğlu Ömer	Semercioğlu	9
		27	27	Semercioğlu Osman ve Damadı Hacı Ahmed	Semercioğlu	9
		28	28	Budakoğlu Ahmed	Budakoğlu	5
		29	29	Abdulcabbâroğlu Hasan	Abdulcabbâroğlu	3
		30	30	Miskdudakoğlu Bekir	Miskdudakoğlu	2
		31	31	Timuroğlu Ali	Timuroğlu	1
		32	32	İlyasoğlu İsmail	İlyasoğlu	3
		33	33	Tataroğlu Ali	Tataroğlu	10
		34	34	Merzifonluoğlu Hızır	Merzifonluoğlu	1
		35	35	Hançerlioğlu Ali	Hançerlioğlu	7
		36	36	Tataroğlu İsmail	Tataroğlu	10
		37	37	Debbâğhasanoğlu Mustafa	Debbâğhasanoğlu	4

		38	38	Çiftçiöğlu Hüseyin	Çiftçiöğlu	2
		39	39	Çiftçiöğlu Hüseyin	Çiftçiöğlu	2
		40	40	Kanlımiroğlu Abdullah	Kanlımiroğlu	1
		41	41	Köseöğlu Mehmed	Köseöğlu	5
		42	42	Kınıkkadıoğlu Hasan	Kınıkkadıoğlu	1
		43	43	Türemişoğlu Ömer	Türemişoğlu	4
		44	44	Hoşuroğlu Ali	Hoşuroğlu	1
		45	45	Kuyuoğlu Osman	Kuyuoğlu	1
		46	46	Karaşalakoğlu Bekir	Karaşalakoğlu	1
		47	47	Alihocaoğlu Mustafa	Alihocaoğlu	2
		48	48	Şabanöğlu İbrahim	Şabanöğlu	5
		49	49	Ayvazoğlu Hüseyin	Ayvazoğlu	5
		50	50	Türemişoğlu Bekir	Türemişoğlu	4
		51	51	Topalhasanoğlu Hasan	Topalhasanoğlu	5
		52	52	Nazaroğlu Mehmed	Nazaroğlu	1
		53	53	Çendikoğlu İbrahim	Çendikoğlu	2
		54	54	Çendikoğlu Damadı Ahmed	Çendikoğlu	2
		55	55	Körsipâhioğlu Mehmed	Körsipâhioğlu	2

40. Kundistan Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
KUNDİSTAN	22	1 ³¹¹	1			
		2	2			
		3	3			
		4	4			
		5	5			
		6	6			
		7	7	Köklemezoğlu Hasan	Köklemezoğlu	1
		8	8	Boyacıoğlu Hasan	Boyacıoğlu	6
		9	9	Kölegözoğlu Abdurrahman	Kölegözoğlu	1
		10	10	Uzunoğlu Osman	Uzunoğlu	7
		11	11	Sarıhızıroğlu Hasan	Sarıhızıroğlu	2
		12	12	Bölükbaşıoğlu Mehmed	Bölükbaşıoğlu	4
		13	13	Hayranoğlu Halil	Hayranoğlu	5
		14	14	Kızılköseoğlu Hacı Osman	Kızılköseoğlu	1
		15	15	Hayranoğlu İbrahim	Hayranoğlu	5

³¹¹ Daha önce belirttiğimiz gibi Kundistan Mahallesi'nde 1-6 arasındaki hanelerin kayıtları arşivde mevcut değildir.

		16	16	Müteveffâ Gariboğlu Mustafaninoğlu Ali	Gariboğlu	3
		17	17	Hökeoğlu Halil	Hökeoğlu	5
		18	18	Kürtbekiroğlu Ahmet	Kürtbekiroğlu	1
		19	19	Çöblüoğlu Emin	Çöblüoğlu	1
		20	20	Davudoğlu Hüseyin	Davudoğlu	2
		21	21	Mahalle-i Mezbûrun Bâ-Berât- Şerîf İmâmı Hâfız Ali Efendi		
		22	22	Tüfenkçioğlu Ömer	Tüfenkçioğlu	4

41. Acel-i Ūlâ Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım ADEDİ
ACEL-İ ULÂ	49	1	1	Abdübâkiefendioğlu Mehmed Efendi	Abdübâkiefendioğlu	1
		2	2	Boyabathioğlu Ahmed	Boyabathioğlu	4
		3	3	Abdübâkiefendi Hasan		
		4	4	Hatıboğlu Ali	Hatıboğlu	3
		5	5	Kırdioğlu Hasan	Kırdioğlu	3
		6	6	Karaömeroğlu Selim	Karaömeroğlu	4
		7	7	Hâfizoğlu İbrahim	Hâfizoğlu	3
		8	8	Döngeloğlu Hacı Bekir	Döngeloğlu	1
		9	9	Çalikoğlu Mehmed	Çalikoğlu	2
		10	10	Çataklioğlu Hacı Osman	Çataklioğlu	1
		11	11	Helvacioğlu Hüseyin	Helvacioğlu	6
		12	12	Mollaosmanoğlu Ömer	Mollaosmanoğlu	2
		13	13	Hatıboğlu Memiş	Hatıboğlu	3
		14	14	Kalelibekiroğlu Mehmed	Kalelibekiroğlu	1
		15	15	Hacılioğlu El-Hâc Abdülkerim	Hacılioğlu	3
		16	16	Nalçacioğlu Hacı Ahmed	Nalçacioğlu	7
		17	17	Çakırlioğlu Mehmed	Çakırlioğlu	6
		18	18	Emirlioğlu Ahmed	Emirlioğlu	4
		19	19	Çakırlioğlu Hüseyin	Çakırlioğlu	6
		20	20	Bâdreftâroğlu Mustafa	Bâdreftâroğlu	1
		21	21	Evliyaoğlu İbrahim	Evliyaoğlu	2
		22	22	Başbüyükoğlu Ebu Bekir	Başbüyükoğlu	5
		23	23	Anteblioğlu Abdullah	Anteblioğlu	2
		24	24	Dümencioğlu Ebu Bekir	Dümencioğlu	1
		25	25	Sivaslioğlu Osman	Sivaslioğlu	2
		26	26	Bakırcioğlu Musa	Bakırcioğlu	1
		27	27	Karabekiroğlu Bekir	Karabekiroğlu	4
		28	28	Ceridoğlu İsmail	Ceridoğlu	3

29	29	Şafioğlu Hasan Ömer	Şafioğlu	1
30	30	Karalaroğlu Mehmed	Karalaroğlu	3
31	31	Çukurviranlıoğlu Mustafa	Çukurviranlıoğlu	3
32	32	Velidedeoğlu İbrahim'	Velidedeoğlu	10
33	33	Veyisoğlu Osman	Veyisoğlu	2
34	34	Veyisoğlu Hızır Baba	Veyisoğlu	2
35	35	Gökmenoğlu Abdullah	Gökmenoğlu	1
36	36	Tokaoğlu Halil	Tokaoğlu	2
37	37	Azrailoğlu Mustafa	Azrailoğlu	2
38	38	Danınıoğlu Osman	Danınıoğlu	1
39	39	Mazmânoğlu Hüseyin	Mazmânoğlu	2
40	40	Tokaoğlu Bekir	Tokaoğlu	2
41	41	Yalnızalioğlu Veli	Yalnızalioğlu	1
42	42	Dumanoğlu Mehmed	Dumanoğlu	2
43	43	Dedeoğlu Salih	Dedeoğlu	2
44	44	Armağanoğlu Mehmed	Armağanoğlu	1
45	45	Çavuşoğlu Halil	Çavuşoğlu	8
46	46	Karacanınoğlu Musa	Karacanınoğlu	1
47	47	Mansuroğlu Mustafa	Mansuroğlu	1
48	48	Çikeoğlu Hüseyin	Çikeoğlu	1
49	49	Abdâloğlu Halil	Abdâloğlu	5

42. Sofular Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adları	Sülale Adları	Kullanım Adedi
SOFULAR	26	1	1	Karskadısızâde Müteveffâ Emin Ağa	Karskadısızâde	6
		2	2	Çataloğlu Osman	Çataloğlu	2
		3	3	Değirmencioğlu Mehmed	Değirmencioğlu	2
		4	4	Pircioğlu Ahmed	Pircioğlu	1
		5	5	Çekeroğlu Mehmed	Çekeroğlu	1
		6	6	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		7	7	Gamidoğlu İbrahim	Gamidoğlu	3
		8	8	Nalincioğlu Mehmed	Nalincioğlu	4
		9	9	Seyfullahzâde Osman Efendi	Seyfullahzâde	1
		10	10	Gamidoğlu Kör Mustafa	Gamidoğlu	3
		11	11	Gamidoğlu Ömer	Gamidoğlu	3
		12	12	Celeboğlu İbrahim	Celeboğlu	2
		13	13	Çırakzâde Ebu Bekir Efendi ve Biraderi İsmail Efendi	Çırakzâde	1
		14	14	Velidedeoğlu Ömer	Velidedeoğlu	10

15	15	Kayıoğlu Mehmed	Kayıoğlu	7
16	16	Kürekoğlu Ahmed	Kürekoğlu	1
17	17	Güpüroğlu Mehmed	Güpüroğlu	4
18	18	Derviş Mustafa Efendi		
19	19	Hacıabdurrahmanoğlu Hüseyin	Hacıabdurrahmanoğlu	1
20	20	Yiğitbaşıoğlu Ali	Yiğitbaşıoğlu	1
21	21	Velidedeoğlu Hâfız Ali	Velidedeoğlu	10
22	22	Velidedeoğlu Hacı Osman'	Velidedeoğlu	10
23	23	Hacıabdurrahmanoğlu Mehmed Ali	Hacıabdurrahmanoğlu	4
24	24	Hacıabdurrahmanzâde Hacı Mehmed Ağa	Hacıabdurrahmanzâde	1
25	25	Kayıoğlu Mehmed	Kayıoğlu	7
26	26	Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Mehmed	Hacıabdurrahmanoğlu	4

Tablodan da anlaşılacağı üzere Çorum temettüat defterlerindeki hane reislerinin isimleri “oğlu, zâde, dâmâdı, sabî, yetim, karındaşı, eytâmı, mahdûmu” şeklinde kaydedilmiştir. Çorum temettüat defterlerindeki tahrirlerde genellikle tek bir hane reisinin ismine rastlamakla beraber az da olsa aynı hanede ikamet eden iki veya daha fazla kardeş varsa “*Kebudoğlu Osman ve Karındaşı Bekir ve Mustafa*” şeklinde de kayıtlara rastlamaktayız. Yetimler kaydedilirken “*Müteveffâ Şabanoğlu Mehmed'in yetimi Mehmed, Hacırecep oğlu Hüseyin'in yetimi sabî Hasan*” gibi ifadelerle yetimin babasının ismi de mutlaka belirtilmiştir.

Çorum temettüat defterini incelediğimizde, akrabaların ve kardeşlerin genellikle aynı mahallede oturduklarını, hatta evlerinin yan yana olduğunu tespit edebilmekteyiz. Nitekim Çorum temettüat defterinde *Körhüseyin lakaplı* 4 hane bulunmakla beraber bu 4hanenin tümü de Uç Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Yine, *Taceddin* lakaplı 3 hanenin tümü de Karakeçili Mahallesi'nde ikamet etmektedir. *Şabanbölükbaşı* lakaplı toplam 5 hane bulunmakla beraber bunların 4 hanesi Ümid Halife Mahallesi'nde oturmaktadır. *Gökgözoğlu* lakaplı 7 hane bulunmakla beraber bunların da 4 hanesi Azâb Ahmet Mahallesi'nde oturmaktadır. Yine toplam 4 *Şamlı* hanesinin tümünün de İsa Halife Mahallesi'nde oturduğunu söyleyebilmekle beraber bu örnekler çoğaltılabilir. Aynı mahalde baba isimleri aynı olan kişilerin kardeş olması kuvvetle muhtemeldir.

1844-1845 yılına ait Çorum temettüat defterlerinde daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir gayrimüslim mahallesine hatta ismine rastlanmamaktadır. Yalnızca 5

Ermenioğlu ile 2 *Macaroğlu* lakaplı gayrimüslim olma ihtimali olan hane reislerini tespit etmekteyiz. Ermenioğlu isimli olanlar, “*Ermenioğlu Memiş, Ermenioğlu Ali, Ermenioğlu Mehmed, Ermenioğlu Mustafa, Ermenioğlu Abdulkadir*” dir. İsimlere baktığımızda, Peygamber Efendimizin (S.A.V.) *Muhammed* isminin Türkçeleşmiş hâli *Mehmed* ve yine 4 büyük adından biri olan *Mustafa*’nın, sıklıkla karşımıza çıkması ve hâlâ günümüzde de kullanılan Müslüman isimlerinin olması bu kişilerin ihtida ederek, Müslüman isimleri aldıklarını düşündürmektedir. Zira Osmanlı toplumundaki gayrimüslimler iyi bir meslek erbabıydı ve Ermeniler arasında değirmencilik mesleği yoğun olarak yapılmaktaydı. Bu 5 Ermeni’den *Ermenioğlu Ali* ile *Ermenioğlu Mehmed, değirmencilik* mesleği ile iştigal etmektedir. *Ermenioğlu Mustafa*’nın, *erbâb-ı ziraat* yani ziraat ustası ve ziraatla uğraşmakta olup *Ermenioğlu Abdulkadir*’in de *Asâkir-i Nizâmiye*’de olması bu savımızı kuvvetlendirmektedir. Ya da halk arasında aşağılamak amacıyla söylenmiş lakap olma ihtimali az da olsa muhtemeldir. Bu 5 Ermeni içerisinden sadece *Ermenioğlu Memiş, amel-mânde* olup iş göremez durumdadır. *Macaroğlu* lakabına gelecek olursak, Şeyhler Mahallesi’nde ikamet eden ve *Macaroğlu sülale* adını almış olan bu oymağın adını, eski Türk yurdu olan Semerkant’taki bir aşiretten aldığını bilmekteyiz. Ayrıca *Macaroğlu Aşireti*’nin, konar-göçer Türkmen taifesine bağlı olduğu bilinmektedir³¹². Şeyhler Mahallesi’nde tahriri yapılan, *Macaroğlu Bekir, erbâb-ı ziraat* iken, *Macaroğlu Osman* ise *ırgattır*.

Mahallelerde, *oğlu* kelimesi toplam 1876 defa kullanılmıştır. *Zâde* 51, *sabî* 12, *karındaşı* 5, *yetim* 5, *mahdûmu* 4, *eytâmı* kelimesi de sadece 1 defa kullanılmıştır. Kullanılan isimler genellikle birbirine benzemektedir. Günümüzde olduğu gibi, eskiden de toruna *Pîrmehmedoğlu Mehmed, Hacımehmedoğlu Mehmed, Karaahmedoğlu Ahmed Baba* gibi dedesinin isminin yanısıra, babasının mesleğini içeren *Helvacıoğlu İbrahim, Kalaycıoğlu Mustafa, Kâltakçıoğlu Gür Hüseyin* gibi sosyal durumunu içeren isimler de verilmiştir. Ayrıca gene babasının fiziksel özellikleri de kullanılan lakaplara *Köribrahimoğlu Ömer, Kelmustafaoğlu Satılmış, Topalhimmetoğlu Ali* olarak yansımıştır. *Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Mehmed, Mü’ezzinoğlu Hacı Hüseyin, Kadiömeroğlu Molla Osman* gibi dini içerikli lakaplar da Çorum temettüat defterlerinde çoğunlukla kullanılmıştır. Ayrıca *Ermenioğlu, Boşnakoğlu, Macaroğlu, Tataroğlu,*

³¹² Uçakcı, *Bozoklar*, s. 163.

Arnavutoğlu gibi ırksal lakaplar ile *Caniklioğlu Ahmed*, *İslambolluoğlu Hacı Mehmed*, *İzmirluoğlu Hacı Ömer* gibi doğduğu veya geldiği yeri belirten yer adları da kullanılmıştır. Çorum temettüat defterlerinde, kullanılan sülale adlarında kişilerin babalarının veya kendilerinin sosyal ve dini durumu, fiziksel özellikleri, mesleği, geldiği veya doğduğu yer, ırkı gibi özellikleri kendisine verilen lakaplara yansımıştır.

Tablo 2.11. XIX. Yüzyıl Ortalarında Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Sülale Adları

S. No	Sülale Adı	Kullanım Adedi
1	Kürtoğlu	15
2	Saraçoğlu	11
3	Tataroğlu	10
4	Velidedeoğlu	10
5	İmâmoğlu	9
6	Kırıkoğlu	9
7	Semercioğlu	9
8	Abdülkadiroğlu	8
9	Çavuşoğlu	8
10	Demircioğlu	8
11	Emirahmedoğlu	8
12	Karagözoğlu	8
13	Mü'ezzinoğlu	8
14	Araboğlu	7 ³¹³
15	Helvacıoğlu	6 ³¹⁴
16	Abdâloğlu	5 ³¹⁵

Yukarı kısımda da belirttiğimiz gibi, bir kişinin ad, unvan almasında babasının sosyal, dinî veya fiziki durumu çok önemlidir. Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Çorum'da da durum böyledir. Öyle ki *Fatmaoğlu* ve *Gülhatunoğlu* olmak üzere sadece 3 kişi sülale adını babasından değil de annesinden tevarüs almıştır. Bunlardan *Gülhatun Mehmed* Hacı Kemal Mahallesi'nde Hane 5 Numara 5'te ikamet ederken, Hacı Davud Mahallesi'nde Hane 39 Numara 39'da ikamet eden *Fatmaoğlu*

³¹³ Abdioğlu, Bakkaloğlu, Damaroğlu, Gökgözoğlu, Hançerlioğlu, Kaltakçioğlu, Kayışoğlu, Kayyumoğlu, Nalçacıoğlu, Uzunoğlu.

³¹⁴ Aşiroğlu, Boyacıoğlu, Cündilioğlu, Çakırlioğlu, Eşmeoğlu, Güllüoğlu, Hacıbiloğlu, Hayrihaliloğlu, Helvacıoğlu, Kadioğlu/zâde, Kadifeoğlu/zâde, Karamanlıoğlu, Kapısızoğlu, Karskadısıoğlu/zâde, Muradoğlu, Satıroğlu, Sıvacıoğlu.

³¹⁵ Ayzazoğlu, Balcıoğlu, Başbüyüköğlu, Bozacıoğlu, Budakoğlu, Çilingiroğlu, Damadoğlu/zâde, Ermenioğlu, Haliloğlu, Hayranoğlu, Himmetoğlu, Hökeoğlu, İpekoğlu, Kadirbeyoğlu, Karskadısıoğlu/zâde, Kethüdâoğlu, Köseoğlu, Seferoğlu, Şabanoğlu, Şabanbölükbaşioğlu/zâde, Topaloğlu, Topalhasanoğlu, Tulukoğlu, Uncuoğlu.

Mustafa ile Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde, Hane 64'te ikamet eden *Fatmaoğlu Musa* sülale ismi, babadan değil anneden tevarüs etmiştir. Zaten hem sülale adı olması hem de Çorum'da *Fatmabacı* adlı bir mahalle olması, bu şahsiyetin Çorum'da iz bırakmış biri olduğunun en önemli göstergesidir.

Tablo 2.12. Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Erkek İsimleri ve Mahallelere Göre Dağılımı-I ve II.

S.No	Mahalle Adı	Mehmed	Mustafa	Ali	Osman	Hasan	Ahmed	Ömer	Hüseyin	İbrahim	Bekir	İsmail	Süleyman	Halil
1	Hacı Recep	17	15	11	3	6	6	11	6	4	7	3	2	-
2	Çiriş	5	1	3	3	1	2	1	2	-	2	1	-	-
3	Pazar	2	-	1	5	-	2	2	-	-	1	1	1	-
4	Pûşîyân	2	-	8	1	6	1	-	1	1	-	-	-	-
5	Medrese	4	6	3	5	1	2	1	3	-	1	-	1	-
6	Yavru Turna	5	6	4	4	6	3	4	5	3	2	1	1	1
7	Şeyhler	9	3	2	5	5	2	5	2	1	3	2	-	-
8	Fatma Bacı	1	4	4	4	4	2	2	-	1	2	2	2	-
9	Nurullah	14	5	14	4	5	4	4	6	5	3	2	3	2
10	İsa Halife	11	5	8	13	5	5	7	5	7	2	1	4	-
11	Çöplü	4	3	4	4	2	2	6	2	1	4	-	-	-
12	Gülabibey	8	7	4	3	-	2	-	2	1	1	1	-	-
13	Azâb Ahmed	4	4	3	7	8	2	4	2	-	1	-	-	1
14	Ümid Halife	5	3	4	6	1	3	1	4	1	-	1	1	-
15	Sancakdâr	4	1	-	2	1	4	2	1	1	-	2	-	1
16	Çebni	6	1	4	-	1	2	2	1	-	1	2	1	-
17	Hacı Gevân	6	3	4	4	4	2	2	2	3	4	1	-	-
18	Karakeçili	6	7	3	2	1	10	4	3	2	2	3	-	-
19	Çiftlik	2	3	7	1	2	1	3	2	-	-	1	1	-
20	Sağrıncı	11	13	9	7	4	4	6	6	6	1	1	1	1
21	Çakır	9	4	2	2	8	4	3	4	4	-	1	1	1
22	Cami-i Kebîr	10	2	4	4	2	5	3	2	2	1	1	2	2
23	Uç	10	9	8	4	5	6	3	10	3	6	2	-	1
24	Hacı	6	5	2	6	7	6	2	2	4	4	1	1	1
25	Şarkiyân	2	6	1	1	3	-	1	1	1	-	1	-	-
26	Tepecik	7	4	6	6	6	5	1	2	3	-	2	1	2
27	Hacı Davud	5	5	5	3	3	10	4	-	-	2	-	3	-
28	Hacı Nurullah	-	-	1	1	-	1	1	-	1	-	-	1	-
29	Narlıoğlu	3	6	5	3	1	1	2	2	-	1	2	2	-
30	Emir Ahmed	20	5	4	2	7	1	7	5	4	3	4	-	3
31	Şeyh Eyyüb	5	5	6	6	3	-	8	10	2	4	1	2	3
32	Acel-i Sâni	11	8	7	8	4	3	2	2	4	-	3	-	2

33	Karamançavı	12	8	3	5	6	3	5	10	7	2	5	4	3
34	Ağpınar	11	10	5	7	6	1	7	3	1	3	-	-	3
35	Kale	2	3	3	1	4	1	-	2	-	-	3	-	1
36	Hacı İshâk	6	3	3	7	1	3	5	2	-	3	1	-	1
37	Burhan Kethüdâ	30	21	12	12	7	15	10	14	2	4	6	5	8
38	Hacı Yusuf	8	5	2	4	1	2	1	3	1	5	-	-	-
39	Hacı Kemal	11	4	7	6	3	5	3	3	3	4	3	3	-
40	Kundistan	1	-	2	2	3	-	1	1	1	-	-	-	1
41	Acel-i Ūlâ	7	4	1	4	2	3	1	4	3	5	1	-	3
42	Sofular	8	2	2	3	-	3	2	1	2	1	1	-	-
Σ		311	209	191	180	145	139	139	138	8	84	63	43	41

S. No	Mahalle Adı	Abdullah	Veli	Memiş	Yusuf	Musa	Salih	Hızır	Abdulkadir	Abdurrahman	Feyzullah	Satılmış	Emin	Bektaş	Elvan
1	Hacı Recep	3	-	2	-	2	-	-	-	-	-	1	1	-	2
2	Çiriş	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
4	Püşiyân	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
7	Şeyhler	1	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	1	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	2	-	3	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
16	Çebni	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1
18	Karakeçili	1	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	3	1	-	-	-	4	-	1	-	2	-	-	-	-
21	Çakır	2	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-
30	Emir Ahmed	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	3	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-

32	Acel-i Sâni	2	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-
33	Karamançavuş	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
34	Ağpınar	3	-	1	1	-	2	-	1	1	-	-	-	-
35	Kale	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	2	4	-	3	3	-	-	-	1	-	1	-	1
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
41	Acel-i Ülâ	2	1	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Σ		35	22	15	13	12	12	11	8	8	7	6	5	4

Tablolarda görüldüğü gibi, kullanılan isimlerin büyük çoğunluğu Arapça kökenli olup, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Çorum'da da, Peygamber Efendimiz (S.A.V)'in adının Türkçeleşmiş şekli olan *Mehmed* ve yine Peygamber Efendimizin 4 büyük isimleri arasında yer alan *Ahmed* ve *Mustafa* isimlerinin yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu 3 isim, XVI. yüzyılda da Çorum kazasında en çok kullanılan isimler olup *Mehmed* 604, *Ali* 472, *Mustafa* ise 441 kişinin adı olmuştur³¹⁶. Kur'an'da geçen *İbrahim*, *İsmail*, *Süleyman* gibi peygamber isimleri de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca Ehl-i Beyt'e ait *Ali*, *Hasan*, *Hüseyin*, *Osman*, *Ömer*, (*Ebu Bekir*) isimlerde yoğun olarak kullanılmıştır.

Çorum temettüat defterlerine göre, 1844-1845 yıllarında 77 farklı isimli hane reisi bulunmaktadır. Bu kişilerin 59'u *Mehmed*, *Ahmed*, *Veli* gibi tek isimli iken, 18'i *Mehmed Emin*, *İbrahim Edhem*, *Osman Hilmi* gibi çift isimlidir. XIX. yüzyılın ortalarında Çorum'da ailelerin çocuklarına en çok *Mehmed* ismini verdiğini görmekteyiz. İncelediğimiz defterde de *Mehmed* ismi 311 hane reisinin ismini ihtiva ederek açık ara en öndedir. *Mustafa* ismi 209 defa geçmekte olup, *Mehmed* isminden sonra en çok kullanılan isimdir. Yine *Ali* ismi 189 kişide, *Osman* 180, *Hasan* 144, *Ahmed* 139, *Hüseyin* 138, *Ömer* 138, *İbrahim* 85, (*Ebu Bekir*) 84, *İsmail* 63, *Süleyman* 43 ve *Halil* ismi ise 43 kişide karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere dini içerikli isimler ön planda olup, peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinden dolayı dini içerikli bu isimlerin çokça tercih edildiğini söyleyebiliriz.

³¹⁶ XVI. yüzyılda Çorum Sancağındaki kişi adları için bkz. Yılmaz Kurt, "Çorum Kazası Kişi Adları XVI. Yüzyıl", Ankara: OTAM, S. 6, 1995, s. 211-247.

Tablo 2.13. Erkek İsimlerinin Genel Nüfusa Göre Dağılımı

S. No	İsim	Kullanım Adedi	%
1	Mehmed	311	15,6
2	Mustafa	209	10,5
3	Ali	191	9,6
4	Osman	180	9
5	Hasan	145	7,3
6	Ahmed	139	7
7	Ömer	139	7
8	Hüseyin	138	6,9
9	İbrahim	85	4,3
10	Bekir	84	4,2
11	İsmail	63	3,2
12	Süleyman	43	2,2
13	Halil	41	2,1
14	Abdullah	35	1,8
15	Veli	22	1,1
16	Memiş	15	0,8
17	Yusuf	13	0,7
18	Musa	12	0,6
19	Salih	12	0,6
20	Hızır	11	0,6
21	Abdulkadir	8	0,4
22	Abdurrahman	8	0,4
23	Fezullah	7	0,4
24	Satılmış	6	0,3
25	Emin	5	0,3
26	Bektaş	4	0,2
27	Elvan	4	0,2
28	Diğer	39	2
29	Çift İsimli Olanlar	22	1,1
Σ		1991³¹⁷	100

Ayrıca tabloda olmayan, *Himmet*³¹⁸ ismi 3, *Seydi*³¹⁹ 3, *Abbas*³²⁰ 2, *Abidin*³²¹ 2, *Emrullah*³²² 2 ve *Abdulkaki*³²³ 1, Hacı Recep Mahallesi'nde ikamet eden *Yunus*, *İbil*,

³¹⁷ Ağpınar Mahallesi'nde Hane 18 Numara 18'de ikamet eden *Tahiroğlu...*? ile Cami-i Kebir Mahallesi'ndeki Hane 18 Numara 18'de ikamet eden "*Keşkekoğlu Yalancı...*?" okunamamıştır. Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi Hacı Recep Mahallesi'ndeki 102-110 arasındaki hane reisleri ile Kundistan Mahallesi'ndeki 1-6 arasındaki kişilerin isimlerini defterin bu sayfalarının olmamasından dolayı tespit edememekteyiz.

³¹⁸ Karamançavuş (2) ve Çebni (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

³¹⁹ Hacı Davud (2) ve Azâb Ahmed (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

³²⁰ Medrese (1) ve Tepecik (1) mahallelerinde ikâmet etmektedirler.

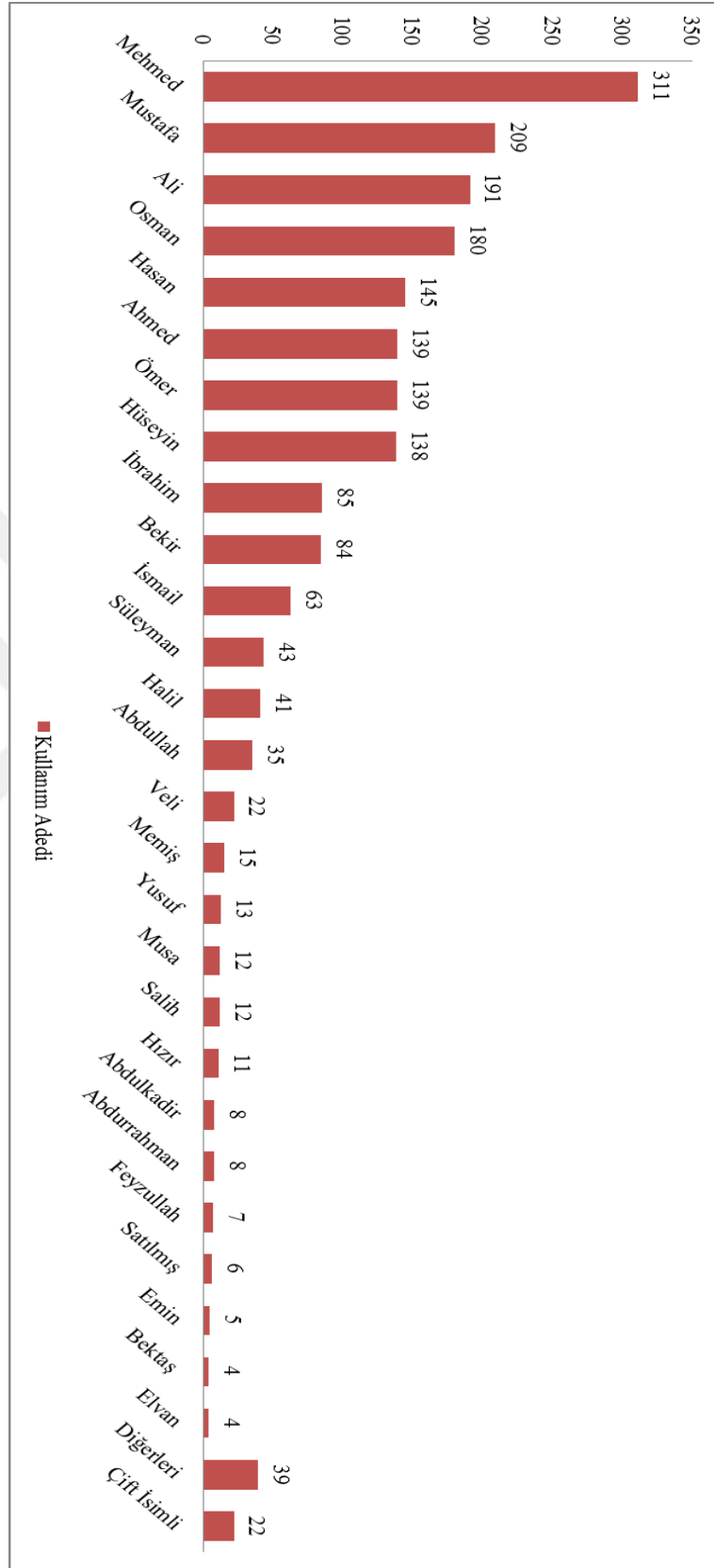
Eyüp isimleri 1'er, Pûşîyân Mahallesi'nde ikamet eden *Kadir, Sadık, Cafer* isimleri 1'er, Şeyheyyüp Mahallesi'nde ikamet eden *Hamza, Mes'ud, Abdurrahim, Abdulgafur* isimleri 1'er, Acel-i Ūlâ'da ikamet eden *Selim, Abdulkерim* isimleri 1'er, Hacı Gevân Mahallesi'nde ikamet eden *Yahya ve Alemdar* isimleri 1'er, Emir Ahmed Mahallesi'nde ikamet eden *Veyis ve Kadı* isimleri 1'er, Karakeçili Mahallesi'nde ikamet eden *Kereb ve Sadeddin* isimleri 1'er, Azâb Ahmed Mahallesi'nde yaşayan *Bâyezid* ismi 1, Yavru Turna Mahallesi'nde yaşayan *Müslim* 1, Şeyhler Mahallesi'nde yaşayan *Şakir* 1, Çöplü Mahallesi'nde yaşayan *Said* 1, Karamançavuş Mahallesi'nde yaşayan *Mahmud* 1, Ağpınar Mahallesi'nde yaşayan *Abdulaziz* 1, Hacı İshâk Mahallesi'nde yaşayan *Fethullah* 1 ve Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde yaşayan *İmirze* ismi 1 kişide olmak üzere bu isimler, hane reisleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çorumlu ebeveynler çocuklarına isim verirken sadece tek isim vermemiş bugün de moda olan iki isim verme geleneğine uymuşlardır. Bunların yekünü 22, dağılımı ise en çok kullanılan Gülabibey (1) Tepecik (1) ve Hacı Yusuf (1) mahallelerinde yaşayan *Mehmed Emin* olup, 3 hane reisinin ismidir. Şeyhler (1) ve Sağrıçı (1) mahallelerinde 1'er *Mehmed Arif, Çiriş* (1) ve Hacı Davud (1) Mahallelerinde 1'er *Ali Osman*, Hacı Recep Mahallesi'nde *Abdulkерim* 1, Çöplü Mahallesi'nde *Osman Hilmi* 1, Yavru Turna Mahallesi'nde *Cemal Abdullah* 1, Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde *Mecnûn Baba* 1, Hacı Davud Mahallesi'nde *Ahmed Hüseyin* 1, Karamançavuş Mahallesi'nde *Arif Ali* 1, Emir Ahmed Mahallesi'nde *Ali Ömer ve Hacı Baba* 1'er, Tepecik Mahallesi'nde *Hüseyin Ömer* 1, Sofular Mahallesi'nde *Mehmed Ali* 1, Çiftlik Mahallesi'nde *Abdullah Abbas* 1, Şeyheyyüp Mahallesi'nde *İbrahim Edhem, Mustafa Kavacık ve Haşim Kavacık* 1'er, Acel-i Ūlâ'da *Hasan Ömer ve Hızır Baba* 1'er kere kullanılan isimlerdir. Ayrıca incelediğimiz defterde hiçbir gayrimüslim ismine de rastlamadığımızı vurgulamak gerekmektedir.

³²¹ Yavru Turna (2) Mahallesi'nde ikamet etmektedirler.

³²² Hacı Recep (1) ve Çiftlik (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

³²³ Sancakdâr Mahallesi'nde ikâmet etmektedir.

Şekil 2.5. Çorum Mahallelerindeki Erkek Şahıs Adlarının Kullanım Adedinin Sayısal Dağılımı

2.3.2. Unvan ve Sıfatlar (Lakaplar)

Arapça bir kelime olan lakabın çoğulu *elkâb* olup, genellikle “*kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten ad*”dır. Lakap, övgü veya yergi ifade eden isim ve sıfat manasında da kullanılmıştır³²⁴. Türk Dil Kurumu ise *sıfat* kelimesini “*bir kimsenin ödev, görev, toplumsal veya hukuki bakımdan yeri ve özelliği*” olarak tanımlamıştır³²⁵. Tüm Osmanlı toplumundaki ailelerin sülale veya soyadı olarak mutlaka bir lakabı vardır. Ancak bu lakap çekirdek aileye değil birbiriyle akrabalık bağı olan bir sülaleye aittir. Bu sebeple Anadolu’da kasaba ve şehirlerde hemen hemen herkes birbirinin lakabını bilirdi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve 1934 yılındaki Soyadı Kanunu’nun kabulünün akabinde uzun süre devam eden bu gelenek son 30-40 yılda yaşanan yoğun göç olgusu ile giderek kaybolmuştur³²⁶.

Çorum da kullanılan sülale adları ve lakaplar bakımından oldukça zengindir. Biz, aşağıdaki tabloda kullanılan lakapları fiziki özellik (huy-davranış, karakteristik), sosyal (dini) durum, yer adları, meslek ve etnik köken olmak üzere 5 grupta inceleyeceğiz.

³²⁴ Nebi Bozkurt, “Lakap”, *DİA.*, C. 27, Ankara: TDV, 2008, s. 65.

³²⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e6c278115e52.95654189, Erişim Tarihi: 07. 04. 2017.

³²⁶ Mehmet İpşirli, “Lakap”, *DİA.*, C. 2, Ankara: TDV, 2008, s. 67.

Tablo 2.14. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Lakaplar (Sıfatlar) ve Türleri

Mahalle Adı	Fiziki-Karakteristik Özellik	Sosyal-Dini Statü	Yer Adları	Meslek	Etnik
Hacı Recep	Çolak Kara Küçük Deli Altıparmak Başbüyük Uzun Çil Çatalbaş Gür Sağır	Hoca Pir Abaza Kethüda Molla Vezirağası Kayyum Hacı Garip Sofu Zeybek Efendi Emir Dede	Karamanlı Kaleli Çalıcılı ³²⁷ Mısırlı	Bakkal Börek Terzi Semerci Saraç Ekmekçi Kâltakçı Nalçacı ³²⁸ Çeresci Çulha	Ermeni Kürt
Çiriş	Deli Uzun Cingöz	Hacı Molla Pehlivan Efendi	Tireli Havzalı ³²⁹	Külhancı Tacir	Türkmen Kürt
Pazar	Kara Kel Bodur ³³⁰ Bıdık	Hacı Bey Mecnûn	Yavili ³³¹ Tokatlı	Hancı Değirmenci	
Pûşîyân	Kara Bıdık ³³² Mecnûn Bodur Deli	Hacı Kadıkethüdâ Hasbikethüdâ		Çırac Kethüdâ	
Medrese	Uzun Cingöz	Gazi Giray Hacı Hâfız Kadıbeşe Mü'ezzin		Tüfenkçi Hamamcı Kavukçu	Türk
Yavru Turna	Topal Kel Deli Palabıyık	Cıbrı ³³⁴ Öksüz Kethüdâ Cellad	Karacaköylü ³³⁵ Kavacıklı ³³⁶ Amasyalı Karamanlı	Kalaycı Terzi Eskici Kâltakçı	Tatar Türkmen Kürt

³²⁷ Bugün Çorum merkez ilçesine bağlı bir köydür.

³²⁸ Nalça: Ayakkabıların altına çakılan demir nal.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e75ec6c55ca4.91959360, Erişim tarihi: 07.04.2017. Anadolu'da atların ayaklarına nal çakan kişiye denir.

³²⁹ Bugün Samsun'un bir ilçesidir.

³³⁰ Enine göre boyu kısa ve tıknaz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e7632e4b0791.42413399, Erişim tarihi: 07.04.2017.

³³¹ Yavi günümüzde "Yavu" olarak kullanılmakta olup, Çorum'un İskilip ilçesine bağlı bir köydür.

³³² Bıdık: Kısa ve tıknazlar için kullanılan bir lakaptır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e764e5b69a62.12869694, Erişim tarihi: 07.04.2017.

	Kara Karabacak Keleş ³³³ Kaygısız	Bey Abaza Gazi Ağa	Niksarlı		
Şeyhler	Deli Çatalbaş Bıyık Çolak Deli İhtiyar	Gazi Pir Hatîb Emir Yetim Sabî Hacı	Alacalı ³³⁷ Çakırlı ³³⁸	Semerci Boyacı Berber Kuyumcu	Tatar Macar ³³⁹ Kürt
Fatmabacı	Kel Çorlu ³⁴⁰ Solak Karagöz Sarı Kör	Zilekadısı Celebi Derviş Pehlivan Garip Hızır Efendi Hacı Ağa	Tekyeli Sungurlu	Bozacı Nalçacı Kâltakçı	
Nurullah	Gök Kara Uzun Karabıyık Köse Topal Kör Büyük Kuru	İmâm Evliya Şeyh Paşa Zavallı Bey Hâfiz Hacı	Canikli Bayatlı ³⁴¹ Çataklı ³⁴²	Saraç Sünnetçi Semerci Uncu Helvacı Ekmekçi Duhancı Kalaycı Kabakçı Debbağ Tabib	
İsa Halife	Sağır ³⁴³ Kara Topal Kabasakal Uzun Küçük Kel	Hacı İçağası Karafakih Kadı Aşık Öksüz Sabî	Karacaköylü	Saraç Samancı Berber Debbağ Hancı Kadı Çırağı Çarkçı	Kürt

³³⁴ Cıbrır: Geçim darlığı çeken, yoksul.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e769ee8059c5.94258003 Erişim tarihi: 07.04.2017.

³³⁵ Bugün Çorum merkez ilçesine bağlı bir köydür.

³³⁶ Bugün Çorum ilinin merkez ilçesine bağlı bir köydür.

³³³Keleş: Güzel, yiğit, cesur, yakışıklı insan.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e7a2d3218009.34730824 Erişim tarihi: 07.04.2017.

³³⁷ Bugün Çorum'un ilçesidir.

³³⁸ Çorum ilinin merkez ilçesine bağlı bir köydür.

³³⁹ Macaroğlu aşiretinin, konar- göçer türkmen taifesine bağlı olduğu bilinmektedir. Macaroğlu hakkında geniş bilgi için bkz. Uçakçı, Bozoklar, a.g.e., s. 163.

³⁴⁰ Çorlu: Hastalıklı, dertli.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e76d8edeb685.90434884 Erişim tarihi: 07.04.2017.

³⁴¹ Bugün Çorum'un Bayat ilçesidir.

³⁴² Çorum ili merkez ilçesine bağlı bir köydür.

³⁴³ Sağır: Küçük, ufak, ergenlik çağına gelmemiş çocuk (Devellioğlu, a.g.e., s. 1063).

	Gökgöz Etyemez Kel Ak	Molla			
Çöplü	Akkaş Topal Sarı Deli	Müftü Hatîb Vezir kethüdâ Zilekadısı Zavallı İmâm Hacı Hâfız	Güneyli	Mumcu Hallaç Urgancı Saraç Müftü	Tatar Kürt
Gülabibey	Köse Şişman	Molla Emir Hacı Bey Soytarı Hâfız Bey Paşa Katip	Akviranlı ³⁴⁴ Moralı Erzurumlu	Boyacı Kayyum Kalaycı	Tatar Çerkes
Azâb Ahmed	Gökgöz Seveze Sakat Kel Çolak Kulaksız Kara	Hazinedâr Bey Emir Tekyenişin Hâfız	Hindli Ahışhavî	Sıvacı Müytap	Gürcü Boşnak Arnavut Kürt
Ümid Halife	Çalık Tırnaksız Kara Yek-Çeşm Çolak	Celep ³⁴⁵ Hacı Karskadısı Garip Mü'ezzin Kadı Yetim Hafız	Kaleli Erzurumlu Sivaslı Ağcakoyunlu ³⁴⁶ Mısırlı	Oduncu	
Sancakdâr	Eğri Sağır Kara	Bey Paşa Sabî Hacı İmâm	Canikli Kuyucaklı ³⁴⁷	Urgancı Mumcu Berber Helvacı Balıcı Bahçevand	
Çebni	Güdek ³⁴⁸	Emir Hacı	Alacalı	Tacir	

³⁴⁴ Akviran veya Akören olarak da bilinmekte olup, bugün Çorum ilinin Osmancık ilçesine bağlı bir köydür.

³⁴⁵ Çelep veya Çeleb: Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e78d3cf2fc99.34744013, Erişim tarihi: 07.04.2017.

³⁴⁶ Bugün, Çorum ili Mecitözü İlçesine bağlı bir köydür.

³⁴⁷ Bugün, Çorum ili Dodurga ilçesine bağlı bir köydür.

³⁴⁸ Kısa, bodur.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e7918155a8c8.23466239, Erişim tarihi: 07.04.2017.

		Diniyılık Şeyh Efendi			
Hacı Gevân	Kara Cüce Topsakal Gök Kör	Karskadısı İmâm Pir Hacıbey Hacı Efendi Yetim Dede	Kaleli	Kilimci Katırcı Kalaycı	Gürcü
Karakeçili	Yalancı Uzun Kara Kör	Hacı Emir Vezir Pir Efendi Bey Kadı Mü'ezzin Ağa Hâfız Seyyid		Saka ³⁴⁹ Hancı Helvacı Kayyum Demirci	
Çiftlik	Kara Karagöz Gözbulak	Aşık Kızır	Sinoplu Yavili	Nalınacı Katırcı Saraç Helvacı Köşker	Kürt
Sağrıncı	Sümüklü Küçük Kara Eğri Gökçe Gökgöz Karagöz Topal Uzun Gürüz ³⁵⁰ Etyemez Kör	Kadı Efendi Dede Şeyh Tekyelihoca Bey Kadı Pir Enbiyâ Müftü Emir Hacı Velidede Tekyeli Ases İpekağası Ağa Hafız Yetim	Yavili Çukurviranlı ³⁵¹	Basmacı Kazzâz Tüfenkçi Kayyum Nalçacı Çömlekçi	Kürt
Çakır	Hadım	Emir	Boyabatlı ³⁵²	Saka	Tatar

³⁴⁹ Saka: Evlere, çeşmeden su taşımayı iş edinmiş kimselere denilmekte olup, Kırsal bölgelerde de sulama işlerini düzenleyen ve denetleyen kimseye denir.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e7944d6c5217.97300298, Erişim tarihi: 07.04.2017. Anadolunun birçok yerinde bu kişilere subaşı da denmektedir.

³⁵⁰ Gürüz: Kambur.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e79a744c9ea1.32547331, Erişim tarihi: 07.04.2017.

³⁵¹ Bugün Çorum il merkezine bağlı bir köy olup, Çukurören adıyla anılmaktadır.

³⁵² Bugün Sinop iline bağlı bir ilçedir.

	Topal Kör Kara Miskdudak Kekeç	İmâm Köle Efendi Hacı Derviş		Sıvacı Bakkal Barutçu Kazzâz Tüfenkçi Hasırcı Çırac	Türk Kürt
Cami-i Kebîr	Kara Çoruk Kabasakal Yalancı	Kadı Hacı Hâfız Dede Sabî Karskadısı Bey Enbiyâ Mü'ezzinoğlu Şeyh Hoca		Semerci Sabuncu Kılıçcı Yazıcı Çırac	Arap
Uç	Kör Kara Kabasakal Bıyık Çil Sağır Köse Kel	Esir Hacıbey Avcı Kadı Çıplak Molla Dede Hacı	İslambollu Canikli Sinoplu Bayatlı İstanbulu Kavşadlı ³⁵³	Tuzcu Kâltakçı Çömlekçi Çizmeci Bozacı Kazancı Saraç	Tatar Boşnak
Hacı Nasrullah	Solak İnce Çenesiz Kara Kel Kör Ağca	Tekyeli Kadı Hacı Mü'ezzin İmirzebey Alâybey Bey Emir Şeyh Mütevelli Usta Efendi Ağa Bey	Antepli Çalıcılı Boyabatlı	Hamamcı Nalçaçı Çırac Çorbacı	
Şarkiyân	Kara	Efendizâde Mazlum Ağa Efendi Hacı	Kaleli Boyabatlı Çalıcılı Güneyli		
Tepecik	Uzun Köse Bozdoğan Deli Çürük Kara Çatalbaş Sarı	İmâm Seyis Derebey Yörük Efendi Hacı Hafız	Tosyalı	Tekneci Balıkçı Çıkırıkçı Abacı Demirci Nalinci	Ermeni Türkmen

³⁵³ Bugün Kavşut olarak hâlâ kullanılmakta olup, Çorum ili Sungurlu ilçesine bağlı bir beldedir.

	Kirli Sağır				
Hacı Davud	Keleş Köse Gök Deli	Öksüz Hacı Esir Hatîb Efendi Dede Seyyid	Osmancıklı Canikli	Sucu Çulha Kazzâz Boyacı Nalinci Manav	Kürt
Hacı Nurullah	Solak Kara Karakaş Ağca Koca Alagöz Gök	Emir Abaza	Bayatlı		
Narlıoğlu	Alagöz Kör	Abaza Hacı Yörük Bey Kethüdâ Emir Pir Divanbaşı	Serhadlı	Çulha	Çerkes
Emir Ahmed	Kel Kara Çolak Uzun Küçük	Enbiyâ Emir Hacı Müftü Mü'ezzin Şah Tekyeli-enbiyâ İmâm Ağa Kadı Hafız Efendi Yetim Mü'ezzin	Akviranlı Osmancıklı Abdalata	Atçı Kayyum Leblebici Semerci Saraç Çanakçı Hamal Kemendçi	Kürt
Şeyh Eyyüb	Deli Boz Lafçı Bıyık Kara	Veliâğa Hacı Sünnetçi Velidede Cellad Osmankethüdâ Efendi Ağa Sabî	Taşabâdlı Kavacıklı Hindli	Balakçı ³⁵⁴ Sucu Yazıcı Çırac	Türk
Acel-i Sâni	Sümüklü Kara Köse Başbüyük Kör	Abdâl Bey Hacı Çoban Molla Sabî	Karamanlı	İğci Eskici	Arap Ermeni

³⁵⁴ Manda yavrusu, malak.

		Efendi Dede			
Karamançavuş	Kör Lafçı Altıparmak Zopaburun Karagöz Kara Karabıyık Cingöz Köse Deli Nağracı Sarı Topal Gök	Şeyh Bektaş Seyis Emir Sünnetçi Hacı Bey Kızır İmâm Kamber ³⁵⁵ Seyyid Laz	Karacaköylü Erzurumlu İskilipli	Debbağ Ceresci Uncu Tarakçı Demirci Abacı Kâltakçı Debbağ	Gürcü Kürt
Ağpınar	Sersem Uzun Topal Başbüyük Ağca Kır Kara	Kulveli Hacı Suhte Emir İmâm Kamber Bey Müderresin	Kaleli Yavili Musullu	Ekmekçi Sirkeci Çulha Leblebici	Arap Kürt
Kale	Uzun Eğri Ağca	İmâm Bey Kethüdâ Molla Hacı Sofu Duacı Ağa	Yavili	Okçu	Arap
Hacı İshâk	Asi Köse Afacan Çatalbaş Bıyık Bodur Burunsuz Sarı Kör	Emir Mü'ezzin Hacı Sabî	Tekeli	Oduncu Debbağ Urgancı Saçmacı Kalıpçı Çubukçu Hamal	Arap Kürt
Burhan Kethüdâ	Kara Deli Kel Küçük Başbüyük İyi Karagöz Karakaş Topal Küçük Cin	Emir Bey Garip Kadı Molla Hoca Fakih Giray Sefil Abdâl Araphacılı	Hacıköylü ³⁵⁷ Zeytinli ³⁵⁸ Körücekli ³⁵⁹ Ağcakoyun İzmirli Bozoklu Kavacıklı Dağlı Çakırlı	Basmacı Hasırcı Çiftçi Nalçacı Hamal Kavukçu Boyacı Sucu Eskici Boyacı Demirci	Kürt Arap

³⁵⁵ Kamber: Sadık Köle.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e7bad8713af0.77333078, Erişim tarihi: 07.04.2017.

	Uyuz Sarı Gebeş ³⁵⁶ Boynueğri Alasakal Topal	İmâm Hacı Gazi Şah		Bozacı Darıcı Saraç	
Hacı Yusuf	Sümüklü Kara Çalık Kel Selamsız Topal Keleş Kör	Bey Velide Ağa Emir Hacı Efendi	Ayvalı Çakırlı	Demirci Çorbacı	
Hacı Kemal	Deli Karagöz Miskdudak Köse Topal Kör Çolak	Bey Öksüz Mü'ezzin Velidede Kadı Hoca Hacı	Babadağlı Merzifonlu	Hazinedâr Semerci Debbağ Çiftçi	Kürt Tatar
Kundistan	Uzun Sarı	Kölegöz Garip Hacı Hafız		Boyacı Tüfenkçi	Kürt
Acel-i Ūlâ	Kara Çalık Başbüyük Yalnız Gökmen ³⁶⁰	Efendi Hatîb Hacı Molla Evliya Velidede Dede Abdâl	Boyabatlı Çataklı Kaleli Çakırlı Antepli Sivashlı	Helvacı Nalçacı Bakırcı	
Sofular	Kör	Karskadısı Pirci Velidede Hacı Ağa		Değirmenci Nalınacı Celep	Kürt

Tablodan da anlaşılacağı üzere çoğu kişi unvanı ve lakabıyla (sıfatıyla) kaydedilmiştir. Kişinin lakabını almada babasının veya kendisinin fiziki özelliği, huy ve davranışları, sosyal durumu, uğraştığı meslek ve dini durumu ve ırkı veya geldiği yer ön

³⁵⁷ Bugün Amasya'ya bağlı Gümüşhacıköy olması kuvvetle muhtemeldir.

³⁵⁸ Bugün Çorum ili Osmaniye ilçesine bağlı bir köy olup, Aşağı Zeytin ve Yukarı Zeytin olarak ikiye ayrılmıştır.

³⁵⁹ Bugün Çorum ili Mecitözü ilçesine bağlı bir köy olup, Aşağı Körücek ve Yukarı Körücek olarak ikiye ayrılmıştır.

³⁵⁶ Gebeş: Bodur ve şişman

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e7c72f576756.01029905, Erişim tarihi: 07.04.2017.

³⁶⁰ Halk arasında mavi gözlü kimse için kullanılır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e7d7e58a1527.99600452, Erişim tarihi: 07.04.2017.

planda olmuştur. Şahsi servetin zenginliğine işaret eden *ağa, bey, efendi* gibi unvanlar *Ölçekzâde Hasan Ağa, Hayrihaliloğlu Mustafa Efendi, Memişağazâde Mehmed Bey* örneklerinde olduğu gibi şahsın isminden hemen sonra belirtilmiştir. Ayrıca şahıs kaydedilirken zamanında önemli bir görevde bulunmuşsa *Müdür-i Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa* şeklinde belirtilmiştir.

Molla, hacı, hatîb, imâm, mü'ezzin gibi dini unvanlar ise *Cansızoğlu Molla Ahmed, Kızılköseoğlu Hacı Osman, Mahalle-i Mezbûrun Hatîbi Abazaoğlu Mustafa Efendi, Pencikoğlu İmâm Mustafa Efendi, Ahladçioğlu Mü'ezzin Mustafa* örneklerinde olduğu gibi önce dini unvan daha sonra ise isim olmak üzere kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tabloda kullanılan lakabın türleri, fiziki özellik (huy-davranış, karakteristik), sosyal (dini) durum, yer adları, meslek ve etnik köken olarak ayrılıp kullanım adetleri ile beraber verilmiştir.

Tablo 2.15. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Sıfatların Genel Dağılımı ve Kullanım Adedi

Fiziksel-Karakteristik Sıfatlar	Kullanım Adedi	Sosyal-Dini Statü ve Unvan	Kullanım Adedi	Yer Adları	Kullanım Adedi	Meslek	Kullanım Adedi	Etnik Köken	Kullanım Adedi
Kara	67	Hacı	221	Kaleli	7	Saraç	13	Kürt	12
Kör	37	Ağa	46	Karamanlı	6	Semerci	12	Arap	10
Deli	19	Efendi	44	Çakırlı	6	Uncu	9	Tatar	10
Köse	19	Bey	37	Yavili	5	Bakkal	8	Ermeni	5
Topal	18	Kadı ³⁶¹	33	Tekyeli	5	Demirci	8	Gürcü	4
Küçük	9	Hafız	29	Boyabatlı	4	Helvacı	8	Türk	4
Sarı	9	Emir	27	Canikli	4	Nalçacı	8	Türkmen	3
Karagöz	8	Molla	22	Karacaköylü	4	Debbağ	7	Boşnak	2
Çolak	7	İmâm	21	Akviranlı	3	Boyacı	7	Çerkes	2
Gökgöz	7	Mü'ezzin	12	Bayatlı	3	Kâltakçı	7	Macar	2
Bıyık	6	Kethüdâ	12	Çalçalı	3	Kayyum	7	Arnavut	1
Ağca	5	Velidede	10	Çukurviranlı	3	Çırak	6	Laz	1
Başbüyük	5	Pir	9	Erzurumlu	3	Kalaycı	6		
Gök	5	Hatîb	8	İslambollu ³⁶²	3	Sıvacı	6		
Keleş	5	Hoca	8	Kavacıklı	3	Terzi	6		

³⁶¹ Zilekadsızâde/oğlu ile Karskadsızâde de içindedir.

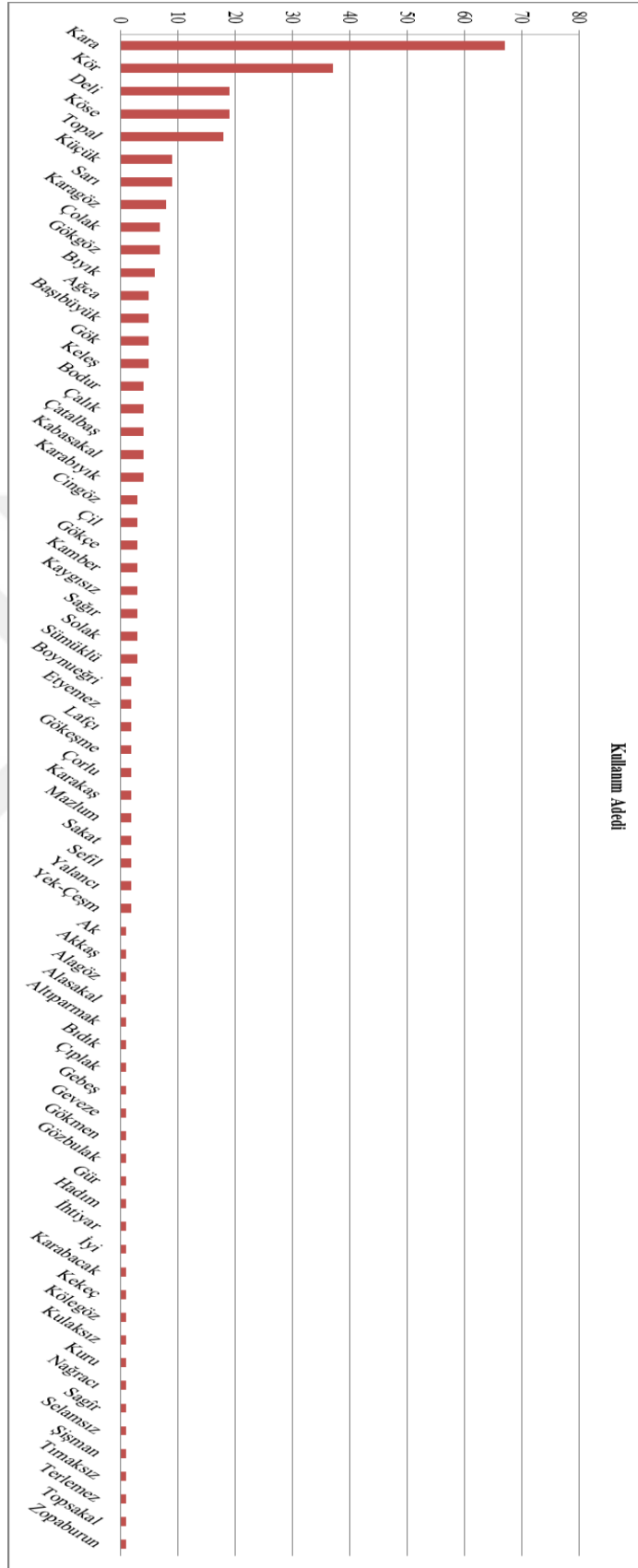
³⁶² İstanbullu 1 adet vardır.

Bodur	4	Sabî	8	Sinoplu	3	Abacı	5	
Çalık	4	Müderriş	7	Tokatlı	3	Bozacı	5	
Çatalbaş	4	Şeyh	7	Abdâlata	2	Eskici	5	
Kabasakal	4	Gazi	6	Ağcakoyunlu	2	Çulha	4	
Karabıyık	4	Yetim	6	Alacalı	2	Hamal	4	
Cingöz	3	Abdâl	5	Antepli	2	Nalınacı	4	
Çil	3	Abaza	5	Ayvalı	2	Tüfenkçi	4	
Gökçe	3	Garip	5	Çataklı	2	Urgancı	4	
Kamber	3	Öksüz	5	Güneyli	2	Ekmekçi	3	
Kaygısız	3	Derviş	4	Hindli	2	Çiftçi	3	
Sağır	3	Dede	4	Mısırlı	2	Çoban	3	
Solak	3	Köle	4	Moralı	2	Kazzâz	3	
Sümüklü	3	Müftü	4	Osmancıklı	2	Sünnetçi	3	
Boynueğri	2	Paşa	4	Sivaslı	2	Saka	3	
Etyemez	2	Seyyid	4	Amasyalı	1	Basmacı	2	
Lafçı	2	Tekyenişin	4	Babadagli	1	Bostancı	2	
Gökeşme	2	Vezir	4	Bozoklu	1	Ceresci	2	
Çorlu	2	Enbiyâ	3	Dağlı	1	Çizmeci	2	
Karakaş	2	Hacıvaiz	3	Havzalı	1	Değirmenci	2	
Mazlum	2	Mecnûn	3	İskilipli	1	Hasırcı	2	
Sakat	2	Sofu	3	İzmirli	1	Hazinedâr	2	
Sefil	2	Yörük	3	Karaağaçlı	1	Kizir	2	
Yalancı	2	Alâybey	2	Kavşadlı	1	Kuyumcu	2	
Yek-Çeşm	2	Ases	2	Kuyucaklı	1	Külhancı	2	
Ak	1	Çelebi	2	Merzifonlu	1	Leblebici	2	
Akkaş	1	Esir	2	Musullu	1	Mumcu	2	
Alagöz	1	Evliya	2	Tireli	1	Oduncu	2	
Alasakal	1	Fakih	2	Tosyalı	1	Seyis	2	
Altıparmak	1	Giray	2			Tacir	2	
Bıdık	1	Pehlivan	2			Bahçevand	1	
Çıplak	1	Şah	2			Bakırcı	1	
Gebeş	1	Zavallı	2			Balıkçı	1	
Geveze	1	Ayân	1			Barutçu	1	
Gökmen	1	Bedevis	1			Börekçi	1	
Gözbulak	1	Diniyılık	1			Çıkırıkçı	1	
Gür	1	Vezirağası	1			Çömlekçi	1	
Hadım	1					Hallaç	1	
İhtiyar	1					İğci	1	
İyi	1					Kazancı	1	
Karabacak	1					Keçeci	1	
Kekeç	1					Mesci	1	
Kölegöz	1					Mûy-tâb	1	
Kulaksız	1					Tabib	1	
Kuru	1					Tarakçı	1	
Nağracı	1					Tekneci	1	
Sağır	1					Topçu	1	
Selamsız	1					Tuzcu	1	
Şişman	1					Usta	1	
Tırnaksız	1							
Terlemez	1							
Topsakal	1							
Zopaburun	1							
Σ: 315			663		106		220	56

Tablodan da anlaşılacağı üzere Çorum, kullanılan lakap bakımından oldukça zengindir. Takriben bu dönemde kullanılan lakap sayısı, 300-350 civarında olup, biz bu lakapların 300'ünden fazlasını sırasıyla inceleyeceğiz.

2.3.2.1. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)

Çorum mahallelerin tümünde toplam 67 adet farklı fiziki özellik kullanılmakla birlikte bunların toplam kullanım adedi 315'ir. Bu lakaplar bir kişinin sadece fiziki özelliğini yansıtmakla kalmayıp, kişinin mizacı, karakter özelliği gibi vasıflarını da yansıtan sıfatlar olduğu için tek bir başlık altında toplamayı uygun bulduk. Fiziki özellikler arasında ten rengi, sakal, göz, kulak, burun gibi uzuvların görünüşü ile kişinin varsa sakatlığı ve hangi uzvunda olduğu mutlaka belirtilmiştir. Ayrıca günümüzde de kullanılan iki kardeş ya da akrabayı ayırt etmek için yaşı büyük olana *büyük*, küçük olana ise *küçük* denmesi gibi, o zaman da kişilerin ayırt edilmesi için sıfatlar kullanılmıştır. Fiziksel özelliklerin kullanılması bir mahalde aynı isimli şahısların ayırt edilmesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Çorum mahallelerinde genellikle *kara*, *kör*, *deli*, *köse*, *topal*, *küçük*, *sarı*, *karagöz*, *çolak*, *gökgöz*, *bıyık*, *ağca*, *başbüyük*, *gök*, *kele*, *bodur*, *çalık*, *çatalbaş*, *kabasakal*, *karabıyık*, *cingöz*, *çil*, *gökçe*, *kamber*, *kaygısız*, *sağır*, *solak*, *sümüklü*, *boynueğri*, *etyemez*, *lafçı*, *gökeşme*, *çorlu*, *karakaş* gibi toplam 67 adet fiziki özellik kullanılmıştır. En yoğun kullanılan fiziki lakap ise 67 kişide olması itibarıyla "*kara*"dır. Yine ten rengini ifade eden "*sarı*"nın kullanım adedi 9'dur. Şahısların ten rengiyle ilgili bu sıfatlardan başka yine *kör* 37 defa, *topal* 18 defa, *köse* 19 defa, *gök* 5 defa, *ağca* 5 defa, *çolak* 7 defa, *çalık* 4 defa, *karabıyık* 4 defa, *bodur* 4 defa ve *sümüklü* de 3 defa kullanılmıştır. Bir şahsın karakterini yansıtan *deli* lakabı 19 defa, *etyemez* 2 defa, *lafçı* 2 defa, *kaygısız* 3 defa ve *selamsız* 1 defa kullanılmıştır. Aşağıdaki grafikte belirttiğimiz lakapların adları ve kullanım adetleri en çok kullanılanlardan en az kullanılanlara doğru sıralanmaktadır.

Şekil. 2.6. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)

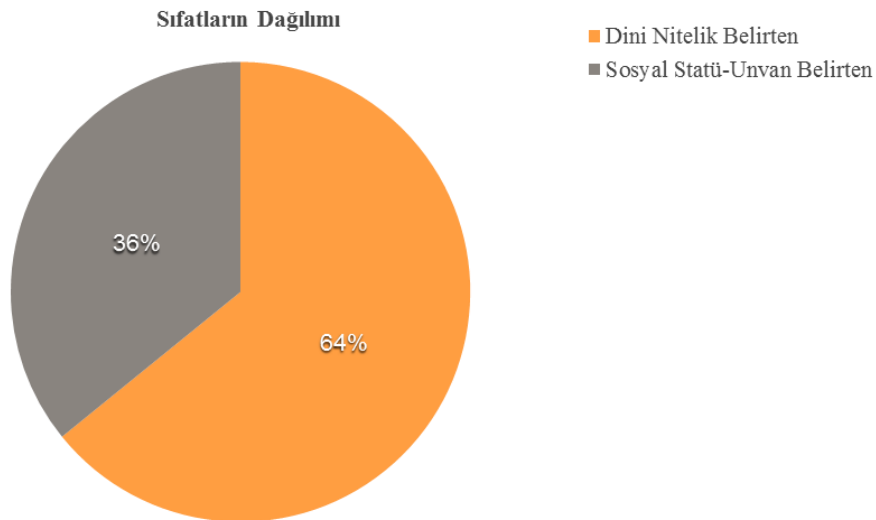
2.3.2.2. Sosyal Durum Belirten Sıfatlar

Sosyal-dinî statü ve unvan belirten sıfatlara baktığımızda toplam 50 çeşit sıfat, 663 defa kullanılmıştır. Bu sıfatlar kendi arasında:

Dini nitelikli olan sıfatlardan *hacı* lakabı 221 defa kullanılarak Çorum'da en fazla kullanılan lakap olmuştur. Yine çok kullanılan *kadı, hafız, molla, imâm, mü'ezzin, velidede, pir, hatîb, hoca, müderris, şeyh, abdâl, derviş, dede, müftü, seyyid, tekyenişîn, fakih, diniyılık, enbiya, hacıvaiz, sofı, evliya* gibi sıfatlar dinî niteliklidir.

Sosyal statü belirten sıfatlardan ise, *ağa* sıfatı 46 defa kullanılarak en çok kullanılan sosyal nitelikli sıfat olmuştur. Yine *efendi, bey, emir, kethüdâ, sabî, yetim, gazî, abaza, garip, öksüz, köle, paşa, vezir, mecnun, yörük, alâybey, ases, çelevi, esir, giray, pehlivan, şah, zavallı, ayân, bedevi, vezirağası* gibi sıfatlar sosyal statü ve durum belirtmektedir.

Dinî nitelikli olan sıfatlar 426 defa kullanılırken, sosyal statü-unvan belirten sıfatlar ise 238 defa kullanılmıştır. Buna göre dini durumla ilgili sıfatların genel dağılımı % 64'e tekabül ederken, sosyal statü-unvanların oranı % 36'dır.

Şekil 2.7. Sosyal Statü-Unvan Belirten Sıfatların Türleri ve Dağılım Oranı

Şekil 2.8. Sosyal Durum-Statü ile İlgili Sıfatların Genel Dağılımı

2.3.2.3. Yer Adları ve Etnik Köken Belirten Sıfatlar

Yer adları belirten sıfatlar, bir yörenin coğrafi hareketliliği hakkında bize bilgi vermektedir. Örneğin İstanbul ticari yönden canlı olduğu için Anadolu'nun hemen hemen her yerinden göç almış, insan kaynakları ve muhtelifi açısından oldukça zengindir. Bu, günümüzün bir olgusu olmayıp yüzyıllardan beri böyledir. Çorum'da 43 farklı yer adı lakabı ve 106 adet kullanımını tespit ettik. Çorum, genellikle kendi sınırları içerisindeki *Abdâlata*, *Kavacık*, *Çukurviran*, *Kuyucak*, *Kavşad*, *Ağçakoyun* gibi köylerden göç almış olup, bu durum sıfatlara da yansımıştır. Yer belirten lakapların büyük bir çoğunluğu kendi sınırları içerisinde olmasına rağmen, uzak yerlerden göç aldığı ve bunun, *İstanbulu*, *Musullu*, *Mısırlı*, *İzmirli*, *Antepi*, *Erzurumlu*, *Karamanlı* gibi lakaplara yansıdığı görülmektedir. Ayrıca *Sinoplu*, *Amasyalı*, *Tokatlı* ve *Sivaslı*, *Havzalı*, *Tosyalı* gibi lakaplar, komşu il ve ilçelerden de göç aldığını veya insanların çeşitli amaçlarla buraya geldiklerini göstermektedir.

Çorum'da kişinin etnik kimliğini belirten, *Kürt* ismi 12 defa, *Arap* 10 defa, *Tatar* 10 defa, *Ermeni* 5 defa, *Gürcü* 4 defa, *Türk* 4 defa, *Türkmen* 3 defa, *Boşnak*, *Çerkes* ve *Arnavut* isimleri 2'şer defa kullanılırken, *Laz* ismi 1 defa kullanılmıştır.

2.3.2.4. Diğer Lakaplar

Çorum, kullanılan lakapların çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Öyle ki yukarıda bahsettiğimiz bu lakapların dışında günlük hayatta kullanılan *şeker*, yine günlük kullanılan bir eşya olan *tarak*, *küpe* ya da *ördek* gibi hayvan isimleri de lakap olarak kullanılmıştır.

- **Askerî Nitelik Belirten Lakaplar:** *Çavuş* (*başçavuş*) 10 adet, *bölükbaşı* 9 adet, *ases* 2 adet, *bostancı* 2 adet, *cebeci* 2 adet, *sipahi* 2 adet, *subaşı* 2 adet, *sekban* 1 adet, *serdâr* 1 adet, *silahşör* 1 adet, *pencik* 1 adet ve *yüzbaşı* 1 adet olmak üzere 12 farklı askerî terim 34 defa kullanılmıştır.

- **Hayvan Niteliği Belirten Lakaplar:** *Kuş*³⁶³ 5 adet, *keçi* 4 adet, *katır* 3 adet, *at* 2 adet, *doğan* 2 adet, *çakal* 2 adet, *keklik* 2 adet, *kurd*³⁶⁴ 2 adet, *aslan* 1 adet, *panter* 1 adet ve *ördek* 1 defa kullanılmıştır. Toplam 11 farklı hayvan ismi 25 defa kullanılmıştır.

- **Bitki Niteliği Belirten Lakaplar:** *Gül* 10 defa, *sünbül* 2 defa ve *buket* 1 defa olmak üzere toplam 3 farklı bitki türü 13 defa kullanılmıştır.

- **Gıda Niteliği Belirten Lakaplar:** *Kabak* 4 defa, *kaymak* 3 defa, *somun* 2 defa, *şeker* 2 defa, *yağ* 2 defa, *bal* 1 defa, *haşhaş* 1 defa, *kavun* 1 defa, *kiraz* 1 defa, *keşkek* 1 defa, *pekmez* 1 defa ve *şerbet* 1 defa olmak üzere 12 farklı gıda ürünü lakap olarak 20 defa kullanılmıştır.

- **Günlük Kullanılan Eşya-Takı Belirten Lakaplar:** *Kayış* 8 defa, *hançer* 7 defa, *ipek*, *kadife* ve *satır* 6 defa, *çilingir* ve *kapı* 5 defa, *kepçe* 4 defa, *balta*, *çatal* ve *dülger* 3 defa, *kasnak*, *tahta* ve *kürek* 2 defa ve nihayetinde *elek*, *buluz*, *hırka*, *küpe* ve *tarak* 1'er defa kullanılarak, günlük kullanılan 19 farklı araç gereç ve giyim eşyası isimleri lakap niteliğinde 67 defa kullanılmıştır.

2.4. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA MESLEKİ YAPILANMA

Meslek kelimesi Arapça olup, *silk* kökünden gelmektedir. *Silk* kelimesini Devellioğlu “*yol; meslek, tutulan yol*”³⁶⁵ olarak vermektedir. Meslek o kadar önemlidir ki toplumsal statümüzü belirler. İncelediğimiz defterde sosyal statüde saygınlığı ifade eden *efendi*, *bey* gibi unvanlar toplumun geneli için değil, *imâm*, *müderris* ve *hacı* gibi önemli meslekleri icra eden kişiler için kullanılmıştır.

Çorum temettüat defterindeki verilere göre Çorum’da, XIX. yüzyılın ortalarında hamele-i Kur’an, amele, mücellid, ferraş, tellal, sünnetçi, terzi, mûy-tâb gibi 93 farklı meslek türü görülmektedir. Çorum mahallelerinde oturan 1998 hane sahibinin 1447’nin

³⁶³ 2 Çalığışu, 3 Kuşçuğlu.

³⁶⁴ 1 Bozkurtoğlu, 1 Kurdoğlu.

³⁶⁵ Devellioğlu, a.g.e., s. 1112.

(yüzde 72.42) belirli bir meslek sahibi olduğu bilinmektedir. 387³⁶⁶ hane reisinin ise *bilâ-san'at*³⁶⁷, *bilâ-san'at amel-mânde*³⁶⁸, *mefkûd*³⁶⁹, *gözleri a'mâ*³⁷⁰, *çolak*³⁷¹, *bilâ-san'at mecnûn*³⁷², *bilâ-san'at müflis*³⁷³, *bilâ-san'at ihtiyâr*³⁷⁴, *a'rec ve meflûc*³⁷⁵, *bi'l-ahnef sâil ve dervişân*³⁷⁶, *bi'l-ahnef amel mânde*³⁷⁷, *müsinn-i ihtiyar*³⁷⁸ gibi kayıtlarla mesleksiz olmalarının gerekçeleri ve kişinin hangi uzuvlarında sakatlık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 40 hane reisi sâil (dilenci) olup hiçbir meslekle uğraşmamaktadır. Bunlar iş göremez durumda olan kişilerken Cami-i Kebîr Mahallesi'nde hane 13 Numara 13'te ikamet eden *Cıncıkoğlu Hacı Mehmed*'in iş göremez durumda olmasına rağmen *amel-mânde manav esnafı* kaydıyla manavcılık yaptığı anlaşılmaktadır. Yine Acel-i Sâni Mahallesi'nde Hane 57 Numara 57'de ikamet eden *İğcioğlu Hâfız Osman*'in âmâ olmasına rağmen babasından tevarüs aldığı mesleği *a'mâ hamele-i Kur'ân (Kur'ân'ı ezberleyip hafızolanlar*³⁷⁹) şeklindeki kaydıyla sürdürdüğünü biliyoruz. Böyle sadece bir iki hane örneği vardır. Ancak bu dönemde, 1998 haneli Çorum şehrinde 462 hane reisinin herhangi bir meslekle işgal etmediğini görüyoruz. Bu rakamlara göre XIX. yüzyılın ortalarında Çorum'da işsizlik oranı %27.58 'dir.

³⁶⁶ Hacı Recep Mahallesi'nde hane 102-110 arası ve Kundistan Mahallesi'nde 1-6 arasındaki haneler arşivde de olmadığı için bu 15 hane değerlendirme dışında kalmıştır.

³⁶⁷ Herhangi bir san'at dalıyla işgal etmeyen.

³⁶⁸ Amel-mânde: iş yapamaz, iş göremez durumda olan (Devellioğlu, a.g.e., s. 34).

³⁶⁹ Mefkûd: kayıp, ölü veya diri olduğu bilinmeyen (Devellioğlu, a.g.e., s. 695). Anlamında olup, iki hane reisi "*mefkûd*" olarak kaydedilmiştir.

³⁷⁰ Gözleri kör olup, 5 hane reisi "*gözleri a'mâ*" olarak kaydedilmiştir.

³⁷¹ 2 hane reisinin meslek kısmı "*çolak*" olarak kayıtlıdır.

³⁷² Akli dengisi yerinde olmayan olup, 4 hane reisi "*bilâ-san'at mecnûn*" olarak kaydedilmiştir.

³⁷³ Müflis: iflâs etmiş, parasız (Devellioğlu a.g.e., s. 832) anlamında olup, 1 hane reisi "*bilâ-san'at müflis*" olarak kaydedilmiştir.

³⁷⁴ 5 hane reisi "*bilâ-san'at ihtiyar*" olarak kaydedilmiştir.

³⁷⁵ A'rec: topal (Devellioğlu, a.g.e., s. 42) olarak, Meflûc ise felç olmuşlar için kullanılır (Devellioğlu, a.g.e., s. 695) "a'rec ve meflûc" kayıtlı sadece 1 hane vardır.

³⁷⁶ Ahnef: ayakları çarpık olan (Devellioğlu, a.g.e., s.20) "*bi'l-ahnef sâil ve dervişân*" kayıtlı bir hane mevcuttur.

³⁷⁷ "*bi'l-ahnef amel-mânde*" kayıtlı bir hane mevcuttur.

³⁷⁸ Müsinn: yaşlı demek olup "*müsinn-i ihtiyar*" olarak kayıtlı yedi hane mevcuttur.

³⁷⁹ Devellioğlu, a.g.e., s. 369.

Tablo 2.16. Çorum Şehrinde Mesleki Yapılanma

S. No	İş Kolu	Adet	%
1	Irgâd	207	14,3
2	Terzi	131	9,1
3	Debbağ	109	7,5
4	Dikici	102	7
5	Erbâb-ı Ziraat	79	5,5
6	Mûy-tâb	69	4,8
7	Çulha	41	2,8
8	Amele	40	2,8
9	Bezzâz	39	2,7
10	İmâm	33	2,3
11	Oduncu	32	2,2
12	Demirci	32	2,2
13	Attâr	25	1,7
14	Bağvan	24	1,7
15	Asâkir-i Mansûre Tımarlı Süvarilerinden Eşkinci ³⁸⁰	22	1,5
16	Duhancı	21	1,5
17	Talebe-i Ulûmdan	21	1,5
18	Dülger ³⁸¹	21	1,5
19	Katırcı	20	1,4
20	Manav	19	1,3
21	Müderris	19	1,3
22	Saraç	18	1,2
23	Boyacı	18	1,2
24	Ekmekçi	17	1,2
25	Tebaa	17	1,2
26	Mektep-Nişin	17	1,2
27	Semerci	16	1,1
28	Tüccâr	16	1,1
29	Kahveci	13	0,9
30	Helvacı	13	0,9
31	Berber	13	0,9
32	Muhtar	11	0,8
33	Değirmenci	10	0,7
34	Keçeçi	10	0,7
35	Nalbant	7	0,5
36	Muallim-i Sıbyan	7	0,5
37	Börekçi	6	0,4
38	Tuzcu	6	0,4
39	Urgancı	6	0,4

³⁸⁰ “Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarisi” 14 adet, “tımarlı süvari tekaüdlerinden” 6 adet, “tımarlı eşkinci asâkir-i nizamiyede zaptiye” kayıtlı 1 adet, “Asâkir-i Mansûre tımarlı piyadelerinden eşkinci” 1 adet kayıtlıdır.

³⁸¹ 1 tanesi “neccar” şeklinde yazılmıştır.

40	Penbeci	6	0,4
41	Eskici	5	0,3
42	Kalaycı	5	0,3
43	Çoban	5	0,3
44	Kasap	4	0,3
45	Haffâf	4	0,3
46	Sıvacı	4	0,3
47	Leblebici	4	0,3
48	Kızır	4	0,3
49	Kâltakçı	4	0,3
50	Kayyum	4	0,3
51	Tüfenkçi	4	0,3
52	Nakşibendi Dervîşi	4	0,3
53	Bakkal	3	0,2
54	Çarkçı	3	0,2
55	Kendirici	3	0,2
56	Köşker Çarkçı	3	0,2
57	Çerçi	3	0,2
58	Çiftçi	3	0,2
59	Tarakçı	2	
60	Kilimci	2	
61	Abacı	2	
62	Kuyumcu	2	
63	Bakırcı	2	
64	Uncu	2	
65	Bağ Bekçisi	2	
66	Hatîb	2	
67	Müezzin	2	
68	Cehri Tüccârı	2	
69	Basmacı	1	
70	Lüleci	1	
71	Sünnetçi	1	
72	Kazzaz	1	
73	Tellal	1	
74	Tellak	1	
75	Hallaç	1	
76	Ferrâş	1	
77	Müdür	1	
78	Han Odabaşısı	1	
79	Mücellid	1	
80	Barutçu	1	
81	Kılıççı	1	
82	Hızarcı	1	
83	Bostancı	1	
84	Boyahaneci	1	
85	Değirmen Bekçisi	1	

Diğerleri

86	Taşçı	1	
87	Hizmetkâr	1	
88	Mahkeme Muhzırı	1	
89	Eşraf-I Kuzattan	1	
90	Güreşçi	1	
91	Tamirci Çırağı	1	
92	A'zâ	1	
93	Hamele-i Kur'an	1	
Σ		1447	

Tablodan da görüldüğü üzere Çorum'da 93 farklı iş kolu vardır. Bunlar genelde *terzi esnaftı, dikici esnaftı, manav esnaftı* gibi kayıtlarla tahrir edildiği gibi nadir de olsa *debbağ san'atından, esnâf-ı terzi* ifadesiyle kayıtlar mevcuttur. Kahveci esnafının tümünde ise mutlaka *kahveci tebaası* şeklinde kayıt düşülmüştür. Katırcılık mesleğiyle uğraşanların hepsi de mutlaka *katırcı ta'ifesi* şeklinde yazılmıştır.

Bu mesleklerle uğraşan 1447 kişinin 37 kişisi *terzi halifesi, debbağ halifesi, dikici halifesi* şeklinde kaydedilmiştir. *Halife*, mesleki terimde “*kalfa, ikinci usta*” demektir³⁸². 183 kişinin de *demirci çırağı, debbağ çırağı* şeklindeki kayıtlar sayesinde çırak olduğunu anlıyoruz. *Şakird* (çırak, yamak) ise sadece 1 adet olup dülgerlik mesleğiyle uğraşmaktadır. Buna göre Çorum şehrinde 1227 hane reisi usta (% 84,8), 183 hane reisi çırak (% 12,6) ve 37 hane reisi de kalfa (% 2,6) durumundadır. Mesleklerin çeşitliliği açısından bu meslekleri 6 kategoriye ayırarak her birini ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun görüyoruz.

³⁸² Devellioğlu, a.g.e., s. 365.

Tablo 2.17. Meslekler ve Dağılımı

Meslekler	Hane Sayısı	%
1. Ziraatle Uğraşanlar	82	4,4
2. İşçiler	296	15,8
3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler	831	44,4
4. İnşaat Alanıyla İlgili Meslekler	28	1,5
5. Görevliler	152	8,1
6. Diğer	57	3
7. Meslekleri Olmayanlar	427	22,8

2.4.1. Ziraatle Uğraşanlar

Çorum şehrinde 82 hanenin *erbâb-ı ziraat*, *çiftçi* kayıtlarıyla ziraat işiyle uğraştığı anlaşılmaktadır. 1998’lik haneye sahip Çorum’da bu oran %4,4’e tekabül etmektedir. Ziraatle uğraşanların hangi mahallede kaç kişi olduğunu aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz.

Tablo 2.18. Ziraatle Uğraşanların Mahallelere Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Erbâb-ı Ziraat	Çiftçi
1	Hacı Recep	-	-
2	Çiriş	-	-
3	Pazar	-	-
4	Pûşiyân	-	-
5	Medrese	-	-
6	Yavru Turna	3	-
7	Şeyhler	1	-
8	Fatma Bacı	-	-
9	Nurullah	2	-
10	İsa Halife	-	-
11	Çöplü	-	-
12	Gülabibey	3	-
13	Azâb Ahmed	2	-
14	Ümid Halife	2	-
15	Sancakdâr	-	-
16	Çebni	7	-
17	Hacı Gevân	-	-
18	Karakeçili	-	-
19	Çiftlik	4	-
20	Sağrıçı	1	-
21	Çakır	2	1
22	Cami-i Kebîr	-	-
23	Uç	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-
25	Şarkiyân	-	-
26	Tepecik	4	-
27	Hacı Davud	-	-
28	Hacı Nurullah	4	-
29	Narlıoğlu	3	-
30	Emir Ahmed	1	-
31	Şeyh Eyyüb	-	-
32	Acel-i Sâni	5	-
33	Karamançavuş	7	-
34	Ağpınar	12	-
35	Kale	-	-
36	Hacı İshâk	1	-
37	Burhan Kethüdâ	14	1
38	Hacı Yusuf	-	-
39	Hacı Kemal	1	-
40	Kundistan	-	-
41	Acel-i Ülä	-	-
42	Sofular	-	1
Σ		79	3

2.4.2. İşçiler

Yoğun iş gücü ve emek gücüne dayalı olan bu meslek grubunu *irgat*, *amele*, *bağvan*, *çoban*, *tellak*, *hizmetkâr*, *tamirci çırağı*, *tebaa* gibi kişiler oluşturmaktadır. *Tebaadan*, *kahveci tebaası* gibi kaydedilen bu kişiler, azap durmak şeklinde de kullanılmakta olup isimleri, “*Anadolu’nun çoğu yöresinde çiftlik işlerinde çalıştırılmak üzere bir yıllığına tutulan erkek hizmetçi, uşak*” anlamında kullanılmaktadır³⁸³.

Tablo 2.19. İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Irgat	Amele	Bağvan	Tebaa	Çoban	Tellak	Hizmetkâr	Tamirci Çırağı
1	Hacı Recep	12	-	3	-	-	-	-	-
2	Çiriş	3	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	1	-	-	1	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	21	-	2	1	1	-	-	-
7	Şeyhler	7	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	10	-	-	2	-	-	-	-
10	İsa Halife	6	2	-	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	2	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	4	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	2	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	5	-	-	1	-	-	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	1	-	2	-	-	-	1
18	Karakeçili	-	-	-	2	-	-	-	-
19	Çiftlik	5	-	2	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	4	-	2	1	-	-	-	-
21	Çakır	3	-	1	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	-	1	-	-	-	-
23	Uç	5	-	2	1	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	4	2	-	1	-	-	-	-

³⁸³ Necati Çavdar, “19. Yüzyıl Ortalarında Çorum Sancak Merkezinde Nüfus ve Ekonomi (H.1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)”, *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, Ankara: Salmat Basım Yayımlar San. ve Tic. Ltd. Şti., 28-30 Nisan 2016, C. II, s.584.

25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	10	-	1	1	-	-	-
27	Hacı Davud	7	-	2	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	1	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	11	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	1	4	1	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	7	2	2	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sâni	10	-	1	-	1	-	-	-
33	Karamançavuş	14	-	1	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	6	-	1	-	-	-	-	-
35	Kale	1	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	13	-	-	-	-	-	1	-
37	Burhan Kethüdâ	31	-	3	2	1	-	-	-
38	Hacı Yusuf	2	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	5	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	2	-	1	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ülâ	6	-	-	-	1	1	-	-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-	-	-
Σ		207	40	24	17	5	1	1	1

2.4.3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler

Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin meslekleriyle ilgili yaptığımız tabloda 3. sırada şehrin toplam hane sayısının %44,4'ünü oluşturan esnaf ve tüccârlar yer almaktadır. Çorum'da halkın muhtelif ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına esnaflık ve ticaretle ilgili 54 farklı meslek icra edilmesinden dolayı onları sınıflandırmak elzemdir.

2.4.3.1. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf

Halkın gündelik olarak giydiği elbise, ayakkabı, fes gibi giyim ve kuşam eşyaları üreten, satan ve tamir eden meslek grubudur. Çorum'da bu meslek grubundan *terzi, dikici, haffâf, köşker ve abacı* bulunmaktadır.

Tablo 2.20. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf

S. No	Mahalle Adı	Terzi	Dikici	Haffâf	Köşker	Abacı
1	Hacı Recep	3	12	1	-	-
2	Çiriş	2	-	-	-	-
3	Pazar	1	2	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-
5	Medrese	3	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	2	-	-	-
7	Şeyhler	2	2	-	-	-
8	Fatma Bacı	3	1	-	-	-
9	Nurullah	1	3	-	-	-
10	İsa Halife	9	1	-	-	-
11	Çöplü	1	1	-	-	-
12	Gülâbibey	3	1	-	-	-
13	Azâb Ahmed	3	1	-	-	-
14	Ümid Halife	-	5	-	-	-
15	Sancakdâr	1	2	-	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	2	1	-	-
18	Karakeçili	8	8	-	-	-
19	Çiftlik	3	1	-	-	-
20	Sağrıçı	14	3	-	-	-
21	Çakır	7	4	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	3	1	-	-	-
23	Uç	14	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	6	2	-	-	-
25	Şarkiyân	1	-	-	-	-
26	Tepecik	1	4	-	-	-
27	Hacı Davud	1	6	1	1	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	3	1	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	7	6	1	-	-
32	Acel-i Sâî	5	3	-	-	-
33	Karamançavuş	-	-	-	-	1
34	Ağpınar	2	9	-	-	-
35	Kale	3	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	1	-	1	-
37	Burhan Kethüdâ	7	8	-	1	-
38	Hacı Yusuf	4	2	-	-	-
39	Hacı Kemal	5	2	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	1	4	-	-	-
42	Sofular	2	1	-	-	-
Σ		131	102	4	3	1

Haffâf veya *kavaf*; “ayakkabı, terlik vesaire yapan ve satan kişiye” denmektedir³⁸⁴. Aba, yünden dokunmuş kaba ve kalın kumaş demek olup bu kumaştan hırka, kalçın, çuha gibi giyecekler yapılmaktadır. Ayrıca aba yoksul giysisi olarak da bilinmektedir. *Abacı* ise “aba imal eden, satan ve bu işle uğraşan kişilere” verilen addır³⁸⁵. *Köşker* veya *kevşger*, “kunduracı yemenici, ayakkabı tamircisi” demektir³⁸⁶.

2.4.3.2. Yiyecek-İçecek Üreten ve Satan Esnaf

Temel gıda ihtiyaçları üreten ve satan esnaf grubudur. Çorum mahallelerinde *attâr*, *manav*, *ekmekçi*, *helvacı*, *değirmenci*, *börekçi*, *tuzcu*, *kasap*, *leblebici*, *kendirici*, *uncu*, *bostancı* bu grubu oluşturmaktadır.

Tablo 2.21. Yiyecek-İçecek Üreten ve Satan Esnaf

S. No	Mahalle Adı	Attâr	Manav	Ekmekçi	Helvacı	Değirmenci	Börekçi	Tuzcu	Kasap	Leblebici	Kendirici
1	Hacı Recep	1	-	1	-	1	-	-	2	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-
4	Pûşfyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-

³⁸⁴ Devellioğlu, a.g.e., s. 357. Türk Dil Kurumu ise kavaf kelimesini: Ucu ve özenmeden sıradan ayakkabı, kemer cüzdan yapan ve satan esnaf olarak tanımlamıştır. Böylece haffâf'ın, sadece ayakkabı işiyle uğraşan kişi olmadığını anlıyoruz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58eba58824b9f7.08901323, Erişim tarihi: 10.04.2017.

³⁸⁵ Alaattin Uca-Aytunç Ülker, *Geçmişten Günümüze Karamanda Meslekler*, Konya: Palet Yayınları, 2016, s. 60-61.

³⁸⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58eba58c6336d9.40614368, Erişim tarihi: 10.04.2017

14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
15	Sancakdâr	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-
16	Çebni	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
17	Hacı Gevân	3	-	2	-	1	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	3	2	-	2	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sâni	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
33	Karamançavuş	1	-	2	-	2	-	1	-	-	-
34	Ağpınar	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1
35	Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
37	Burhan Kethüdâ	1	-	2	-	-	1	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
41	Acel-i Ülâ	-	-	-	1	-	3	-	-	-	-
42	Sofular	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Σ		25	19	17	13	10	6	6	4	4	3

Kendirci, kendir (kenevir) yetiştiren kimseye denilmektedir³⁸⁷. Bu meslek grubu içerisinde ayrıca 2 tane *uncu* ve 1 tane de *bostancı* bulunmaktadır.

2.4.3.3. Dokumacılık

Tezgâhta dokunarak elde edilen kumaşa “*dokuma*” denmektedir³⁸⁸. Dokumacılığın kökeni Asurlular devrine kadar uzanmakta olup, Hz. Peygamber döneminde de bir kadının hırka dokuduğu belirtilmektedir. Selçuklular Dönemi’nde bu meslekle uğraşanlara *câme-bâf*, *cüllâh*, *nessac*, *hülle-bâf* gibi isim verilirken, Osmanlı

³⁸⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ebc0b640b283.04150942, Erişim tarihi: 10.04.2017.

³⁸⁸http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ebc4173e3b40.33713867, Erişim tarihi: 10.04.2017.

zamanında *mûy-tab*, *çulhacı*, *bezzâz*, *boyacı*, *keçeci*, *penbeci*, *basmacı*, *kazzâz* gibi adlar verilmektedir³⁸⁹. Çorum'da dokumacılıkla uğraşan 185 hane vardır. 1907 Ankara vilayet salnamesinde verilen bilgiye göre Çorum'da bu tarihlerde yaklaşık 2 bin dokuma tezgâhının bulunduğu ve iyi kalitede ürünler dokunduğu bilinmektedir³⁹⁰.

Tablo 2.22. Dokumacılık Mesleklerinin Mahallelere Göre Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Mûy-tâb	Çulha	Bezzâz	Boyacı	Keçeci	Penbeci	Basmacı	Kazzâz	Boyalaneci
1	Hacı Recep	4	1	-	2	-	-	-	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	1	-	-	-	-	-	-
4	Pûşiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	1	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	2	-	-	-	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	4	11	-	-	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	8	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	3	-	-	-	2	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	4	-	1	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	-	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	1	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	-	1	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	1	-	3	-	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	7	-	4	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	-	1	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	5	-	1	1	-	-	-
23	Uç	6	1	2	1	1	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	1	-	2	-	-	-	1
25	Şarkiyân	-	-	1	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	2	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	2	-	-	-	-	-	-	-	-

³⁸⁹ Uca-Ülker, a.g.e., s.79.

³⁹⁰ Aktüre, a.g.m., s.130.

30	Emir Ahmed	5	-	-	-	1	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	4	1	4	3	1	1	-	-	-
32	Acel-i Sâî	1	2	1	-	-	-	-	1	-
33	Karamançavuş	5	12	-	-	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	-	4	1	1	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	-	7	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	1	1	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	2	5	-	1	-	2	1	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	2	1	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	1	6	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	2	-	1	-	1	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ		69	41	39	18	10	5	1	1	1

Çorum'da dokumacılıkla ilgili 9 farklı iş kolu yürütülmüş ve toplam 184 hane dokumacılıkla ilgili mesleklerle geçimlerini sağlamıştır. *Mûy-tâb*, halk arasında *mutaf*, *mutafçı* olarak da kullanılmakta olup, “*kıl dokuyan kıldan dokuma yapan usta*” anlamına gelmektedir³⁹¹. Çul dokuyan kişilere *cüllâh* ya da *çulha* denmektedir³⁹². *Bezzâz* ise, bugünkü manifaturacılar denmekte olup, *bezzâz* kelimesi daha sonra *bedestene* dönüşmüştür³⁹³. *Boyacılar* ise elbise ve bez boyamakta olup, bu meslek erbabına *sabbağ* da denmektedir. Çorum'da dokunan kumaş ve ipliklere renk ve desen kazandırmak için 1 tane boyahane vardır. 1573-1584 yılları arasında Çorum 25 bin, akçe boyahane vergisi ödemiştir³⁹⁴. *Kebe* adıyla da bilinen *keçe*, yünden dövme suretiyle yapılan kaba kumaştır. Özellikle çobanlara, aşırı soğuktan korunmak için keçeden üstlük yapıldığı gibi keçe, evlerde döşemelik olarak da kullanılmıştır³⁹⁵. *Penbe* (*pamuk*) ise, baştan aşağı pamukla dokunmuş gömleklik ince bez adıdır³⁹⁶. Selçuklular pamuk satışı ile uğraşan kişilere *penbe-furûş* demişlerdir³⁹⁷. Basma ticareti yapan veya

³⁹¹ Pakalın, a.g.e., C. II., s. 588.

³⁹² Uca-Ūlker, a.g.e., s. 78.

³⁹³ Pakalın, a.g.e., C. I., s. 228.

³⁹⁴ Uca-Ūlker, a.g.e., s. 73.

³⁹⁵ Uca-Ūlker, a.g.e., s. 109.

³⁹⁶ Pakalın, a.g.e., C. II., s. 766.

³⁹⁷ Uca-Ūlker, a.g.e., s. 131.

pamuklu tülbent vb. kalıpla desen basan kimseye *basmacı* denmektedir³⁹⁸. *İpekçi*, ipek işleyen kişilerken, ipek satan kişiler de *kazzâz* olarak adlandırılmıştır³⁹⁹.

2.4.3.4. Satıcı ve Tüccarlar

Mal alıp satan esnaf grubu olup, Çorum'da *oduncu*, *duhancı*, *tüccar*, *eskici*, *bakkal*, *çerçi*, *cehri tüccarı* gibi 82 hane, 7 farklı satıcı ve tüccar kategorisinde faaliyet göstermiştir.

Tablo 2.23. Satıcı ve Tüccarlar

S. No	Mahalle Adı	Oduncu	Duhancı	Tüccâr	Eskici	Bakkal	Çerçi	Cehri Tüccârı
1	Hacı Recep	5	-	-	1	1	-	-
2	Çiriş	1	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	1	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	1	2	2	-	-	-	-
7	Şeyhler	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	1	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	2	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	2	1	-	-	-	-	-
11	Çöplü	3	1	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	1	1	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	1	2	1	-	-	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-	1	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	-	1	-	-	-	1
19	Çiftlik	-	1	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	-	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	-	-	-	-	-	1	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	-	2	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	2	-	-	1	-
25	Şarkiyân	-	1	-	-	-	-	-

³⁹⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ebd7f409e865.11514727, Erisim tarihi: 10.04.2017.

³⁹⁹ Devellioğlu, a.g.e., s. 575.

26	Tepecik	2	-	1	2	-	-	-
27	Hacı Davud	1	1	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	3	1	-	-	-	-
32	Acel-i Sâni	2	-	-	1	-	-	-
33	Karamançavuş	1	1	-	-	-	-	-
34	Ağınar	2	-	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	1	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	3	1	3	1	-	1	-
38	Hacı Yusuf	-	-	1	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	1	1	1	-	-	-	-
42	Sofular	-	-	1	-	-	-	-
Σ		32	21	16	5	3	3	1

Tablodan da anlaşılacağı üzere satıcı ve tüccar esnaf grubundan en çok odunculukla uğraşmaktadır. Onu 21 hane ile duhancılık takip etmektedir. *Duman*, anlamında da kullanılan *duhan*, Arapça bir kelime olup *tütün* demektir. Yeniçeri ağalarının tütün ve çubuklarını hazırlayan, koruyan kişiye de *duhancıbaşı* denmiştir. *Duhancı*, tütünü hem üreten hem de satan kişiye denmektedir⁴⁰⁰. Köy, pazar gibi yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafıye eşyası satan kişiye de *çerçi* denmektedir⁴⁰¹. Cehri, yeşil renk boyaların altında astar olarak kullanılan ve birçok boya ile karıştırılarak yeni tonlar elde edilmesini mümkün kılan bir doğal boya olduğundan bitkisel boyacılığın temel maddelerinden birini oluşturmaktadır. Cehri hakkında geniş bilgiyi ekonomi bölümünde vereceğiz⁴⁰².

2.4.3.5. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf

Yukarıda zikredilen satıcı, tüccarlar ve esnafların akabinde Çorum'da diğer mal üreten ve satan esnaf grubu olarak *debbağ*, *demirci*, *saraç*, *semerci*, *nalbant*, *urgancı*, *kalaycı*, *kâltakçı*, *tüfenkçi*, *tarakçı*, *kilimci*, *kuyumcu*, *bakırcı*, *lüleci*, *hallaç*, *barutçu*,

⁴⁰⁰ Uca-Ülker, a.g.e., s.93.

⁴⁰¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ebd7f9070a15.69626701, Erişim tarihi: 10.04.2017.

⁴⁰² Aktüre, a.g.m., s. 132.

kılınççıyı da sayabiliriz. İncelediğimiz dönemde 213 hane bu alandaki 17 farklı mesleği icra etmiştir.

Tablo 2.24. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf

S. No	Mahalle Adı	Debbağ	Demirci	Saraç	Semerci	Nalbant	Urgancı	Kalaycı	Kâltakçı	Tüfenkçi	Tarakçı
1	Hacı Recep	1	6	1	1	-	-	-	-	-	-
2	Çiriş	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	11	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
7	Şeyhler	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	1	-	2	1	-	-	1	-	-	-
10	İsa Halife	7	2	1	1	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	5	2	-	-	-	1	-	1	-
13	Azâb Ahmed	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-
19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	5	1	1	-	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	-	-	-	2	-	1	-	1	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	2	1	1	-	2	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	4	2	-	-	-	-	-	-	1	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	2	3	1	1	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-
32	Acel-i Sâni	2	2	1	-	-	-	1	1	-	-
33	Karamançavuş	2	-	-	1	-	1	-	1	-	1

34	Ağpınar	5	2	-	3	-	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	2	-	-	-	-	4	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	1	4	-	-	1	-	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	7	-	1	5	1	-	-	-	-	1
40	Kundistan	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	5	-	1	-	-	-	1	-	-	-
42	Sofular	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Σ		109	32	18	16	7	6	5	4	4	2

Diğer mal üreten ve satan esnaf grubu arasında en yoğun olanı debbağlıktır. Ayrıca *kilimci*, *kuyumcu*, *bakırcı* olarak 2 hane; *lüleci*, *hallaç*, *barutçu* ve *kılınççı* olarak 1'er hane hizmet vermektedir.

Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin kullanılmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması gerekmektedir. İşte bu işlemi yapan kişilere *debbağ* denmektedir. Bu meslek erbabı halk dilinde *tabak* ya da *dabak* olarak da bilinmektedir⁴⁰³. *Saraç*; at, katır, merkep gibi hayvanlara eyer, yular, koşum vesaire yapan zanaatkârlara denmektedir⁴⁰⁴. *Kâltakçı*; eyer, semer gibi koşum malzemelerinin iskeletini yapan kimseye denir⁴⁰⁵. *Lüleci* ise çubuklarla nargilelerde kullanılan ve lüle denilen aleti yapan sanatkâra denmektedir. Lüleçiler sadece lüle yapmakla kalmayıp, *lüleci çamuru* denilen topraktan yazı hokkası, fincan, kahve, şeker kutusu, tütün kâsesi gibi şeyler de yaparlardı⁴⁰⁶. *Hallaç,-cı* ise, yünü pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimseye denmektedir⁴⁰⁷. *Barutçuluk* için *çorakçılık* tabiri de kullanılmaktadır. *Çorakçılık*, topraktan kaynatılıp süzülerek barut güher çilesi çıkarmak olarak tanımlanmaktadır. Nihayetinde barut yapan kişiye *barutçu* denmektedir⁴⁰⁸.

⁴⁰³ Uca-Ūlker, a.g.e., s.85.

⁴⁰⁴ Pakalın, C. III., s. 125.

⁴⁰⁵ Şahin, a.g.e., s. 621.

⁴⁰⁶ Pakalın, a.g.e., C. II., s. 372.

⁴⁰⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ebf9e76fd4d8.15797036, Erişim Tarihi: 10.04.2017.

⁴⁰⁸ Uca-Ūlker, a.g.e., s. 69.

2.5. İNŞAAT ALANIYLA İLGİLİ MESLEKLER

Çorum'da inşaat alanıyla ilgili 4 farklı iş kolunda 28 hane reisi uğraşmakta olup bunlar: *dülger, sıvacı, hızarıcı ve taşçı*dır.

Tablo 2.25. İnşaat Alanıyla İlgili Meslekler

S. No	Mahalle Adı	Dülger	Sıvacı	Hızarıcı	Taşçı
1	Hacı Recep	5	-	-	-
2	Çiriş	1	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-
4	Pûşiyân	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-
9	Nurullah	-	-	-	-
10	İsa Halife	3	-	-	-
11	Çöplü	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	-	-	-
13	Azâb Ahmed	-	1	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	-
20	Sağrııcı	-	-	-	-
21	Çakır	-	1	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-
23	Uç	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	1	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	-
27	Hacı Davud	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	2	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	-	-	-
32	Acel-i Sâni	-	-	-	1
33	Karamançavuş	-	-	-	-
34	Ağpınar	1	-	-	-
35	Kale	-	-	-	-

36	Hacı İshâk	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	4	1		
40	Kundistan	-			
41	Acel-i Ūlâ	-			
42	Sofular	-			
Σ		22	4	1	1

Çorum'da 28 hanenin 22 hanesi dülgerlikle uğraştığı için inşaat alanıyla ilgili en yoğun meslek dülgerlik olmuştur. *Dülger*, Farsça “*dürger*”den bozma bir kelime olup Arapçası “*neccar*”dır. Binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarını hayri bir şekilde çatı döşeme, tavan, merdiven gibi kaba ahşap kısımlarını yapan zanaatkârdır⁴⁰⁹. *Hızarcı* ise hızarla kereste biçen kimseye denmektedir⁴¹⁰.

2.6. RESMÎ GÖREVLİLER

2.6.1. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler

Çorum'da din ve eğitim ile ilişkili olarak *imâm*, *tâlebe-i ulum*, *müderris*, *mekteb-nişîn*, *muallim-i sıbyân*, *hatîb*, *mü'ezzin*, *hamele-i Kur'ân*, *eşraf-ı kuzât* olmak üzere 9 farklı iş kolunda 103 hane din ve eğitim alanında hizmet vermiş ve almıştır.

Tablo 2.26. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler

S. No	Mahalle Adı	imâm	Talebe-i Ulûmdan	Müderris	Mekteb-Nişîn	Muallim-i Sıbyân	Hatîb	Mü'ezzin	Hamele-i Kur'ân	Eşraf-ı Kuzât
1	Hacı Recep	-	1	1	3	1	-	-	-	-
2	Çiriş	1	-	1	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	1	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁴⁰⁹ Pakalın, a.g.e., C. I., s. 485

⁴¹⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ec00132a2554.06564395, Erişim Tarihi 11.04.2017.

7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	1	-	-	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	1	1	1	1	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	1	1	-	-	-	1	-	-
12	Gülabibey	1	-	1	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	2	-	-	-	1	-	-	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	1	-	-	1	-	-	-	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	1	-	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	7	1	-	1	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	1	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	-	1	4	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	2	1	1	1	-	-	-	-
23	Uç	-	-	-	1	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	1	-	-	-	-	-	1	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	1	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	-	1	-	-	1	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-	1	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	2	-	1	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	2	1	2	3	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sâni	1	-	2	1	-	-	-	1	-
33	Karamançavuş	1	-	1	1	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	1	1	1	-	-	-	-	-	-
35	Kale	1	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	-	4	-	-	1	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	2	1	1	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	2	1	-	-	-	1
Σ		33	21	19	17	7	2	2	1	1

42 mahalleli Çorum'da 33 imam vardır. Köy imamı olup da Çorum merkezinde oturanlar, kayıtlara *karye-i imâm* olarak yansımıştır. *Talebe-i ulûm*, *medrese talebesi* demektir⁴¹¹. *Hamele-i Kur'ân* ise, *Kur'ân*'i ezberleyip hafız olanlara denmekte olup⁴¹²,

⁴¹¹ Devellioğlu, a.g.e., s. 1201.

Acel-i Sâni Mahallesi'nde hane 57 numara 57'de ikamet eden *İğcioğlu Osman* âmâ olmasına rağmen bu mesleği icra etmiştir. Müderrislerin yüksek sınıfı olduğu gibi kadıların da yüksek maaşlı ve molla unvanlı sancak kadıları *eşrâf-ı kudat/kuzat* diye zikredilmiş, bunlar arasında bir denklik olmuştur⁴¹³

2.6.2. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

Çorum'da, *Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarilerinden eşkinci, muhtar, kızir, kayyum, bağ bekçisi, ferrâş, müdür, değirmen bekçisi, mahkeme muhızı, a'zâ, tellal* olmak üzere askerî, toplumsal ve idari alanda hizmet veren görevliler sınıfında 11 farklı iş kolu olup 49 hane bu işleri icra etmiştir.

Tablo 2.27. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

S. No	Mahalle Adı	Tımarlı Süvari ⁴¹⁴	Muhtar	Kızir	Kayyum	Bağ Bekçisi	Ferrâş	Müdür	A'zâ	Tellal
1	Hacı Recep	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	-	1	-	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	-	1	1	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	1	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	1	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	1	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	-	3	-	-	-	-	-

⁴¹² Devellioğlu, a.g.e., s. 369.

⁴¹³ İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, C. 24, Ankara: TDV, 2008, s. 70.

⁴¹⁴ *Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarisi* 14 adet, "tımarlı süvari tekaüdlerinden" 6 adet, "tımarlı eşkinci *Asâkir-i Nizamiyede zaptiye*" kayıtlı 1 adet, "*Asâkir-i Mansûre Tımarlı Piyadelerinden eşkinci*" 1 adet kayıtlıdır.

19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıçı	2	1	-	-	-	1	1	-	-
21	Çakır	-	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	1	-	-	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	3	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	1	-
26	Tepecik	3	-	1	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	1	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	1	-	1	-	-	-	-	--
31	Şeyh Eyyüb	1	-	-	-	-	-	-	-	1
32	Acel-i Sâni	1	1	-	-	2	-	-	-	-
33	Karamançavuş	-	1	-	-	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Kale	3	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	1	-	1	-	-	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ūlâ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ		22	11	4	4	2	1	1	1	1

Bu meslek grubu içerisinde yoğun olarak yapılanı askerlikle ilgili olanıdır. Toplam 22 hane askerliğin piyade, süvari gibi çeşitli branşlarını icra etmiştir. *Kizir* ise *muhtar kâhyası* anlamına gelmekte olup, Osman Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye eserinde kizirin “*küçük köylerde hükümet ile halk arasında aracı olan küçük bir memur ve muhtarın eski adı*” olduğunu yazmaktadır⁴¹⁵. Temizlik işleriyle uğraşan kişilere de *ferrâş* denmektedir. Bunlar, *süpürgeci* olarak da adlandırılır⁴¹⁶. Çorum temettuat defterindeki bu kişi Cami-i Kebîr’in ferrâşıdır.

⁴¹⁵ Pakalın, C. II., a.g.e., s. 285.

⁴¹⁶ Uca-Ülker, a.g.e., s. 96.

2.7. DİĞER MESLEKLER

Katırlarını kira ile işleten veya katırlarla yük ve eşya taşıyan kişilere *katırcı* denmektedir. Bahsi geçen defterde, Çorum'da 20 hanenin katırcı⁴¹⁷ taifesinden olduğu yazılıdır⁴¹⁸. Hizmet sektörü diyebileceğimiz berberlik⁴¹⁹ ve kahveciliği⁴²⁰ ise 13'er hane icra etmektedir. Nakşibendi dervişi⁴²¹ olarak 4 hane, çarkçı olarak 3 hane kayıtlıdır⁴²². *Çarkçı*; bıçak, balta gibi kesici aletleri bileyen kimselere, bileycilere verilen addır⁴²³. Sünnetçi⁴²⁴ olarak 1 hane, mücellid⁴²⁵, güreşçi⁴²⁶ ve han odabaşısı⁴²⁷ olarak da 1'er hane kayıtlı olmak üzere toplam 57 hane muhtelif iş kollarında hizmet vermişlerdir. Ayrıca Hacı İshâk Mahallesi'nde Hane 8 Numara 8'de ikamet eden Kösemehmedoğlu Osman, *penbeci ve cehri tüccarı*'' olarak kayıtlıdır. Cami-i Kebîr Mahallesi'nde Hane 27 Numara 27'de ikamet eden Mü'ezzinoğlu Hacı Bekir, *attâr* ve *bezzâz* olarak kayıtlıdır. Bununla birlikte, Hacı Recep Mahallesi'nde Hane 4 Numara 4'de ikamet eden *Çatalbaşoğlu Molla Ali*, *eskici maiyetinde güreşir* olarak kayıtlı olsa da, bu gibi çift meslekli hane sahibi sadece birkaç kişiden ibarettir.

⁴¹⁷ Nurullah, İsa Halife (5 adet), Çöplü (2 adet), Azâb Ahmet, Hacı İshak, Acel-i Ūlâ (2 adet), Sofular, Hacı Recep (2 adet), Yavruturna ve Şeyhler (4 adet) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

⁴¹⁸ Uca-Ūlker, a.g.e., s. 107-108.

⁴¹⁹ İsa Halife, Gülabibey (2 adet), Karakeçili (2 adet), Cami-i Kebir (2adet), Şeyh Eyyüp, Burhankethüdâ, Hacı Kemal, Yavru Turna, Şeyhler ve Nurullah Mahallelerinde ikamet etmektedirler.

⁴²⁰ İsa Halife, Sancakdâr, Sağrıçı (2 adet), Cami-i Kebir, Ağpınar, Burhankethüda (2 adet), Hacı Kemal, Sofular, Hacı Recep (2adet) ve Nurullah mahallelerinde ikamet etmektedirler.

⁴²¹ Şeyh Eyyüp, Şeyhler, Çakır ve İsa Halife mahallelerinde ikamet etmektedirler.

⁴²² Acel-i Sâni, Hacı İshak ve İsa Halife mahallelerinde ikamet etmektedirler.

⁴²³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58eca9f80f58c0.25265153, Erişim tarihi: 11.04.2017.

⁴²⁴ Karamançavuş Mahallesi'nde ikamet etmektedir.

⁴²⁵ Sağrıçı Mahallesi'nde ikamet etmektedir.

⁴²⁶ Hacı Recep Mahallesi'nde ikamet etmekte olup "*eskici maiyetinde güreşir*" olarak kayıtlıdır.

⁴²⁷ İsa Halife Mahallesi'nde ikamet etmektedir.

2.8. MESLEKLERİ OLMAYANLAR, FİRARİLER VE DİĞERLERİ

Çorum temettüat defterlerinde 422 hane bilâ-san'at⁴²⁸ ve 42 hane sâil olduğu için herhangi bir meslek grubuna dâhil değildir. Özellikle 28 haneli Pûşîyân Mahallesi'nin tamamı sâildir. Ayrıca bazı mahallelerde defterin en son kısmında “*Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidayetinde vergi ve nüfus defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr iden esâmîleri mübeyyin defteridir.*” ya da “*Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidayesinde emlâk ve nüfus defterinde mukayyed olup el-haletü hazîhi firâr ve ecl-i mev'udıyla vefât idenlerin miktarını mübeyyin defteridir*” gibi çeşitli başlıklar altında firar eden mefkûd (kayıp) kişiler, evlenmek için başka şehre gidenler, vefat edenler, gibi muhtelif gerekçelerle vergisi alınamayan kişiler yazılıdır. Bunlardan:

Medrese Mahallesi'nde, Hafizoğlu Mehmed hakkında: “*Merkûmun mukaddem hal temettüatına göre tanzîmât-ı bidâyesinde yüz elli guruş vergi tahassus olunmuş isede üç senedir meflûc olub emvâl ve eşyasını me'kulatını sarf etmekle el-haletü hazîhi iflâs hükmünde olduğundan perişan'ü'l-hal olduğu şerh verildi.*”

Çebni Mahallesi defteri kaydında, Mecitözlü Salih Usta hakkında: “*Fi'l-asl Mecidözü kazasından olub geçen sene sirkat maddesinde müttehem olduğundan iyâl ve evlâdı ile firâr edip vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı.*”

-Sarı Osman hakkında: “*Üç sene mukaddem fevt olub merkûmun dahi emlâk ve arâzisi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı.*”

Gülabibey Mahallesi'nde, Emir Ahmedoğlu Hacı Mehmed hakkında: “*Fi'l-asl Çorumlu isede hanesiyle birlikte Osmancık kazasına getmiş olduğundan vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı.*”

-Kavakcioğlu Mehmed hakkında: “*Bila veled-i zükur fevt olup emlâk sa'iresi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı.*”

⁴²⁸ Bilâ- San'at”, “bilâ-san'at amel-mânde”, “mekûd”, “gözleri a'mâ”, “çolak”, “bilâ-san'at mecnûn”, “bilâ-san'at müflis”, “bilâ-san'at ihtiyar”, “a'rec ve meflûc”, “bi'l-ahnef sâil ve dervişan”, “bi'l-ahnef amel mânde”, “müsin-i ihtiyar”, “mekûd” gibi muhtelif kayıtlar vardır.

-Sandıkoğlu Süleyman hakkında: *“Fi’l-asl Harmancı Aşairinden olub iki sene mukaddem firâr iden Mecidözü kazasına nakl-i hâne etmiş olup vergisi mümteni’ü’l-husul kaldığı.”*

-Hatipoğlu Hasan hakkında: *“Bundan dört sene mukaddem mecidözü kazası sedirler? karyesine nakl-i hâne edip vergisi dahi Mümteni’ü’l-husul kaldığı.”*

Çöplü Mahallesi’nde, Hocoğlu Hüseyin hakkında: *“Merkûm bilâ-veled-i zükur fevt olub han ve emlâkta ve eşyasını dahi düyununa verilmiş olduğundan üç senelik vergisi mümteni’ü’l-husul kaldığı şerh verildi”.*

-Hacıbekaroğlu Hüseyin Efendi hakkında: *“Bilâ-veled-i zükur üç sene mukaddem emlâk ve eşyasını fûrûht edip hâc etmeğe niyet-i halisanesiyle mahal-i mübarekede bi-emrillah fevt olub vergisi dahi mümteni’ü’l-husul kaldığı şerh verildi.”*

-Hocoğlu Hüseyin hakkında: *“Merkûm bilâ-veled-i zükur fevt olub han ve emlâkta ve eşyasını dahi düyununa verilmiş olduğundan üç senelik vergisi mümteni’ü’l-husul kaldığı şerh verildi.”*

Karakeçili Mahallesi’nde, Züppebirunoğlu Ömer hakkında: *“Merkûm bi-emrillahi teala fevt olup emlâk ve eşyasını dâyinlerin ahz ederek üç senenin vergisi muattal kalmış olduğu”.*

-Keloğlanoğlu Bektaş hakkında: *“Merkûm bi-hikmetillahi te’ala nüzûl isabetiyle meflûc emvâl ve eşyasını duyunana te’diye idipkalmış olduğu vergisi bî-hâsıl kalmış olduğu.”*

-Özülüoğlu Mehmed hakkında: *“Merkûm yalnız hânede bir nüfus iken giden elli yedi senesi asâkir-i nizâmiye-i şâhâneneye tahrir olarak dersa’adet ordu-yı hümâyunanaf getmiş olup vergisi bî-hâsıl kalmış olduğu.”*

Çakır Mahallesi'nde, Emirhaliloğlu Osman hakkında: *“Merkûm bilâ-emplâk ve 'l-emplâk iflas olup sa'il hükmünde üçsenelik vergisi muattal kaldığı.”* ve İçağasıoğlu İbrahim hakkında, *“Merkûmun hâne ve sa'iresi olmayıp çend senedir mefkûd hayatı ve mematı nâ- ma'lûm”.*

Acel-i Ūlâ Mahallesi'nde, Çernecioğlu Ahmed hakkında: *“Merkûm fakir'ü-l hal olup iradeden âciz olmağla kısmet arzusıyla dört sene mukaddem firaren Amasya'ya nakl-i hâne etmiş olduğu şerh verildi.”*

-Hatıboğlu Ali hakkında: *“Fi'l- asl Çorum ekrâdı olup emlâkı dahi mahall-i mezkûrda olduğundan iki sene mukaddem ol-canibe gitmiş olduğu.”*

-Hatıboğlu Osman hakkında: *“Bu dahi fi'l-asl Çorum ekrâdı olup emlâk ve arâzisi mahall-i mezkûrda olduğundan altı sene mukaddem ol canibe gitmiş olduğu şerh verildi.”*

-Sarısakaoğlu Osman hakkında: *“Merkûm iki sene mukaddem ba- emrillah-i teala fakir emlâka da'ir bir nesnesi olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kalmış olduğu.”*

Tepecik Mahallesi'nde, Mevlüdoğlu Çolak Ali hakkında: *“Merkûm mukaddem ticâretten olup elli yedi senesinde dersaadete cehri getirip fûrûht edemeyip ba'dehu İzmir'e götürüp fûrûht ettiğinde yetmişbeşbin gurus miktarı zarar edip iflâs olduğunda mâlik olduğu hâne ve emlâk ve sâire fûrûht edip ashâb-ı hukuka vermiş olduğundan el-haletü hazihi Gülhane'de tevkif etmiş olduğu şerh verildi.”*

Uç Mahallesi'nde, Çömlekçioğlu Bekir ve Tataroğlu Kör Memiş hakkında: *“Merkûm bilâ-veled-i zükûr fevt olup emlâk ve arâzi ve eşyası olmadığından çend senedir vergisi nâ-tahsîl olduğu”.*

Hacı Kemal Mahallesi'nde, Çırakoğlu Ebubekir hakkında: *“Merkûm bilâ-veled fevt olup emvâl ve eşyası olmadığından üç senedir vergisi nâ-tahsîl kaldığı.”*

Hacı Nasrullah Mahallesi'nde, Mü'ezzinoğlu Hacı İbrahim hakkında: *"Müteveffâ merkûmun emlâk ve arâzi sa'iresi olmayıp ancak san'atıyla hem ıyâlini idare ve hem de vergisini eda etmekte iken bi-emrillahi te'ala fevt olup vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Keçeçioğlu Ali hakkında: *"Müteveffa merkûm ellidokuz senesinde fevt olup emlâka da'ir bir şey olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Evi Harapoğlu Osman hakkında: *"Merkûm ellisekiz senesinde fevt olup bilâveled-i zükûr emlâka da'ir bir akçelik şey olmayıp vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Göbelosmanoğlu Mehmed hakkında: *"Müteveffâ merkûmun emlâk ve arâzi ve hayvanat sa'iresi olmayıp üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Keçeçioğlu Mustafa hakkında: *"Merkûm bir hâne bir nüfus iken elli dokuz senesinde Asâkir-i Nizâmiye-i şâhaneye kayd ile Rumeli tarafında bulunup vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Köseoğlu Mustafa hakkında: *"Merkûm müsinn-i ihtiyar olduğundan emlâka da'ir şey olmayıp üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Zeytunluoğlu Ali hakkında: *"Merkûm altmış senesinde fevt olup bir nefer oğlu var ise de silk-i askeride mukayyed olarak el-haletü hazihi ...? olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

Kundistan Mahallesi'nde, Ovacıkloğlu Mustafa ve İskilipli Hafız Ahmed hakkında: *"Merkûm bundan dört sene mukaddem Sivas tarafına hânesiyle firâr etmiş olduğu."*

Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde, Palalıoğlu Deli Hasan hakkında: *"Merkûm bundan üç sene mukaddem katl-i cünhası ile müttehim olup Ankara'da hidemat-i aliyyede istihdâm olup müddeti tekmilinde sebili tahliye olunmuş ise de mâlik olduğu"*

emvâl ve eşyası bedel-i kân olarak müddeiye verilip merkûm perişanu'l-hal olduğundan iradeden aciz olmakla firâren gâip olduğundan üç senelik vergisi nâ-tahsîl kaldığı.”

- Boyacıoğlu Hafız Halil hakkında: “*Merkûm güzâr eden altmış senesinde bilâ-veled-i zükûr fevt olup ve çend sene mukaddem istiska illetine mübtelâ olarak evcer ve meflûc olduğundan mâlik olduğu emvâl ve eşyasını fîrûht edip sarf etmiş olmakla ba'de'l-vefat hiçbir nesnesi kalmadığından iki senelik vergisi nâ-tahassul kaldığına şerh verildi.*” gibi muhtelif sebeplerle Çorum'da bulunmayan veya ölüp vergileri tahsil edilemeyen 52 kişi bulunmaktadır.

3. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA İKTİSADİ YAPI

3.1. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA XIX. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONLARINA DOĞRU GENEL EKONOMİK YAPI

Çorum, XIX. yüzyılda ekonomik açıdan tipik bir Anadolu kentidir. Anadolu şehirlerinin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi Çorum'da da ekonomik yapı tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. İncelediğimiz defterde ticaret yapan kişi sayısının sadece 18 olması ticari faaliyetlerin ne kadar sınırlı olduğunun göstergesidir. Ticaret, Osmanlı Devleti'nin büyük şehirleri olan İstanbul, liman kentleri olan İzmir ve Samsun gibi yerlerde ağırlıklı olarak gerçekleşmekteydi. Bu dönemde Çorum, bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından hem kentsel hem de kırsal özellikler gösteren küçük bir Anadolu kentidir. İstanbul gibi büyük tüketici şehirler ile alt kademelerdeki kırsal yerleşmeler arasındaki ilişkiyi kuran, kırsal alanlarda üretilen ürünün toplandığı, İstanbul gibi büyük tüketici merkezlere iletildiği bir ara merkez yani bir pazar yeri durumundadır. Tarım ve hayvancılığın yanısıra Çorum kentinde, dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demircilik gibi üçüncü üretim alanı ise işlenmiş mal üretimidir⁴²⁹.

Çorum'da hem Osmanlı Dönemi'nde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında gözle görülebilir bir sanayileşme süreci olmamıştır. Şüphesiz bunda en önemli etken Çorum'un bir yol hinterlandı üzerinde olmayışındır. Osmanlı Dönemi'nde yol hinterlandı Çorum'un doğusundan ve batısından geçerek Çorum'a uğramıyordu. Osmanlı Dönemi'ne bakıldığında, ekonomik olarak gelişen şehirler daha çok ya yol kavşak noktalarında ya da ulaşımın merkezi konumundaki liman şehirlerinde veya o bölgeye yakın yerlerde gerçekleşiyordu⁴³⁰. Örneğin bölgedeki tarımsal ürünlerin dış pazarlara deniz yoluyla gönderilmesi hasebiyle, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Samsun limanı

⁴²⁹ Aktüre, a.g.m., s.127.

⁴³⁰ Ömer Demirel, "Çorum Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ve Borç-Alacak İlişkileri (1850-1900)", *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 105.

büyük bir önem kazanmıştır. Samsun limanından ihraç edilen malların büyük bir çoğunluğunu buğday, sebze, meyve ve mısır gibi yiyecek maddeler ile afyon, tütün, haşhaş tohumu, palamut, tiftik ve yün gibi endüstriyel ham maddeler oluşturmaktaydı. Fransa, Avusturya ve İngiltere Samsun Limanı'ndan gönderilen malların alıcıları konumundaydılar⁴³¹.

Samsun limanı ile birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Çorum kentinde ekonomik yaşam canlanmıştır. Nitekim Samsun'u, Çorum üzerinden güneyden Kayseri'ye batıda ise Ankara üzerinden Konya'ya bağlayan yol güzergâhı büyük bir önem kazanmıştır. Çorum'un Samsun yolu üzerinde bulunması, XIX. yüzyılın sonlarında bölge ölçeğinde sosyo ekonomik ve mekânsal yapıyı belirleyen en temel etmen olmuştur. Ayrıca yönetsel açıdan, 1891 yılında Çorum'un sancak merkezliğine yükseltilmesi de kenti olumlu olarak etkilemiştir. Bu dönemde Çorum merkez kazasının nüfusu köyleriyle birlikte 30 bin kişidir. Ekonomisi ise ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Diğer yandan yukarıda bahsettiğimiz olumlu gelişmelere binaen XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında hayvan sayısında önemli bir artış olmuştur. İncelediğimiz defterde toplam koyun sayısı 1459 iken, 1895 yılında bu sayı 28 bin 186'ya, 1900'de 35 bin 604'e ve 1907 yılında 37 bin 553'e yükselmiştir. Yine incelediğimiz defterde keçi sayısı 1094 iken bu sayı 1895 yılında 39 bin 419'a, 1900 yılında 31 bin 340'a, 1907 yılında 37 bin 553'e yükselmiştir. Bununla birlikte manda cinsi hayvan sayısı 299 iken bu sayı 1895'de 800'e, 1900 yılında 1699'a ve 1907 yılında 1865'e yükselmiştir. Bu gelişme XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan hızlı değişim sürecinin bir parçası ve sonucu olarak görülebilir. Ayrıca Samsun Limanı yoluyla dış pazarlara aktarılan endüstri ham maddeleri arasında bulunan yün ve tiftiğin olması küçükbaş hayvan sayısını artırmıştır. Ayrıca aynı sürecin temel tarımsal üretim çeşitleri olan tahıl, sebze ve meyve için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz⁴³².

⁴³¹ Aktüre, a.g.m., s.124.

⁴³² Aktüre, a.g.m., s. 125-126.

3.2. TARIM VE TİCARET

3.2.1.Çorum Merkez Kazasında Tarımsal Arazi Miktarı

Temettüat defterleri değişiklik göstermekle birlikte bir yörenin arazi miktarı, arazinin durumu ve kullanımı ile bu araziden elde edilen gelir hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Çorum temettüat defteri de Çorum merkez kazasında yaşayan kişilerin tarla, bağ, cehrilik, sebze ve meyve bahçeleri açısından ayrıntılı olarak bilgi verdiği için arazi miktarlarını ve kullanımı tespit edebilme imkânını bize sunmuştur.

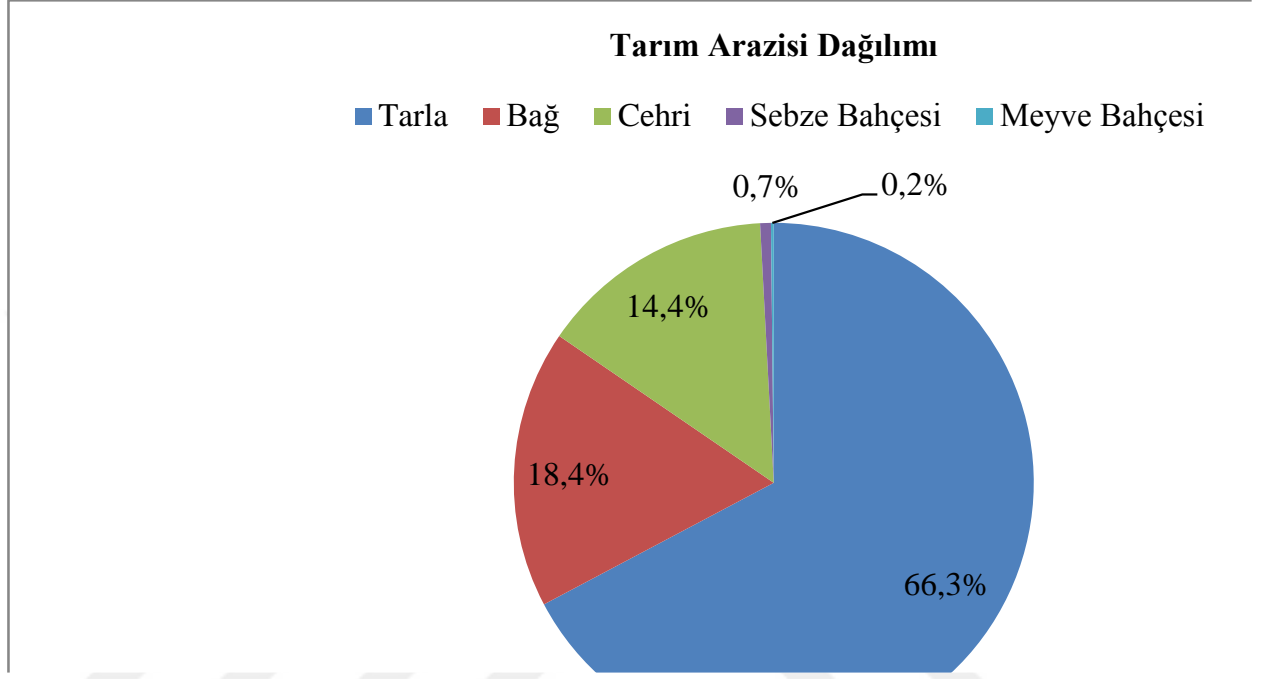
Çorum merkez kazası temettüat defterlerinde, tahrir yapılacak mahallenin “*Ankara Eyaleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Fatmabacı Mahallesi’nde mukîm ahâli-i islâmın emlâk ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir*” şeklinde künyesi verildikten sonra, Hane 1 ve Numara 1’e geçerek kişiler tahrir edilmeye başlanmıştır. *Çorluoğlu Hacı Ahmed’in emlâk ve temettüâtı* gibi kişi tanıtıldıktan sonra sırasıyla yatay şekilde mesleği, vergi-yi mahsusası, varsa aşar ve rüsumat olarak verdiği bağ dönümü, adet-i ağnâm ve cehrilik öşrü tahrir edildikten sonra kişinin varsa tarla, bağ, bahçe ve cehriliği tahrir edilip hayvan ve dükkânına geçilmiştir.

Kişinin varsa tarla, bağ, bahçe ve cehriliği tahrir edilirken sadece 12 dönüm tarlası, hasılat-ı seneviyesi 85 kuruş olarak değil; tarlanın mevkisi, nerede olduğu, mezru olup olmadığı, kiraya verilip verilmediği, tarlanın ahvali, kıraç yahut sulu olup olmadığı; tarla sahibi tarlayı ortak ekiyorsa kendisine düşen hisse gibi özellikler ayrıntılı olarak kaydedilmiştir.

İncelediğimiz deftere göre Çorum merkez kazasında toplam 13 bin 532,5 dönümlük⁴³³ alan tarım arazisi olup ekilip biçilmekte, bunların da 8 bin 977 lik

⁴³³ Genellikle bir dönüm, geniş adımlarla yürüyen dönümcünün adımıyla 40x40=160 adımkarelik bir yüzölçümü ifade eder ve buna “*örfi dönüm*” denilmektedir. Ancak adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için bu “*örfi dönüm*” tam bir kesinlik sağlamıyordu. Bunun için her adım için bir mimar arşınına yaklaşık 75,78 cm esas alan bir ölçü sistemi daha ortaya çıkmıştır. Ancak bu ölçü biriminin de dönüm miktarı her yerde aynı ölçüyü tutmamıştır. Örneğin İstanbul ve yöresinde 1 dönüm 1225 mimar arşını kare 701,9 m² iken, Anadolu’da 2025 mimar arşını kare 1160,4 m² dir (Feridun Emecen, “Dönüm”, *DİA*, C. 9, Ankara: TDV, 2008, s. 521).

dönümünü tarla (% 66,3), 2 bin 493,5'lik bölümünü bağ (% 18,4), 1950 dönümünü cehrilik (% 14,4), 90 dönümünü sebze (% 0,7) ve 22 dönümünü de meyve (% 0,2) oluşturmaktadır.

Şekil 3.1. Çorum Merkez Kazasında Hane Reislerinin Sahip Oldukları Arazilerin Dağılımı

Tablodan da anlaşılacağı üzere zirai üretimin yapıldığı tarlalar, 8 bin 977'lik dönümüyle başı çekmektedir. Akabinde 2 bin 493,5 dönüm ile bağlar gelmektedir. Cehrilik ise 1950'lik dönümü ile önemli bir endüstriyel üründür. Zaten Çorum'da bir de boyahane bulunmaktadır. Sebze ve meyve bahçeleri ise çok kısıtlı olup bir ticari değer taşımamakla beraber genelde günlük ihtiyaçları karşılamak için evin veya bağının yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır.

8 bin 977 dönümlük tarlanın 3717'lik dönümü mevrû⁴³⁴, 5260 dönümü ise gayri mevrû⁴³⁵ olarak tahrir edilmiştir. Toplam 2 bin 493,5 dönümü olan bağ ise 148 dönümü “*Îrâdı masârifine vefâ etmediğinden harâbe olduğu, adem-i kudretinden bimârına muvaffak olamadığı, afât-i semaviyye isabetle hâsılâtan hâlî, zirâatte talibi*

⁴³⁴ Mevrû': Ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış (Devellioğlu, a.g.e., s. 745).

⁴³⁵ Nadasa bırakılmış, ekilmemiş, açılmamış toprak (Devellioğlu, a.g.e., s. 324).

bulunmadığından hâlî kalmış olduğu, Kuruçay nâm mahalde bî-hâsıl harâbe bağı dönüm: 1” gibi kayıtlarla bağdan verim alınmasının sebepleri açıklanmıştır. Yine 1950 dönümlü cehrilğin 244,5 dönümü kûhi⁴³⁶, 83,5 dönümü orman ve 11,5 dönümü de yabancı cehrilik olarak kaydedilmiştir.

13 bin 532,5 olarak hesap ettiğimiz toplam toprak miktarını Çorum’da yaşayan 1998 hane reisine oranladığımızda hane başına ortalama 6,77 dönüm toprak düşmektedir. Ancak tabi ki şehirde yaşayan hane reislerinin hepsinin toprağı yoktur. Özellikle belirtmek gerekir ki, 28 haneli Pûşîyân Mahallesi’nde 28 hanenin tamamı sâildir(dilenci) ve hiçbir toprağına sahip değildir.

Tablo 3.1. Mahallelere Göre Toprakların Dağılımı (Dönüm)

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Gayr-i Mevrû Tarla	Mevrû Tarla	Bağ	Cehri	Sebze Bahçesi	Meyve Bahçesi	Toplam Dönüm	Hane Başına Düşen Dönüm
1	Hacı Recep	114	143	41	96	83	-	5,5	368,5	3,23
2	Çiriş	24	15	3	27	17,5	-	-	62,5	4,46
3	Pazar	17	60	4	13,5	25	-	-	102,5	6,02
4	Pûşîyân	28	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	29	-	22	41	12,5	9	2,5	87	3,00
6	Yavru Turna	54	103	28	53,5	37,5	2	-	224	4,14
7	Şeyhler	46	90	21	80,5	22	16	2	231,5	5,03
8	Fatma Bacı	28	-	36	36	17	4	-	93	3,32
9	Nurullah	75	2	165	150,5	48	-	-	365,5	4,87
10	İsa Halife	79	700	134	204,5	68,5	0,5	4,5	1112	14,07
11	Çöplü	35	-	14	34	16	8	-	72	2,05
12	Gülabibey	32	-	94	21	16	-	-	131	4,09
13	Azâb Ahmed	46	92	36	77	28	-	-	233	5,06
14	Ümid Halife	34	130	20	27,5	11	-	-	188,5	5,54
15	Sancakdâr	22	-	-	23,5	29,5	-	-	53	2,40
16	Çebni	22	52	151	23	6,5	-	-	232,5	10,56
17	Hacı Gevân	42	-	108	35,5	44,5	-	-	188	4,47
18	Karakeçili	45	-	346	55,5	109,5	3	2	516	11,46

⁴³⁶Kûhi:Issız.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f6195a50e5e7.16990132, Erişim tarihi: 18.04.2017. Dağ (Devellioğlu, a.g.e., s. 605). Dağlık yerlerde yetişen olduğunu anlamaktayız. Bazı kayıtlarda bağ derununda yetiştiği de yazılmaktadır.

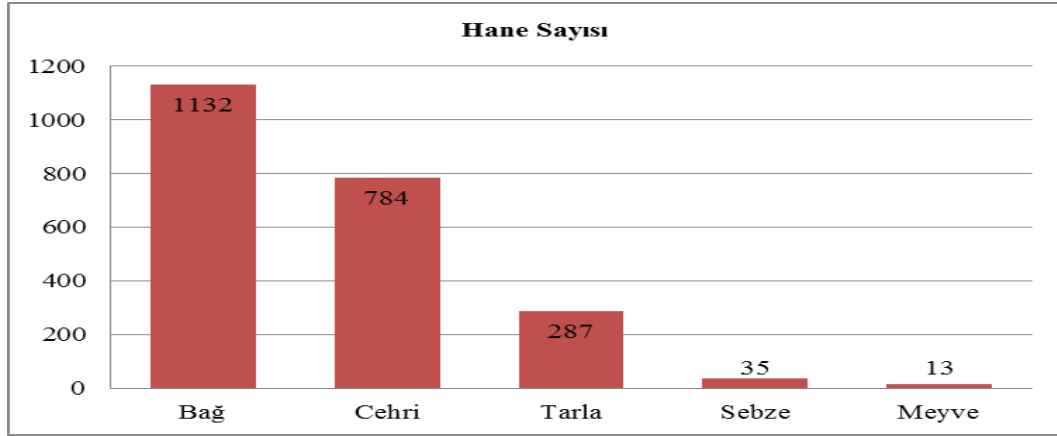
19	Çiftlik	28	74	131	57	17	-	-	279	9,96
20	Sağrıçı	80	727	86	92,5	122,5	-	-	1028	12,85
21	Çakır	47	112	42	24	31	5	-	214	4,55
22	Cami-i Kebîr	40	12	16	43	35	-	-	106	2,65
23	Uç	70	146	26,5	92,5	98,5	2	-	365,5	5,22
24	Hacı Nasrullah	47	70	28	60	67,5	1	-	226,5	4,819
25	Şarkiyân	12	22	22	37	19	1	-	101	8,41
26	Tepecik	52	29	93	42,5	30	-	-	194,5	3,74
27	Hacı Davud	43	4	18	47	55,5	2,5	1,5	128,5	2,98
28	Hacı Nurullah	8	86	14	4,5	-	-	-	104,5	13,06
29	Narlıoğlu	34	129	13,5	31	11	-	-	184,5	5,42
30	Emir Ahmed	74	143	64	48,5	93	1,5	2	352	4,75
31	Şeyh Eyyüb	68	406	504	73,5	140,5	1,5	-	1125,5	16,55
32	Acel-i Sâî	59	113	33,5	53,5	57,5	-	-	257,5	4,36
33	Karamançavuş	91	178	86	204	73,5	-	-	541,5	5,95
34	Ağpınar	68	464	227,5	118,5	77,5	-	2	889,5	13,08
35	Kale	22	41	-	25	17,5	-	-	83,5	3,79
36	Hacı İshâk	36	20	112	48,5	11	-	-	191,5	5,31
37	Burhan Kethüdâ	160	764	24	161	219	11,5	-	1179,5	7,37
38	Hacı Yusuf	35	275	632	67,5	45	1	-	1020,5	29,15
39	Hacı Kemal	55	-	38	60	48,5	19	-	165,5	3,00
40	Kundistan	22	20	-	15	15	-	-	50	2,27
41	Acel-i Ülâ	49	-	-	61,5	42	-	-	103,5	2,11
42	Sofular	26	38	283	26,5	31	1,5	-	380	14,61
Σ		1998	5260	3717	2493,5	1950	90	22	13532,5	

Tablodan da anlaşılacağı üzere büyük bir yekünü tarlalar oluşturmaktadır. Dönüm olarak en fazla gayr-i mevrû araziler 764 dönümüyle Burhan Kethüdâ, 727 dönümüyle Sağrıçı ve 700 dönümüyle İsa Halife mahallelerinde bulunmaktadır. Ancak Burhan Kethüdâ Mahallesi'ndeki 764 dönüm gayr-i mevrû tarlanın tüm mahalle ahalisine eşit olarak dağıldığını söyleyemeyiz nitekim 160 haneli Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde 22 hanenin gayr-i mevrû araziye sahip olması sadece %13,75'e tekabül etmektedir. Bunların da Hane 104 Numara 104'te ikamet eden Yusuf oğlu Süleyman arazinin 76 dönümüne, Hane 95 Numara 95'de ikamet eden Bozacıoğlu Süleyman 68 dönümüne, Hane 46 Numara 46'da ikamet eden Sucuoğlu Hacı Ömer 65 dönümüne ve Hane 101 Numara 101'de ikamet eden Kösealioğlu İsmail 57 dönümüne sahip olmak suretiyle bu 4 kişi toplam 266 dönümlük araziyle bahsi geçen 764 dönümlük arazinin yaklaşık 1/3'ine sahiptir. Yine 80 haneli Sağrıçı Mahallesi'nde sadece 7 hane (% 8,75) gayr-i mevrû araziye sahiptir ve 700 dönüm gayr-i mevrû tarlası olan Sağrıçı Mahallesi'nde Hane 10 Numara 10'da ikamet eden Yağcıoğlu Ali Ağa arazinin 300

dönümüne, Hane 1 Numara 1’de ikamet eden Şabanbölükbaşızâde Halil Ağa 90 dönümüne, Hane 51 Numara 51’de ikamet eden Ölçekzâde Hasan Ağa 75 dönümüne ve Hane 80 Numara 80’de ikamet eden Hacirecepoğlu Hüseyin’in yetimi sabî Hasan 72 dönümüne sahip olmak suretiyle bu 4 kişi, toplam 537 dönümlük araziyle bahsi geçen 727 dönümlük arazinin yaklaşık 2/3’üne sahiptir. Yine 79 haneli İsa Halife Mahallesi’nde sadece 3 hane (%3,79) gayr-i mevrû araziye sahip olmakta olup Hane 1 Numara 1’de ikamet eden Müteveffa Müftü Hilmi Efendi’nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi ve biraderi Münib Efendi 568 dönüm gayr-i mevrû araziye, Hane 11 Numara 11’de ikamet eden Cücükzâde Hacı Memiş Ağa 20 dönüm ve Hane 22 Numara 22’de ikamet eden İçağasıoğlu Hüseyin 12 dönüm araziye sahip olmak üzere bu kişiler, 600 dönümlük tamamına sahiptir.

Bu durum sadece gayr-i mevrû arazide hissedilmeyip ağırlıklı olarak tarlalar olmakla beraber, bağ, cehrilik, sebze ve meyve bahçelerinde de tesirini göstermektedir. Yani büyük toprak sahibi dediğimiz ağalar etkindir. Nitekim üstte verilen örneklerde kullanılan sıfatlar *ağa* ve *efendi* olup kişilerin sosyal statülerini tanımlamıştır. Bu durumda herkes toprak sahibi değildir. Özellikle toprak sahibi kişiler büyük yekünü oluşturmaktadır. 1998 haneli Çorum şehrinde 1132 hane bağ (harabe, hâlî, irâdı masrafına vefa etmediği gibi her türlü verim alamasa da kaydedilen), 286 hane tarla (180 mevrû, 106’i gayr-i mevrû ayrıca sulu, kiraç, icariye verilmiş gibi tüm tahrirli tarla kayıtlarını kapsayan), 785 hane cehri (kûhi cehri, orman cehri, yabancı cehri gibi her türlü cehriyi kapsayan) 40 hane sebze bahçesi ve 13 hane meyve bahçesine sahiptir⁴³⁷.

⁴³⁷ Bu haneler hesaplanırken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Şekil. 3.2. Tarımsal Arazisi Olan Haneler⁴³⁸

Bağ dönümü olan 1132 hane, diğerlerine göre çoğunluktadır. Bu bağların çoğunun büyüklüğü 1-3 dönüm arasında değişmektedir. Mahallelerde sâiller hariç herkesin harabe yahut küçük de olsa 1 dönüm veya yarım dönüm bağı vardır. Bağların nerede olduğu “Eşençay nâm mahalde bağ dönümü: 4, Çorum’a bağlı Deliler karyesi nâm mahalde bir kıt’a bağı dönüm: 2, Çorum’a tâbi’ Hamamlıçay karyesinde ve Kabaklı nâm mahallerde bağı dönüm: 3” şeklinde 1844 ve 1845’teki hasılat-ı seneviyesi ile kaydedilmiş ancak ne yetiştirildiği tahrir edilmemiştir.

Tablo. 3.2. Mahallelere Göre Tarımsal Arazisi Olan Haneler⁴³⁹

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Bağ	Cehri	Mezrû Tarla	Gayri-i Mezrû Tarla	Sebze Bahçesi	Meyve Bahçesi
1	Hacı Recep	114	54	38	10	-	-	3
2	Çiriş	24	15	7	2	-	-	-
3	Pazar	17	5	7	1	1	-	-
4	Püşiyân	28	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	29	23	7	2	-	4	1
6	Yavru Turna	54	28	19	3	1	1	-
7	Şeyhler	46	33	9	4	4	5	2
8	Fatma Bacı	28	16	12	2	-	2	-
9	Nurullah	75	52	27	7	1	-	-
10	İsa Halife	79	49	25	7	3	1	3

⁴³⁸ Bu tablo oluşturulurken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

⁴³⁹ Bu tablo oluşturulurken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

11	Çöplü	35	15	6	3	-	2	-
12	Gülabibey	32	13	6	7	-	-	-
13	Azâb Ahmed	46	33	11	6	2	-	-
14	Ümid Halife	34	20	6	2	3	-	-
15	Sancakdâr	22	13	10	-	-	-	-
16	Çebni	22	16	5	7	1	-	-
17	Hacı Gevân	42	19	17	7	-	-	-
18	Karakeçili	45	28	27	8	-	1	1
19	Çiftlik	28	21	7	7	4	-	-
20	Sağrıçı	80	51	47	7	8	-	-
21	Çakır	47	19	13	6	4	1	-
22	Cami-i Kebîr	40	21	12	1	1	-	-
23	Uç	70	41	40	5	4	1	-
24	Hacı Nasrullah	47	36	34	3	3	1	-
25	Şarkiyân	12	7	5	1	1	1	-
26	Tepecik	52	27	11	6	2	-	-
27	Hacı Davud	43	28	24	1	1	1	1
28	Hacı Nurullah	8	2	-	1	3	-	-
29	Narlıoğlu	34	15	5	4	4	-	-
30	Emir Ahmed	74	33	51	6	4	1	1
31	Şeyh Eyyüb	68	38	37	12	3	1	-
32	Acel-i Sâni	59	39	34	5	5	-	-
33	Karamançavuş	91	54	26	2	2	-	-
34	Ağpınar	68	47	28	12	12	-	1
35	Kale	22	13	10	-	3	-	-
36	Hacı İshâk	36	22	5	1	2	-	-
37	Burhan Kethüdâ	160	78	84	3	22	5	-
38	Hacı Yusuf	35	23	19	11	1	2	-
39	Hacı Kemal	55	35	17	3	-	9	-
40	Kundistan	22	8	9	-	1	-	-
41	Acel-i Ülâ	49	28	19	-	-	-	-
42	Sofular	26	14	9	5	-	1	-
Σ		1998	1132	785	180	106	40	13

160 haneli Burhan Kethüda Mahallesi bağ, cehri ve gayr-i mevrû tarla arazisinde başı çekmektedir. Bunda Çorum'un en yoğun nüfuslu mahallesi olması da en önemli etkidir. Şeyh Eyyüb ve Ağpınar mahalleleri de hane başına 12 dönüm ile mevrû tarlaya sahip hanelerin en fazla olduğu mahallelerdir. Hacı Kemal Mahallesi'nde 9 hane sebze bahçesine sahip olarak sebze ile en yoğun ilgilenen mahalle olmuştur. Yine İsa Halife Mahallesi'nde 3 hane reisinin meyve bahçesine sahip olması, bu mahalleyi meyve bahçesi konusunda en yoğun yer yapmıştır.

3.2.2. Çorum Merkez Kazasında Tarla Tarımı, Zirai Gelirler ve Vergiler

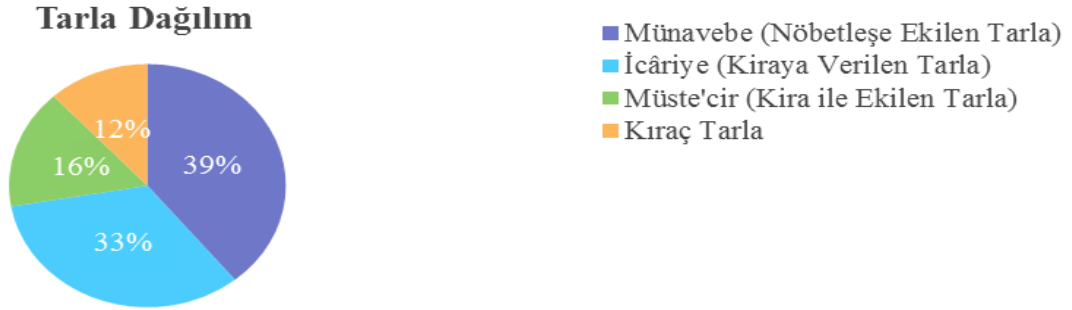
Çorum merkez kazasında hane reislerinin 3717 dönüm mevrû tarla, 5260 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 8977 dönüm tarım arazileri vardır. Bu durum, diğler tarımsal arazilerin % 66,3'ünü oluşturarak büyük bir yekünü karşılamaktadır. Bu tarımsal arazilerde sadece hinta (buğday) ve şair (arpa) tarımı yapıldığını tespit ettik. 1839-1847 Çorum şer'iyye sicillerinde pamuk, tütün ve kendirin az da olsa üretildiği kaydedilse de incelediğimiz defterde bu ürünlere rastlanılmamıştır⁴⁴⁰.

Toplam 8977 dönüm olan mevrû ve gayr-i mevrû tarlaların 1476,5 dönümü, “Çorum civarında icâriye verdiği mevrû’ tarla dönüm: 8, Kuyumcu ve Ezil karyesinde icâriye vermiş olduğu mevrû’ gayr-i mevrû’ tarla dönüm: 20” gibi muhtelif kayıtlarla kiraya verilmiştir. Münâvebe yani nöbetleşme⁴⁴¹ yoluyla ekilen tarlaların 1656 dönümünü gayr-i mevrû ve 85 dönümü de mevrû tarlalar oluşturmak üzere toplamı 1741 dönümünü oluşturmaktadır. “Müste’cir mevrû’ gayr-ı mevrû’ tarla dönüm: 40, müste’cir olduğu mevrû’ tarla dönüm: 12, müste’cir münâvebe tarikiyle mevrû’ gayr-i mevrû’ tarla dönüm: 24” 708 dönüm müste’cir yani kiracı durumundadır. Bunların 661 dönümü gayr-i mevrû tarla olmak suretiyle, 47 dönümü de mevrû olarak kira ile tutulmuştur. 528 dönümü kırâç ve hâlî⁴⁴² araziden 314 dönümü kırâç olmasına rağmen verim alınmıştır. Diğler kısmından ise “Beydilli karyesinde kırâç gayr-ı mevrû’ tarla dönüm: 32. İşbu tarla kırâç ve kuvveti olmadığından muattal idüğü, Harzeddin karyesi nâm mahalde halî tarla dönüm: 6 kırâç olduğundan ziraate talibi bulunmadığı” gibi kayıtlarla verim alınamadığı belirtilmiştir. Bu tasnifler 4453,5 dönümü karşılamaktadır.

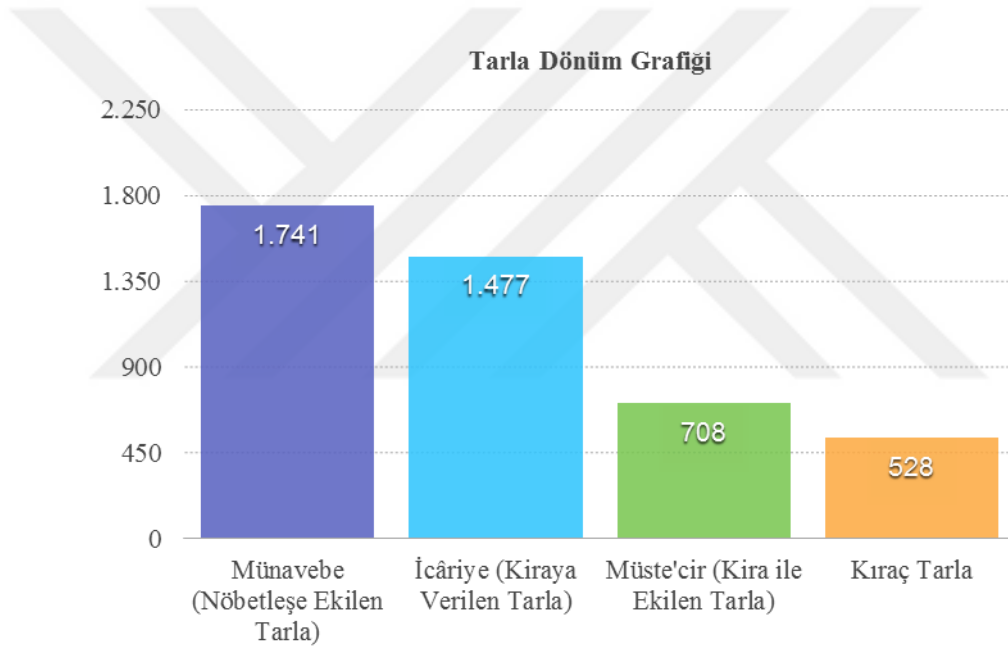
⁴⁴⁰ Şerif Korkmaz, “H. 1254-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 12. 657.

⁴⁴¹ Devellioğlu, a.g.e., s. 848. Bugün Anadolu'da ortak arazi sahibi olan aileler dönüşümlü olarak arazilerini ekip biçmektedir.

⁴⁴² Boş, تنها, sahıpsız yer (Devellioğlu, a.g.e., s. 365).

Şekil. 3.3. Tarla Kullanım Dağılımı

Şekil. 3.4. Tarla Kullanımı (Dönüm)

Tarla ürünlerinden hane reislerinin kazancı, “*A'şâr ve Rüsûmât olarak vermiş olduğu*” başlığı altında olup,

Hınta kile Beher kile kıymet: 20

8 keyl

10 kıymet

Şâir kile Beher kile kıymet: 10

8 keyl

5 kıymet

Yekûn: 15

Şeklinde kaydedilmiştir. Kile veya keyl aynı şeyler olup hububat ölçęi olarak kullanılan tabirlerdir. Kilelerin muhtelif çeşitleri vardır. Kileler belli bir standartta olmayıp miktarları birbirini tutmamaktaydı. Örneğın İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo iken, İbrail kilesi ise 70-80 okka, ortalama 100 kilodur⁴⁴³. 1 Çorum şer’iyye sicili 299/137 numaralı belgeye göre 1840 (H.1260) yılı ortalarında Çorum’da, 1 Çorum kilesi ortalama 8 ölçek ve 200 kg’a tekabül etmektedir. İncelediğimiz defterde buğdayın kilesi 1844-1845 yılında 20 kuruşken, arpanın kilesi 10 kuruş olarak verilmiştir. Ancak aynı dönem olmasına rağmen Çorum şer’iyye sicilinde 18 Mayıs 1844 tarihinde buğday tohumunun kilesi 33 kuruş, arpanın kilesi de 14 kuruş olarak verilmiştir. 17 Ekim 1845 tarihinde 1 kile buğday 120 kuruşa, 1845 yılında da 1 kile buğday 130 kuruşa çıkmıştır.

Tablo. 3.3. Çorum Şehrinde Hububat Fiyatları (Yıllık Ortalama/İstanbulî Kile-Kuruş)

Yıl	Buğday (Hinta)	Yıllık Değişim Oranı	Arpa (Şâir)	Yıllık Değişim Oranı
1841	-	-	20	-
1842	36,36	-	20	0
1845	120	0,76	-	-
1849	34	-0,17	13,8	-
1852	50	0,15	26	0,29
1860	120	0,17	56	0,14
1861	70	-0,41	30	-0,46
1862	70	0	30	0
1863	125	0,78	50	0,66

Fiyatların sürekli inip çıkmasında ve piyasada dalgalanma olmasında şüphesiz devletin bütçeyi dengeleme hesabı ile kuraklık, çekirge salgını, sel gibi doğal afetler etkilidir⁴⁴⁴.

⁴⁴³ Pakalın, a.g.e., C. II., s. 281.

⁴⁴⁴ Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum’da Fiyatlar”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, s. 56-58.

Çorum mahallelerinde ikamet eden 1998 vergi mükellefinin sahip oldukları tarla arazisi ve elde edilen hasılat ise toplam 39 bin 511,5 kuruş olup bunun mahallelere dağılımını aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz.

Tablo 3.4. Mahallelerdeki Tarla Arazisi Miktarı ve Hâsılâtı

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Toplam Dönüm	Hâsılât-Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	114	184	579	5,07
2	Çiriş	24	18	72,5	3,02
3	Pazar	17	64	305	17,94
4	Pûşiyân	28	-	-	-
5	Medrese	29	22	57,5	1,98
6	Yavru Turna	54	131	621,5	11,5
7	Şeyhler	46	111	558	12,13
8	Fatma Bacı	28	36	131	4,67
9	Nurullah	75	167	391,5	5,22
10	İsa Halife	79	834	2535	32,08
11	Çöplü	35	14	75	2,14
12	Gülâbibey	32	94	1134,5	35,45
13	Azâb Ahmed	46	128	905	19,67
14	Ümid Halife	34	150	627,5	18,45
15	Sancakdâr	22	-	-	-
16	Çebni	22	203	1373,5	62,43
17	Hacı Gevân	42	108	209,5	4,98
18	Karakeçili	45	346	1625	36,11
19	Çiftlik	28	205	945,5	33,76
20	Sağrıçı	80	813	2964,5	37,05
21	Çakır	47	154	803	17,08
22	Cami-i Kebîr	40	28	65,5	1,63
23	Uç	70	172,5	297,5	4,25
24	Hacı Nasrullah	47	98	1070	22,76
25	Şarkiyân	12	44	432,5	36,04
26	Tepecik	52	122	529	9,79
27	Hacı Davud	43	22	90	2,09
28	Hacı Nurullah	8	100	811	101,37
29	Narhoğlu	34	142,5	1080,5	91,77
30	Emir Ahmed	74	207	998	13,48
31	Şeyh Eyyüb	68	910	1564,5	23
32	Acel-i Sâni	59	146,5	1188,5	20,14
33	Karamançavuş	91	264	1609	17,68
34	Ağpınar	68	691,5	2523,5	37,11
35	Kale	22	41	110	5
36	Hacı İshâk	36	132	877	24,36
37	Burhan Kethüdâ	160	788	5587	34,91
38	Hacı Yusuf	35	907	1147,5	32,78

39	Hacı Kemal	55	38	348	6,32
40	Kundistan	22	20	55	2,5
41	Acel-i Ūlâ	49	-	-	
42	Sofular	26	321	3213,5	123,59
Σ		1998	8977	39511,5	Ort. 19,77

Pûşîyân, Sancakdâr, Ace-i Ulâ mahallelerinde ikamet eden hane reisleri tarla tarım arazisine sahip olmadıkları için herhangi bir tarla gelirine de sahip değillerdir. Nüfusun çokluğundan da dolayı Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde ikamet edenler 5587 kuruşla tarım arazilerinden en çok geliri elde edenlerdir. Onu 3213,5 kuruşla Sofular ve 2964,5 kuruşla Sağrıçı Mahallesi takip etmektedir. Özellikle şunu belirtmek gerekir ki Sofular Mahallesi'nde Hane 1' de ikamet eden *Karskadısızâde Müteveffa Emin Ağa'nın mahdumu sabî Mehmed Ağa*, 2950 kuruşluk tarla tarımı geliriyle tüm mahallenin sahip olduğu gelirden çok daha fazlasına sahiptir. Bu tarz gelirler tüm mahallede eşit olarak düşünülmemelidir. Araziler, toprak ağası denilen 3-5 kişinin elinde toplanmış olup diğerlerine de pastadan çok küçük dilimler düşmektedir.

Hane reislerinin tarlalarını kullanım tasarrufu ve genellikle zirai vergiler olarak tanımlanan oşür (a'şâr)⁴⁴⁵ vergiler ise şöyledir:

Hacı Recep Mahallesi'nde 41 dönümü mevrû tarla, 143 dönümü de gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 184 dönüm tarla arazisinden mürekkep olup, 143 dönümlük gayr-i mevrû arazinin, 6 dönümlük gayr-i mevrû tarla arazisi icareye verilmiştir.

Çiriş Mahallesi'nde hane reislerinin 3 dönümü mevrû tarla, 15 dönümü de gayr-i mevrû tarla, olmak üzere hane reisleri toplam 18 dönüm tarla arazisine sahiptir. Pazar Mahallesi'nde, 4 dönüm mevrû, 60 dönüm gayr-i mevrû olmak üzere toplam 64 dönüm tarla arazisi mevcuttur. Pûşîyân Mahallesi'nde 28 hane reisinden hiçbirisi herhangi bir tarlaya sahip değildir. Medrese Mahallesi'nde sadece 22 dönüm mevrû tarla arazisi bulunmakta olup, gayr-i mevrû tarla yoktur.

⁴⁴⁵ A'şâr veya Öşür: Mahsullerden alınan onda birler (Devellioğlu, a.g.e., s. 51).

Yavru Turna Mahallesi'nde 28 dönüm mevrû, 109 dönümde gayr-i mevrû olmak üzere toplam 131 dönüm tarla arazisi vardır. 28 dönüm mevrû tarlanın 15 dönümü icareye verilmiştir. 103 dönümlük gayr-i mevrû tarlanın 40 dönümü ise müste'cir(kira ile) yoluyla tutulmuştur. Toplam 19 kile buğday ve 18 kile arpa kilesinden, 25 kuruş buğdaydan ve 15 kuruş arpadan olmak üzere toplam 40 kuruşluk vergi alınmıştır.

Şeyhler Mahallesi'nde 21 dönüm mevrû, 90 dönüm gayr-i mevrû tarla arazisi olmak üzere toplam 111 dönüm tarla mevcuttur. 21 dönümlük mevrû tarlanın, 14 dönümü icareye verilmiştir. 90 dönümlük gayr-i mevrû tarlanın ise 44 dönümü müste'cir yoluyla tutulmuş olup, 18 dönümü de “*sulu ve kiraç gayr-i mevrû tarla*”, olarak kaydedilmiştir. Toplam 12 kile buğday ve 12 kile arpa olmak üzere 24 kileden; 15 kuruş buğday, 7,5 kuruş da arpadan olmak üzere 22,5 kuruş vergi alınmıştır.

Fatmabacı Mahallesi'nde 36 dönüm mevrû tarla olmakla beraber, 4 kile buğday ve 4 kile şâirden olmak üzere toplam 8 kileden buğday için 2,5 kuruş, arpa için de 5 kuruş olmak üzere toplam 7,5 kuruş vergi alınmıştır.

Nurullah Mahallesi'nde 165 dönümü mevrû tarla, 2 dönümde gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 167 dönüm tarla alanı vardır. 18 kile buğday, 8 kile arpa olmak üzere toplam 26 kileden; buğdaydan 22,5 kuruş ve arpadan 5 kuruş olmak üzere toplam 27,5 kuruş vergi alınmıştır.

İsa Halife Mahallesi'nde 834 dönüm tarla arazisinin 134 dönümünü mevrû, 700 dönümünü ise gayr-i mevrû arazi oluşturmaktadır. 134 dönüm mevrû arazinin 130 dönümü icareye verilmiştir. 700 dönüm gayr-i mevrû tarlanın ise 52 dönümü icareye verilmiş, 20 dönümü hâlî olduğu için hasılat alınamamış olmakla birlikte 80 dönümü de kiraç tarladır. 7,5 kile buğday ve 8 kile arpadan; toplam 15,5 kile buğdaydan 150 kuruş ve arpadan 80 kuruş olmak üzere 230 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Çöplü Mahallesi'nde sadece 14 dönüm mevrû tarla vardır.

Gülabibey Mahallesi'nde 94 dönüm mevrû tarla olup, buğdaydan 40 kile, arpadan 32 kile olmak üzere toplam 72 kileden; buğdaydan 50 kuruş ve arpadan 23 kuruş olarak toplam 73 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Azâb Ahmed Mahallesi'nde 128 dönüm tarla arazisinin 36 dönümünü mevrû tarla, 92 dönümünü de gayr-i mevrû arazi oluşturmaktadır. 20 kile buğday, 21 kile arpadan olmak üzere toplam 41 kileden; buğdaydan 25 kuruş, arpadan da 13,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Ümid Halife Mahallesi'ndeki 150 dönüm tarla arazisinin 20 dönümü mevrû tarla, 130 dönümü de gayr-i mevrû tarladan müteşekkildir. Yine bu 130 dönüm gayr-i mevrû tarlanın 50 dönümü müste'cir yoluyla kullanılmaktadır. 16 kile buğday, 16 kile arpa olmak üzere toplam 32 kileden; buğdaydan 20 kuruş, arpadan da 10 kuruş tahsil edilerek toplam 30 kuruş vergi alınmıştır.

Çebni Mahallesi'nde 203 dönüm tarla arazisinin 151 dönümünü mevrû tarla, 52 dönümünü de gayr-i mevrû tarla oluşturmaktadır. Buğdaydan 72 kile, arpadan 64 kile olmak üzere toplam 136 kileden; buğdaydan 80 ve arpadan 50 kuruş olmak üzere toplam 130 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Hacı Gevân Mahallesi'nde 108 dönüm mevrû tarla bulunmakta olup bunun 46 dönümü icareye verilmiştir.

Karakeçili Mahallesi'nde 346 dönüm mevrû arazi olmakla beraber, 346 dönüm içerisindeki 2 dönüm tarla icare edilerek tasarruf edilmektedir. Buğdaydan 7,5 kile, arpadan 14,5 kile olmak üzere toplam 22 kileden; buğday için 150 kuruş, arpa için 145 kuruş olmak üzere toplam 295 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Çiftlik Mahallesi'nde 131 dönüm mevrû tarla ve 74 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 205 dönüm tarla vardır. 131 dönüm mevrû tarla arazisinin 81 dönümü icareye verilmiştir. Buğdaydan 22 kile, arpadan da 25 kile olmak üzere toplam 47 kileden; buğdaydan 25 kuruş ve arpadan 18,5 kuruş olmak üzere toplam 43,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Sağrıcı Mahallesi'nde 86 dönüm mevrû tarla ve 727 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 813 dönüm tarla arazisi mevcuttur. 86 dönüm mevrû tarlanın 22 dönümü kıraç tarla, 50 dönümü de icareye verilmiş tarladan oluşmaktadır. 56 kile buğdaydan, 56 kile arpadan olmak üzere toplam 112 kileden; buğdaydan 70 kuruş, arpadan da 35 kuruş olmak üzere toplam 105 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Çakır Mahallesi'nde 42 dönüm mevrû tarla, 112 gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 154 dönüm tarla arazisi bulunmaktadır. 42 dönüm mevrû tarlanın 12 dönümü icareye verilmiştir. Buğdaydan 16 kile, arpadan 14 kile olmak üzere toplam 30 kileden; buğdaydan 20 kuruş ve arpadan 9 kuruş olmak üzere 29 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Cami-i Kebîr Mahallesi'nde 16 dönüm mevrû tarla ve 12 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 28 dönüm tarla arazisi mevcuttur. Uç Mahallesi'nde 26,5 dönüm mevrû tarla, 146 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere yekünü 172,5 dönümden mürekkeptir. 26,5 dönüm mevrû tarlanın 6 dönümü icareye verilmiştir. 146 dönümlük gayr-i mevrû tarlanın ise 10 dönümü kiraçtır.

Hacı Nasrullah Mahallesi'nde toplam 98 dönüm tarla arazisi vardır. Bunların 28 dönümünü mevrû tarla, 70 dönümünü de gayr-i mevrû tarla oluşturmaktadır. Şarkiyân Mahallesi'nde 22 dönüm mevrû tarla ve 22 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 44 dönüm tarla arazisi vardır.

Tepecik Mahallesi'nde 93 dönüm mevrû tarla, 29 dönüm de gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 122 dönüm tarla arazisi vardır. 93 dönüm mevrû tarlanın 4 dönümü icareye verilmiştir. 30 kile buğday, 35,5 kile arpa olmak üzere toplam 65,5 kileden; buğdaydan 37,5 kuruş, arpadan da 25 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Hacı Davud Mahallesi'nde 18 dönüm mevrû tarla, 4 dönüm de gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 22 dönüm tarla arazisi bulunmaktadır. 18 dönümlük mevrû arazinin tamamı ise icareye verilmiştir.

Hacı Nurullah Mahallesi'nde 14 dönüm mevrû tarla, 86 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere yekünü 100 dönüm tarla arazisine tekabül etmektedir. 14 dönüm mevrû tarlanın tamamı müste'cir yoluyla tasarruf edilmektedir. 37 kile buğdaydan, 35 kile de arpadan olmak üzere toplam 72 kileden; buğdaydan 26 kuruş arpadan da 42,75 kuruş olmak üzere toplam 68,75 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Narlıoğlu Mahallesi'nde 13,5 dönüm mevrû tarla, 129 dönüm de gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 142,5 tarla arazisi mevcuttur. 13,5 mevrû tarlanın 12 dönümü

icareye verilirken, 129 dönüm gayr-i mevrû tarlanın 8 dönümü hâlîdir. Buğdaydan 52 kile, arpadan da 42 kile olmak üzere toplam 94 kileden; buğdaydan 40 kuruş, arpadan da 14,5 kuruş olmak üzere toplam 54,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Emir Ahmed Mahallesi'nde 64 dönüm mevrû tarla, 143 dönüm de gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane reislerinin toplam 207 dönüm tarla arazisi vardır. 64 dönüm mevrû tarlanın 52 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 8 kile buğdaydan, 8 kilede arpadan olmak üzere toplam 16 kileden; buğdaydan 10 kuruş, arpadan da 5 kuruş tahsil edilmek suretiyle toplam 15 kuruş vergi alınmıştır. Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde 406 gayr-i mevrû arazi olup, bunun 106 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir.

Acel-i Sâni Mahallesi'nde toplam 33,5 dönüm mevrû tarla ve 113 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere toplam 146,5 tarla arazisi vardır. 33,5 mevrû tarlanın 4 dönümü kıraçtır. 43 kile buğdaydan, 16 kile de arpadan olmak üzere toplam 59 kileden; buğdaydan 54 kuruş, arpadan 10 kuruş olmak üzere toplam 64 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

91 Haneli Karamançavuş Mahallesi'nde 86 dönüm mevrû tarla, 178 dönümü de gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 264 dönüm tarla arazisine sahiptir. 86 dönüm mevrû tarla arazisinin 46 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmekte olup, 27 dönümünden de müste'cir ve münâvebe ile tasarruf edilmektedir. 178 dönüm gayr-i mevrû tarlanın da 15 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 66 kile buğday ve 57 kile arpa olmak üzere toplam 123 kileden; buğdaydan 73,5 kuruş, arpadan da 44,5 kuruş olmak üzere toplam 118 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Ağpınar Mahallesi'nde 227,5 dönümü mevrû tarla, 464 dönümü de gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 691,5 dönüm tarla arazisine sahiptir. 227,5 dönüm mevrû tarla arazisinin 162 dönümü icareye verilmiş, 32 dönümünden müste'cir yoluyla tasarruf edilirken 12 dönümü de hâlîdir. Yine 464 dönüm gayr-i mevrû tarla arazisinin 110 dönümü icareye verilmiştir. 72,5 kile buğday ve 57,5 kile arpadan toplam

129,5 kileden; 118 kuruş buğdaydan, 39,25 kuruş arpadan olmak üzere toplam 157,25 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Kale Mahallesi'ndeki hane reisleri 41 dönüm gayr-i mevrû tarla araziye sahiptir. Hacı İshâk Mahallesi'nde 112 dönüm mevrû ve 20 dönüm gayr-i mevrû tarla olmak üzere Hacı İshâk Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 132 dönüm tarla arazisine sahiptirler. 112 dönüm mevrû tarlanın 20 dönümünden müste'cir yoluyla tasarruf edilmektedir. 32 kile buğdaydan, 16 kile de arpadan olmak üzere toplam 48 kileden; buğdaydan 40 kuruş, arpadan da 10 kuruş alınarak toplam 50 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde 24 dönümü mevrû, 764 dönümü de gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane reislerinin toplam 788 dönüm arazisi vardır. 24 dönüm mevrû arazinin 8 dönümü icareye verilirken, 764 dönüm gayr-i mevrû arazinin 57 dönümünden müstecirlik yoluyla tasarruf edilmektedir. 167 kile buğday, 135 kile arpa olmak üzere toplam 302,5 kileden; buğdaydan 212,25 kuruş, arpadan da 88,75 kuruş alınarak toplam 301 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Hacı Yusuf Mahallesi'nde 632 dönüm mevrû tarla, 275 dönüm de gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane sahipleri toplamda 907 dönüm araziye sahiptirler. 632 dönüm mevrû tarlanın 488,5 dönümü icareye verilirken, 84 dönümü de kıraçtır.

Hacı Kemal Mahallesi'ndeki hane reisleri 38 dönüm mevrû araziye sahip olup, bunun 12 dönümü kıraçtır. 10 kile buğday, 16 kile de arpa olmak üzere toplam 26 kileden; 12,5 kuruş buğdaydan 10 kuruşta arpadan alınarak toplam 22,5 kuruşluk vergi tahsil edilmiştir. Kundistan Mahallesi'ndeki hane reislerinin sadece 20 dönüm gayr-i mevrû tarlaları vardır. Acel-i Ūlâ Mahallesi'ndeki 49 hane reisi herhangi bir tarla tarım arazisine sahip değildir.

Sofular Mahallesi'nde 283 dönüm mevrû tarla ve 38 gayr-i mevrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 321 dönüm tarla arazisine sahiptirler. 283 dönümlük gayr-i

mezrû tarla arazisinin 8 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 8 kile buğday, 12 kile de arpa olmak üzere toplam 20 kileden; buğdaydan 160, arpadan da 120 kuruş tahsil edilerek toplam 280 kuruşluk vergi tahsil edilmiştir.

Tablo 3.5. Tarla Tarımından Elde Edilen Ürünün Miktarı ve Vergisi

S.No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Buğday Kile	Arpa Kile	Toplam Kile	Buğday Öşrü (Kuruş)	Arpa Öşrü (Kuruş)	Toplam Tahsil Edilen Vergi (Kuruş)
1	Hacı Recep	114	-	-	-	-	-	-
2	Çiriş	24	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	17	-	-	-	-	-	-
4	Pûşiyân	28	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	29	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	54	19	18	37	25	15	40
7	Şeyhler	46	12	12	24	15	7,5	22,5
8	Fatma Bacı	28	4	4	8	2,5	5	7,5
9	Nurullah	75	18	8	26	22,5	5	27,5
10	İsa Halife	79	7,5	8	15,5	150	80	230
11	Çöplü	35	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	32	40	32	72	50	23	73
13	Azâb Ahmed	46	20	21	41	25	13,5	38,5
14	Ümid Halife	34	16	16	32	20	10	30
15	Sancakdâr	22	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	22	72	64	136	80	50	130
17	Hacı Gevân	42	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	45	7,5	14,5	22	150	145	295
19	Çiftlik	28	22	25	47	25	18,5	43,5
20	Sağrıçı	80	56	56	112	70	35	105
21	Çakır	47	16	14	30	20	9	29
22	Cami-i Kebîr	40	-	-	-	-	-	-
23	Uç	70	-	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	47	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	12	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	52	30	35,5	65,5	37,5	25	62,5
27	Hacı Davud	43	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	8	37	35	72	26	42,75	68,75
29	Narhoğlu	34	52	42	94	40	14,5	54,5
30	Emir Ahmed	74	8	8	16	10	5	15
31	Şeyh Eyyüb	68	-	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sâñî	59	43	16	59	54	10	64
33	Karamançavuş	91	66	57	123	73,5	44,5	118
34	Ağpınar	68	72,5	57,5	129,5	118	39,25	157,25
35	Kale	22	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	36	32	16	48	40	10	50

37	Burhan Kethüdâ	160	167	135	302,5	212,25	88,75	301
38	Hacı Yusuf	35	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	55	10	16	26	12,5	10	22,5
40	Kundistan	22	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ülâ	49	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	26	8	12	20	160	120	280
Σ		1998	835,5	722,5	1558	1438,75	826,25	2265

3.2.3. Çorum Merkez Kazasında Bağ, Sebze ve Meyve Bahçesi Ziraatı ve Gelirleri

Çorum temettüat defterlerine göre, hane reislerinin sahip oldukları 13 bin 532,5 dönüm arazinin 2 bin 493,5 dönümünü bağ (%18,4), 90 dönümü sebze (%0,7) ve 22 dönümü meyve (%0,2) arazilerinden oluşmaktadır. Sebze ve meyve bahçelerinin çok az olması, meyve ve sebze ürünlerinin ticari amaçlı değil de, günlük ihtiyacı karşılamak için ev veya bağ yakınlarında yapıldığını akla getirmektedir. Bağ dönümünde ise paylaşılan 13 bin 532,5 dönüm tarım arazisi, tarladan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bağ içerisinde hangi ürünün yetiştirildiği Çorum temettüat defterinde kaydedilmezken, bazı temettüat defterlerinde *üzüm, eşcar-ı kiraz, eşcar-ı meyve, eşcar-ı zeytin* gibi kayıtlarla belirtilmiştir⁴⁴⁶.

Çorum merkez kazasındaki bağ, sebze ve meyve bahçesinin durumu ise şu şekildedir:

Hacı Recep Mahallesi'nde toplam 96 dönüm bağ olup bunun 3 dönümü harabe olarak tahrir edilmiştir. Yine Hacı Recep Mahallesi'nde 5,5 dönüm meyve bahçesi mevcuttur. Çiriş Mahallesi'nde 27 dönüm bağ mevcuttur. Pazar Mahallesi'nde 13,5 dönüm bağ kaydedilmiştir. Pûşîyân Mahallesi'nde 28 hane reisinden hiçbiri herhangi bir bağ, sebze ve meyve bahçesine sahip değildir.

⁴⁴⁶ Bkz. Tozduman, a.g.t., s.79. ; Zübeyde Mat, “*Temettüat Defterleri'ne Göre Kazâbâd Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı (1844-1845)*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 168.

Medrese Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 41 dönüm bağ arazisine sahip olup bunun 1,5 dönümü harabe, 1 dönümü de *"irâdı masârifine vefâ etmediği"*⁴⁴⁷ şeklinde kaydedilmiş, ürün alınmadığı belirtilmiştir. Bu mahalledeki hane reislerinin 9 dönüm sebze bahçesi olup bunun 1,5 dönümü icareye verilmiştir. Ayrıca hane reislerinin 2,5 dönüm de meyve bahçesi vardır.

Yavtu Turna Mahallesi'nde 53,5 dönüm bağ arazisinin 2 dönümü harabe olarak kaydedilmiştir. Aynı mahallede 2 hane reisinin 2 dönüm de sebze bahçesi vardır. Şeyhler Mahallesi'nde hane reislerinin 80,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 9 dönümü harabedir. 16 dönüm sebze bahçesi varken, 2 dönüm de meyve bahçesi tahrir edilmiştir. 2 dönüm meyve bahçesinin 0,5 dönümü harabe durumdadır.

Fatmabacı Mahallesi'ndeki 36 dönüm bağ arazisinin 6 dönümü harabe olup hasılsızdır. Yine bu mahallede 4 dönüm sebze arazisi vardır. Nurullah Mahallesi'nde ise 150,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 4,5 dönümü harabe durumdadır.

İsa Halife Mahallesi'nde 204,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 7 dönümü harabe olarak tahrir edilmiştir. 4,5 dönüm meyve arazisinin 1 dönümü harabe durumdadır. Sebze bahçesi ise sadece 0,5 dönümdür. Çöplü Mahallesi'nde 34 dönüm bağ arazisi varken 8 dönüm de sebze bahçesi vardır. Gülabibey Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 21 dönüm bağ arazisi vardır. Azâb Ahmed Mahallesi'nde 77 dönüm bağ arazisi tahrir edilmiştir.

Ümid Halife Mahallesi'nde 27,5 dönüm bağ arazisi olup, 1,5 dönümü hasılsızdır. Sancakdâr Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 23,5 dönüm bağ arazileri vardır. Çebni Mahallesi'nde 23 dönüm bağ arazisi olup bunun 1,5 dönümü hasılsızdır. Hacı Gevân Mahallesi'nde 35,5 dönüm bağ arazisinin, 2,5 dönümü harabe olarak tahrir edilmiştir. Karakeçili Mahallesi'nde hane reislerini sahip oldukları bağ dönüm oranı 55,5 dönüm olup bunun 13 dönümü harabe durumdadır. 3 dönüm meyve, 2 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

⁴⁴⁷ Bundan sonra *"İrâdı masârifine vefâ etmediğinden hâlî bırakılmış olduğu"*, *"İrâdı hâsılâtına vefâ etmediğinden harâbe kalmış olduğu."*, gibi farklı kayıtlarla tahrir edilmiş ve hane reisini ürün alamadığı ve kazanç elde edemediği bağlar için dipnotlarda, *hâsılâtsiz* şeklinde gösterilecektir.

Çiftlik Mahallesi'nde hane reislerinin sahip oldukları bağ dönümü 57'dir. Sağrııcı Mahallesi'nde 92,5 dönümlük bağın 1 dönümü hasılsızdır. Çakır Mahallesi'nde 24 dönüm bağ arazisi ile 5 dönüm sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Cami-i Kebîr Mahallesi'nde hane reisleri toplam 43 dönüm bağ arazisine sahip olup bunun 3 dönümü harabe durumdadır.

Uç Mahallesi'nde toplam 92,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 3 dönümü harabe bağ iken 1 dönümü de hasılsızdır. Ayrıca bu mahallede 2 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Hacı Nasrullah Mahallesi'nde 60 dönüm bağ arazisi tahrir edilirken sadece 1 dönüm de sebze bahçesi vardır. Şarkiyân Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 37 dönüm bağ arazisi olup 1 dönüm de sebze bahçeleri mevcuttur. Tepecik Mahallesi'nde 42,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 2 dönümü harabe iken 0,5 dönümü de hasılsızdır.

Hacı Davud Mahallesi'ndeki hane reislerin sahip olduğu toplam 47 dönüm bağ arazisinin 6,5 dönümü harabe durumdadır. Ayrıca 2,5 dönüm sebze ve 1,5 dönüm de meyve bahçesi tahrir edilmiş olup, meyve bahçesinin tamamı hasılsızdır. Hacı Nurullah Mahallesi'nde sadece 4,5 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Narlıoğlu Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 31 dönüm bağ arazisi olup bunun 14,5 dönümü hasılsızdır. Emir Ahmed Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 48,5 dönüm bağ arazisine sahip olup, bunun 1 dönümü harabe ve 1 dönümü de hasılsız olarak kaydedilmiştir. 2 dönüm meyve bahçesinin 2 dönümünden de hasılat elde edilememiştir. Bununla birlikte hane reisleri 1,5 dönüm de sebze bahçesine sahiptir.

Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde ise 73, 5 dönüm bağ arazisi varken 1,5 dönüm de sebze arazisi mevcuttur. Acel-i Sâni Mahallesi'nde 53,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 1 dönümü hasılsızdır. Karamançavuş Mahallesi'nde hane reislerinin toplam 204 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Ağpınar Mahallesi'ndeki 108 dönüm bağ arazisinin 12,5 dönümü harabe, hâlî iken, 0,5 dönümü de hasılsızdır. Ayrıca bu mahallede 2 dönüm de meyve bahçesi vardır.

Kale Mahallesi'nde ise sadece 25 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Hacı İshâk Mahallesi'nde 48,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 1 dönümü Hâsılâtsızdır. Burhan

Kethüda Mahallesi'nde nüfusun yoğun olmasının da tesiriyle hane reislerinin toplam 161 dönüm bağ arazisi olup bunun 1 dönümü harabe hâldedir. Ayrıca bu mahallede 11,5 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

Hacı Yusuf Mahallesi'nde 67,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 3 dönümü harap haldedir. Ayrıca 1 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Hacı Kemal Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 60 dönüm bağ arazisine sahip olup bunun 2,5 dönümü harabe hâldedir. Yine aynı mahalle de 19 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

Kundistan Mahallesi'nde sadece 15 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Acel-i Ūlâ Mahallesi'nde 61,5 dönüm bağ arazisi olup bunun 5 dönümü hasılsızken 1 dönümü de harabe hâldedir. Sofular Mahallesi'nde ise 26,5 dönüm bağ arazisi ve 1,5 dönüm sebze arazisi tahrir edilmiştir.

Tablo 3.6. Bağcılık, Sebze ve Meyvecilikten Elde Edilen Hasılat ve Mahallelere Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Bağ Dönüm	Sebze Bahçesi Dönüm	Meyve Bahçesi Dönüm	Hasılat- Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	114	96	-	5,5	2450,5	21,49
2	Çiriş	24	27	-	-	699	29,12
3	Pazar	17	13,5	-	-	500	29,41
4	Pûşfyân	28	-	-	-	-	-
5	Medrese	29	41	9	2,5	1533	52,86
6	Yavru Turna	54	53,5	2	-	98	1,81
7	Şeyhler	46	80,5	16	2	2573	55,93
8	Fatma Bacı	28	36	4	-	853	30,46
9	Nurullah	75	150,5	-	-	4483,5	59,78
10	İsa Halife	79	204,5	0,5	4,5	3952	50,02
11	Çöplü	35	34	8	-	1220,5	34,87
12	Gülabibey	32	21	-	-	454,5	14,20
13	Azâb Ahmed	46	77	-	-	2412	52,43
14	Ümid Halife	34	27,5	-	-	729,5	21,45
15	Sancakdâr	22	23,5	-	-	464,5	21,11
16	Çebni	22	23	-	-	827	37,59
17	Hacı Gevân	42	35,5	-	-	818	19,47

18	Karakeçili	45	55,5	3	2	902,5	20,05
19	Çiftlik	28	57	-	-	2682,5	95,80
20	Sağrıçı	80	92,5	-	-	2753,5	34,41
21	Çakır	47	24	5	-	1091,5	23,22
22	Cami-i Kebîr	40	43	-	-	647	16,17
23	Uç	70	92,5	2	-	2786	39,8
24	Hacı Nasrullah	47	60	1	-	2099	44,65
25	Şarkiyân	12	37	1	-	578,5	48,20
26	Tepecik	52	42,5	-	-	549,5	10,56
27	Hacı Davud	43	47	2,5	1,5	1196,5	27,82
28	Hacı Nurullah	8	4,5	-	-	178,5	22,31
29	Narlıoğlu	34	31	-	-	214,5	6,30
30	Emir Ahmed	74	48,5	1,5	2	1821,5	24,61
31	Şeyh Eyyüb	68	73,5	1,5	-	3016	44,35
32	Acel-i Sâni	59	53,5	-	-	2471	41,88
33	Karamançavuş	91	204	-	-	5564,5	61,14
34	Ağpınar	68	118,5	-	2	2716,5	39,94
35	Kale	22	25	-	-	675	30,68
36	Hacı İshâk	36	48,5	-	-	2186,75	60,74
37	Burhan Kethüdâ	160	161	11,5	-	3954	24,71
38	Hacı Yusuf	35	67,5	1	-	1213,5	34,67
39	Hacı Kemal	55	60	19	-	3081,5	56,02
40	Kundistan	22	15	-	-	1036,5	47,11
41	Acel-i Ülâ	49	61,5	-	-	1595	32,55
42	Sofular	26	26,5	1,5	-	564	21,69
Σ		1998	2493,5	90	22	69343,5	

Çorum mahallelerinde yaşayan vergi mükellefi 1998 hane reisinin 1844-1845 yılında bağcılık, sebze ve meyvecilikten elde ettiği hasılat, toplam 69 bin 343, 5'tur. Bu yörede bağcılık ağırlıklı olup sebze ve meyve bahçesi de neredeyse yok denecek kadar azdır. Sebze ve meyvelerin ev ya da bağ yakınlarında küçük ölçekte olması kuvvetle muhtemeldir.

3.2.4. Cehri Üretimi

Cehri, kök boyasıgillerden olup meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir bitkidir. TDK⁴⁴⁸ bunu, “*ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve*

⁴⁴⁸ Türk Dil Kurumu

boya yapmakta kullanılan yabani bir ağaç⁴⁴⁹” olarak tanımlasa da incelediğimiz defterde cehrinin tahriri yapılırken, *Kuruçay nâm mahalde cehrilik dönüm: 3* genellikle bu şekilde kayıtlarla birlikte, *Çomar nâm mahalde yabani cehrilik dönüm: 1*, *Saklık nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret ettiği orman cehrilik dönüm: 2*, *Çorum’a tâbi’ Gevher Salik karyesi nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret edip altmış beş senesinde hâsılât alacağı bi’t-tarîkden muhdes kûhi cehrilik dönüm: 2* gibi tahrirlerle cehrilik arazinin yabani, kûhî (dağlık), ormanlık gibi nerede yetiştiği ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Muharririn, *Kuruçay nâm mahalde cehrilik dönüm: 3* şeklindeki kayıtlarının yanı sıra *yabani*, *kûhi* gibi farklı argümanlarda da kayıt yapıldığına bakarsak, cehrilik arazinin sadece yabani bir bitki olmayıp, endüstriyel bir bitki olduğu için bizatihi halkın kendisinin kazanç elde etmek amacıyla yetiştirdiği bir ürün olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca *a’sâr ve rüsûmât olarak vergisi* adı altında cehriden alınan verginin *Aşılı Cehri Öşrü* ve *Yabani Cehri Öşrü* adı altında alınması bizi doğrulamaktadır. Nitekim incelediğimiz defterde *boyahaneci* mesleğindeki bir kişiyi tespit etmemiz de elimizi güçlendirmektedir.

Ilıman ve sıcak bölgelerde yetişen cehri bitkisi⁴⁵⁰, halk arasında *altın ağacı* adını alarak geniş bir tarım alanı bulup⁴⁵¹ XIX. yüzyılda Anadolu’da yaygın olarak yetiştirilmiştir. Cehrinin 100 kadar türü olduğu hâlde, bunların içinde yabani olarak yetişenlerden çok aşılınmış olan cehri ağaçlarının meyvelerine rağbet vardı. Cehrinin meyveleri yaz sonlarında yeşilimsi sarı veya sarı renkte iken toplanmakta olup toplama süreci gecikirse meyveler esmerleşip karardığında işe yaramıyordu⁴⁵². Cehri bitkisinin yetişmesi için doğal şartları açısından en uygun yer Kayseri olsa da Çorum, Mecitözü, İskilip, Tokat, Erbaa, Zile, Amasya, Niğde, Ereğli, Konya, Karaman, Akşehir, Karapınar, Ürgüp, Nevşehir, Gaziantep, Ladik, Köprü, Boyabat’ta da yoğun olarak

⁴⁴⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f91ba53b84f8.7.2487043, Erişim Tarihi: 20.04.2017.

⁴⁵⁰ Recep Karadağ, *Doğal Boyamacılık*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletmeler Müdürlüğü Yayınları no: 3, 2007, s. 34.

⁴⁵¹ Mustafa Genç, “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök Boya ve Cehri İle İlgili Bazı Kayıtlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, Mayıs-Haziran 2014, S. 13, s. 177.

⁴⁵² Aktüre, a.g.m., s. 132.

yetiştirilmektedir⁴⁵³. Yani Osmanlılar zamanında halıcılık ve kilimcilik gibi el sanatlarının yoğun olarak yapıldığı yerlerde boyacılık yapılmış, boya bitkileri yetiştirilmiştir⁴⁵⁴.

Çeşitli bitkilerin kök, gövde, yaprak, çiçek ve meyvelerinden elde edilen ve halı, kilim ve kumaş dokumacılığında kullanılan boya, sıcak, soğuk ve rutubetten etkilenmediği gibi yıkandığında da renk vermeyen önemli bir özelliğe sahip olması bu boyaların dokumacılıkta yoğun olarak kullanılmasının temel nedenidir. Ayrıca bu gibi bitkilerden sütleğen dallarından sarı, nar kabuğu kurutulup kaynatılarak kahverengi, soğan kabuğundan koyu sarı ve boyalık otundan da kırmızı renk elde edilmiştir⁴⁵⁵. Kök boya boyacılık, tarihte *Türk kırmızısı*, *Edirne kırmızısı* ve *Alizari* adlarıyla tanımlanmakta olup, 1700'lü yıllarda dünya kök boya ihtiyacının 2/3'sini Anadolu'daki üretim karşılamıştır. İzmir Limanı'ndan 1875 yılına kadar yabancı ülkelere ihraç edilen kökboyanın değeri 5 milyon altını bulmuştur. Örneğin Tokat'ta yetiştirilen safranın Hindistan'a kadar ihracatının yapıldığı söylenir⁴⁵⁶.

Cehri toplama işine *cehri yârenliği* denmektedir. Çorum'da ise cehri üretimini ve cehri yârenliğini Fahrettin Ünsal şöyle anlatmaktadır:

“...Dinlediğime göre: Çorum-Samsun şosasının (yolunun) hastane ilerisindeki boğaza, giriminden çıkışına kadar uzayıp giden dere (Sıklık Boğazı) ve bu dereyi şimal (kuzey) cihetindeki Çomar bağları ile el ele veren tepeler ve Çomar vadileri ve sırtları yaz günlerinde Çorum halkının belli başlı bir kazanç ve eğlence sahası idi. Bugün kel tepelerden, verimsiz ve sahipsiz derelerden ibaret olan ve ancak hayvan otağı sayılan bu yerlerin bir zamanlar altın(altın) madenleri kadar kıymetli ve hülyaların bile erişemeyeceği tatlı bir âlemi vardı. Cehri denilen nebat kemale (olgunluğa) ermeye başladığı zaman mülk sahipleri, çoluğu, çocuğu ile birlikte, buradaki küçük kulübelerine taşınırlar günlerini Cehri toplamakla gecelerini kulübeleri önünde ateş yakıp kuzu kızartmakla ve delikanlıların halayları ve hora tepmeleriyle geçirirlerdi. Herhangi bir kulübelerin önünden bakılsa tâ uzak sırtlardaki alev pırıltıları seyredilir ve gökteki yıldızlar kadar yerde ışık görünürdü. Geç vakitlere kadar silah atılır, davul zurna çalınır, gündüzden gündüzden devşirilmiş meyveler yenir ve çay sohbetleri olurdu. Tatlı ve doyurucu birkaç saatlik uykudan sonra sabahın ilk ışıkları ile gözler açılır, bal, yağ, yumurta gibi şeylerle sabah kahvaltısı yapılır ve iş başı olunurdu. Cehri toplanırken devşirmecilerin önlerine önlükler bağlanır, kevik tabir olunan ağaç kıskaçlarla birbirine tutturulur ve bir tanesinin bile ziyana uğramamasına, dalında kalmasına veya en ufak bir dalın kopmasına meydan verilmeden işe devam olunurdu... En ufak mülk sahibi otuz ile

⁴⁵³ Mehmet Somuncu, “Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 22, Ocak-Haziran 2004, s. 103.

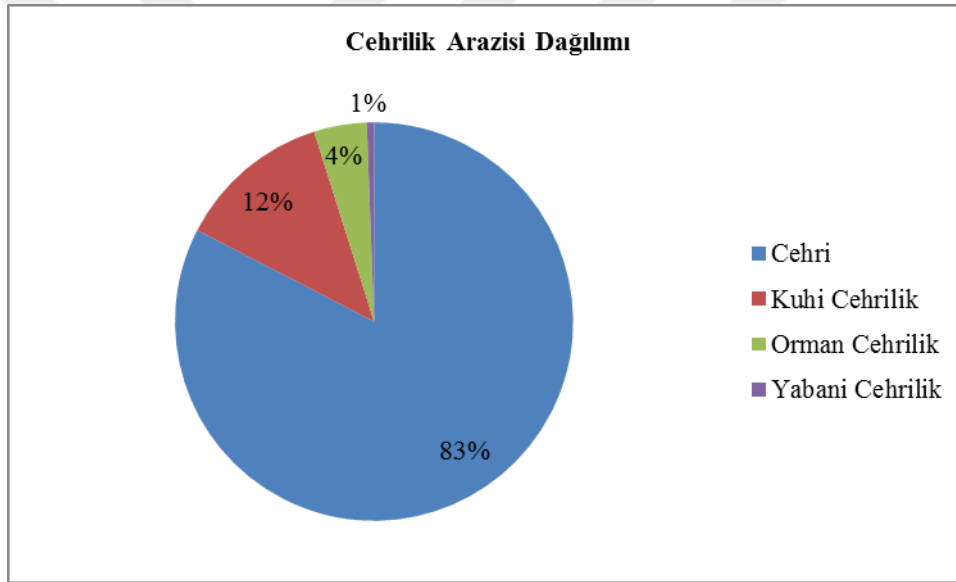
⁴⁵⁴ Genç, a.g.m., s. 177.

⁴⁵⁵ Uca-Ülker, a.g.e., s. 77.

⁴⁵⁶ Mustafa Genç, a.g.m., s. 177.

kırk madeni lira değerinde mahsul elde eder ve buna mukabil o zamanın piyasasında dört beş altınla senelik ev masrafı temin olunabilirdi...⁴⁵⁷'.

Parçadan da anlaşılacağı üzere cehri üretiminin çok kârlı bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Zaten tespit ettiğimiz veriler de bunu doğrulamaktadır. 1950 dönüm cehri arazisi Çorum hane reislerinin kullandığı tarım arazisinin %14,4'üne tekabül etmektedir. Hane reisinin cehri arazisi yazılırken *Kabaklı ve Sıklık ve Mürsel mahallerinde üç kıt'a cehrilik dönüm: 19, Yoğunpelid karyesi nâm mahalde elli dokuz senesine mübâşeret ettiği kûhi cehrilik dönüm: 9, Kınık karyesinde orman cehrilik dönüm: 3, Seydiumsultân karyesinde bi't-tarîkten muhdes yabani cehrilik dönüm: 8* gibi kayıtlarla cehriliğin arazi statüsü sınıflandırılmıştır.

Şekil 3.5. Cehri Arazisi Dağılımı

Cehrinin ticareti kârlı olduğu için Çorum şehrindeki cehri üretiminin büyük bir çoğunluğu aşılı yani bizatihi ekilen arazilerden oluşmaktadır. Muhassıllar, *A'şâr Olarak Verdiği* başlığı altında cehri üretiminden alınan vergiyi kaydederken *Aşılı Cehri Öşrü* ve *Yabani Cehri Öşrü* diye ayrı kalemlerde tahrir etmişlerdir. Çorum şehrinde hane reislerinin toplam 1950 dönüm cehri arazisinin, 1610,5 dönümü cehri (aşılı), 244,5 dönümü kûhi cehrilik, 83,5 dönümü ormanlık cehrilik ve 11,5 dönümü de yabani cehrilik arazisinden oluşmaktadır. Ayrıca cehri arazinin ne zaman ekildiği ve ne zaman

⁴⁵⁷ Metnin tamamı için müracaat ediniz. Fahrettin Ünsal, "Cehri Yârenliği", *Çorumlu*, S. 45, 1 Şubat 1944, s. 1344-1345.

hasılat alınacağı da *Yoğunpelid karyesi nâm mahalde elli yedi senesinden mübâşeret ettiği kûhî cehrilik dönüm: 2,5, altmış dört senesinde hâsılât alacağı, Kabaklı nâm mahalde gars ettiği cehrilik dönüm: 1,5, altmış sekiz senesinde hâsılât alınacağı* gibi kayıtlarla belirtilmiştir.

Çorum temettüat defterlerinde cehri arazi genel itibariyle dönüm esas alınarak hesaplanmış olsa da Sofular, Pazar, Narlıoğlu, Çakır, Uç, Nurullah mahallelerindeki 1'er hane reisinin cehri arazi miktarı *Kuyumcu karyesi nâm mahalde bir miktar cehri eşcârı* şeklinde dönüm hesabı değil de ağaç hesabı verilmiştir. Ayrıca Çakır, Hacı İshâk, Kundistan, Acel-i Sâni mahallelerinde 2'şer hane reisinin cehri arazi miktarı bu şekilde verilirken, Karamançavuş ve Burhan Kehüdâ mahallelerinde 4 hane reisinin sahip oldukları cehri arazisi eşcâr hesabıyla verilmiştir.

Hacı Recep Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 83 dönüm cehrilik arazilerinin 12 dönümü kûhî cehrilik, 4,5 dönümü mübâşeret⁴⁵⁸ edilmiş olup henüz hasılat alınamamıştır. Çiriş Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 17,5 dönüm cehri arazisi olup 8,5 dönümü mübâşeret ettikleri kûhî cehrilik araziden oluşmaktadır. Pazar Mahallesi'nde 25 dönüm cehrilik arazinin 7 dönümü mübâşeret ettiği kûhî cehrilik arazisi ve 6 dönümü de mübâşeret ettiği cehrilik eşcârı olarak kaydedilmiştir. Pazar Mahallesi'ndeki hane reislerinin hiçbirisinin cehrilik arazisi yoktur. Medrese Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 12,5 dönüm cehrilik arazisi olup, 5,5 dönümü mübâşeret ettiği kûhî cehrilikten oluşmaktadır. Yavru Turna Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 37,5 dönüm cehri arazinin, 1,5 dönümü kûhî cehrilik ve 3 dönümü de mübâşeret ettiği kûhî cehrilikten mürekkeptir. Şeyhler Mahallesi'nde toplam 22 dönüm cehrilik arazi olup bunun 5 dönümü mübâşeret edilen kûhî cehrilik araziden oluşmaktadır.

Fatmabacı Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 17 dönüm cehrilik arazisinin 9,5 dönümü mübâşeret edilmiş olup henüz hasılat alınamamıştır. Cehrilik Mahallesi'ndeki 48 dönüm cehrilik arazi olup hane reisleri bunun 39,5 mübâşeret

⁴⁵⁸ Bir işe başlama girişme (Devellioğlu, a.g.e., s. 817). Muhassıl bazen mübâşeret değil de “*gars ettiği*”, “*gars edeceği*” gibi tabirler de kullanmıştır. Biz hepsini “*mübâşeret ettiği*” yani yeni diktiği, henüz hasılat alamadığı statüsünde değerlendireceğiz.

edilmiş cehrilik arazidir. İsa Halife Mahallesi'nde hane reislerinn toplam 68,5 dönüm cehrilik arazisinin 27 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Çöplü Mahallesi'nde toplam 16 dönüm cehrilik arazi olup bunun 5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden terekküptür. Gülabibey Mahallesi'nde hane reisleri toplam 16 dönüm cehri araziye sahip olup bunun 7 dönümü mübaşeret edilen cehri arazi miktarından oluşmaktadır. Azâb Ahmed Mahallesi'nde hane reisleri 28 dönüm cehri arazisine sahip olup bunun 7 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir.

Ümid Halife Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu toplam 11 dönüm cehri arazisinin 7 dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiştir. Sancakdâr Mahallesi'nde 29,5 dönüm cehri arazi miktarı olup bunun 7,5 dönümü hane reisleri tarafından mübaşeret edildiği için henüz hasılat elde edilememiştir. Çebni Mahallesi'nde toplam 6,5 dönüm cehri arazinin 5 dönümü mübaşeret edilmiştir. Hacı Gevân Mahallesi'nde hane reislerinin toplam 44,5 dönüm cehri arazisi olup bunun 23 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazisinden oluşmaktadır. Karakeçili Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 109,5 dönüm cehri arazisi olup bunun 40 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazisinden oluşmaktadır. Çiftlik Mahallesi'nde kayıtlı toplam 17 cehrilik arazinin 7,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Sağrıca Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 122,5 cehrilik arazinin 54 dönümünü mübaşeret edilmiş cehrilik arazi oluşturmaktadır. Çakır Mahallesi'nde toplam 31 dönüm cehri arazisi kayıtlı olup bunun 12 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir.

Cami-i Kebîr Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 35 dönüm cehrilik arazinin 17,5 dönümünü mübaşeret edilmiş cehrilik arazi oluşturmaktadır. Uç Mahallesi'ndeki hane reislerinin üzerine kayıtlı 98,5 dönüm cehri arazisinin 39 dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Hacı Nasrullah Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 67,5 dönüm cehrilik arazinin 10 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Şarkiyân Mahallesi'ndeki hane reislerine ait 19 dönüm cehrilik arazinin 9 dönümü mübaşeret cehrilik arazidir. Tepecik Mahallesi'ndeki hane reislerine ait 30 dönüm cehrilik arazinin 6,5 dönümü mübaşeret cehrilik arazidir. Hacı Davud Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 55,5 dönüm cehri arazisine sahip olup 24 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Hacı Nurullah Mahallesi'nde hane reisleri herhangi bir cehrilik araziye sahip değildir.

Narlıoğlu Mahallesi'nde kayıtlı hane reisleri toplam 11 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 8,5 dönümü mübaşeret yolu ile ihdas edilen cehrilik araziden oluşmaktadır. Emir Ahmed Mahallesi'ndeki hane reislerine ait toplam 93 dönüm cehrilik arazinin 18 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Şeyh Eyyüb Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 140,5 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 43,5 dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Acel-i Sâni Mahallesi'nde hane reislerine ait toplam 57,5 dönüm cehri arazinin 21,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Karamançavuş Mahallesi'nde hane reislerinin sahip olduğu 73,5 dönümlük cehrilik arazinin 13 dönümü orman cehrilik olup, 31 dönümü de mübaşeret edilmiş cehri araziden oluşmaktadır.

Ağpınar Mahallesi'ndeki hane reisleri 77,5 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 21 dönümü de mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Kale Mahallesi'nde ikamet eden hane reislerinin toplam 17,5 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 12 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden mürekkeptir. Hacı İshâk Mahallesi'nde hane reisleri toplam 11 dönüm cehri arazi miktarına sahip olup bunun 2,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Burhan Kethüda Mahallesi'ndeki hane reisleri 219 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 74,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır.

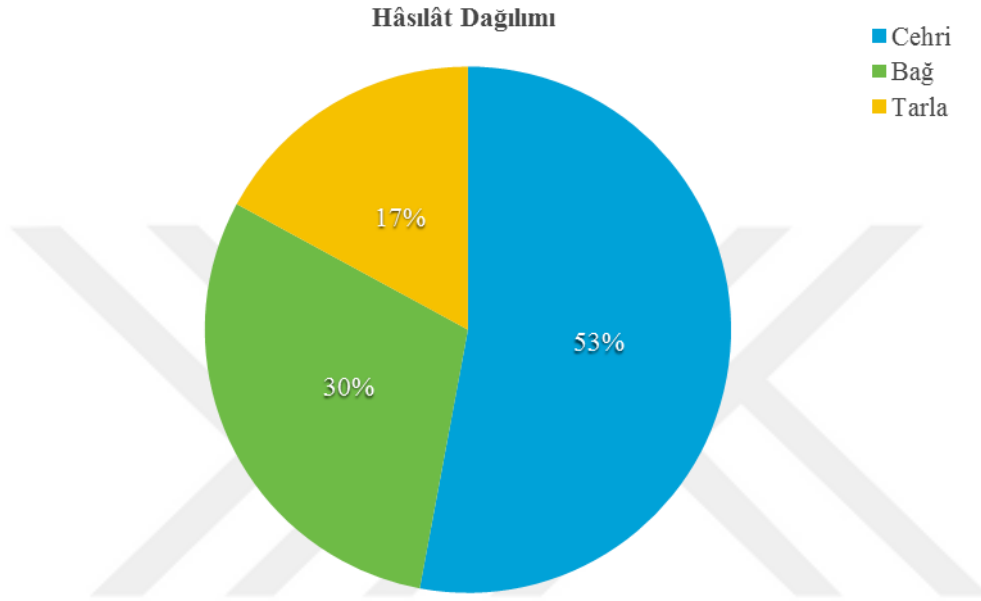
Hacı Yusuf Mahallesi'nde ikamet eden hane reislerine ait toplam 45 dönüm cehrilik arazinin 13,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Hacı Kemal Mahallesi'nde hane reislerine ait 48,5 dönüm cehrilik arazi olup bunun 27,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Kundistan Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 15 dönüm cehrilik arazinin 2 dönümü mübaşeret edilen cehrilik araziden oluşmaktadır. Acel-i Ūlâ Mahallesi'ndeki hane reislerinin 42 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 17 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Sofular Mahallesi'nde ise hane reisleri 31 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 1,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik araziden oluşmaktadır.

Endüstriyel bir bitki olan cehrinin üretimi, alım ve satımı oldukça kârlı olduğu için, Çorum sakinleri yoğun olarak cehri ile uğraşmaktadır. Hane reislerinin cehrilikten elde ettikleri geliri ise aşağıdaki tabloda incelenmiştir.

Tablo 3.7. Cehrilikten Elde Edilen Hasılat ve Mahallelere Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Cehri Dönüm	Hasılat-Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	114	83	7911	69,39
2	Çiriş	24	17,5	988	41,16
3	Pazar	17	25	1233	72,52
4	Pûşiyân	28	-	-	-
5	Medrese	29	12,5	766,5	26,43
6	Yavru Turna	54	37,5	6745	124,90
7	Şeyhler	46	22	551,5	11,98
8	Fatma Bacı	28	17	618	22,07
9	Nurullah	75	48	1053	14,04
10	İsa Halife	79	68,5	4489	56,82
11	Çöplü	35	16	833	25,22
12	Gülâbîbey	32	16	935,5	29,23
13	Azâb Ahmed	46	28	2274	49,43
14	Ümid Halife	34	11	611,5	17,98
15	Sancakdâr	22	29,5	1442,5	65,56
16	Çebni	22	6,5	149	6,77
17	Hacı Gevân	42	44,5	2846	67,76
18	Karakeçili	45	109,5	8106,5	180,14
19	Çiftlik	28	17	1115	39,82
20	Sağrıçı	80	122,5	8280	103,5
21	Çakır	47	31	3280	69,78
22	Cami-i Kebîr	40	35	1463,5	36,58
23	Uç	70	98,5	5264	75,2
24	Hacı Nasrullah	47	67,5	5081	108,10
25	Şarkiyân	12	19	2025	168,75
26	Tepecik	52	30	2174	41,80
27	Hacı Davud	43	55,5	3970,5	92,33
28	Hacı Nurullah	8	-	-	-
29	Narhoğlu	34	11	367	10,79
30	Emir Ahmed	74	93	8411,5	113,66
31	Şeyh Eyyüb	68	140,5	1022	15,02
32	Acel-i Sâni	59	57,5	5993	101,57
33	Karamançavuş	91	73,5	1031,5	11,33
34	Ağpınar	68	77,5	3443	50,63
35	Kale	22	17,5	544,5	24,75
36	Hacı İshâk	36	11	793,5	22,04
37	Burhan Kethüdâ	160	219	13479,5	84,24
38	Hacı Yusuf	35	45	3233	92,37
39	Hacı Kemal	55	48,5	2786	50,65
40	Kundistan	22	15	803	36,5
41	Acel-i Ūlâ	49	42	2299,5	46,92
42	Sofular	26	31	4038,5	155,32
Σ		1998	1950	122451,5	

Çorum mahallelerindeki hane reislerine ait olan 8977 dönüm tarla arazisinden 39 bin 511,5 kuruş elde edilirken, 2605,5 dönüm bağ, sebze ve meyve bahçelerinden de 69 bin 343,5 kuruş elde edilmiştir. 1950 dönüm arazi miktarıyla kapladığı alan bakımından tarla ve bağdan sonra gelen cehrilikten ise hane reisleri 1844-1845 yılında toplam 122 bin 451,5 kuruş elde etmişlerdir.

Şekil 3.6. 1844-1845 Yıllarında Tarım Arazilerinden Elde Edilen Gelir Dağılımı

Çorum mahallelerinde kayıtlı 1998 vergi mükellefi hane reisi 1844-1845 yılında cehri arazilerinden 122 bin 451,5 kuruş, başta bağ olmak üzere bağ, sebze ve meyve bahçelerinden 69 bin 343,5 kuruş ve tarla arazilerinden 39 bin 511 kuruş olmak üzere toplam 231 bin 306,5 hasılat elde etmişlerdir.

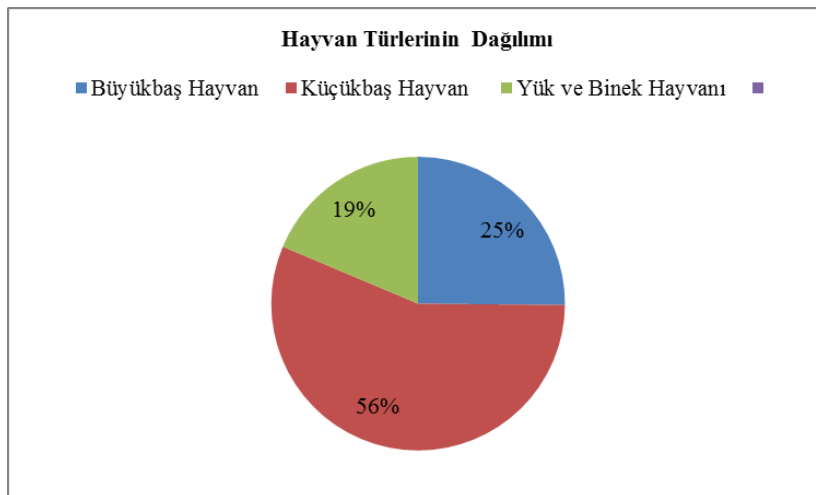
3.3. HAYVANCILIK

XIX. yüzyıl ortalarında Çorum'un ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayandığı için şehirdeki hayvan stoğu oldukça önemlidir. İnsanlar at, öküz ve manda gibi hayvanları koşum ve yük taşımak amacıyla kullanmak için, bununla birlikte hane

reisleri kendi ailesinin peynir, yağ, süt, deri ve yapağı gibi ihtiyacını gidermek ve gübre sağlamak gibi çeşili ihtiyacını karşılamak için hayvan yetiştirmektedirler⁴⁵⁹.

Çorum'da yaşayan 1998 vergi mükellefi hane reisinden 1379 hane reisi (%69,01) en az bir hayvana sahiptir. Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle 1844-1845 yılında Çorum şehrindeki hayvanların miktarı, en çok hangi hayvanın beslenildiği, hayvandan ne kadar kazanç elde edildiği, hayvanın fiziki durumu *topal merkep, topal katır, yaşı bir yaşında dişe, cinsiyeti bir yaşında erkek tây, bir yaşında dişi dana* döllu olup olmadığı *döllü mâye merkep, dölsüz sığır inek* gibi ayrıntılı bir şekilde tahrir edilmesi, hayvanları geniş ölçüde tahlil edilmesine olanak sağlamaktadır.

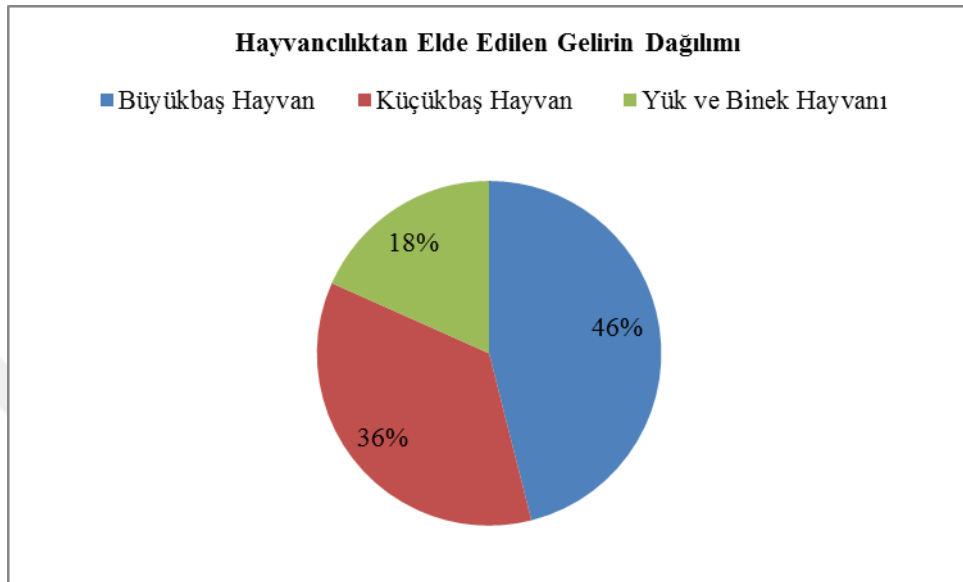
Çorum şehrinde eti, sütü ve yünü için en fazla inek, manda, koyun, keçi, oğlak gibi hayvanların beslenildiği görülmektedir. Ayrıca koşum hayvanları olarak adlandırılan ve toprağı işlemekte kullanılan karasığır öküzü, manda öküzü gibi hayvanlar da oldukça yaygındır. Yük ve binek hayvanlarından merkep ise Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin yarısından fazlasında mevcuttur. Çorum'da 2218 büyükbaş, 4956 küçükbaş ve 1645 yük ve binek hayvanı olmak üzere toplam 8819 hayvan mevcuttur. 8819 olan hayvan sayısını 1998 hane reisiyle oranladığımızda hane başına 4,41 hayvan düşmektedir.

Şekil 3.7. Hayvan Türlerinin Yüzdeleri Oran Dağılımı

⁴⁵⁹ Kara, a.g.e., s. 124.

Hayvan türlerinin yüzdelerik dağılımına baktığımızda %56'lık bir oranla en fazla küçükbaş hayvancılık yapıldığı en az da yük ve binek hayvanı yetiştirildiği görülmektedir.

Şekil 3.8. Hayvancılıktan Elde Edilen Gelirin Hayvan Türlerine Göre Dağılımı

Hane reisleri hayvancılıktan hasılat-ı seneviyeleri yani yıllık gelirleri en çok 17 bin 670 kuruşla büyükbaş hayvancılıktan kazanç elde etmişlerlerdir. Onu, 13 bin 670 yıllık gelire küçükbaş hayvancılık takip etmektedir. 7 bin 32 kuruşla yük ve binek hayvanları en son sırada yer almaktadır. Hane reislerinin hayvancılıktan elde ettikleri yıllık gelirin toplamı ise 38 bin 372 kuruştur. Hepsini ayrı bir başlık altında tahlil etmeye çalışacağız.

3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık

Çorum'da 1844-1845 yılında yetiştirilen büyükbaş hayvan sayısı 918 sağman inek, 130 manda inek, 158 sığır öküz, 51 manda öküz, 116'i malak⁴⁶⁰ (111 malak içerisinde 8'i manda düve), ve 845 buzağı (852 buzağı içerisinde, 21 dana, 24 düve ve

⁴⁶⁰ Manda yavrusu

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fdbccaa4a9f1.10220262, Erişim tarihi: 24.04.2017.

8'de tosun⁴⁶¹ cinsi bulunmaktadır) olmak üzere toplam 2218 büyükbaş hayvan cinsi vardır.

Çorum'daki 2218 büyükbaş hayvanı, sığır ve manda (camış veya camuş)⁴⁶² diye sınıflandırmak mümkündür. Muhassıl, hayvanları tahrir ederken bazen *sağman camuş inek*, *sağman manda inek* ya da *sağman manda* gibi farklı kayıtlarda bulunmuştur. Sağman manda inek veya sağman manda, camus, manda (camus/camış) cinsinin dişi hayvanını kastetmektedir. Yine manda cinsinden olup bu cinsin erkeği olan ve *manda öküz*, *erkek manda*, *camuş öküz* gibi farklı kayıtlar manda cinsinin erkeğini kastetmektedir. Ayrıca *sağman sığır inek* ve *karasığır inek* ile *sağman sığır öküz* ve *sığır kara öküz*, aynı hayvanları kastettiği için biz bu farklı kayıtları tek bir çatı altında sınıflandırdık.

Tablo 3.8. Çorum Şehrindeki Büyükbaş Hayvan Cinslerinin Mahallelere Dağılımı

Çorum Mahalleleri		Sığır Cinsi			Manda (Camış-Camus) Cinsi			Toplam
S. No	Mahalle Adı	Sağman Sığır İnek	Buzağı	Sığır Öküz	Manda İnek	Manda Öküz	Malak	
1	Hacı Recep	31	34 ⁴⁶³	-	1	-	2 ⁴⁶⁴	68
2	Çiriş	9	10	-	1	-	1	21
3	Pazar	10	9 ⁴⁶⁵	-	3	-	5 ⁴⁶⁶	27
4	Püşiyân	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	10	8	-	2 ⁴⁶⁷	-	1	21

⁴⁶¹ Danalıktan yeni çıkmış genç boğa. İki veya üç yaşında öküz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fdbd96e61575.74413132, Erişim tarihi: 24.04.2017.

⁴⁶² Câmûs veya camış: Manda, su sığırı (Devellioğlu, a.g.e., s.140). Geviş getirenlerden, derisinin rengi siyaha yakın uzun seyrek kıllı bir hayvan, su sığırı, camuş, (camız, camış) kömü. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fdb6bd6bad81.17004618, Erişim tarihi: 24.04.2017

⁴⁶³ 2 tanesi dana olarak kayıtlıdır. Dana: İneğin, sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fdb6c16a6c39.54915441, Erişim tarihi: 24.04.2017.

⁴⁶⁴ 1 tanesi manda düvesi olarak kaydedilmiştir. Düve: boğaya gelmemiş, 1-2 yaşında dişi hayvan http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fdbcc49e1db2.72215084, Erişim tarihi: 24.04.2017.

⁴⁶⁵ 1 tanesi dana diye kayıtlıdır.

⁴⁶⁶ 4 tanesi "erkek düvesi" diye kayıtlıdır.

⁴⁶⁷ 1 tanesi "dölsüz camuş inek" diye kayıtlıdır.

6	Yavru Turna	36 ⁴⁶⁸	33	6	3	-	2	80
7	Şeyhler	28	22 ⁴⁶⁹	-	2	2	2	56
8	Fatma Bacı	27	16 ⁴⁷⁰	-	1 ⁴⁷¹	1	-	45
9	Nurullah	33	21	2	1	5	-	62
10	İsa Halife	43	40 ⁴⁷²	-	7 ⁴⁷³	-	6	96
11	Çöplü	15	15	-	1	-	1	32
12	Gülabibey	6	7	5	4	2	2	26
13	Azâb Ahmed	14	16	6	3	5	-	44
14	Ümid Halife	16	16	2	4	2	4	44
15	Sancakdâr	8	8	-	-	-	-	16
16	Çebni	18 ⁴⁷⁴	15	10	5	5	5	58
17	Hacı Gevân	20	26 ⁴⁷⁵	-	3 ⁴⁷⁶	-	1	50
18	Karakeçili	34 ⁴⁷⁷	22	-	3 ⁴⁷⁸	-	3	62
19	Çiftlik	9 ⁴⁷⁹	11 ⁴⁸⁰	8	2 ⁴⁸¹	-	1	31
20	Sağrııcı	50 ⁴⁸²	43 ⁴⁸³	-	8	-	4 ⁴⁸⁴	105
21	Çakır	16	16	3	1	1	1	38
22	Cami-i Kebîr	39 ⁴⁸⁵	32 ⁴⁸⁶	-	1	-	1	73
23	Uç	30	28 ⁴⁸⁷	2	5	-	5	70
24	Hacı Nasrullah	28	33	-	7	-	7	75
25	Şarkiyân	11	9	-	5	-	4	29
26	Tepecik	16	16	10	2	-	1	45
27	Hacı Davud	8	9 ⁴⁸⁸	-	1	-	1	19
28	Hacı Nurullah	5	7 ⁴⁸⁹	10	1	-	1	24
29	Narlıoğlu	10	8	4	2	-	2	26
30	Emir Ahmed	30	28 ⁴⁹⁰	2	4	-	4	68
31	Şeyh Eyyüb	31	30 ⁴⁹¹	-	7	-	7	75

⁴⁶⁸ 3 tanesi “dölsüz inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁶⁹ 1 tanesi “dölsüz düve sığır” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁰ 1 tanesi “dölsüz dana” diye kayıtlıdır.

⁴⁷¹ “Dölsüz manda” diye kayıtlıdır.

⁴⁷² 1 adeti “dana” diye kayıtlıdır.

⁴⁷³ 1 adeti “dölsüz manda inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁴ 1 adeti “dölsüz inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁵ 3 Adet “dişi düve”, 3 adet “erkek tosun” ve 2 adet “erkek sığır dana” kaydı mevcuttur.

⁴⁷⁶ 1 adeti “dölsüz manda inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁷ 10 adeti “dölsüz sığır inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁸ 3 adeti “dölsüz camuş inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁷⁹ 1 adeti “dölsüz inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁸⁰ 11 buzağı içerisinde 2 “düve”, 1 adette “tosun” vardır.

⁴⁸¹ 1 adeti “dölsüz manda inek”tir.

⁴⁸² 2’si “dölsüz sığır inek”tir.

⁴⁸³ 1 adet “dölsüz buzağı” olarak kayıtlıdır.

⁴⁸⁴ 4 adedi “dölsüz camuş inek” diye kayıtlıdır.

⁴⁸⁵ 3 adet “dölsüz inek” mevcuttur.

⁴⁸⁶ 1 adet “tosun” kayıtlıdır.

⁴⁸⁷ 1 adet “sığır düve” diye mukayyedir.

⁴⁸⁸ 1 adet “erkek dana”, bir adet “dişi dana” kayıtlıdır.

⁴⁸⁹ 1 adet “düve”, iki adet de “erkek sığır tosun” kayıtlıdır.

⁴⁹⁰ 1 adet “sığır düve” ve bir adet de “dana” kayıtlıdır.

⁴⁹¹ 2 adet “düve”, 2 adet de “dana” kayıtlıdır.

32	Acel-i Sâî	12	17 ⁴⁹²	10	1	2	2 ⁴⁹³	44
33	Karamançavuş	24	18 ⁴⁹⁴	11	1	7	2	63
34	Ağpınar	57	46 ⁴⁹⁵	28	6 ⁴⁹⁶	10	8 ⁴⁹⁷	155
35	Kale	6	8	-	-	-	-	14
36	Hacı İshâk	13	12 ⁴⁹⁸	-	1	-	1	27
37	Burhan Kethüdâ	59	56 ⁴⁹⁹	37	6	7	6	171
38	Hacı Yusuf	21	26 ⁵⁰⁰	-	5	-	5	57
39	Hacı Kemal	39	32 ⁵⁰¹	2	8	2	8	91
40	Kundistan	6	6 ⁵⁰²	-	-	-	-	12
41	Acel-i Ülâ	19	19 ⁵⁰³	-	2	-	2	42
42	Sofular	21	17	-	10	-	8	56
Σ		918	845	158	130	51	116	2218

Çorum mahallelerindeki hane reisleri 1921 sığır cinsi 297 adet de manda cinsi olmak üzere toplam 2218 büyükbaş hayvana sahiptir. Hane sayısı ile oranladığımızda kişi başına % 1,11 büyükbaş hayvan düşmektedir. Ayrıca 122 inek, 2 buzağı, 2 düve ve 15 manda inek olmak üzere toplam 141 büyükbaş hayvan dölsüz olarak tahrir edilmiştir. Ayrıca mesleği ziraatçılık olan ve koşum hayvanı olarak da tabir edilen sığır öküz veya manda öküzü, bu işle uğraşan her hane reisinde en az bir baş olmak kaydıyla bulunmaktadır.

⁴⁹² 3 adet "sığır düve" ve 3 adet "dana" kayıtlıdır.

⁴⁹³ 1 adet "Camus düvesi" kayıtlıdır.

⁴⁹⁴ 4 adet "düve" kayıtlıdır.

⁴⁹⁵ 5 adet "erkek dana", iki adet "dişi dana" ve dört adet de "düve" kayıtlıdır.

⁴⁹⁶ 3 adeti "dölsüz camış inek" diye kayıtlıdır.

⁴⁹⁷ 2 adet "manda düve" diye kayıtlıdır.

⁴⁹⁸ 1 adet "erkek düve" diye kayıtlıdır.

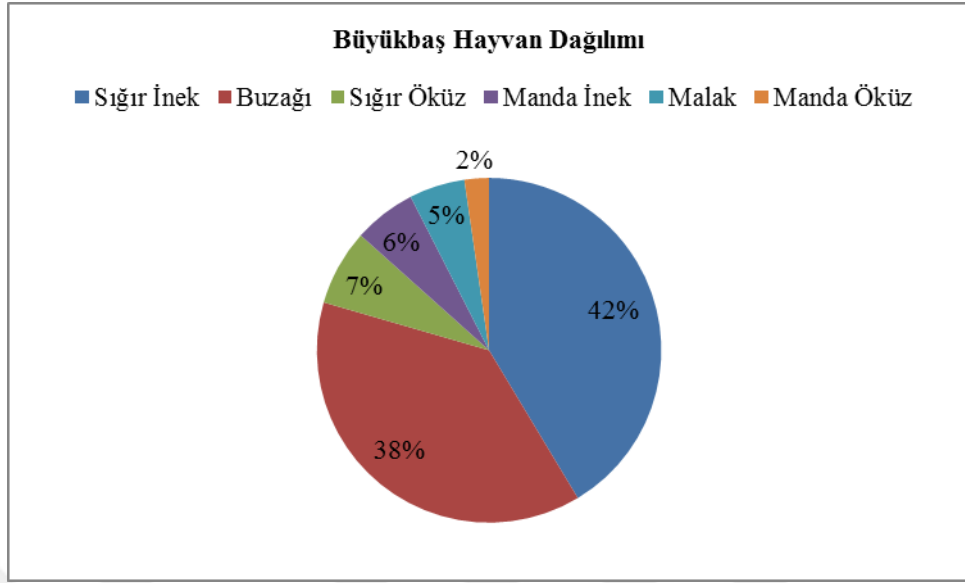
⁴⁹⁹ 2 adet "düve" diye kayıtlıdır.

⁵⁰⁰ 2'şer adet "dana" ve "düve" mevcuttur.

⁵⁰¹ 1 adet "erkek dana" mevcuttur.

⁵⁰² 2 adeti "erkek dana"dır.

⁵⁰³ 1 adet "düve" vardır.

Şekil 3.9. Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Büyükbaş hayvanlardan, sağman inek ve manda ineğin hane reisine yıllık gelirleri hesaplanırken; dölsüz inek, düve, buzağı, düve, malak, sığır öküz ve manda öküzün yıllık gelirleri hesaplanmamıştır. *Dölsüz inek: 1 sene-i atiyede hâsilât alınacağı* gibi kayıtlarla ne zaman hasılat alınacağından da bahsedilmiştir. Sağman ineğin yıllık geliri 15 kuruş, manda ineğin ise geliri 30 kuruş olarak tahrir edilmiştir. 918 sağman inekten hane reislerinin toplam yıllık kazancı 13 bin 770 kuruşken, 130 manda inekten ise yıllık 3 bin 900 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Hane reislerinin büyükbaş hayvandan 1844-1845 yıllarında toplam kazancı 17 bin 670 kuruştur.

3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık

Çorum hane reisleri, 2631 koyun türü ve 2325 keçi türü olmak üzere toplam 4956 küçükbaş hayvana sahip olup bunları yetiştirmektedirler. Büyükbaş ve yük ve binek cinsi hayvan açısından baktığımızda, hane reisleri en çok küçükbaş hayvan yetiştirmektedir. Kişi başına % 2,48 küçükbaş hayvan düşmektedir.

Tablo 3.9. Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Dağılımı

Hayvan Türü	Miktarı	%
Koyun Türü		
Sağman Koyun	1279	25,8
Kuzu	1079	21,8
Erkek Koyun	190	3,8
Dölsüz Koyun	42	0,8
Dölsüz Kuzu	21	0,4
Tokluk (Toklu) ⁵⁰⁴	20	0,4
Keçi Türü		
Sağman Keçi	1099	22,2
Oğlak	1002	20,2
Erkek Keçi	94	1,9
Erkek Kıl Keçi	84	1,7
Dölsüz Kıl Keçi	31	0,6
Dölsüz Keçi	15	0,4
Σ	4956	100

Hane reislerinin en çok beslediği hayvan sağman koyundur. Muhassıl bazen *sağman koyun re's: 1* yazarken bazen de *sağman agnâm re's: 5* şeklinde tahrir etmiştir. Osmanlı Devleti'nde bir koyun yılda yaklaşık 51-77 kilogram süt verirken, Avrupa'da bir koyun yılda yaklaşık 500 litre süt verebiliyordu. Bu hayvanlar eti, kılı ve yünü için beslenmekteydi. Anadolu'da ortalama olarak bir koyundan yılda 1,4 yün, bir kıl keçisinden 450 gram kıl elde ediliyordu⁵⁰⁵. Hayvanların yıllık gelirleri yöreden yöreye değişmektedir. Çorum temettüat defterlerinde de dölsüz keçinin bazı hanelerde yıllık geliri 2,5 kuruş hesaplanırken bazı hanelerde 5 kuruş hesaplanmıştır. Ancak genel itibariyle hayvanların yıllık gelirlerini aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz. Sağman koyun, sağman keçi ve dölsüz keçinin yıllık geliri 5 kuruş hesaplanmış olup koyunun yavrusu kuzu koyun ile, oğlak da keçi ile bir tahrir edilmiştir. Erkek tokluk, dölsüz koyun ve erkek koyunun da yıllık geliri 2,5 kuruş olarak hesaplanmıştır.

⁵⁰⁴ Tokluk veya toklu, altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzuya verilen addır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fe2e0c142d47.39294399, Erişim tarihi: 24.04.2017.

⁵⁰⁵ Korkmaz, *Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, s.273-274.

Tablo 3.10. Küçükbaş Hayvancılıktan Elde Edilen Yıllık Gelir

Hayvan Türü	Miktarı	Hâsılât-Kuruş	Toplam Hâsılât-Kuruş
Koyun Türü			
Sağman Koyun (Kuzu)	1279	5	6395
Erkek Koyun	190	2,5	475
Dölsüz Koyun	42	2,5	105
Tokluk (Toklu)	20	2,5	50
Keçi Türü			
Sağman Keçi (Oğlak)	1099	5	5495
Erkek Keçi	94	2,5	235
Erkek Kıl Keçi	84	2,5	210
Dölsüz Kıl Keçi	31	2,5	77,5
Dölsüz Keçi	15	2,5 (5)	37,5
Toplam	4956		13080

Koyun ve keçi türünden küçükbaş hayvanların sayısı 4956 olup toplam yıllık gelirleri ise 13 bin 80 kuruştur.

3.3.3. Yük ve Binek Hayvanları

Yük ve binek hayvanları taşımacılık yapmak, bir yere ulaşmak için vasıta görevi görmek veya yük taşımak için beslenen ve kullanılan hayvan türüdür. Temettüat defterinden faydalanmak suretiyle Çorum'da yük ve binek hayvanlarını tespit edebilmekteyiz. Buna göre yöredeki hayvanlar 1098 erkek merkep, 249 beygir (bâr-gîr)⁵⁰⁶, 103 kısarak⁵⁰⁷ 102 tay⁵⁰⁸, 82 esb⁵⁰⁹ ve 11 katır⁵¹⁰ olmak üzere toplam 1645 yük ve binek hayvanından tekerrüptür.

⁵⁰⁶ Beygir veya bâr-gîr: yük tutan, yük kaldıran. Beygir, at (Devellioğlu, a.g.e., s. 80).

⁵⁰⁷Dişi at

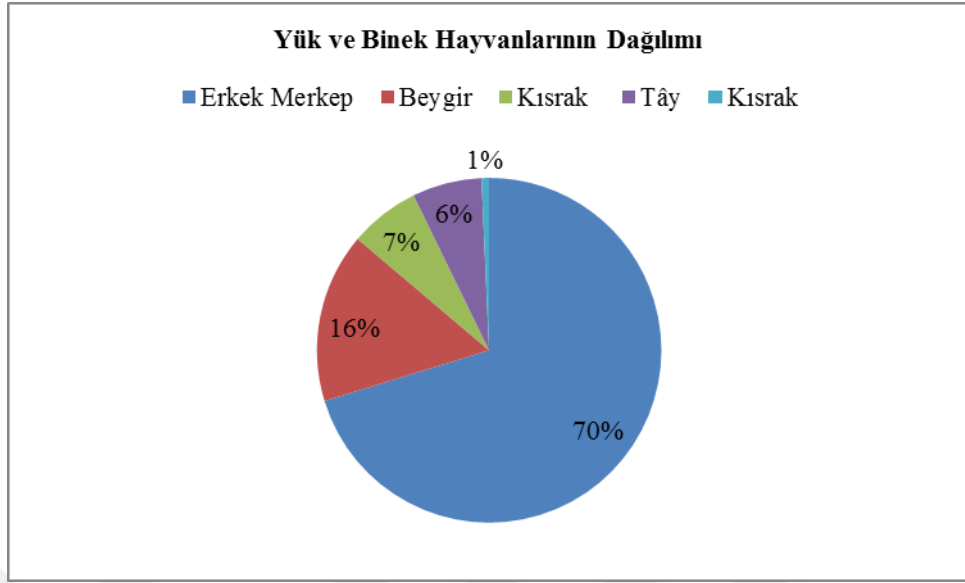
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fe3007340044.70453411, Erişim tarihi: 24.07.2017.

⁵⁰⁸Üç yaşına kadar olan at yavrusu

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fe2f6cc4b474.33790565, Erişim tarihi: 24.04.2017.

⁵⁰⁹ At, beygir (Devellioğlu, a.g.e., s. 263).

⁵¹⁰ Kısarak atgillerden olup kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez bir hayvandır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fe304a318588.72569129, Erişim tarihi: 24.07.2017.

Şekil 3.10. Yük ve Binek Hayvanlarının Yüzdeleri Dağılımı

Yük ve binek hayvanlarının büyük bir çoğunluğunu erkek merkep oluşturmaktadır. 1098 erkek merkep içerisinde 48 mâye merkep⁵¹¹, 28 mâye merkepin sıpası ve 4 adet de dölsüz mâye merkep bulunmaktadır. Çorum’da hane başına %1,21 yük ve binek hayvanı düşmektedir. Merkebe neredeyse halkın 2/3’si sahiptir. İncelediğimiz defterlerde bir kişinin hiçbir şeyi olmasa bile bir merkep buldurmaya gayret ettiğini söyleyebiliriz. Erkek merkep, beygir, ve katırın yıllık geliri hesaplanmazken kısrağın yıllık geliri 25 kuruş ile 45 kuruş arasında değişmektedir. 36 adet dölsüz kısarak olup bunların yıllık gelirleri yazılmazken çok az da olsa *kısarak: 1 mâ’ tây: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 37.5* şeklinde tay ile yazılmış kayıtlar mevcuttur. Mâye merkep ise sıpasıyla tahrir edilmiş olup 12,5 ila 15 kuruş arasında değişen yıllık gelirleri vardır. Dölsüz mâye merkepten ne zaman hasılat alınacağı ise kaydedilmiştir.

⁵¹¹ Bu kavram hâlen Anadolu taşrasının çoğu yerinde genellikle dişi hayvanları tasvir etmekte kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu “maya” kelimesinin karşılığını “damızlık dişi hayvan” ve “dişi deve” olarak tanımlarken “mâye” kelimesini ise “yeni doğmuş kuzu, oğlak” olarak açıklamaktadır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58cc3ffbc11672.96641153, Erişim tarihi: 17.03.2017. Aynı kavramı Ferit Devellioğlu “dişi deve” olarak tanımlamıştır (Devellioğlu, a.g.e., s. 679).

Hayvanların fiziki özelliklerini belirten *topal katur: 1, koca dölsüz kısarak re's: 1, görpe tây: 2, kulunlu*⁵¹² *kısarak re's: 1, ednâ*⁵¹³ *kör bârgir re's: 1* gibi fiziksel durumlarında teferruatlı olarak belirtilmiştir. Hane reislerinin bargir vasıtasıyla hamûle makliyesinden⁵¹⁴ elde ettikleri gelir 4634 kuruştur. Ayrıca yük ve binek hayvanlarından 67, kısraftan 1675 kuruş, 48 mâye merkepten 720 kuruş olmak üzere hane reisleri bu kalemden geliri toplam 7032 kuruştur.

3.3.4. Arıcılık

Çorum'da arıcılık faaliyeti çok kısıtlı olup arı kovanı olan sadece 3 hanede bulunmaktadır. Şeyhler Mahallesi'nde Hane 17'de ikamet eden Kapısızoğlu Hüseyin'in 4 arı kovanı olup hasılat-ı seneviyesi 22 kuruştur. Azâb Ahmed Mahallesi'nde Hane 1'de ikamet eden Hazinedâroğlu Hacı Ömer ve Biraderi Hacı Mustafa'nın 5 arı kovanı olup hasılat-ı seneviyesi 25 kuruştur. Hacı Nasrullah Mahallesi'nde Hane 8'de ikamet eden Çekersizoğlu Osman Usta'nın 10 arı kovanının beher kıyyesi⁵¹⁵ 30 kuruş olarak hesaplanmakta olup hasılat-ı asel⁵¹⁶ kıyyesinin ise: 6 kuruş olduğu belirtilerek toplam 36 kuruş yıllık geliri mevcuttur.

Çorum mahallelerinde sadece 3 hane reisinin 19 arı kovanından elde ettikleri kazanç 83 kuruştur. Temettüat defterlerinden yararlanmak suretiyle şu sonuca varabiliriz: Çorum'da arıcılık faaliyetleri çok kısıtlı olup arı kovanı olan haneler de muhtemelen günlük ihtiyaçlarını karşılamak için arıcılıkla uğraşmışlardır.

⁵¹² Karnında yavrusu olan at, eşek gibi hayvanlar için kullanılan bir tabirdir.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fe42c800b222.65300608, Erişim tarihi: 24.07.2017.

⁵¹³ Ednânın sözlük anlamı: pek aşağı, çok alçak (Devellioğlu, a.g.e., s.231) olup büyük ihtimal kısa hayvanlar için kullanılan bir tabirdir.

⁵¹⁴ Hamûle nakliyesi, yük taşımacılığı nakliyesidir (Devellioğlu, a.g.e., s. 371).

⁵¹⁵ Kıyye, Osmanlı ağırlık ölçüsü olup kelimenin "on iki" sayısından geldiği düşünülmektedir. Okka, okıyye, vukiyye veya kısaca hokka isimleriyle de anılmaktadır. Kimyager Derviş Mehmed Emin Paşa 1864 yılında kıyyenin 1,3016 kiloya denk geldiğini kaydetmektedir. (Cengiz Kallek, "Okka", *DİA.*, C. 33, Ankara: 2008, s. 338).

⁵¹⁶ Asel: bal (Devellioğlu, a.g.e., s.47).

3.4. DİĞER GELİR KAYNAKLARI

3.4.1. Mesleki Gelirler

Çorum temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle Çorum merkez kazasında 93 farklı iş kolunun yürütülmekte olduğunu tespit etmekteyiz. Yoğun olarak yapılan meslekler arasında ırgatlık, terzilik, debbağlık, dikiçilik ve ziraatçılık gelmektedir. Mahallelerde yapılan mesleklerden elde edilen gelire bakacak olursak; tüm mesleklerin geliri belirtilmemiş olup sadece bazı mesleklerde gelir kayıtlıdır. Ziraatle meşgul olanlar, meslekten elde edilen kaleme sadece zuhurat (planlanmadan kazanılan gelir) yazılmıştır. Biz bu zuhurat vergisini kişi hangi meslekle meşgulse o başlık altında yazmayı uygun bulduk. Ayrıca bazı yerlerde *san'attan ve ticâretten temettüâtı* gibi iki meslek birlikte yazılıp, ortak hasılat verilmiştir. Aşağıdaki tabloda mahallelerde ismi geçen meslekler ve gelirleri gösterilmiştir.

Tablo 3.11. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-I

S. NO	Mahalle Adı	Hacı Recep	Çiriş	Pazar	Pûşyân	Medrese	Yavru Turna	Şeyhler
1	Irgatlık	2189	470	100	-	135	2985	1320
2	Terzilik	610	230	250	-	607,5	-	272,5
3	Dikiçilik	1785,5	-	400	-	-	275	245
4	Debbağlık	350	6010,5	-	-	2940	-	405
5	Ticaretten	1715	-	830	-	937,5	1067,5	562,5
6	Mûy-Tablık	770	-	-	-	117,5	-	-
7	Saraçlık	200	-	-	-	-	-	-
8	Bakkal	350	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	195	-	550	-	-	-	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden ⁵¹⁷	669	50	305	-	808	328,5	221
12	Kasaplık	365	-	-	-	-	362,5	-
13	Bağvancılık	699	-	-	-	-	113	-
14	Eskicilik	50	-	-	-	-	-	-

⁵¹⁷ Buna “*cerre çıkma*” denmekte olup eskiden medrese talebesinin, üç aylarda köylere dağılıp halka, dini tavsiyelerde bulunmak, namaz kıldırarak veya mü’ezzinlik yapmak suretiyle para ve erzak toplamasına verilen addır (Devellioğlu, a.g.e., s. 153). Çorum temettüat defterlerinde bu kalemden “*imâm, talebe-i ulûm’dan olanlar, mekteb-nişin’ler, müderris, talebeler ve bir de seyyâhîn fukarasından*” olanlar gelir elde ettiği için hepsini bu başlık altında toplayacağız.

15	Katırcılık	770	-	-	-	-	300	-
16	Semercilik	352,5	-	-	-	-	-	295
17	Dülgercilik	815	150	-	-	180	-	-
18	Demircilik	840	-	-	-	175	-	-
19	Boyacılık	455,5	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	550	151	-	-	-	185	228,5
21	Attarlık	500	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	185	-	-	-	-	-	-
23	Çulhacılık	325	-	-	-	-	285	-
24	Değirmencilik	175	-	-	-	-	150	-
25	Haffâflık	205	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık ⁵¹⁸	125	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik ⁵¹⁹	192,5	-	-	2099,5	-	-	-
28	Bilâ San'at ⁵²⁰	800	345	75	-	827	1231	1693,5
29	Hizmetkârlık	150	-	250	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	-	190	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	120	-	-	-	275
32	Börekçilik	-	-	250	-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	-	175	-	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	180	-
35	Berberlik	-	-	-	-	-	285	112,5
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	180	-
37	Duhancılık	-	-	-	-	-	572,5	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	-	-	-	-	592,5	-
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	640
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	355

⁵¹⁸ Muallim-i sıbyân, hocalık temettuatından gelir elde etmektedir.

⁵¹⁹ Dilencilik geliri.

⁵²⁰ “bilâ- san'at, bilâ-san'at amel-mânde, mefkûd, gözleri a'mâ, çolak, bilâ-san'at mecnûn, bilâ-san'at müflis, bilâ-san'at ihtiyar, a'rec ve meflûc, bi'l-ahnef sâil ve dervişan, bi'l-ahnef amel mânde, müsinn-i ihtiyar” gibi farklı kayıta olup zuhurat temettuatı verenler bu başlık altında toplanmıştır.

Tablo 3.12. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-II

S. NO	Mahalle Adı	Fatma Bacı	Nurullah	İsa Halife	Çöplü	Gülâbibey	Azâb Ahmed	Ümid Halife
1	Irgatlık	135	1712,5	616	-	530	475	382,5
2	Terzilik	472,5	156	1646	125	412,5	480	-
3	Dikicilik	255	575	142,5	96	330	155	557,5
4	Debbağlık	965		847,5	1061	-	755	2742,5
5	Ticaretten	-	3946	982,5	2135	750	1720	2950
6	Mûy-Tablık	-	835	1027,5	253,5	-	997,5	252
7	Saraçlık	-	191,5	155	-	640	-	-
8	Bakkâl	-		-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	195		-	-	-	-
10	Hocalık	-		-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	320	327,5	262,5	1337	372,5	125	75
12	Kasaplık	-		-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-		330	-	-	-	-
14	Eskicilik	-		-	-	-	-	-
15	Katırcılık	32		135	126,5	-	-	-
16	Semercilik	165,5	275	155	-	-	-	-
17	Dülgercilik	255		437,5	-	-	-	-
18	Demircilik	-	-	205	-	955	-	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-		329,5	383	-	125	140
21	Attarlık	-	-	225	250	-	-	-
22	Kahvecilik	-	125,5	95	-	-	-	-
23	Çulhacılık	-	2291	-	-	-	400	-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	-	225	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	225	125	-	-	-	-
27	Sâillik	100	-	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	3216	552,5	698,5	650,5	112,5	1667,5	297,5
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	725	-	-	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	265
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	270	306	-	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	-	235	155	-	400	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	498	350	100	175	175	575,5	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	92,5	-	-	500,5	493,5	175
39	Hamule	-	205	805	295	-	-	-

	Nakliyesinden							
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Kalaycılık	-	191	-	-	25	-	-
42	Helvacılık	-	575	-	-	-	-	-
43	Han Odabaşılıktan	-	-	31	-	-	-	-
44	Bağdan	-	-	25	-	-	-	-
45	Amelelik	-	-	135	152	-	150	-
46	Keçeçilik	-	-	-	150	-	-	-
47	Mü'ezzinlik	-	-	-	225	-	-	-
48	Kilimcilik	-	-	-	-	325	-	-
49	Tüfençilik	-	-	-	-	547,5	-	-
50	Tımarından	-	-	-	-	-	1800	1800
51	Sıvacılık	-	-	-	-	-	85	-

Tablo 3.13. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-III

S. NO	Mahalle Adı	Sancakdâr	Çebni	Hacı Gevân	Karakeçili	Çiftlik	Sağrıçı	Çakır
1	Irgatlık	665	125	595	142,5	1376	504	560
2	Terzilik	90	-	-	1061	445	2212,5	1843,5
3	Dikicilik	410	-	283	635	96,5	435	1220
4	Debbağlık	225	2144	150	-	-	575	140
5	Ticaretten	840,5	413	3943	2813,5	-	2648,5	1830
6	Mûy-Tablık	-	-	292,5	118	-	566	125
7	Saraçlık	-	-	-	80	-	135	-
8	Bakkal	150	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	-	196,5	-	-	-	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	-	-	150	443	115	2701	-
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-	-	-	-	201,5	467,5	187,5
14	Eskicilik	-	-	-	-	-	-	-
15	Katircilik	-	-	-	-	-	-	-
16	Semercilik	-	-	127,5	-	-	-	-
17	Dülgercilik	-	-	-	-	-	-	-
18	Demircilik	-	-	-	125	-	25	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	175	215	-	-	-	-
21	Attarlık	170	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	125	-	-	-	-	295,5	-
23	Çulhacılık	-	-	-	-	-	-	-
24	Değirmencilik	-	-	50	-	516	-	-

25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik	-	-	-	-	165	-	250
28	Bilâ San'at	395	175	625	4175	574,5	3725	835
29	Hizmetkârlık		-		-	-	-	-
30	Manavcılık	-	90		-	-	380	-
31	Tuzculuk	-	-		-	-	-	--
32	Börekçilik	-	-		-	-	-	-
33	Tebealiktan	-	-	232,5	247,5	-	207,5	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	-	-	-	409,5	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	-	-	-	-	255	-	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	1235	-	-	697,5	-	400
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Helvacılık	102,5	-		-	1055	285	-
42	Leblebicilik	-	180		-	-	-	-
43	Tamircilik	-	-	50	-	140	-	-
44	Kilimcilik	-	-	130	-	-	-	-
45	Tekaüdlük Maaşı	-	-	-	206	-	-	-
46	Tımarından	-	-	-	1800	-	1800	-
47	Tüfençilik	-	-	-	265	-	-	185
48	Hallaç	-	-	-	-	-	72,5	-
49	Bezzâzlık	-	-	-	-	-	555	-
50	Mücellidlik	-	-	-	-	-	150	-
51	Ferrâşlık	-	-	-	-	-	77,5	-
52	Ahz ü i'tâ ⁵²¹	-	-	-	-	-	-	155
53	Kalaycılık	-	-	-	-	-	-	175
54	Sıvacılık	-	-	-	-	-	-	155
55	Barutçuluk	-	-	-	-	-	-	100
56	Çiftçilik	-	-	-	-	-	-	155
57	Nalbantlık	-	-	-	-	-	-	475

⁵²¹ Alışveriş (Devellioğlu, a.g.e., s.22).

Tablo 3.14. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-IV

S. NO	Mahalle Adı	Cami-i Kebîr	Uç	Hacı Nasrullah	Şarkiyân	Tepecik	Hacı Davud	Hacı Nurullah
1	Irgatlık	195	1224	4400	125	1245	975	247,5
2	Terzilik	400	1890	395	530	190	-	-
3	Dikicilik	90	75	172,5	-	783	557,5	-
4	Debbağlık	175	270	165	-	125	150	-
5	Ticaretten	4775	3327,5	670	1437,5	550	2127,5	-
6	Mûy-Tablık	105	650	390	455	275	112,5	-
7	Saraçlık	595	175	-	-	-	-	-
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	-	80	-	-	350	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	190	287,5	95	-	120	150	-
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-	290	-	-	-	327,5	-
14	Eskicilik	-	-	-	-	140	-	-
15	Katırcılık	-	-	-	-	-	-	-
16	Semercilik	-	-	-	-	-	-	-
17	Dülgercilik	-	225	109	-	175	-	-
18	Demircilik	-	185	93,5	-	-	120	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	-	-	-	240	-	-
21	Attarlık	200	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	125	-	-	-	-	-	-
23	Çulhacılık	-	250	-	-	-	-	-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	75	-	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	90	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik	-	-	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	75	1187,5	28	207,5	549,5	217,5	-
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	150,5	145	-	-	-	322,5	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	-
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebeahktan	-	96	-	-	110	357,5	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	565	-	-	-	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	-	122,5	-	325	-	445	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	-	-	-	500	-	198

39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Keçeçilik	120	90	240	-	-	-	-
42	Bezzâzlık	250	-	-	250	2700	-	-
43	Tımandan	3600	1800	5400	-	-	-	-
44	Kılınççı	135	-	-	-	-	-	-
45	Nalbantlık	-	523	-	-	250	-	-
46	Penbecilik	-	150	-	-	-	-	-
47	Boyacılık	-	95	-	-	237,5	-	-
48	Hızarcılık	-	130	-	-	-	-	-
49	Bostancılık	-	-	125	-	-	-	-
50	Çerçilik	-	-	60	-	-	-	-
51	Mü'ezzinlik	-	-	50	-	-	-	-
52	Boyahaneci	-	-	155	-	-	-	-
53	Leblebicilik	-	-	230	-	-	-	-
54	Neccarlık	-	-	50	-	-	-	-
55	Hizmetkârlık	-	-	-	105	-	-	-
56	Tekatüdlük Maaşı	-	-	-	17	-	54	-
57	Ahz ü i'tâ	-	-	-	2285	-	-	-
58	Çobanlık	-	-	-	-	100	-	-
59	Helvacılık	-	-	-	-	150	-	-
60	Amelelik	-	-	-	-	455	-	-
61	Aşçılık	-	-	-	-	-	125	-
62	Tüfenkçilik	-	-	-	-	-	160	-
63	Köşkercilik	-	-	-	-	-	125	-

Tablo 3.15. Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-V

S. NO	Mahalle Adı	Narhoğlu	Emir Ahmed	Şeyh Eyyüb	Acel-i Sâni	Karamançavuş	Ağınar	Kale
1	Irgatlık	1818	115	585	1431,5	2049,5	683,5	145
2	Terzilik	397,5	252,5	1002,5	605,5	-	135	-
3	Dikicilik	-	96,5	1270	460	-	996,5	-
4	Debbağlık	-	300	725	97,5	250	200	-
5	Ticaretten	-	650	5220	195	687,5	3735	1217
6	Mûy-Tablık	307,5	333,5	500	195	1015	-	-
7	Saraçlık	-	165	-	167,5	-	-	-
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	52	-	-	193	120	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-

11	Cerr-i Şevvalden	91,5	315,5	377	784,5	155	-	1378
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-	470	550	712	457	61,5	-
14	Eskicilik	-	-	-	375	-	-	-
15	Katırcılık	-	-	-	-	1450	-	-
16	Semercilik	-	90	-	-	370	605	-
17	Dülgercilik	-	372,5	-	-	-	200	-
18	Demircilik	-	-	-	178,5	-	-	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	232,5	-	-	425	140	322,5	-
21	Attarlık	-	-	-	-	193,5	-	-
22	Kahvecilik	-	-	-	-	-	142,5	-
23	Çulhacılık	-	-	175	-	1709	667,5	-
24	Değirmencilik	272,5	-	-	139	340	-	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
27	Saillik	-	-	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	195	3344	800,5	145	3507,5	641	295
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	135	-	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	-
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebealiktan	345	90	-	315	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	120	-	95	-
35	Berberlik	-	-	150	-	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	125	-	275	-	-
37	Duhancılık	-	-	370	-	-	-	-
38	Erbâb-ı Ziraat	510	305	-	662	1137	1149,5	-
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Değirmen Bekçiliği	272,5	-	-	-	-	-	-
42	Hatiplik	135	-	-	-	-	-	-
43	Amelelik	195	618	245	-	-	75	-
44	Urgancılık	330	-	-	-	170	-	-
45	Unculuk	-	121,5	-	-	-	-	-
46	Keçeçilik	-	112,5	150	-	-	-	-
47	Cüzhânlık ⁵²²	-	75	-	-	-	-	-
48	Kayyûmluk	-	112,5	-	-	-	-	-
49	Helvacılık	-	90	280	-	-	-	-
50	Kuyumculuk	-	575	-	-	-	-	-
51	Ahz u i'tâ	-	950	395	-	-	-	-
52	Boyacılık	-	225	-	-	-	222,5	1684,5

⁵²² Cüz-hân: Kur'an'ı okumayı öğrenen talebe (Devellioğlu, a.g.e., s.169).

53	Tellallık	-	-	190	-	-	-	-
54	Tımarından	-	-	1800	-	-	-	6300
55	Hamûle Nakliyesinden	-	-	-	539	-	-	-
56	Bekçilik	-	-	-	245	-	-	-
57	Kazzâzlık	-	-	-	250	-	-	-
58	Taşçılık	-	-	-	290	-	-	-
59	Kalaycılık	-	-	-	227	-	-	-
60	Çarkçılık	-	-	-	267,5	-	-	-
61	Abacılık	-	-	-	-	475	-	-
62	Sünnetçilik	-	-	-	-	135	-	-
63	Tarakçılık	-	-	-	-	135	-	-
64	Tekaüdlük Maaşı	-	-	-	-	-	-	605

Tablo 3.16. Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-VI

S. NO	Mahalle Adı	Hacı İshâk	Burhan Kethüdâ	Hacı Yusuf	Hacı Kemal	Kundistan	Acel-i Ülä	Sofular
1	Irgatlık	1831	5000	218	307,5	157	768,5	125
2	Terzilik	-	660	340	1221	-	125	270
3	Dikicilik	-	1341,5	315	415	-	850	215
4	Debbağlık	262,5	235	270	1961,5	1605,5	1100	-
5	Ticaretten	2752,5	6715,5	3504	-	-	275	2490
6	Mûy-Tablık	-	220	-	-	390	285	90
7	Saraçlık	-	-	90	193	-	190	75
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	325	-	96	-	-	-
10	Hocalık	-	112,5	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	-	181	167	-	-	-	-
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-	1277	-	-	310	-	-
14	Eskicilik	-	165	-	-	-	-	-
15	Katircilik	104,5	-	-	-	-	152,5	392,5
16	Semercilik	-	-	-	582,5	-	-	-
17	Dülgercilik	-	-	-	835	-	-	-
18	Demircilik	-	377,5	380	-	-	82,5	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	373,5	-	150	-	95	-
21	Attarlık	-	-	125	-	-	-	767,5
22	Kahvecilik	-	-	-	145	-	-	95
23	Çulhacılık	-	465	-	125	-	-	-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	-	-	-

25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	165
27	Sâillik	-	150	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	290	-	1041	667,5	-	645	255
29	Hizmetkârlık	112,5	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	-	175	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	-
32	Börekçilik	-	100	-	-	-	645	195
33	Tebealiktan	-	668,5	-	355	-	-	-
34	Çobanlık	-	150	-	-	-	105	-
35	Berberlik	-	145	-	195,5	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	-	-	-	-	-	125	-
38	Erbâb-ı Ziraat	117,5	4527	-	150	-	-	-
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Kendircilik	353,5	-	-	-	-	-	-
42	Urgancılık	565	-	-	-	-	-	-
43	Kızirlik	-	90	-	-	-	-	-
44	Köşker	-	150	-	-	-	-	-
45	Basmacılık	-	127,5	-	-	-	-	-
46	Boyacılık	-	132,5	112,5	-	-	-	-
47	Nalbanthık	-	155	-	162	-	-	-
48	Lüleçilik	-	125	-	-	-	-	-
49	Muhzırlık	-	145	-	-	-	-	-
50	Tımarından	-	1800	-	2700	-	-	-
51	Çiftçilik	-	150	-	-	-	-	-
52	Unculuk	-	-	120	-	-	-	-
53	Çerçilik	-	-	75	-	-	-	-
54	Bezzâzlık	-	-	425	9987	-	650	-
55	Helvacılık	-	-	100	-	-	120	-
56	Amelelik	-	-	-	440	-	-	-
57	Tarakçılık	-	-	-	175	-	-	-
58	Sıvacılık	-	-	-	275	-	-	-
59	Tuzculuk	-	-	-	-	150	-	-
60	Keçeçilik	-	-	-	-	-	90	-
61	Bakırcılık	-	-	-	-	-	560	-
62	Tellaklık	-	-	-	-	-	95	-
63	Kalaycılık	-	-	-	-	-	155	-
64	Ahz-u i'tâ	-	-	-	-	-	-	5287,5

Tablodan da anlaşılacağı üzere mesleki gelirlerden en çok kazanç elde edilen 70 bin 413,5 kuruşla ticaret kalemidir. Başta bezzâzlık, pehbecilik, cehricilik, haffâflık gibi

ürün ticaretiyle uğraşan meslekler gelmektedir. 38 bin 663,5 kuruşla onu ırgatlık izlemektedir. Tımarlı askere “*Altmış bir senesine mahsuben verilecek bedelât*” başlığında bulunan temettü ise 30 bin 600 kuruştur. Debbağlık, 27 bin 202,5 kuruşla gelir elde edilen bir başka meslektir. Terzi mesleğinde olanların toplam geliri 19 bin 328 kuruştur. Dikicilik mesleğinde olanların 15 bin 553,5 kuruş mesleki gelirleri vardır. Erbâb-ı ziraat olanlar ise 13 bin 442,5 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Yine mûy-tâplıktan 10 bin 678 kuruş, cerr-i şevvalden ise 7 bin 701 kuruş mesleki kazanç elde edilmiştir. Hane reislerinin mesleki gelirleri ise toplam 391 bin 427 kuruştur.

3.4.2. Dükkânlar

Çorum kenti XIX. yüzyılın ortalarına kadar 8000 ile 1000 nüfuslu, bölge ölçeğinden bakıldığında yakın çevresi için bir pazar yeri işlevi gören bir yerleşim merkezidir. Çorum ‘un nüfusu az olmasına rağmen, hem kentsel nüfusa hem de etki alanı içindeki kırsal nüfusa hizmet sunması nedeniyle esnaf çarşıları zengin görünüşlüdür. Çorum, üretim faaliyetleri için ham madde darlığı çekmemiş ve pazarında bol miktarda tahıl satılmıştır. Bu dönemde kent, bütünüyle bir “*Türkmen kenti*” görünümündedir⁵²³.

Çorum’da XVI. yüzyılda kazzaz ve takkeci dükkânlarının sayısı 33, 21 haffâf (ayakkabıcı), 13 haddad (demirci), 10 bakkal, 6’ın üzerinde bezzâz, 4 sebbagin (boyacı), 2’şer adet nalbant, saraç ve kuyumcu dükkânları 1’er adet de ekmekçi ve börekçi gibi dükkânlar olmak üzere çarşılarda toplanmış toplam 98’in üstünde vakıf dükkânı bulunmaktadır⁵²⁴. Araştırmamızın konusu olan temettüat defterinde ise dükkân sayıları ve hane reislerine getirdikleri kazanç şöyledir:

⁵²³ Aktüre, a.g.m., s. 133.

⁵²⁴ Faraqhı, a.g.m., s. 118.

Tablo 3.17. Mahallelerdeki Dükkân Adedi ve Gelirleri

Mahalle Adı	Adet	Bedel-i İcâriye	Haslat-ı Seneviyesi	Nisfi Hissesi	Kendi Mükim
Dükkân Adı					
Fatma Bacı					
Sûk-ı sultaniyede Dükkân Bâb	9	32	196	17,5	
Manav	1			0,5	1
Dülger	1	30			1
Debbağ	1			0,5	1
Duhancı	1			0,5	1
Hacı Recep					
Terzi	5	50			3
Dülger					
Semerci	1	30			
Debbağ	2	40		0,5	1
Dükkân	7	82,5		1	2
Saraç	2	10		1	1
Dikici	2	25			1
Boyahane	1				1
Bakkal	1				1
Medrese					
Bezzâz	1				1
Dükkân	2	158			
Terzi	2				2
Semerci	1	15			
Debbağ	7	37,5		1	6
Manav	1	25			
Yavru Turna					
Dikici	1				1
Berber	1				1
Dükkân	4	112			1
Çebni					
Terzi	2	55			
Debbağ	4	50			3
Leblebici	1				1
Çiftlik					
Dükkân	2	12			1
Kale					
Boyahane	3	25		1	2
Dükkân	1	15			
Gülalibey					
Dükkân	3			2	2
Ümid Halife					
Bezzâz	1				1
Debbağ	6	25		1,5	5
Dükkân	1	30			
Şeyhler					
Tuzcu	1				1
Semerci	1				1

Terzi	1	20			
Sofular					
Attar	1				1
Börekçi	1				1
Saraç	1				1
Dükkân	2	15			1
Kahvehane	1				
Dükkân (Hâlî muattal)					
Hacı Davud					
Dükkân	2	47			
Demirci	1				1
Dikici	1				1
Haffâf	1				1
Hacı Gevân					
Dikici	1	55			
Attar	1				1
Haffâf	1				1
Vakıf Dükkânı	4	100			
Debbağ	1	30			
Dükkân	1	15			
Çöplü					
Terzi	1	12,5			
Vakıf Dükkânı	3	18,5			
Debbağ	2			0,5	2
Tuzcu	1	26			
Hali Terzi	2				
Mûy-tâb	2	16		0,5	1
Saraç	2			1	2
Azâb Ahmed					
Mûy-tâb	2	45			
Terzi	5	50			2
Helvacı	1	15,5		0,5	
Helvacı	1	17,5		1	
Dükkân	2	40	155		
Duhancı	2	15		0,5	1
Debbağ	1	60			
Uncu	1	35			
Kahvehane	1	25		0,5	
Bezzâz	1				1
İsa Halife					
Dükkân	11	420		0,5	1
Boyahane	1	40		0,5	
Helvacı	1		40		
Manav	1	12,5		0,5	
Kahvehane	1	40			
Boyahane	2	65			
Attar	2	30			
Mûy-tâb	1	16			
Debbağ	2	25		0,5	1
Duhancı	1	30			
Çarkçı	1				
Saraçhane	1	16			
Karakeçili					
	1	37,5			
Kahvehane					

Terzi	6	12			4
Dikici	1				1
Berber	1				1
Dükkân	2	34		0,5	
Çiriş					
Debbağ	6	50		2	5
Dikici	10	22,5			
Dülger	1				1
Hali Terzi	1				
Bakırcı	1	32,5			
Demirci	1	12,5		0,5	
Pazar					
Bezzâz	1	50			
Terzi	1	30			
Manav	1				1
Tuzcu	1				1
Terzi ve Manav	5	200			
Sancakdâr					
Vakıf Dükkânı	1	16			
Dikici	1				1
Berber	1	35			
Bezzâz	1				1
Şarkiyân					
Demirci	1	45			
Kahvehane	1	175			
Boyahane	1	35			
Dükkân	1	36			
Bezzâz	1				1
Mûy-tâb	1				1
Penbeci	1				1
Duhancı	1				1
Narhoğlu					
Attar	1	12,5			
Terzi	1	25			
Çakır					
Nalband	3	20			1
Kalaycı	1				1
Çömlekçi	1	75			
Dikici	1				1
Terzi	5	59			2
Mûy-tâb	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Acel-i Ülä					
Vakıf Dükkânı	1	12,5			
Bezzâz	1			0,5	1
Haffâf	1				1
Debbağ	2				1
Helvacı	2	25		0,5	1
Mûy-tâb	1				1
Helvacı	1	45			
Bakırcı	1				1
Mûy-tâb	1	35			
Hacı İshâk					

Dükkân	2	15			1
Köşker Yani Çarkçı	1				1
Bezzâz	1				1
Debbağ	1				1
Haffâf	1				1
Debbağ	1			0,5	1
Cami-i Kebîr					
Kılınççı	1				1
Terzi	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Penbeci	1				1
Dükkân	2	42,5			
Berber	1				
Mûy-tâb	1				1
Saraç	1				1
Attar ve bezzâz	1				1
Tepecik					
Nalband	1				1
Dikici	1	12,5			
Hacı Kemal					
Debbağ	2				2
Semerci	2			0,5	2
Bezzâz	3				3
Terzi	3	30			2
Asiyab	3	523		0,5	
Saraç	1				
Kahvehane	3	150		1	
Dülger	2				
Dükkân	1	25			
Dikici	2	15			
Mûy-tâb	1				
Dükkân	2	37		0,5	
Berber	1				1
Nân-ı azîz	1	70			
Hacı Yusuf					
Dükkân	1	25			
Boyahane	1				1
Helvacı	1				1
Terzi	2				2
Berber	3	47,5		1	
Demirci	2	45			1
Saraç	1	20			
Kahvehane	1	80			
Dükkân	1	20			
Dikici	1			0,5	1
Acel-i Sâni					
Terzi	1				1
Hacı Nasrullah					
Kahvehane	1	152			
Dikici	1				1
Keçeçi	2				2
Demirci	2				2
Berber	2	50			
Dükkân	1	40			
Manav	1	40			

Nurullah					
Semerci	1				1
Mûy-tâb	2	30			1
Terzi	1				1
Haffâfhanede Dükkân	1				1
Demirci	1	35			
Terzi (Hâlî)	3				
Uç					
Terzi	1				1
Bezzâz	2				2
Nalband	1				1
Mûy-tâb	1				1
Debbağ	2	55		0,5	
Kundistan					
Mûy-tâb	2				2
Haffâf ve debbağ	2				2
Debbağ	2				2
Terzi	1	12,5			
Dülger	1	20,5			
Burhan Kethüdâ					
Dükkân	12	132,5	45		2
Terzi Hali	1				
Vakıf Dükkân	3	55			
Eskici	6	44		0,5	4
Penbeci	1				1
Dükkân (Hâlî)	1				
Boyahane	1	60		0,5	
Ekmekci	1				1
Kahvehane	1	75			
Attar	1				1
Terzi	1				1
Sağrıçı					
Dükkân	6	131		0,5	
Terzi	7		20		7
Hallaç	1				1
Debbağhane	1	25		0,5	
Manav	2	42,5			
Mûy-tâb	1	30			
Vakıf Dükkânı	4	460			
Vakıf Boyahane	1	17,5			
Attar	1				1
Helvacı	2	30			1
Boyahane	1	20			
Haffâf	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Debbağ	2	20			1
Kahvehane	1	75			
Karamançavuş					
Vakıf Dükkânı	1	660			
Vakıf Boyahane	1	17,5			
Debbağ	2	25			1
Mûy-tâb	1	30			
Tuzcu	1	12			
Oduncu	1				1
Ağpınar					

Haffâf	2	15			1
Boyahane	1				1
Debbağ	2				2
Mûy-tâb	2	20			1
Semerci	2			0,5	2
Manav	1	25			
Bezzâz	1				1
Emir Ahmed					
Dükkân	2	90			
Penbeci	1	25			
Berber	1	27,5			
Terzi	3	65			
Mûy-tâb	1	25			
Ekmekçi	2	66,5			
Saraç	1				1
Şeyh Eyyüb					
Haffâf	2	30			1
Vakıf Dükkânı	4	60			
Bezzâz	2				2
Dükkân	3	48			
Boyahane	2	60			1
Dikici	2	25			1
Terzi	2				2
Attar	1				1
Debbağ	1				1
Σ	438	7517,5	456	45	187

Çorum'da toplam 438 dükkân vardır. 5 terzi ve 1 dülger dükkânı olmak üzere toplam 6 dükkân *talibi olmadığından hâlî şeklinde* kaydedilmiştir. Genellikle 2 dükkânı olan hane reisi diğer dükkânını kiraya vermiştir veya Hacı Kemal Mahallesi'nde Hane 27'de ikamet eden *Semercioğlu Osman ve dâmâdı Hacı Ahmed'in* bir terzi dükkânı olup "*Dâmâdı mukim (oturuyor, işletiyor)*" şeklinde kayıt düşülmüştür. Hane reisleri sahip oldukları 187 dükkânı kendileri işletmekte olup yıllık gelirleri 465 kuruştur. 245 dükkân da kiraya verilmiş olup kiradan elde edilen kazanç 7517,5 kuruştur.

3.4.3. Âsiyab Gelirleri

Değirmenlerde başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllar su, yel ve kol kuvvetiyle öğütülmekteydi. Çorum'daki değirmenler ise su ile çalışmaktadır⁵²⁵. Çorum temettüat defterinden faydalanmak suretiyle 69 adet âsiyab tespit edebilmekteyiz. Bunlardan bazıları defterde şöyle kayıtlıdır:

⁵²⁵ Korkmaz, a.g.t., s. 308.

“*Bâ-berât-ı şerif Akpınar Mahallesi'nin câmi'nin hitabetine meşrûta Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede bir buçuk mâh hissesi olduğu, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 52, 5. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede üç buçuk mâh hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 70. Diğer mezkûre bir göz âsiyâbdan senede üç buçuk mâh hissesi. Mahalle-i mezkûr de âsiyâbdan nısf hissesi, bir seneden mütecâviz suyu kesilmiş olmağla mufassal kalemde olduğu. Acıpınar karyede bir göz âsiyâbdan rub' hissesi: 1, bedel-i icâriyye: 90. Hamdi karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Hamamlıçay karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Abdalbodu karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 65. Hamamlıçay karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Seyfe karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1 bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 150”.*

“*Eskici karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 137,5. Paşa karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1 bedel-i icâriyye: 150. Gürcü karyesi nâm mahalde bir bâb âsiyâb: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 175. Gelhayr nâm karyede vaki' bir göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 112,5 sene 61: 125: 237,5. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 112,5, sene 61: 125: 237,5. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâb bâb: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Deliler nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Paşa nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: 55. Hamamlıçay karyesinde âsiyâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 290 bâ-berât-ı şerif câmi'-i kebîrin şerbetliğine meşrût Rum karyesinde ve Yavi karyesinde âsiyâb bâb: 2, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 600”.*

“*Muallim-i Sıbyana meşrût Saray karyesi civarında âsiyâb bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 280. Türkler karyesi nâm mahalde bir günâ âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: 115. Ilıca nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi. karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 75 sene 61: 90: 165. Çorum civarından bir göz âsiyâbdan senede bir mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 25. Sivas Eyaleti mülhakâtından Gelingiras kazasına tâbi' Eskiokin nâm karyede iki dönüm bağı ve bir dönüm cehrilik ve bir göz âsiyâb olduğuna*

şerh verildi. Eskiçi karyesi nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 260. Babaoğlu karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 135 bir senede dört mâh düşer. Hamdi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılâtı: 105. Üyük karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1, min tarafillahi teala iki senedir suyu kat' olduğundan hâlî kaldığı. Abdâlbodu karyesinde bir göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 195, sene 61: 212: 407. Abdâlbodu karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi: 0,5 icâriye-i seneviyyesi: sene 60: 123 sene 61: 115: 238”.

“Ferzend nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, icâriye-i seneviyyesi: 240. Bozboğa karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, icâriye-i seneviyyesi: 45. Bir göz âsiyâbdan sekiz hisseden bir hissesi olduğu bedel-i icâriye: 20. Tarhan karyesinde âsiyâb bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 80. Eşençay karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 icâriye-i seneviyyesi: 65. Ahi İlyas karyesinde âsiyâb bâb: 1, icâriye-i seneviyyesi: 235. İnalözü'nde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 125. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan bir senede üç mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 90. Yavi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi: 0,5. Eşençay karyesinde bir göz âsiyâbdan on iki sehminde dört sehm nısf hissesi: 95 bedel-i icâriyye. Pembecik nâm mahalde bir göz nısf âsiyâb: 1, bedel-i icâriyye: 175. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâb bâb: 1, Hikmetullah-ı teala üç senedir suyu kat olarak muattıl ve hâlî.”

“Çorum civârında iki göz âsiyâbdab bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 590. Diğer bir göz âsiyâbdan bir senede üç buçuk mâh hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 150. Sivas Eyaleti mülhakâtından Gelingiras kasabasına tâbi' Yenice nâm bir bâb âsiyâbdan nısf hissesi olduğu. Eşençay karyesinde bir bab âsiyâbdan rub' hissesi: bedel-i icâriyye: 95. Tarhan karyesi nâm mahalde iki göz âsiyâb bâb: 1, bedel-i icâriyye: 250. Tarhan karyesi'nde bir göz âsiyâb'dan nısf hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 180. Çorum civârında bir göz âsiyâbdan bir senede üç mâh hâsılâtı hâsılât-ı seneviyyesi: Sene 60: 105, sene 61: 75: 180. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede bir buçuk mâh hâsılâtı, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 45 sene 61:35: 80. Çanacık nâm mahalde bir göz âsiyâbdan dört mâh hâsılâtı bâb: 1 bedel-i icâriyye: 67.5. Çorum civârında bir göz âsiyâbdan sülüs hissede mahsusası olduğu bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 75. Ağcakaya nâm mahalde bir göz âsiyâbdan sülüsân hissesi bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 80”.

Çorum civârında karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: Sene 60: 60 sene 61: 00: 60. Vakf-ı mezbûrun bir göz âsiyâbdan mütevellisinin hissesi, bedel-i icâriyye: 18. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan rub' hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 175 sene 61: 115: 290. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 175, sene 61: 215: 390. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan bir senede dört mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 575 sene 61: 655: 1230. İki göz âsiyâbdan bir senede dört mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 575 sene 61: 655: 1230. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâbdan dört mâh hissesi vârında bir göz âsiyâbdan bir senede dört buçuk mâh hissesi, bedel-i icâriyye: 235. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâbdan dört mâh hissesi. Sivas eyaleti mülhakâtından Mecidözü kazasına tâbi' İbik nâm karyede vaki' bir göz âsiyâb ve bir kit'a bağı ve yiğirmi re's koyunu olduğu”.

“Yavi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf hissesi, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 155. Bozboğa karyesinde bir göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 90. Tercan nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 250. Yaydığı nâm mahalde iki göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 350”.

69 değirmenin kaç göz olduğunu, hasılât-ı seneviyesini ve bedel-i icariyesini de tespit edebilmekteyiz. Ayrıca kimin ne kadar hissesi olduğunu ve kaç ay işlettiğini de ortaya koyabilmekteyiz. Çorum şehrinde 59 adet bir göz ve 6 adet iki göz değirmen vardır. Kiraya verilen değirmenlerden elde edilen kazanç 3191,5 kuruşken, kendileri işletenler ise 7242,5 kuruş yıllık gelir elde etmişlerdir. Değirmencilikten en çok yıllık gelir eden ise 1230 kuruş gelikle Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde Hane 8'de ikamet eden Hayrihaliloğlu Hacı Osman'dır.

3.4.4. Senelik Temettüat (Yıllık Gelir)

Temettüat defterlerinde, son hane tahrir edildikten sonra mahallenin yıllık kazancı ve ödeyeceği vergi miktarı, Sancakdâr Mahallesi örneğinde olduğu gibi “*İcmâl temettüat: 4703 kuruş, icmâl vergisi: 1725 kuruş*” şeklinde yıllık gelirin ve verginin yekünü tespit edilir.

Kişinin yıllık gelirini varsa sahip olduğu emlak, arazi, hayvan ve mesleğinden elde ettiği kazanç oluşturmaktadır. Kişinin malları yazıldıktan sonra “*Muma-ileyhin Tahminen Bir Senede Temettüâtı Kuruş*” ya da “*Merkûmun Mecnû’undan Bir Senede Tahminen Temettüâtı Kuruş*” başlığı altında kişinin toplam kazancı yazılmaktadır.

İsa Halife Mahallesi’nde hane 1 de ikamet eden Müteveffa Müftü Hilmi Efendi’nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi’nin ve Biraderi Münib Efendi’nin toplam kazancı 15 bin olup onun için bu yıllarda Çorum’un en fazla kazanç elde edeni en zengini diyebiliriz. Yine Sofular Mahallesi’nde hane 1’de yaşayan, Karskadısızâde Müteveffa Emin Ağa’nın mahdumu Sabî Mehmed Ağa’nın 9000 kuruş geliri vardır. Karakeçili Mahallesi’nde Hane 1 de yaşayan Müdür-i Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa’nın yıllık geliri toplam 7918,5 kuruştur. Şarkiyân Mahallesi’nde Hane 1’de olan, Ziraat Müdürü Hacı Abdurrahmanzâde Hacı Osman Ağa’nın ise yıllık 3380 kuruş geliri mevcuttur. Görüldüğü üzere genelde yüksek gelir elde edenler Hane 1’de kayıtlı olup toplumsal statüde önde olanlar yazılmıştır.

Hacı Nasrullah Mahallesi’nde Hane 33 Numara 33’te yaşayan Alâybeyoğlu Mehmet Ağa’nın 2610 kuruştur. Uç Mahallesi’nde Hane 53’te ikamet eden Bezginoğlu Hacı Ahmed ve Karındaşı Hacı Mustafa’nın yıllık geliri 1470 kuruştur. Azâb Ahmed Mahallesi’nde Hane 43’te yaşayan, Kürtoğlu Ali Ağa’nın geliri 1200 kuruştur. Hacı Nasrullah Mahallesi’nde Hane 34’te ikamet Ömerbeyoğlu Osman Bey’in kazancı 1072 kuruştur. Bunun gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Mahallelerin toplam gelirini ise aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz.

Tablo 3.18. Mahallelerin Senelik Temettüatı

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Senelik Temettüatı	Hane Başına Düşen Temettüat
1	Hacı Recep	114	26247	230,23
2	Çiriş	24	9922,5	413,43
3	Pazar	17	5210,5	306,5
4	Pûşîyân	28	3390,5	121,08
5	Medrese	29	8262,5	284,91
6	Yavru Turna	54	14877,5	275,50
7	Şeyhler	46	9969,5	216,72
8	Fatma Bacı	28	6930	247,5
9	Nurullah	75	18262,5	243,5
10	İsa Halife	79	29307	370,97
11	Çöplü	35	9005,5	257,3
12	Gülabibey	32	7526,5	235,20
13	Azâb Ahmed	46	15901,5	345,68
14	Ümid Halife	34	11337	333,44
15	Sancakdâr	22	4703	213,77
16	Çebni	22	6694	304,27
17	Hacı Gevân	42	10490	249,76
18	Karakeçili	45	22811,5	506,92
19	Çiftlik	28	9772,5	349,01
20	Sağrıcı	80	30695	383,68
21	Çakır	47	13290,5	282,77
22	Cami-i Kebîr	40	11877	296,92
23	Uç	70	18707,5	267,25
24	Hacı Nasrullah	47	14614,5	310,94
25	Şarkiyân	12	8908	742,33
26	Tepecik	52	12050,5	231,74
27	Hacı Davud	43	11369,5	264,40
28	Hacı Nurullah	8	2162	270,25
29	Narhoğlu	34	6124	180,11
30	Emir Ahmed	74	17026	230,08
31	Şeyh Eyyüb	68	29488,5	433,65

32	Acel-i Sâî	59	13758,5	233,19
33	Karamançavuş	91	21919	240,86
34	Ağpınar	68	15553,5	228,72
35	Kale	22	12532	569,63
36	Hacı İshâk	36	9463	262,86
37	Burhan Kethüdâ	160	46947	293,41
38	Hacı Yusuf	35	13125,5	375,01
39	Hacı Kemal	55	27163	493,87
40	Kundistan	22	6315,5	287,06
41	Acel-i Ülâ	49	10666	217,67
42	Sofular	26	22673	872,03
Σ		1998	607050	303,82

Çorum'da 1844-1845 yılında 1998 haneli 42 mahalledeki hane reislerinin toplam geliri 607 bin 50 kuruştur. En fazla gelire sahip mahalle 46 bin 947 kuruşla Burhan Kethüda Mahallesi'dir. Burada Burhan Kethüda Mahallesi'nin 160 haneli olması ve Çorum'un en kalabalık mahallesi olması da unutulmamalıdır. Hane reislerinin en az gelir elde ettiği mahalle ise Hacı Nasrullah Mahallesi'dir. Yine bura da nüfus yoğunluğu en az olan mahalledir. Hane başına en fazla gelir ise ortalama 872,03 kuruş ile Sofular Mahallesi'ne aittir. Hane başına düşen gelirin en az olduğu yer ise, ortalama 114 kuruş ile Pûşîyân Mahallesi'dir. Pûşîyân Mahallesi'ndeki 28 hanenin tamamının dilenci olduğu ve yük ve binek hayvanlarından gayri herhangi bir hayvan, ev ve arazisi olmayan kişilerden müteşekkil olduğu da unutulmamalıdır. Sadece merkep, katır, bargir gibi yük ve binek hayvanlarına sahip olması hasebiyle mahallenin büyük ihtimalle kıpti olabileceğini söylemek mümkündür.

3.5. ÇORUM MERKEZ KAZASINA AİT VERGİ MİKTARI VE VERGİ TÜRLERİ

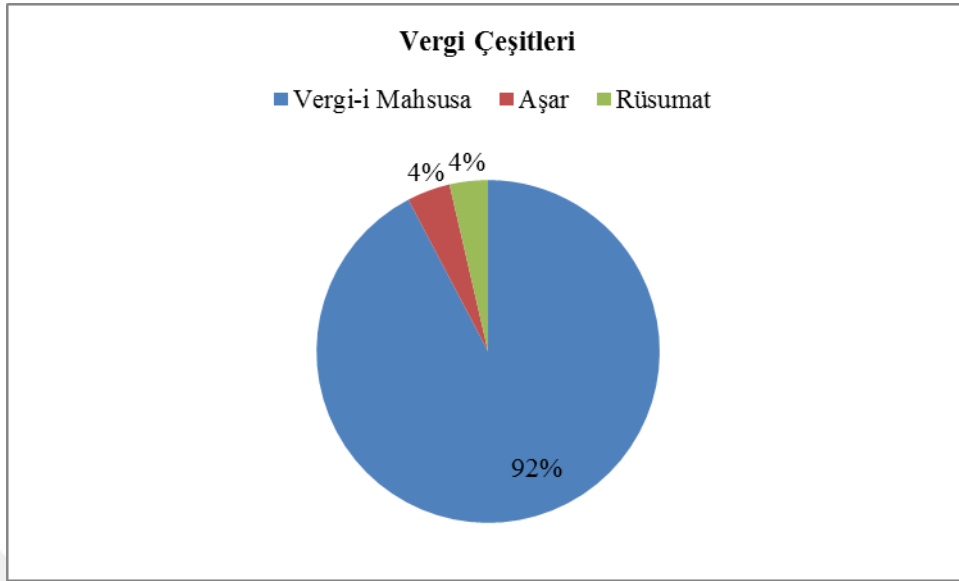
Vergileme, sanayi öncesi ekonomilerde gelir dağılımının temel mekanizmalarından birisidir. Bu sebeple, gelirlerin vergiden sonra kişiler ve gruplar arasında dağılımı bu kişi ve grupların vergi yüküne bağlı olarak değişmesi,

kaçınılmazdır⁵²⁶. Tanzimat Dönemi'nde ise Osmanlı idarecileri devletin gerek idaresinin gerek toprak bütünlüğünün sağlanmasının merkezi devletin güçlenmesine bağlı olduğunu, bunun için ise yeterli ve sağlam bir mali tabanın oluşturulmasının zorunlu olduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple mali sorunların çözümlenmesini, idari reformların başarıya ulaşmasının temel şartı olarak görüyorlardı. Bunun için Tanzimat Dönemi'nin ilk yılları mali yönetimin yeniden teşekkül edilmesi gayretiyle geçmiştir. Tanzimat Dönemi'nde mali yönetimin yeniden şekillenmesi yönünde atılan en önemli adım şüphesiz Maliye Nezareti'nin bütün mali işleri düzenleyen ve denetleyen bir nezaret olarak kurulmasıdır.

Tanzimat Dönemi'nin en önemli gelir kalemleri: vergi, cizye, aşar, gümrük gelirleri ve ağnam resmidir. Tanzimat'ın vergi açısından getirdiği önemli yenilik birçok kalem altında alınan ve oldukça karmaşık olan vergi sistemini oldukça basit ve sade bir şekil kazandırmasıdır. Tüm vergiler ilga edilerek tek bir vergi, “*virgü*” adı altında alınması kararlaştırılmıştır. Bu yeni verginin miktarı, Maliye Nezareti tarafından sadece liva düzeyinde belirlenmekteydi. Her livada bu miktar evvelde kazalar, akabinde de mahalle ve köyler arasında paylaştırılmaktaydı. Böylece mahalle ve köy düzeyinde belirlenen vergi miktarı akabinde haneler arasında *kudret servetine göre ve temettüne göre komşuca* paylaşılmaktaydı⁵²⁷. Çorum temettuat *defterlerinden a'sâr, vergi-i mahsûsa* ve *rüsûmât* olarak vergi başlığı altında alınan (adet-i ağnam, bağ dönümü, resm-i kovan ve rüsüm-ı keçi) toplam 3 kalem vergi türü bulunmakta olup dağılımı şöyledir.

⁵²⁶ Tefik Güran, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ömer Lütfi Barkan'a Armağna Özel Sayısı, 1985, s. 316-317.

⁵²⁷ Tefik Güran, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 60. Yıl Özel Sayısı, C.49, s. 79-80-81.

Şekil 3.11. 1844-1845 Temettüatlarına Göre Çorum Merkez Kazasında Vergi Çeşitlerinin Dağılımı

Çorum temettüat defterlerine göre: vergi-i mahsusadan 208 bin 84,5 kuruş, aşar vergisinden 9 bin 187 kuruş ve rüsumat vergisinden ise 8 bin 156 kuruş olmak üzere vergilerin toplamı 225 bin 481,75 kuruşa tekabül etmektedir.

3.5.1. Vergi-i Mahsusa

1845 (H.1261) yılında yapılan tahrirler halkın senelik kazancını ve devlete, köy ve mahallece, yani ancemaatin verdiği verginin tespiti amacıyla yöneliktir. Zaten ancemaatin adı altında alınan verginin halk arasında adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı ve toplandığı şeklinde kayda değer şikâyetler vardı. Bunları tespit etmek arzusuyla yapılan tahrir çalışmaları sırasında tutulan temettüat defterlerinin her bir hane için ayrı ayrı şekilde ayrılan kısımlarda hane reislerinin senelik gelirleri belirtmekle birlikte, sağ üst köşesinde hane reisinin vergi-i mahsusası yazılmıştır. Çorum temettüat defterlerinde de hane reislerinin ödemekle mükellef olduğu vergiler her hane kaydının üst kısmında dikine yazılmıştır. Fatma Bacı Mahallesi'nde Hane 1 Numara 1'de ikamet eden Zilekadısızâde İbrahim Efendi'nin vergi-i mahsusası "*Altmış senesine mahsûben bir senede verdiği: 40 kuruş*", aynı mahallede Hane 2 Numara 2'de ikamet eden Aliçelebioğlu Sungurlulu Bekir'in vergi-i mahsusası "*Beher sene vergisi: 70 kuruş*" şeklinde kaydedilmiştir. Bazı hanelerde sadece "*vergisi*" gibi vergi-i mahsusa vergisi

farklı şekillerde kaydedilmiştir. Bu usulle halkın geliriyle, verdiği vergi arasındaki oranda adaletsizlik olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır⁵²⁸.

Yapılan tahrir çalışmaları neticesinde gerçekten de hane başından alınan vergi-i mahsusanın toplanmasında adaletsizliklerin olduğu ortaya çıkmıştır. Yıllık gelirlerinin %1,5'tan %55'e kadar değişen oranlarda vergi veren hane reislerinin olduğu tespit edilmiştir⁵²⁹. Araştırmamızın konusu olan Çorum temettüat defterlerinde de yer yer vergi dağılımındaki adaletsizliği görebilmekteyiz. Aynı senelik gelire sahip 2 kişiden birbirinden farklı vergi-i mahsusa alınmıştır. Ayrıca bazen yüksek geliri olan bir kişiden az bir miktar vergi alınırken, daha az geliri bir haneden hemen hemen kazancın yarısı kadar vergi talep edilmiştir. İsa Halife Mahallesi'nde Hane 21'de ikamet edip odunculuk mesleğiyle uğraşan Bıyıköğlü Ali'nin yıllık geliri 135 kuruş olup sadece bir adet erkek merkebi bulunmaktadır. Bıyıköğlü Ali'den talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 30 kuruştur. Bıyıköğlü Ali'nin kazancının % 22,22'si vergi-i mahsusa olarak talep edilmiştir. Narlıoğlu Mahallesi'nde Hane 10 Numara 10'da ikamet eden ve Bıyıköğlü Ali'nin yaptığı odunculuk mesleğini icra edip, 115 kuruşluk senelik geliri haricinde herhangi bir ev, arazi ve temettüatı olmayan Hacıoğlu Satılmış'tan da talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 40 kuruş olup kazancının % 34,78 talep edilmiştir. Bu gibi örneklerin sayısı oldukça fazla olup Çorum'da, vergi-i mahsusa adaletsizliğiyle kayda değer bir şekilde karşılaşmaktayız. 2. Bölümde “Çorum Merkez Kazasının Genel Nüfus Yapısı” başlığı altında, Çorum temettüat defteri ile nüfus defteri arasındaki nüfus farkını incelerken değindiğimiz gibi bu gibi farkların oluşmasında, vergi vermemek ve deftere kaydolmamak için muhassıl gelmeden önce hane reislerinin firar etmesi, eksik mal bildiriminde bulunması gibi halktan kaynaklanan sorunlar olabileceği gibi tahrir eden devlet görevlisinin de rüşvet alıp yolsuzluk yapması da kuvvetli ihtimaller arasındadır⁵³⁰.

Tespitlerimize göre, vergi-i mahsusa ile Çorum mahallelerinde ikamet eden hane reislerinin büyük bir çoğunluğundan, senelik kazancının yaklaşık 1/3'i talep edilmiştir.

⁵²⁸ Tozduman, a.g.t., s. 97.

⁵²⁹ Tozduman, a.g.t., s.97.

⁵³⁰ Geniş bilgi için bkz. 2 bölümdeki “Çorum Merkez Kazasının Genel Nüfus Yapısı”

Mesleğinden kazancının ise yaklaşık %40'ı vergi-i mahsusa marifetiyle istenilmektedir. Çorum mahallelerindeki hane reislerinden talep edilen vergi-i mahsusa oranı toplam 208 bin 84,5 kuruş olup mahallelere dağılımı şöyledir:

Tablo 3.19. Mahallelerin Vergi-i Mahsusa Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Vergi-i Mahsûsa (Kuruş)	Tahsil Edilemeyen (Kuruş)	Hane Başına Düşen (Kuruş)
1	Hacı Recep	114	9787,5	922,5	77,76
2	Çiriş	24	2770	65	112,70
3	Pazar	17	2005	500	88,52
4	Pûşîyân	28	733,5	-	26,19
5	Medrese	29	2663	327,5	80,53
6	Yavru Turna	54	5500	170	98,70
7	Şeyhler	46	3538	535	65,28
8	Fatma Bacı	28	2667,5	152,5	89,82
9	Nurullah	75	7735	1477,5	83,43
10	İsa Halife	79	4674,5	195	56,70
11	Çöplü	35	3370	155	91,85
12	Gülabibey	32	3030	905	66,40
13	Azâb Ahmed	46	5642	160	119,17
14	Ümid Halife	34	2605	475	62,64
15	Sancakdâr	22	1730	55	76,13
16	Çebni	22	1850	30	82,72
17	Hacı Gevân	42	3631	435	76,09
18	Karakeçili	45	4025	375	81,11
19	Çiftlik	28	3642	264,5	120,62
20	Sağrıcı	80	8660	572,5	101,09
21	Çakır	47	5145	865	91,25
22	Cami-i Kebîr	40	4043	175	96,7
23	Uç	70	6810	775	86,21
24	Hacı Nasrullah	47	3057	255	59,61
25	Şarkiyân	12	2970	235	227,91
26	Tepecik	52	3233,5	518	52,22

27	Hacı Davud	43	3842,5	385	80,40
28	Hacı Nurullah	8	635	62,5	71,56
29	Narlıoğlu	34	2110	360	5147
30	Emir Ahmed	74	5011,5	545	60,35
31	Şeyh Eyyüb	68	9940	375	140,66
32	Acel-i Sâni	59	5079,5	245	81,94
33	Karamançavuş	91	8273	655	83,71
34	Ağpınar	68	6465	692,5	84,88
35	Kale	22	1760	10	79,54
36	Hacı İshâk	36	3772	430	92,83
37	Burhan Kethüdâ	160	16170,5	1790	89,87
38	Hacı Yusuf	35	4175	197,5	113,64
39	Hacı Kemal	55	27163	494	484,89
40	Kundistan	22	1275	190	49,31
41	Acel-i Ūlâ	49	3745	200	72,34
42	Sofular	26	3150	910	86,15
Σ		1998	208084,5	18136,5	Ort. 95,06

Tablodan da anlaşılacağı üzere 18 bin 136,5 (% 8,71) kuruş vergi tahsil edilememiştir. Hacı Yusuf Mahallesi'nde hane 9'da ikamet eden *Kelhimmetoğlu Osman*'ın “*Beher sene vergisi: 95 guruş, çend senedir nisf-ı nâ-tahsîl*” veya aynı mahallede hane 35'te ikamet eden *Müteveffâ Hacıabbasoğlu Mustafa*'nın yetimi *Mehmed*'in “*Beher sene vergisi: 60 guruş çend senedir nâ-tahsîl, sabî merkûmun emlâk vesa'ir temettüâtı olmadığından başka kendisi dahi mekteb-nişîn olmağla ahali-, mahallenin sadakasıyla geçinmekte olduğu*” şeklinde olduğu gibi vergisini veremeyen kişilerin yanına not düşölmüş olup vergisinin ne kadarının alınmadığı belirtilmiştir.

Ayrıca, “*Merkûmun sahip olduğu hanesinden ma-ada hiçbir nesnesi olmayıp alil-i vücud olduğundan ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden ma-ada hiçbir nesnesi olmayıp gözleri dahi a'mâ olduğundan ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûm müsinn-i ihtiyar ve gözleri a'mâ olduğundan kesb-i kardan hali olmadığından ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûm çend senedir meflûc olub ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden gayri emlâk ve arâzi olmayıp merkûm müsinn-i ihtiyar olduğundan şunun bunun sadakasıyla geçinmekte olduğuna*

şerh verildi. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden gayrı bir günâ emlâk ve sâire olmayıp bilâ-ücret mahalle-i mezbûrun kiziri olmağla ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu şerh verildi. Merkûmlar efkâr-ı fukaradan olup irâddan âciz olduklarından sâil misillü şunun bunun sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden mâ-ada bir nesnesi olmayıp i'âne ile geçinmekte olduğu. Merkûmun gözleri alil olup başka emlâka da'ir bir şey olmayıp ashâb-ı hayrâtın i'ânesiyle geçinmekte olduğu. Merkûmun emlâka da'ir hiçbir nesnesi olmayıp şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu” şeklinde olduğu gibi hane reisinden neden vergi alınmadığı ve hâli hakkında da ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir.

Vergiden muaf olan ise sadece 3 hane reisi olup bunlar: Çiftlik Mahallesi'nde Hane 17 Numara 17'de ikamet eden Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Kilyusufoğlu Emrullah Efendi, Karakeçili Mahallesi'nde Hane 24 Numara 24'te ikamet eden Yunusefendioğlu Kereb (mesleği: dikici çırağı ve mahalle-i mezbûrun kiziri) ve İsa Halife Mahallesi'nde Hane 2 Numara 2'de olan Sagîr Hacıoğlu Sabî Mustafa'dır (mesleği: talebe-i ulûmdan bâ-berât-ı şerîf mahalle-i mezbûrun imâmı'dır.). Bu kişilerin vergi-i mahsusa kalemine *mu'af idüğü* veya *vergisi mu'af* şeklinde kayıtları düşülmüştür. Bu 3 kişi kamu hizmetlerinden dolayı vergiden muaf tutulmuştur.

3.5.2. Aşar Vergisi

Osmanlı toprak sisteminde tahıl üretimi yapılan yerler genellikle mirî arazi statüsünde olup, tımarlara bölünmüş durumdadır. Genellikle öşür adı altında toplanan vergiler zirai vergiler olup, 1/5'den (humus) 1/10'e (öşür)⁵³¹ kadar değişen çeşitli oranlarda ortaya çıkmaktadır⁵³². Ancak Tanzimat'ın ilanından sonra 18 Nisan 1840 (H. 15 Safer 1256) tarihli bir ilmühaberle genel olarak bütün mahsullerden 1/10 oranında vergi alınması kararlaştırılmıştır⁵³³.

⁵³¹ Öşür kelimesinin çoğulu a'şâr olup mahsullerden alınan onda birler anlamına gelmektedir (Devellioğlu, a.g.e., s. 51).

⁵³² Ahmet Tabakoğlu, “Öşür”, *DİA.*, C. 34, Ankara: TDV, 2008, s.100-101.

⁵³³ Tozduman, a.g.t., s. 102.

Araştırmamızın konusu olan defterde, aşar vergisi arpa, buğday, aşılı cehri öşrü ve yabancı cehri öşründen alınmaktadır.

Tablo 3.20. Aşar Vergisi Dağılımı

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Aşılı Cehri Öşrü (Kuruş)	Yabancı Cehri Öşrü (Kuruş)	Buğday Öşrü (Kuruş)	Arpa Öşrü (Kuruş)	Toplam Tahsil Edilen Vergi (Kuruş)
1	Hacı Recep	114	432	-	-	-	432
2	Çiriş	24	41,5	7,5	-	-	49
3	Pazar	17	67	-	-	-	67
4	Pûşîyân	28	-	-	-	-	-
5	Medrese	29	36,5	-	-	-	36,5
6	Yavru Turna	54	368,5	-	25	15	408,5
7	Şeyhler	46	30,5	10,5	15	7,5	63,5
8	Fatma Bacı	28	32,5	-	2,5	5	40
9	Nurullah	75	42,5	3	22,5	5	73
10	İsa Halife	79	202,5	19	150	80	451,5
11	Çöplü	35	24,5	-	-	-	24,5
12	Gülabibey	32	44,5	-	50	23	117,5
13	Azâb Ahmed	46	84,5	-	25	13,5	123
14	Ümid Halife	34	29,5	-	20	10	59,5
15	Sancakdâr	22	47,5	16	-	-	63,5
16	Çebni	22	7,5	9,5	80	50	147
17	Hacı Gevân	42	126	24	-	-	150
18	Karakeçili	45	408,5	10	150	145	713,5
19	Çiftlik	28	30	30	25	18,5	103,5
20	Sağrıçı	80	345	20	70	35	470
21	Çakır	47	158	-	20	9	187
22	Cami-i Kebîr	40	66,5	-	-	-	66,5
23	Uç	70	254	28	-	-	282
24	Hacı Nasrullah	47	272,5	-	-	-	272,5
25	Şarkiyân	12	102	-	-	-	102
26	Tepecik	52	187,5	-	37,5	25	250
27	Hacı Davud	43	202,5	131	-	-	333,5
28	Hacı Nurullah	8	-	-	26	42,75	68,75
29	Narhoğlu	34	23	-	40	14,5	77,5
30	Emir Ahmed	74	520	27,5	10	5	562,5
31	Şeyh Eyyüb	68	443,5	8	-	-	451,5
32	Acel-i Sâni	59	333,5	-	54	10	397,5
33	Karamançavuş	91	55,5	-	73,5	44,5	173,5

34	Ağpınar	68	174	23,5	118	39,25	354,75
35	Kale	22	44	-	-	-	44
36	Hacı İshâk	36	26,5	-	40	10	76,5
37	Burhan Kethüdâ	160	632	10,5	212,25	88,75	943,5
38	Hacı Yusuf	35	149,5	-	-	-	149,5
39	Hacı Kemal	55	145,5	-	12,5	10	168
40	Kundistan	22	45,5	3	-	-	48,5
41	Acel-i Ūlâ	49	103,5	4,5	-	-	108
42	Sofular	26	196,5	-	160	120	476,5
Σ		1998	6536,5	385,5	1438,75	826,25	9187

Çorum mahallelerinden toplam 9 bin 187 kuruş aşar vergisi tahsis edilmektedir. En çok vergi alınan ürün ise 6536,5 kuruşla aşılı cehri öşrüdür. En az ise 385,5 kuruşla yabani cehri öşrüdür. Hane başı ortalama 4,5 kuruş aşar vergisi düşmektedir.

3.5.3. Rüsumat Olarak Alınan

3.5.3.1. Adet-i Ağnam, Rüsüm-ı Keçi, Resm-i Kovan ve Bağ Dönümü

İncelediğimiz Temettüat Defterinde koyun, keçi, arı kovanı ve bağ dönüm vergileri “*Rüsumat Olarak Alınan*” vergiler başlığı altında alındığı için hepsini bir arada incelemeyi uygun bulduk.

Ağnam, koyunlar demek olup *ganemin* çoğuludur⁵³⁴. Ağnam vergisi, 1630 yılında IV. Murat Devri’nde konulmuştur⁵³⁵. Bazı kanunnamelerde bu vergi türü için *resm-i ganem* ve *koyun resmi* denmektedir. Adet-i ağnam sadece koyunlardan alınan bir vergi türü olmayıp birçok kanunnamede koyun ile beraber keçiden de bu kalemde vergi alınmıştır. Ağnam vergisi hesaplanırken: kuzulu koyun kuzusuyla beraber, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Yani yavrularından ayrıca vergi alınmazdı. Ağnam vergisi yerliden alınan, yörükten alınan, eşkincilerden alınan ve yüzdeciden alınan olmak üzere birkaç çeşit olup her birinden farklı miktarda ağnam resmi alınırdı⁵³⁶. Çorum temettüat defterlerinde “*Rüsûmât Olarak Verdiği*” başlığı altında alınan vergi türleri ve miktarı şöyledir:

⁵³⁴ Devellioğlu, a.g.e., s.15.

⁵³⁵ Korkmaz, a.g.t., s. 322.

⁵³⁶ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Rsimler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi C. 5., S. 5, 1947, s. 485-486.

Tablo 3.21. Rüsumat Olarak Alınan Vergi Türleri

S. No	Mahalle Adı	Bağ	Ağnâm	Keçi	Kovan
1	Hacı Recep	201	83		
2	Çiriş	48,5	25,5		
3	Pazar	18	19		
4	Pûşiyân	-	-		
5	Medrese	87,5	14,5		
6	Yavru Turna	196,5	27,5	3	
7	Şeyhler	236,5	5,5		
8	Fatma Bacı	101,5	22		
9	Nurullah	535,5	10,5		
10	İsa Halife	435,5	64,5		
11	Çöplü	94	14,5		
12	Gülabibey	35,5	19,5		
13	Azâb Ahmed	186	32,5		2,5
14	Ümid Halife	66,5	8,5		
15	Sancakdâr	73	20,5		
16	Çebni	61	-		
17	Hacı Gevân	61	8		
18	Karakeçili	121	56,5		
19	Çiftlik	241	21,5		
20	Sağrıçı	239,5	86		
21	Çakır	83	16		
22	Cami-i Kebîr	72,5	12,5		
23	Uç	192,5	59		
24	Hacı Nasrullah	163,5	34,5		5
25	Şarkiyân	37	18		
26	Tepecik	89	17,5		
27	Hacı Davud	112	14,5		
28	Hacı Nurullah	14	-		
29	Narlıoğlu	50	15,5		
30	Emir Ahmed	164	6		
31	Şeyh Eyyüb	203	126		
32	Acel-i Sâni	118	54,5		
33	Karamançavuş	805	25,5		
34	Ağpınar	368,5	51,5		
35	Kale	55	7	1,5	
36	Hacı İshâk	177	10,5		
37	Burhan Kethüdâ	386,5	111		
38	Hacı Yusuf	190	64		
39	Hacı Kemal	157,5	101		
40	Kundistan	36,5	1		
41	Acel-i Ūlâ	189	13,5		
42	Sofular	68,5	74,5		
Σ		6771	1373	4,5	7,5

“Rüsûmât Olarak Verdiği” başlığı altında toplam 8156 kuruş vergi tahsis edilmiştir. Kovan resmi, kanunnamelerde “Resmi kivare, zenbur resmi, öşr-i asel, öşr-i petek” diye de geçmektedir. Halkın elinde bulunan arı kovanlarının mahsulünden alınmaktadır. Bu mahsulün tahsili, bazı yerlerde bal bazı yerlerde de para olarak değişmektedir. Eğer halk, kovanlarını arılarını olatmak amacıyla başka tımar arazisine götürürse, bu takdirde defterde kayıtlı verginin yarısını kovan sahibinin kayıtlı olduğu tımar sahibine verirdi. Anadolu’da bağ vergisi, esas mahsulün öşrü olup daha sonraları bazı yerlerde haraç bağlanmıştır. Bağ vergisinin alınma zamanı ise hemen hemen tüm Osmanlı topraklarında bağ bozumundadır (eylül sonlarında, üzüm yaşına girdiğinde)⁵³⁷.

3.5.4.Çorum Şehrinin Toplam Vergi Miktarı

Çorum temettüat defterlerinde, bir mahalledeki tüm hane reisleri tahrir edildikten sonra icmâl vergisi (yekünü) hesaplanırdı. Buna göre 42 mahallenin toplam vergisi 200 bin 602 kuruş olup hane başına 100,40 kuruş düşmektedir. Toplam verginin mahallelere dağılımı ise şöyledir:

Tablo 3.22. Çorum Şehrinin Toplam Vergi Yüğü

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Vergi (Kuruş)	Hane Başına Düşen (Kuruş)
1	Hacı Recep	114	10106	88,64
2	Çiriş	24	3475	144,79
3	Pazar	17	2080	122,35
4	Püşiyân	28	808,5	28,87
5	Medrese	29	3115	107,41
6	Yavru Turna	54	4695	86,94
7	Şeyhler	46	3524	76,60
8	Fatma Bacı	28	2762,5	98,66
9	Nurullah	75	7880	105,06
10	İsa Halife	79	4720	59,74
11	Çöplü	35	3290	94
12	Gülabibey	32	3130	97,81
13	Azâb Ahmed	46	5822	126,56
14	Ümid Halife	34	2930	86,17

⁵³⁷Çağatay, a.g.m., 488-489- 508-509.

15	Sancakdâr	22	1725	78,40
16	Çebni	22	2240	101,81
17	Hacı Gevân	42	3916	93,23
18	Karakeçili	45	4330	96,22
19	Çiftlik	28	3669	131,03
20	Sağrıçı	80	9270	115,87
21	Çakır	47	5300	112,76
22	Cami-i Kebîr	40	5078	126,95
23	Uç	70	6910	98,71
24	Hacı Nasrullah	47	3475	73,93
25	Şarkiyân	12	3090	257,5
26	Tepecik	52	3405	65,48
27	Hacı Davud	43	3820	88,83
28	Hacı Nurullah	8	815	101,87
29	Narlıoğlu	34	2325	68,38
30	Emir Ahmed	74	5135	69,39
31	Şeyh Eyyüb	68	10240	150,588
32	Acel-i Sâni	59	5675	96,18
33	Karamançavuş	91	8917	97,98
34	Ağpınar	68	6700	98,52
35	Kale	22	1825	82,95
36	Hacı İshâk	36	3885	107,91
37	Burhan Kethüdâ	160	17589	109,93
38	Hacı Yusuf	35	4135	118,14
39	Hacı Kemal	55	8455	153,72
40	Kundistan	22	2120	96,36
41	Acel-i Ūlâ	49	3790	77,34
42	Sofular	26	4430	170,38
Σ		1998	200602	Ort.100,40

Çorum mahallelerinin de hane başına düşen vergi yükü 170,38 kuruşla Sofular Mahallesi'nde ikamet edenlere yüklenmiştir. Elbette nüfus faktörü de bunda oldukça önemli bir etkidir. Hane başına düşen vergi miktarı en az ise 28,87 kuruşla Pûşiyân Mahallesi'nde ikamet edenlerdir. Zira bunlar herhangi bir mesleğe dâhil olmayıp 28 hanenin tamamı dilencilikle hayatlarını idame ettiren kişilerdir.

SONUÇ

Bu araştırma XIX. yüzyıl ortalarında Çorum kazasının sosyal ve iktisadi yapısını incelemek için 1844-1845 (H. 1260-1261) tarihli temettüat defterlerini esas alarak hazırlanmıştır. Temettüat defterlerini ana kaynağımız edinerek yaptığımız bu çalışmada, Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra Anadolu'nun bir kazasının sosyal ve iktisadi olarak hangi şartlarda olduğunu belirlemeye çalıştık. Çalışmamız neticesinde ulaştığımız bulguları şöyle sıralayabiliriz.

Çorum şehri, XIX. yüzyıl ortalarında 1998 haneli, yaklaşık 10 bin nüfustan oluşan tipik bir Anadolu kenti olup ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Kent, bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından hem kentsel hem de kırsal özellikler gösteren küçük bir Anadolu kentidir. İstanbul gibi büyük tüketici şehirler ile alt kademelerdeki kırsal yerleşmeler arasında ilişkiyi kuran, kırsal alanlarda üretilen ürünün toplandığı ve bu ürünlerin İstanbul gibi büyük tüketici merkezlere iletildiği bir ara merkez yani bir pazar yeri durumundadır. Tarım ve hayvancılığın yanısıra Çorum'daki üçüncü ekonomi alanı ise dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demircilik gibi işlenmiş mal üretim sektörüdür. Bu dönemde kent bütünüyle bir “Türkmen kenti” görünümündedir.

Tanzimat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de herkesin kudret servetine göre vergi alınması ve vergi adaletidir. Ancak Çorum'u incelediğimizde bu adaletin tesis edildiğini söyleyemek zordur. Zira “*Vergiler*” başlığı altında incelediğimiz bölümde aynı senelik gelire sahip iki kişiden birbirinden farklı vergi-i mahsusa alındığını tespit etmiştik. Ayrıca bazen yüksek geliri olan bir kişiden az miktarda vergi alınırken, daha az gelirlili bir haneden hemen hemen kazancının yarısı kadar vergi talep edilmiştir. Tepecik Mahallesi'nde Hane 20 Numara 20'de ikamet eden Delibaltaoğlu Süleyman, bilâ-san'at (meslek erbabı olmayan) olup yıllık geliri olmadığı gibi “*Merkûm üç sene mukaddem dört çift hasbî erbâb-ı zirâat ise de mal ve hayvanat telef olup kendi dahi düyuna müstagrak olduğundan el-haletü hazihi şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu*” şeklinde durumu belirten not düşülmesine rağmen talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 140 kuruştur. Diğer taraftan aynı mahallede ikamet eden ve Delibaltaoğlu Süleyman'ın 4 ev ötesindeki komşusu Asakir-i Mansure tımarlı piyadelerinden eşkinci

olan Derebeyiođlu Abbas'ın senelik geliri 927,5 kuruş olup talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 20 kuruştur. Bunun gibi örneklerin sayısı oldukça fazladır. Sonuç itibariyle Çorum'da vergi-i mahsusa tahsilatında Tanzimat Fermanı'nda idealize edilmiş olan “gelire göre vergi ödeneceği” ilkesine tam olarak uyulduğunu söylemek zordur. Ancak Devletin, askerî görevlilere vergi konusunda herhangi bir indirim yapıp yapmadığını bilmemekteyiz. Bu sebeple, durum hakkında daha sağlıklı yorum yapabilmek için aynı meslekle uğraşan iki hane reisinin mali durumu ile vergi yükünü karşılaştırarak fikir yürütmeye çalışacağız. Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde Hane 57 Numara 57'de ikamet eden ve duhancılıkla uğraşan Haşim Kavacık'ın mesleğinden elde ettiği senelik geliri 140 kuruş olup herhangi bir ev, arazi ve hayvanatı bulunmamaktadır. Buna karşılık, vereceği vergi miktarı ise 30 kuruştur. Acel-i Ūlâ Mahallesi'nde Hane 20 Numara 20'de ikamet eden ve yine duhancılık mesleğiyle uğraşan Bâdreftârođlu Mustafa'ya baktığımızda ise, senelik gelirinin 125 kuruş olup vereceği vergi miktarının 40 kuruş olduğunu tespit ettik. Bu iki kişinin aynı meslekleri icra etmelerine ve hatta Haşim Kavacık'ın gelirinin daha fazla olmasına rağmen ondan daha az vergi talep edilirken, yıllık kazancı daha az olan Bâdreftârođlu Mustafa'dan 10 kuruş daha fazla vergi talep edildiği görölmektedir. İşte bu durum da yukarıda ileri sürdüğümüz iddiayı destekler mahiyettedir.

Ayrıca devlet her mesleğin yıllık gelirini hesapladığı gibi sâillerin de (dilenciler) yıllık gelirini hesaplamış olup 10 kuruş ile 80 kuruş arasında değişen oralanlarda sâil hükmünde olanlara (dilenci) vergi yükü yüklemiştir. Askerlikle uğraşanların (tımurlu süvariler/eşkinciler/piyadeler) yıllık kazancı ise 900-2000 kuruş arasında değişmekte olup onlardan da genellikle 20 veya 30 kuruş arasında vergi-i mahsusa alınmaktadır. Gelir ve alınan vergi arasında orantısızlık olup herkesin kudret servetine göre vergi toplanması vaadi Çorum kentinde tam anlamıyla gerçekteşmemiştir. Ayrıca imamlar, kizirler, devletten maaş almamasına rağmen vergiye tabii tutulduğu gibi ahalinin yardımına mukabil bu görevleri ifa etmişlerdir.

XIX. yüzyıl ortalarında Çorum'da 93 farklı iş kolu yürütölmektedir. En çok yapılan meslekler sırasıyla ırgatlık, terzilik, debbağlık, dikicilik ve ziraatçılıktır. İşsizlik oranı ise %27.58'dir. Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle, Çorum kentinde 1844-1845 yıllarında 77 farklı isim tespit ettik. En çok kullanılan isimler sırasıyla Mehmed, Mustafa, Ali, Osman ve Hasan'dır.

Bu dönemde toplam 2218 büyükbaş, 4669 küçükbaş ve 1645 yük ve binek hayvanı olmak üzere toplam 8532 hayvan olup hane başına yaklaşık 4 adet hayvan düştüğü görülmüştür. Ayrıca 8 bin 977 dönümlük tarla, 2 bin 493,5 dönümlük bağ, 1950 dönümlük cehrilik, 90 dönümlük sebze ve 22 dönümlük de meyve arazisi olmak üzere toplam 13 bin 532,5 dönümlük alan tarım arazisi olarak ekilip biçilmektedir. Buna göre hane başına ortalama 7 dönümlük arazi düşmektedir. Cehri, bu dönemde kazanç getiren önemli bir zirai üründür.

Çorum'un 42 mahallesinde ikamet eden 1998 hane reisinin toplam senelik kazançları 607 bin 50 kuruştur. Aynı şekilde 1998 vergi mükellefi hane reisinin vereceği senelik vergi miktarı ise 200 bin 602 kuruştur. Bu durumda Osmanlı Devleti, halkın gelirinin % 33,04'ünü vergi olarak tahsis etmektedir.

Kadim tarihimiz kendine has sosyal, iktisadi ve kültürel değerlerle donanmış olup bizim yapacağımız mukayeseli yerel tarih çalışmaları mikro ve makro düzeyde geçmişimizle ilgili daha gerçekçi bilgileri gün yüzüne çıkarmamızı sağlayacaktır. Bu çalışma ile XIX. yüzyıl ortalarında bir Anadou kentinin toplumsal ve iktisadi yapısına dair ayrıntıları ortaya koymakla Osmanlı döneminde Çorum konusunda yapılacak olan akademik çalışmalara önemli bir katkı sağladığımız kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Maliye Varidât Muhasebesi Temettüat Defterleri (MLD. VRD. TMT. d.) genel koduyla kayıtlı, Çorum Kazasına ait 00395- 00396- 00402- 00403- 00408- 00409- 00410- 00412- 00414- 00418- 00420- 00426- 00428- 00431- 00432- 00433- 00436- 00440- 00443- 00444- 00469- 00470- 00473- 00476- 00479- 00482- 00484- 00486- 00488- 00489- 00503- 00508- 00509- 00512- 00517- 00522- 00532- 00538- 00562- 00570- 00573- 00576 defterler.

KİTAP VE MAKALELER

AÇIKEL, Ali, “Çorum Kazasında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1839-1874)”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. III, ss.1429-1450.

ADIYEKE, Nuri, “Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, Ankara: *OTAM*, S. 11, 2000, ss. 769-823.

AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, Ankara: *Belleten*, C. XIII, S. 51, Temmuz 1949, ss. 497-568.

_____(1945). *Timar Rejiminin Bozuluşu*, Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi*, C. III, S. 4., 1945, ss. 419-431.

AKŞİN, Sina, “1839’da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti’nin Uluslararası Durumu”, Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 135-143.

- AKTAN, Can ve DİLEYİCİ Dilek, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I”, Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.*, C. 7, S. 2, 2002, ss. 1-20.
- _____ (2003). Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II, Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.*, C. 8, S. 1, ss. 1-25.
- AKTÜRE, Sevgi, “19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum”, *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss.121-165.
- AKYEL, Salih ve ÖZDEMİR, Kamil, “1844 (1260H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı”, *History Studies International Journal of History Academic Journal*, Vol. 7, No. 1, March 2015, p. 153-174.
- AKYILDIZ, Ali, “Tanzimat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Ankara: TDV, 2008, ss. 1-10.
- APAK, Adem, “Alman Seyyah Hans Dernschwam’ın Gözüyle XVI. Asırda Çorum”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 133-143.
- ATA, Ramazan , “Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 1, S. 1, Bahar 2014, ss.159-173.
- BOSCH E, “Bitinya Tetkikleri (1.Kısım)”, Atlan, Sabahat (Çev.), Ankara: *Belleten*, C. X, S. 38, Nisan 1946, ss. 29-53.
- AYKUN, İbrahim, “1897 Tokat Ermeni Olayları”, Tokat: *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, C. I, 2015, ss. 261-270.
- BAKIER, Ömür, “Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum”, *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss. 53-78.

BARKAN, Ömer Lütfi, *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.

_____(2002). *Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti*, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 133-153.

_____(1970). *XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri*, Ankara: *Bellekten*, C. XXXIV, S. 136, ss. 557-607.

BEŞİRLİ, Mehmet “XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum'da Fiyatlar”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss.51- 81.

BEYDİLLİ, Kemal, “Mustafa Reşid Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: TDV, 2008, ss. 348-350.

BOZKURT, Nebi, “Lakap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara: TDV, 2008, ss. 65-67.

BULDUK, Üçler, “Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatında Yeri-I”, *OTAM*, S. 3, 1992, ss. 129-167.

_____(1995). *16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)*, *OTAM*, S. 6, 1995, ss. 39-50.

ÇAÇAN, Berna, “Osmanlı Devlet'nde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi: Temettüat Defterleri”, İstanbul: *Electronic Journal of Vocational Colleges-May/Mayıs 2015*, ss. 9-18.

ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)”. Halil İncılık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 199-207.

_____(2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”,
Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 5, S.
5, 1947, ss. 483-511.

ÇAKIR, Çoşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

ÇAVDAR, Necati “19. Yüzyıl Ortalarında Çorum Sancak Merkezinde Nüfus ve
Ekonomi (H.1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli Temettüat Defterlerine Göre)”,
Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu, Çorum: Salmat Basım
Yayın Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti. 8-30 Nisan 2016 Çorum, C. II, ss. 577-
594.

_____(2014). *XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ta Katolik Ermeniler: Demografi-
Ekonomi, Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 60/1,
2014, ss. 1-21.

ÇAVDAR, Tevfik, “Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri”, *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni
Türkiye Yayınları, 1999, ss. 551-557.

ÇORUH, Haydar, “Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları”,
Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III, S. 45, Mayıs-Haziran
2002, ss. 650-670.

DEMİREL, Ömer, “Çorum Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ve Borç-Alacak
İlişkileri (1850-1900)”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet
Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 92-106.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın
Kitabevi, 2010.

DÜNDAR, Abdülkadir, “Çorum Şehri ve Mimarî Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki
Bir Haritaya Göre)”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 227-248.

EFE, Ayla, 1845 Temettüat Sayım Sonuçları Ne oldu?, *History Studies International
Journal of History Academic Journal*, Vol. 8, No. 1, 2016, ss. 19-35

- EFE, Ayla, “*Muhassıllık Teşkilatı*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- ELİAÇIK, Muhittin, “Ebussuûd Efendi ve Şemsi Paşa’nın Manzum Yazışmaları”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. III, ss.947-991.
- EMECEN, Feridun, “Dönüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara: TDV, 2008, ss. 521.
- ERDEM, Ufuk, “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- ERKOÇ, Ethem, “Yedisekiz Hasan Paşa ve Çorum’a Hizmetleri”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 538-547.
- ERKOÇ, Ethem, *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum ili ve İlçeleri*, Çorum: Kardeş Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti., 2001.
- EROĞLU, Haldun, “Şehzade Sancağı Çorum”, *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, Çorum: Salmat Basım Yayın Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti. 8-30 Nisan 2016 Çorum, C. II, ss.491-496.
- ERPOLAT, Mehmet Salih, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu (Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. II, ss. 719-739.
- FAROQHI, Suraiya , “Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum”, 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss. 79-120.
- FIRATLI, Nezih, “Bitinya Araştırmalarına Birkaç İlave (27 Resim ve 5 Levha ile Birlikte)”, Ankara: *Belleten*, C. XVII, S. 65, Ocak 1953, ss.15-25.

GENÇ, Mehmet “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”, *Osmanlı*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 66-73.

_____(2007). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ankara: Ötüken Neşriyat.

_____(2008). *İltizam, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Ankara: TDV, ss. 154-158.

_____(2008). *Mukâtaa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: TDV, ss. 129-132.

GENÇ, Mustafa, “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök Boya ve Cehri İle İlgili Bazı Kayıtlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, S. 13, Mayıs-Haziran 2014, ss. 174-212.

GEYİKOĞLU, Hasan, “Çorum ve Çevresinde Osmanlı-Beylikler Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 391-399.

GÜNDOĞDU, Abdullah, “Çorum’un 2. Numaralı Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 M. 1852-1863)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

GÜRAN, Tefik , “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, Ankara: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ömer Lütfi Barkan’a Armağna Özel Sayısı*, 1985, s. 301-319.

_____(2012). *Tanzimat Döneminde Tarım Politikası*, Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 775-784.

_____(1998). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 60. Yıl Özel Sayısı, C. 49, ss.79-95.

- _____ (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları*, Ankara: TTK Yayınları.
- İNALCIK, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, Halil İnalıcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 169-197.
- _____ (1951). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle*, Ankara: Belleten, C. XV, S. 60, ss. 429-684.
- _____ (2012). *Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu*, Halil İnalıcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 91-110.
- _____ (2012) *Tanzimat Nedir*, Halil İnalıcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss.31-56.
- _____ (2008) *Timar*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Ankara: TDV, ss. 168-173.
- İPEK, Nedim, “Kafkaslar’dan Anaolu’ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, ss. 102-134.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Lakap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara: TDV, ss. 65-67.
- İSKENDER, Pelin, “Kafkasya Göçmenlerinin Çorum’a İskânı (1865-1895)”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. III, ss. 1561-1571.
- İŞBİLİR, Ömer, “Yük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Ankara: TDV, ss. 46-48.

- KALLEK, Cengiz, “Mezrû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara: TDV, ss. 52-58.
- KARA, Adem, *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*, İstanbul: IQ yayıncılık, 2008.
- KARADAĞ, Recep, *Doğal Boyamacılık*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletmeler Müdürlüğü Yayınları no: 3, 2007.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997.
- KARPAT, Kemal Haşim, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK, Yayınları 2010.
- KENANOĞLU, M. Macit, “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Ankara: TDV, ss. 548-549.
- KIZILKAN, Ayşe Özdemir, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettüat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, 57-66.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı”, *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 535-550.
- KOLBAŞI, Ahmet, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Güvenlik Maksatlı Olarak Çorum’un Sancak Yapılması İçin Osmanlı Hükümetinin Yaptığı Çalışma (Özet), *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 435-442.
- KORKMAZ, Şerif , “Çorum’da Nüfus ve Göç Hareketleri”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 407-427.

- _____ (2003). *Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (1995). *H.1254-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2008). *Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti Döneminde Çorum, Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum*, Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayın No: 2, ss.111-184
- KÖSEOĞLU, Neşet, "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünkü Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", Çorum: *Çorumlu*, Sayı 9-10, 1939, ss. 296-304.
- _____ (1945).Çorumda Soy Adları, Çorum: *Çorumlu*, S. 52, ss. 1533-1538.
- KURT, Yılmaz, "Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", Ankara: *Belleten*, C, LIX, S. 224, Nisan 1995, ss. 211-247.
- _____ (1997). *Osmanlı Toprak Yönetimi, Osmanlı*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 59-62.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri, Ankara: *Belleten*, C, LIX, S. 225, Ağustos 1995, ss. 395-418.
- _____ (2012). *İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa*, Ankara: *Belleten*, C. LXXVI, S. 275, ss. 755-781.
- MAT, Zübeyde, "*Temettüat Defterleri'ne Göre Kazâbâd Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı (1844-1845)*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- MUSALI, Namiq, "XVI. Yüzyılda Çorum", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. I, ss. 93-101.

- OKTAR, Tiğınçe Özkişer, “Tütün Reji Şirketi Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. III, 999, ss. 459-464.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- _____(2008). *Kadı*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24., Ankara: TDV, ss. 66-73.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: TDV, 2008, ss. 377-379.
- ÖZKAYA, Ali ve AKYILDIZ, Yücel, “Muhassıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: TDV, 2008, ss. 18-20.
- ÖZTUNÇ, Hüseyin Baha “1897 Tokat Ermeni Olayının Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü”, *History Studies International Journal of History Academic Journal*, Vol. 2, No. 1, 2010, p.189-207.
- ÖZTÜRK, Said, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.
- _____(2003). *Türkiye’de Temettüat Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 287-304.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB. Yayınları, C. I, II-III, 1993.
- QUATAERT, DONALD, “Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri”, Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 731-740.
- SAYIN, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, 1999.

- SERİN, Mustafa, “Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettüat Defterleri”, Ankara: *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar 20-21 Nisan*, 1998. ss. 717-728.
- SOMUNCU, Mehmet, “Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 22, Ocak-Haziran 2004, ss. 99-125.
- SÖYLEMEZ, Mahfuz, “Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum”, Ankara: *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 12, 2007, ss. 7-40.
- SUNGUR, Mutullah, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, *Osmanlı*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 558-566.
- ŞAHİN, Hacı Haldun, *Çorum Nüfus Defterleri (1837)-(1844)*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- ŞAHİN, İlhan “Çorum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara: TDV, 2008, ss. 373-376.
- ŞAHİN, Kamil, “Çorum Adının Menşei”, *Osmanlı Döneminde Çorum*, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 27-33.
- ŞENER, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- TABAKOĞLU, Ahmet “Öşür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara: TDV, 2008, ss. 100-103.
- _____(1999). *Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları*, *Osmanlı*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 13-31.
- TANZİMAT I-II*, İstanbul: MEB. Yayınları, 1999.

- TAŞBAŞ, Erdal, “Nogaylar’ın Çorum’da İskân Edilmesi”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. III, ss. 1411-1427.
- TEKELİ, İlhan “1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerinde Gelişmeler”, *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss. 197-231.
- TOK, Özen, “XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyâlığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. I, ss. 203-214.
- TOMBUŞ, Nazmi, “Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa”, Çorum: *Çorumlu*, S. 52, Şubat 1945, ss. 1539-1546.
- _____ (1945). *Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa*, Çorum: *Çorumlu*, S. 53, ss. 1558-1565.
- _____ (1945). *Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa*, Çorum: *Çorumlu*, S. 54, ss. 1584-1589.
- TOZDUMAN, Arzu, “*Aydın Güzelhisarı’nın Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- TURAN, Ömer, “Çorum’da Ermeniler ve Ermeni Tehciri”, *Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 60/4, 2014, ss. 2933-2948.
- TÜRKLÜ, Mehmet Emin, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler”, *Current Research in Social Sciences*, Vol. 2, No. 3, p. 130-142.
- UCA, Alaattin ve ÜLKER, Aytunç, *Karamanda Meslekler*, Konya: Plet Yayınları, 2016.

UÇAKCI, İsmail, “Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi” Oğuz Boyları. Aşiret, Oymak, Cemaatler I, Bozoklar, İstanbul: Bilgeoğuz, 2015.

_____ (2015). Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler II, Üçoklar, İstanbul: Bilgeoğuz.

ULUÇ, Sevim, “Çorum ve Çevresi”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss. 19-50.

ÜNSAL, Fahrettin, “Cehri Yârenliği”, Çorum: Çorumlu, S. 45, 1 Şubat 1944, s. 1344-1345.

YARAMIŞ, Ahmet, “Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları”, Osmanlı Döneminde Çorum, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 400-406.

YILDIZ, Hakkı Dursun (hızl). 150. Yılında Tanzimat, Ankara: TTK. Yayınları, 1992.

YILMAZ, Cevdet, “Çorum İl Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılışı Özellikleri”, Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 23-25 Kasım 2007 Çorum, C. III, ss. 1365-1386.

YINANÇ, Refet, “Tahrir kayıtlarına Göre Çorum”, Osmanlı Döneminde Çorum, Çorum: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 01-03 Ekim 2004, ss. 21-26.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, “Çorum”, C. III, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1982, s. 2009-2114.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

Kubbealtı Lügati, www.kubbealtilugati.com

Çorum Belediyesi, www.corum.bel.tr/Nufus.html.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: İlyas AK
Doğum Yeri ve Tarihi: Çorum, 1987

Eğitim Durumu

Lisans : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü (2011-2015)
Yüksek Lisans: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi
Bilim Dalı (2015-2017)
Yabancı Dil: İngilizce, Yökdil: 80

İletişim

E-Posta Adresi: ilyas.ak19@gmail.com